Under the liberal patronage of

His Highness Maharaja

SAYAJI RAO GAEKWAR

Sena Khaskhel Samsher Bahadur

Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA.

or

Old Gujarati Poetical Series,

PART VIII.

POET WEERJI S

KAMAVATI-KATHA &c.

Published with annotations

By

Hargovind Dwarkadas Kántávála

and

Nathashankar Pujashankar Shastri.

A. D 1889-90.

Price Re 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઇશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું સાર્થક થયું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુંધરા (પૃથિવી) નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નફળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ) ને બહિર્ કઢાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે, પ્રજાની સુખશાન્તિમાં ભગ ન થતાં તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔષધાલય આદિથી શરીરની સુખાકારીનાં સાધન નિર્માણ કરેછે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, ગ્રંથવૃદ્ધિ, આદિ મનની સુખ શાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજા તુલ્ય ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્તર્થી જે રાજા પ્રજાનું રંજન કરવા પ્રવર્ત્તે છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સફળ થઇ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે. એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રમાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરા રાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ પવિત્ર મહારાજાધિરાજ શ્રીમન્ત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેનાખાસખેલ સમશેર બાહાદુર એમના પૂર્વોક્ત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન્ પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વ સ્થળે પ્રશંસનીય ગણતાં દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ પડયાં છે.

શ્રીમંત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજાઇ તા૦ ૮ મે સન ૧૮૮૯ ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેવામાં રજુ કરવામાં આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા ગુર્જર કવિઓના અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્ય આશ્રયથી થાય તો સારૂં.

પ્રાચીનકાવ્યસંગ્રહ એ નામનાં ગુજરાતી કવિતાનાં પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાઇરેક્ટર ઑફ્ વર્નાક્યૂલર ઇન્સ્ટ્રક્શન રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ તથા વડોદરાનિવાસી શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજાશંકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરંભ થઇ ચૂકેલો હતો, અને તે સારૂ ઘણાં સ્તુતિપાત્ર પ્રયત્નથી હસ્તલિખિત ગ્રંથનો સારો સંગ્રહ તેમણે કર્યો હતો. વડોદરા રાજ્યનુ દેશી કેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે સુપરત થયા પછી આ સંગ્રહ બાબતમાં મેં તપાસ કરી તે ઉપરથી જોવામાં આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના ભંડાર દટાઇ રહ્યા હોય છે તેમ અનેક વિષયો પર રચેલી કવિતાના ભંડાર દટાઈ પડી રહ્યા હતા, અને તે ભંડારને પ્રજાના ઉપયોગસારૂ બાહ્ય લાવી તે દ્વારા સદ્વિચારને પુષ્ટિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમા પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, ભાલણ, દયારામ, હરિભટ્ટ, ભોજાભક્ત, ધીરોભક્ત, ગિરિધર આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આવી જાય છે. રાધાબાઇ તથા દીવાળીબાઇ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે. અને બાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઇશ્વરભક્તની કવિતાનો પણ સારો સંગ્રહ છે. આ સર્વ કવિતા શોધી અને ટીકા સાથે છપાવતાં ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અન્દાજ થયો છે. એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ. ૧૨,૦૦૦) બાર હજારની રકમ મંજુર કરી કીમતી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિમાં આવી શકશે. આ ઉદાર અનુજ્ઞાથી ગુર્જર પ્રજા અને સર્વ ગુર્જરવાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે. એમ સર્વ સમજુ જનોને લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

કવિતા વિષે એક ઇંગ્રેજ કવિ લખે છે કેઃ—

Poetry is itself a thing of God,
He made his prophets poets, and the more
We feel of poesy do we become
Like God in love and power.

BAILEY.

કવિતા સ્વતઃ ઇશ્વરની એક વસ્તુ છે. ઇશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના ભવિષ્યવાદી કર્યા છે. અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઇશ્વર પેઠે થઇએ છીએ.

કવિ વિષે વર્ડ્ઝવર્થ કહે છે કેઃ—

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and nobler cares,
The Poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays.

WORDSWORTH.

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કંઠા આપ્યાં છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો; જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત્ ઉપર આપણને સત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને રવિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે.

સ્વદેશમાંના કોટ, રાજમહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ કીર્તિસ્તંભ પૂર્વના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે, તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો એ મહાપુણ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, અને સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા. અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખભોગમાં વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે.

કવિના દ્રવતા અન્તઃકરણમાં ઉત્પન્ન થઇ સહૃદયજનોનાં અંતઃકરણમાં પ્રવેશી ત્યા વસી સુખાનંદ દેનાર કવિતા તેનો જીર્ણોદ્ધાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યપ્રદ છે. બાળકથી વૃદ્ધ–રંકથી શ્રીમાન્ સુધી સર્વને દુઃખમાં વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કવિતા એ પણ સાધન છે એવા એક સુખપ્રદ

સાધનનો જીર્ણોદ્ધાર પ્રજાના કલ્યાણાર્થે શ્રીમંત મહારાજાધિરાજ કરાવે છે એ તેમના પ્રજારંજન કરવાના ઉચ્ચ ભાવમાંનું એક સુચિન્હ છે.

વડોદરા રાજ્યમાં થઇ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા સંભાળથી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે કમિટિ નીમવામાં આવી છે.

પ્રમુખ.

દિવાન બાહાદુર મણિભાઈ જશભાઈ.

મેમ્બરો.

રાવબાહાદુર અંબાલાલ સાકરલાલ. એમ. એ. એલ. એલ. બી.
ખાનબાહાદુર જમશેદજી અરદેશર દલાલ. એમ. એ. એલ. એલ. બી.
રાવસાહેબ પીતાંબરભાઇ જેઠાભાઇ.
રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ.

દરેક ગ્રંથની બનતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસની સંભાળ નીચે શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂન્જાશંકર તથા કવિ છોટાલાલ નરભેરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકો સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ કમિટિ તરફ છે. કમિટિમાંથી કોઇનું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સબંધમાં ન છતાં માત્ર લોકહિતાર્થ કામ જાણી કમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે.

વડોદરા રાજ્ય નિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાંત ગુજરાતના બીજા પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ઘણો જથો રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ તથા શાસ્ત્રી નાથાશંકરની પ્રશંસનીય શોધથી એકઠો થયેલો છે, અને વધારે જથો એકઠો કરવા પ્રયત્ન કમિટિ તરફથી જારી રાખવો એમ ધારણા છે. આ સર્વ કવિતા પણ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે ઉદ્યમ સફળ થવા ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે.

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જર કવિઓની સુંદર તથા બોધક કવિતાથી વાંચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્‌ગુણ, રસજ્ઞતા, રૂચિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં થઈ વૃદ્ધિ પામશે, અને ગુર્જરવાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના થઈ પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીન કાવ્યમાળાને, કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગૂજરાતના રાજ્યકર્તાઓ તરફથી તથા બીજા ઘણા સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તેમાટે તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા.
સંવત્ ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા૦ ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૮૯૦, રવિવાર.

મણિભાઈ જશભાઈ.

વીરજીનું ચરિત્ર.

મહાકવિ પ્રેમાનંદના ઘણા શિષ્યોમાનો એક શિષ્ય વીરજી નામે કવિ હતો. તાપી નદીના કાંઠા ઉપરના બરહાનપુરામાં એનો જન્મ થયો હતો. એ જાતે ચાતુરવેદી મોઢ હતો. અરાઢમા સૈકાના આરંભમાં કે સત્તરમા સૈકાની આખેરીએ તેનો જન્મ થયો હોય એમ જણાય છે. કેમકે સંવત્ ૧૭૨૦ ની પેહેલાં તે પોતાના બાપની સાથે વડોદરે આવ્યો હતો તથા ત્યાં પ્રેમાનંદની કીર્ત્તિ સાંભળીને તેમની પાસે શ્રીમદ્ભાગવત અને કાવ્યગ્રંથો શીખવા તે રહ્યો હતો. કવિના સહવાસથી વીરજીને જણાયું કે તેમને ગૂજરાતી કવિતા ઉપર ઘણો આદર છે તથા જે કોઈ ગૂજરાતી કવિતા કરે તે તેમને ઘણો પ્રિય લાગેછે, ત્યારે પોતે પણ ગૂજરાતી કવિતા કરવા માંડી. એ અભ્યાસી દશામાં એકાદ બેવાર છૂટક કવિતાઓ કરીને પ્રેમાનદને તેણે બતાવી હશે જે જોઈને થતા કવિને ઉત્તેજન આપવા દાખલ તેણે વખાણી પણ હશે. આ ઉપરથી વીરજી કવિકવિતા કરવાને ઉત્તેજાયો અને કલ્પિત વાર્તાના ગ્રંથો લખવા માંડ્યા.

વડોદરામાં તે બુરાનપુરા જીલ્લામા રહેતો હતો. ત્યા તેણે ઘર રાખ્યું હતું. ઘણા દિવસના સહવાસથી તેને વડોદરું છોડી જવું ગમતું નહોતું તેથી કાર્ય પ્રસંગે તે પોતાને વતન જતો પણ ઘણોખરો તે વડોદરામાં રહેતો. બરહાનપુરમાં કવિ નહિ તેથી વીરજી જ્યારે ત્યાં જતો ત્યારે તેનાં અસાધારણ વખાણ થતાં. અને તેથી તે પોતાનાં કરેલાં કાવ્યોની બરહાનપુરમાં કથા કરતો. પ્રેમાનદની અને તેના શિષ્યમંડળની વાત કોઈ કોઈ ઘરડા વ્યાસજીઓ કહે છે તેમાં કાંઈક અતિશયોક્તિ અને કાંઈક કથાતર થયેલુ જણાય છે તથાપિ મૂળ મુદ્દે તજનીજ કરતા વાત સત્ય હોય છે. તેજ લોકો વીરજી માટે કહે છે કે એ કવિ બડો પતરાજી ખોર, ફૂલણજી, દંભી અને માની હતો. તે ક્રોધી પણ હતો. એના એવા ગુણો વિષે માનવા લાયક પુરાવો બીજી રીતે મળી શકતો નથી તથાપિ એ પોતાને મહાકવિ અથવા રસાલંકાર વર્ણવવામાં નિષ્ણાત માનતો હશે એમ તેના ગ્રંથો ઉપરથી જણાય છે. પોતાના ગ્રંથોમા તે લખે છે કે "અમે શૃંગાર, વીર, કરૂણા, આદિક રસ

વર્ણવીશુ, નવે રસ વર્ણવીશુ, ઈ૦ " પણ ગ્રંથમા તેટલુ બધુ હોતુ નથી આ ઉપરથી એમ પણ અનુમાન થઇ શકે કે કદાચ તે કવિ રસાદિકના નામ અને લક્ષણ જાણીને રસને ઓળખનારો રસજ્ઞ હશે તથાપિ ગ્રથોમા તેની યોજના કેમ કરવી તેમા તે ભૂલ ખાતો હશે

પ્રેમાનદે જ્યારે ગૂજરાતી સાહિત્ય વધારવાની યોજના કરી પોતાના શિષ્યોને જૂદા જૂદા પ્રકારની કવિતા કરવાની આજ્ઞા કરી ત્યારે વીરજીએ પોતે સામળના જેવી કવિતા કરી તેને છક્કડ મારવાનુ માથે રાખ્યુ હતુ, પણ પ્રેમાનદપુત્ર વલ્લભ કવિ કહેછે તેમ તેમા તે પોતેજ સજ્જડ છક્કડ ખાઈ ગયો હતો સામળ જેવી કવિતા વીરજીથી બની નહિ અથવા વલ્લભ વગેરે તેના સહપાઠી કવિઓની સભાએ તેને પાસ કરી નહિ તેથી વીરજી લજવાયો અને પોતાની કવિતાની તુલના મહાકવિ પ્રેમાનદ ગુરૂ પાસે કરાવવાનો નિશ્ચય કર્યો પ્રેમાનદે પણ તેને વખાણી નહિ ત્યારે તેણે કામાવતીની વાર્તા લખી પણ વલ્લભ વગેરેએ તેને પસદ કરી નહિ, જેથી તેણે તે યત્ન છોડી દીધો

કહે છે કે વીરજીનો રાગ ઘણો સારો હતો તેથી પ્રેમાનદ પોતાની કરેલી કવિતાઓ પ્રસગોપાત વાચવાને વીરજીને સાથે રાખતા એવા અભ્યાસથીજ વીરજીએ કવિત્વ મેળવ્યુ હશે એમ લાગે છે કેમકે કવિઓના સહવાસથી અને તેના ગ્રથો વાચનાથી કવિતાની રૂચિ ઉત્પન્ન થઈ અભ્યાસ વધે છે અને કવિતા રચવાનો પણ શોખ થાય છે વીરજી કવિ કોઈ છદ કે રાગ ગાવા બેસે અને ગાય તેમા જો કોઈ તેના વખાણ કરે તો તે પ્રોત્સાહિત થતો અને વધારે ઉલ્લાસથી ગાતો, કદાચ પદનો રાગ ન બેસે તો પણ તે બેસાડવાનો યત્ન કરતો અને જો તે પ્રસગે પ્રેમાનદ પાસે હોય તો તેની કેટલીક મજાક કરી પછી તેને શીખામણ દેતા વીરજી તાત્કાલિક લાગણીવાળો હોવાથી કાઈ શીખામણ દે તેથી તેને લાગતુ તો ઘણુ, પણ ભૂલકણો હોવાથી પાછા ઘડી પછી ભૂલી જતો

વીરજીએ પ્રેમાનદનો સમાગમ થયા પછી ઘણા ગ્રથ કર્યા છે અમને જે મળી આવ્યા છે તેના નામ આ પ્રમાણે છે

કામાવતીની કથા	સુરેખાહરણ
બલિરાજાનુ આખ્યાન	દશ અવતાર
કાકુરાજ કથા	વ્યાસકથા

વીરજી પોતાના ગામમા જમીનદાર હતો તેથી તેને પૈસા કમાવાની બહુ દરકાર નહોતી, પરતુ વડોદરામા તે ભાગવતાદિની કથા કરીને નિર્વાહ કરતો અને કોઈ વાર મિજલસમ પોતાની બનાવેલી કવિતા વાચી પ્રશસા સાભળીનેજ ખુશી થતો હતો પ્રેમાનંદના મરણ વખતે એ વડોદરામા હતો.

વીરજી સબધી જે હકીકત મળી શકી છે તે આ છે એના ગ્રથો ઉપરથી કે બીજી રીતથી એના જન્મમરણની સાલ કે એના માતપિતાના નામ પણ મળી શકતા નથી એણે પોતે બાલ્યવય કેવી રીતે કાઢયુ, અભ્યાસ કેવી રીતે કર્યો, પાછલી જીદગી કેમ ગુજારી તેને સતાન શા હતા, કેવી સ્થિતિમા હતો, વગેરે ચરિત્રને લગતી હકીકતની કાઈ નોધ ન હોવાથી અથવા તેના સગાવાહાલામાથી પણ અહીં કોઈ ન હોવાથી કર્ણાકર્ણી પુરાણી વ્યાસજીઓએ સાભળેલી વાતોમાથી જે સભવિત લાગી તે અહીં દાખલ કરી છે

ग्रंथविवेचन.

આ પુસ્તકમાં વીરજી કવિના ત્રણ પુસ્તકોનો સમાવેશ કર્યો છે, જેમાંના છેલ્લા બે નાનાં આખ્યાન છે અને પેહેલો એક વાર્તાનો ગ્રથ છે ઘણા કવિઓ કવિતાના વિષય તરિકે ઇતિહાસ કે કલ્પિત વાર્તા લેઇને ગ્રંથ રચેછે. કોઈ વિદ્વાન કહેછે કે, " नरत्व दुर्लभ लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा । कवित्व दुर्लभ तत्र " જગતમાં મનુષ્યપણું દુર્લભ છે અને મનુષ્યપણામા પણ વિદ્યા પ્રાપ્ત થવી અતિ દુર્લભ છે, તેમા પણ કવિ થવુ તો વળી દુર્લભજ છે " એ રીતે કવિનુ દુર્લભ પદ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ છૂટક કવિતાઓ કરવી અથવા ઋતુ વર્ણનાદિ ખડકાવ્ય લખવાં એથી કવિની કવિત્વ શક્તિની સાથે તેનું ગ્રથરચના સબધી ચાતુર્ય માલમ પડતું નથી જો કોઇ કવિ જન્મ પર્યંત છૂટક સાહિત્યના પદ્ય રચ્યા કરે અને પરસ્પર સબધવાળુ કાવ્ય, આખ્યાન, નાટક, કે વાર્તા જેવુ કાઇ ન લખે તો તેટલા ઉપરથી તેની કાવ્ય ગ્રથ રચવાની શક્તિની તુલના થઈ શકતી નથી. એકાદ વિષય મનને ભાવતો હોય, તેનો અતિ પરિચય હોય, તે વિષે ઘણું જોયુ, જાણ્યુ હોય, અને બીજાએ કરેલી તે વિષયની કવિતા જોઈ હોય તો કોઇ અભ્યાસી કવિ પણ વખતે શ્રોતાના મનને ચકિત કરે એવા એક બે પદ્ય રચી શકે, પણ તેને જ્યારે અદૃષ્ટ અશ્રુત નવી વાર્તાજ રચવાની ભલામણ કરવામા આવે ત્યારે તેમાં તે કેવો સફળ થઈ શકે છે તે તો અનુભવથી જણાય

ગદ્યવાર્તાઓ રચવા જેટલી ચતુરાઇ પદ્યમય વાર્તાઓ રચવામા જરૂરની છે વાર્તારચનામાં જો તે અસભવાદિ દોષ કરે તો તે રચના શ્રોતાને ફીકી લાગેછે અને કવિતા ગમે તેવી સારી હોય તથાપિ તેથી શ્રોતાની મનોવૃત્તિ મોળી પડી જાયછે વાર્તારચનમા .અઘટિત ઘટના સયુક્તિક ન હોય તો તે કાવ્ય નીરસ લાગેછે અને શ્રોતાના મનમાથી કવિના મહિમાનુ પાણી એકદમ ઉતરી જાય છે. સસ્કૃત ભાષામા ગદ્યમય વાર્તાના ગ્રથો *કથાસરિત્સાગર, દશકુમાર-

*આ પુસ્તક મૂળ પદ્યમય હતુ તે હમણા ગદ્યમય થયુ છે.

ચરિત, કાદમ્બરી, વગેરે છે અને અંગ્રેજી વગેરે બીજી ભાષાઓમાં પણ અનેક વાર્તાગ્રંથો છે જેનાથી ઘણાખરા વિદ્વાન જાણીતા છે. તે પ્રમાણે ગૂજરાતના જૂના ગ્રંથકારોએ કોઈ વાર્તાગ્રંથ ગદ્યમાં લખ્યો જાણવામાં નથી પણ સાંભળભટ્ટે અનેક વાર્તાના ગ્રંથો કવિતામાં લખીને નામ મેળવ્યું છે. સામળના વાર્તાગ્રંથોમાં ઉપક્રમ અને ઉપસંહાર ભિન્ન પડતા નથી કે અસંભવિત ઘટના જોવામાં આવતી નથી. જ્યાં અસંભવ જેવું વર્ણવ્યું છે ત્યાં મંત્રાદિ પ્રભાવને આગળ કરીને તેનો એવો ઢાંકપિછોડો કર્યો છે કે તે સઘળું જીજ્ઞાસાના વેહેળામાં તણાતા શ્રોતાઓને સુઘટિત લાગે છે, અને તેથી તેના વાર્તારચનને દોષ મળતો નથી.

જો સારો કવિ હોય તો સ્વતઃકલ્પી કાઢેલી વાર્તામાં ક્વચિત્જ ભૂલેછે, પણ જ્યારે વાર્તાની કલ્પના બીજા કોઈની ઉછીની લેવી ધારી હોય અથવા પોતે કલ્પિત તો કાંઇ નજ કરવું પણ પુરાતન કવિઓ જે કરી ગયા છે તેમાંથીજ વિષય લેઇને પુસ્તક રચવું, એવો જેનો સંકલ્પ હોય તેને જ્યારે જૂદી જૂદી વાર્તાઓનો સમ્બન્ધ મેળવવો હોય ત્યારે કદાપિ તેમાં તે સ્ખલિત થાય. કામાવતીની વાર્તા એમજ રચાઇ છે. એટલે કવિ કહેછે કે તે પદ્મપુરાણમાંથી, અને દશકુમારચરિતમાંથી લીધી છે. પણ તેમાં આશ્ચર્ય જેવું એ લાગેછે કે એ જૂદા જૂદા ગ્રંથોની વાર્તાઓનો સમ્બન્ધ કવિએ એવી સારી રીતે મેળવ્યો છે કે તે જૂદી જૂદી વાર્તાઓ મેળવેલી છે એમ કોઈ ભાગ્યેજ ધારી શકે! વીરજી કવિને આ કામ માટે સાબાશી આપવી ઘટે છે. એમ છતાં તેમાં એક પ્રકારનો દોષ કોઈક જગાએ જોવામાં આવે છે. તે એ કે તેમાં યોજેલાં પાત્રની યોગ્યતા કોઇક કોઈક ઠામે જળવાઈ નથી. જેમ કામાવતીને પરણનાર વણિક પાંચ લાખની ચાદર વેચવા બજારમાં ઉભો રહે છે, ઘેર આવીને તે પાડોશીઓને પૂછીને કામાવતીને ગયેલી જાણી વગર તપાસ કર્યે ઘેલો થઇ જાય છે અને સારંગી લેઇ તેજ ગામમાં ભીખ માગે છે, ચતુર કામાવતી ચોરની સાથે રાત્રે ઘોડા પર બેશીને જતાં છતાં અને તેની સાથે વાતચિત કરતાં છતાં પણ સૂર્યોદય થયા વિના તેને 'પોતાનો સ્વામી નથી' એમ ઓળખી શકતી નથી, રાજ્યસુખ ભોગવતાં છતાં પણ કામાવતીના પતિને પોતાનાં માબાપ સાંભરતાં નથી પણ એક વખત કામાવતી જ્યારે તેને બાપના સમ દે છે ત્યારેજ તે સાંભરે છે, સાંભર્યા પછી પણ તેમની બરાબર તજ-

પરણે છે અને સ્વામીને રાજ્યગાદીએ બેસાડે છે, એ વર્ણન બહુધા સાધારણ છે. એકંદરે વાર્તા આનંદ આપે એવી છે.

વાર્તા જોતાં આપણને જણાય છે કે કવિએ જેટલો શ્રમ વાર્તામાં વિસ્મય ઉપજાવવા તરફ કર્યો છે તેટલો શ્રમ પ્રધાન અને ગૌણ રસોનું પોષણ કરવા તરફ કર્યો હોત તો આ વાર્તા આથી પણ વધારે ચિત્તાકર્ષક થઈ હોત. પણ આ વાર્તાની કેમ ઉત્પત્તિ થઇ તે સાંભળવાથી એ સંશય કાંઈક અંશે દૂર થશે. કવિના ગુરુ પ્રેમાનંદના વખતમાં શામળ અને પ્રેમાનંદના શિષ્યો વચ્ચે કવિતા બાબતની હરિફાઇનો વાદ ચાલતો હતો. વીરજીએ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે મારે શામળના જેવો વાર્તાગ્રંથ લખવો. આ કારણથી લોકને આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવી વાર્તા માત્ર તેણે લખી છે અને બીજી ત્રીજી બાબતની દરકાર રાખી જણાતી નથી, એમ છતાં પણ રસજ્ઞ વાંચનારને જણાશે કે આ ગ્રંથમાં અદ્ભુત રસ પ્રધાન છે તથા રૌદ્રરસ, દેવવિષયા રતિ, શ્રવણ પૂર્વરાગ વિપ્રલંભશૃંગાર, વત્સલ વગેરે રસો ગુણીભૂત છે. માત્ર અદ્ભુત સંજોગોથી અદ્ભુત ઉત્પન્ન કર્યો છે પણ તેનું પરિપોષણ કર્યું નથી તેથી તે રસ સંપૂર્ણપણે જામેલો જણાતો નથી. જો કવિએ ધાર્યું હોત તો આજ ગ્રંથમાં તે વિપ્રલંભ અને સંભોગ શૃંગાર, કરૂણ, વત્સલ, રૌદ્ર, બીભત્સ, વગેરે રસ વર્ણી શકત; કેમકે તેવા તેવા પ્રસંગ અહીં ચીતરાયા છે-રૂપરેષાઓ દોરી છે, રંગ જોઇએ તેવો પૂર્યો નથી.

બીજો ગ્રંથ બલિરાજાનું આખ્યાન છે. પુરાણોમાંથી આ વિષય લીધો છે એ તો સ્પષ્ટ છે. પ્રથમ બલિરાજાની ઉત્પત્તિ, તેના પિતાની ન્યાય બુદ્ધિનું દૃષ્ટાંત, અને પછી બલિના યજ્ઞોનું વિધાન વર્ણ્યું છે. બલિ સો અશ્વમેધ યજ્ઞ કરે તો ઇંદ્ર થાય એ ભયથી ઇંદ્રે તે પૂરા ન થવા દેવાને વિષ્ણુની પ્રાર્થના કરવા ઉપરથી વિષ્ણુએ કશ્યપ મુનિને ત્યાં અવતાર લેઈ વામન બ્રહ્મચારીરૂપે બલિના યજ્ઞમાં જઈ તેની પાસે દાનસંકલ્પ કરાવી છળથી તેનું ત્રણે લોકનું રાજ્ય જીતી લીધું અને તેને પાતાળમાં મોકલ્યો. આ વગેરે કથા વર્ણવી છે. દાનવીર વર્ણનાનો આ વિષય છે. અને કવિએ તે વર્ણવવાને બનતો યત્ન કર્યો છે. બલિરાજાના ઉત્સાહ સ્થાયિભાવને ઇંદ્રપદ પ્રાપ્તિ વગેરે આલંબન અને વામનની ધર્મશીલતા આદિ ઉદ્દીપનથી દાનવીર રૂપે શ્રોતાના અનુભવમાં આણ્યો છે.

"દશાવતાર" એ ત્રીજું આખ્યાન આ ગ્રંથમાં છે. મત્સ્ય, કચ્છ,

વારાહ, નૃસિંહ, વામન, પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ અને કલ્કી, એ દશાવતાર સઘળે પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ ભાગવતમાં કપિલ, ઋષભ, દત્તાત્રેય, વ્યાસ, વગેરે બીજા અવતાર ઉમેરીને ચોવીશ અવતાર વર્ણ્યા છે. કવિએ પ્રથમ બતાવેલામાંથી મત્સ્ય, કચ્છ, વામન, બુદ્ધ અને કલ્કી એ પાંચ બાદ કરી તેને ઠામે કપિલ, ઋષભ, મોહની, દત્તાત્રેય અને વ્યાસ એ અવતાર લખીને દશ અવતાર વર્ણ્યા છે. ભાગવતાદિ પુરાણોમાં વર્ણેલા અવતારોમાંથી કયા મુખ્ય ગણવા એ જો કવિની ઈચ્છા ઉપર છે તો પછી કવિ ગમે તે દશાવતાર વર્ણી શકે. દશાવતારમાં વિષ્ણુનાં જૂદાં જૂદાં પરાક્રમ સારી રીતે વર્ણ્યાં છે. દેવવિષયારતિ નામનો ભાવ એ સઘળામાં મુખ્યપણે વર્ણાયો છે.

એ રીતે કામાવતીની કથા, બલિરાજાનું આખ્યાન અને દશાવતાર એ ત્રણ વિષયો કવિએ કવિતામાં વર્ણ્યા છે. પેહેલા ગ્રંથમાં દેશીઓની સાથે કોઈ કોઈ ઠેકાણે દોહરા, ચોપાઇ પણ લખ્યા છે. આ જૂના કવિના એ ગ્રંથની પ્રતો એક પછી એક એમ ઘણા હાથે ઉતરી હશે એમ જણાય છે, કેમકે કવિતાના માપમાં કોઈ કોઈ જગાએ માત્રાઓ વધી જાયછે અને પદ સંખ્યા મળતી નથી આવતી. કવિએ કડવાને અંતે કડીઓની સખ્યા ઘણીક જગોએ આપી છે, પણ લેખકોએ એક કડવાની કડીઓ બીજા કડવામાં લેઇ લીધી હશે કે કેમ! તેથી કેટલીક જગોએ તે મળતી નથી; જો કે વાર્તાનો સંબંધ તૂટતો નથી તેથી વચમાંથી કાંઇ ગયું નથી એમ જણાય છે તથા ભાષાશૈલીમાં ફેર પડતો નથી અને જોઈએ તે કરતાં વધારે નથી માટે કોઇએ ઉમેરો કરેલો પણ માલમ પડતો નથી. બીજાં બે આખ્યાનો તો દેશીબદ્ધજ રચેલાં છે. ભાષા પ્રેમાનંદના વખતની હોવાથી કાનને અપરિચિત લાગતી નથી.

॥ श्रीजगदीश्वरायनमः ॥

वीरजीकृत

कामावतीनी

कथा.

કડવુ ૧ લુ

રાગ કેદારો.

જય જય જય પારવતી નંદન, વદન સુંગ તેત્રીશ,
એક દંત ઉજ્વલ મુખ જેને, (તેને) પ્રથમ નામુ શીશ ૧
હસ્તકમળની માહે ફરશી, ભુજા ચાર ત્યાં સોંય,
લક્ષ લાભનો સ્વામી દીઠે, વિશ્વતણુ મન મોહ્ય ૨
સિંદૂરે શોભિતા રંગ રાતા, ઉર સેવંત્રા હાર,
ચરણકમલ ચાલતા વાજે, ઘૂઘરીનો ઘમકાર ૩
ગજવદન મોદક અતિ વલ્લભ, મૂષકતણુ વાહન,
તેત્રીશક્રોડ સદા ઇચ્છે છે, જેહતણુ દરશન ૪

---

૨ લક્ષ ઇ૦ લક્ષ અને લાભ એ બે ગણપતિના પુત્ર કહેવાય છે અહીં ગણપતિને તેનો સ્વામી લખ્યો છે, તેનો અર્થ એમ સમજવો કે લક્ષ લાભનો નિયંતા ૩ સેવંત્રા—એક જાતનાં ફૂલ [illegible]

તેહતણા પદપંકજ વંદી, માગું અવિચળ વાણી,
સેવકને મુખ સૂધો અક્ષર, આપે તું બ્રહ્માણી ૫
તે જુગ જાયો વિશ્વ નિપાવે, ભાંજણ ઘડણો પ્રસિદ્ધ,
તારી કૃપા હોય જેહ ઉપર, તે પામે નવનિધ ૬
તેમાટે તું બાળક જાણી, કરજે અબા સાર,
નિમ વીરજી ચરણે લાગ્યો, શ્રીફળશું નમસ્કાર ૭
બેઉ કર જોડી કરૂં વિનતિ, મસ્તક મૂકો પાણિ,
જ્યાં જ્યાં જેવો અર્થ ઘટે ત્યાં, અક્ષર જડતો આણી ૮
કામાવતીની કથા અનુપમ કહેવા છે મુજ મન,
પ્રેમ ધરીને સાંભળજો તે, શ્રોતા થાય પ્રસન્ન ૯
સાંભળતાં સુખ ઉપજે, ને થાય મન ઉલ્લાસ,
જેમ વાડીમા ભાતભાતનો, પરિમલ ખૂબ પ્રકાશ ૧૦
જેમ વાયુ સુગંધનો, દેખતાં અટકે મન,
તેવો કથાતણો રસ પોખું, સુણજો શ્રોતા જન ૧૧

---

૫ બ્રહ્માણી-સરસ્વતી સરસ્વતીને કોઈ બ્રહ્માની પુત્રી કહેછે અને કોઈ પત્ની કહે છે અહીં પત્ની માનીને કવિએ લખ્યું છે

૬ તે જુ૦-તે જુગ (જગતમાં) જાયો (ઉત્પન્ન કરેલો) બ્રહ્મા વિશ્વને નિપાવે છે અને તેનું કર્મ ભાંજણ (ભાંગવું—જગતનો પ્રલય) અને ઘડણો (ઘડવું-જગતની ઉત્પત્તિ) એ પ્રસિદ્ધ છે (અંબિકા અથવા આદ્યશક્તિની એ સ્તુતિ છે) નવનિધ-નવ પ્રકારના પદ્મ વગેરે નિધિ

૭ સાર-સંભાળ શ્રીફળશું—નાળિયેરસહિત ૮ પાણિ- હાથ જડતો- બંધ બેસતો ૧૦ પરિમલ-સુગંધ પ્રકાશ-પ્રકટ (થાયછે). ૧૧ સુગંધનો- સુગંધ યુક્ત પોખું-પોષણ કરૂં-રસ જમાવું

તેમાટે મુજ કરૂણા આણી, થાઓ માત કૃપાળ;
સેવકને મન શુદ્ધ વાણી, આપો પરમ રસાળ. ૧૨
હર્ષ શોક વિયોગ વર્ણવુ, અર્થ આગળ સંજોગ;
વીરરસ વૈરાગ્ય વર્ણવુ, નાના વિધના ભોગ ૧૩
રૂપ રાગ શણગાર વર્ણવું, કલા કાંતિ ગુણ જેહ,
વિધ વિધ ભાતે કહી શ્રોતાને, ભાગુ સર્વ સંદેહ. ૧૪
વર્ણન ત્યાં વારૂ થાશે ગુણ, વર્ણ ત્યા કહેવાશે,
એક મને સાંભળતાં આગળ, મનનો સંદે જાશે ૧૫
નામ ઠામ ગુણ વર્ણવું, યા વર્ણવું દેશ વિદેશ,
અવનીચક્ર મધ્યે અવતરી, એ મોટા ભૂપ નરેશ. ૧૬
તેમાટે સહુકો સાભળો, થઈ શ્રોતાજન સાવધાન;
ભલી ભાતે સંભળાવુ સહુને, કામાવતી આખ્યાન ૧૭
કર જોડી કરૂ વિનતિ, વૈષ્ણવ ને કવિજન,
એકવાર હરિહર કહો, સમરથ જુગજીવન. ૧૮
સિંધુ દેશનો રાજા મોટો, ચંદ્રસેન તે જેહ;
એક સમે સભામધ્યે બેઠો, અતિ આનંદે તેહ. ૧૯

---

૧૨ મુજ–મુજ ઉપર ગન ઇ૦–મનમા શુદ્ધ વિચાર અને મુખે શુદ્ધ વાણી

૧૩ આ ગ્રંથમા કયા રસ અને ભાવનું પોષણ કર્યું છે તેની પ્રતિજ્ઞા કરતા કવિ કહે છે. હર્ષ ઇ૦–હર્ષ (એ નામનો વ્યભિચારી ભાવ), શોક (એ નામના સ્થાયિભાવથી ઉપજેલો કરૂણારસ), જેમા આગળ સંજોગનો અર્થ આવે એવો વિયોગ વર્ણવું અર્થાત્ વિપ્રલભ અને સંભોગ શૃંગાર વર્ણવું. વૈરાગ્ય– અર્થાત્ શાંત રસ ૧૫ ત્યા–ગ્રંથમા. વારૂ–સુંદર.

૧૬ યા–અથવા અવનીચક્ર—પૃથ્વીનુ મંડળ ૧૮ કર ઈ૦— દોહેરો છે.

તેણે સમે ત્યાં વ્યાસ પધાર્યા, આવ્યા સૂત મુનિ જન;
સભા સહિત રાજા થયો બેઠો, કરવા તે દરશન. ૨૦
અર્ધ આસન આપી, ઋષિજીને ભૂપતિ લાગે પાય;
કર જોડીને કરે વિનતિ, કૃપા કરો ઋષિરાય. ૨૧
પુષ્પહાર આરોપ્યા કંઠે, માંડ્યું દિવ્ય આસન;
કર જોડીને કરે વિનતિ, ચક્રસેન રાજન. ૨૨
પુસ્તકકેરી પૂજા કીધી, પ્રેમ ધરી તેણી વાર;
સ્વામીજી મુજને સંભળાવો, કથાતણો વિસ્તાર. ૨૩
રાજાકેરું વચન સાંભળી, બોલ્યા તવ ઋષિરાય;
કામાવતીની કથા સંભળાવો, (અનુપમ) સાંભળતાંસુખ થાય. ૨૪
ત્રણ અવતાર ધરી અબળાએ, કીધાં મહા પ્રાક્રમ;
જેમ જેમ વિપત્તિ પડી પોતાને, તોય ના મેલ્યો ધર્મ. ૨૫
કળા કાંતિ અધિક શ્યામા, ને શૂરવીર મહાધીર;
જેમ જેમ પડી અવસ્થા તેને, તેમ તેમ સહી શરીર. ૨૬
જાતિસ્મૃતિ હતી તે નારી, ગત જન્માંતર જેહ;
પુરૂષકેરી કો એક રાખે, ઠામમાં રતિ તેહ. ૨૭
ચતુષ્પદ અથવા દ્વિપદનાં, શ્વાન વૃષભ તોખાર;
દૃષ્ટિ પડ્યો કેમે ના મૂકે, તતક્ષણ મારે ઠાર. ૨૮

---

૨૦ સૂત-સૂત પૌરાણિક. બેઠો થયો-ઊભો થયો.

૨૫ જેમ જેમ ઇ૦-સામળ ભટ પણ પોતાની એક કવિતામાં લખે છે કે, "ક્યાં ચંદન ક્યાં મલયાગરી, ક્યા સાગર ક્યા નીર, જેમ જેમ પડે વિપત્તડી, તેમ તેમ સહે શરીર" છવીશમી કડીના છેલ્લા ચરણમાં એજ બોલ છે.

૨૭ જાતિસ્મૃતિ-જાતિસ્મર-પૂર્વના જન્મનું સ્મરણ રાખવાની શક્તિવાળી ગતજન્માન્તર-ગયેલો (પાછલો) જન્મ. પુરૂષ ઇ૦-ઘણા પુરૂષોમાંથી કોઇ એકજ ઠામમાં તે રતિ રાખે-રાખતી હતી.

૨૮ ચતુષ્પદ-ચાર પગવાળા. દ્વિપદ-બે પગવાળા.

એવાં વચન સુણી મહામુનિનાં, રાજા વિસ્મય થાય;
શામાટે તે પુરૂષ ઉપર, વૈર ધરે મન માંય. ૨૯
કોણ દેશમાં કોની પુત્રી, ક્યાં વસવાનો ઠાર;
સ્વામીજી મુજને સંભળાવો, માંડી સર્વ પ્રકાર. ૩૦
કોણ માત તાત કોણ ભ્રાત, કોણ નગર કોણ ગામ;
ચંદ્રસેન રાજા એમ પૂછે, સંભળાવો મુજને સ્વામ. ૩૧
પરણી કે નવ પરણી અબળા, રહી કુંવારી તેહ;
એ કથા સંભળાવો મુજને, ભાંજે મન સંદેહ. ૩૨
એવાં વચન સુણી રાજાનાં, મુખથી બોલ્યા વ્યાસ;
સાવધાન થઇ સુણજો શ્રોતા, આનંદે ઇતિહાસ. ૩૩
પ્રથમ અધ્યાય એટલેથી શ્રોતા, શ્લોક થયા ચોત્રીશ;
એકવાર હરિહર કહો સર્વથા, સમર્થ શ્રીજગદીશ. ૩૪

કડવું ૨ જું.

રાગ રામગ્રી.

એણી પેરે બોલ્યા સુતમુનિ જન જી;
શ્રોતા સુણજો પરમ વચન જી. ૧

ઢાળ.

વચન તમે એક સાંભળો, અભિનવો ઇતિહાસ;
રાય ચંદ્રસેન સુણો કથા, કહે સુતપુરાણી વ્યાસ. ૨
ગંગાને ઉપકાઠે છે, એક નગર શોભામાન;
મહાસત્યવાદી રહે સદા, એક કર્મધ્વજ રાજાન. ૩
તેને પુત્રી એકજ અંબિકા, મહારૂપનો ભંડાર;

---

૩ ઉપ કાઠે—કાંઠા પાસે.

તાતને તે ઘણુ વા'લી, પરમ બાળકુમાર ૪
તે સુરજનની સેવા કરે, અંબિકા નિશ દિન,
ધ્યાન ધરતી સુંદરી, દૃઢ ધીર રાખતી મન ૫
તેના પિતા છે ધર્મી ત્યેહા, સદાવ્રતતણો અબાર,
ધર્મકેરી ધ્વજા બાંધી, જશ થયો સંસાર ૬
ઠામ ઠામથી આવે ઘણા, બહુ વિપ્ર જાચક જન;
જે કો આવી પ્રાર્થે તેને, રાય આપે અન્ન ૭
એમ પૂર્ણ પ્રભાવ ચાલ્યો, સદા દેશ મોઝાર,
અંબિકા બેઠી માળિયે, ત્યાં સજ્યા સોળ શણગાર ૮
એકવારને સમે શું થયું, સાભળો શ્રોતાજન,
વિપ્ર એક સમે આવિયો, જ્યાં કર્મધ્વજ રાજન. ૯
આવી આશિર્વાદ દીધો, આપીએ મુજ આહાર;
દાન આડે લીહ વળી, તું અન્નનો દાતાર. ૧૦
અશ્વ ગજ રથ કનકશય્યા, હેમકેરૂં દાન;
અવર દાન બીજાં કરે, પણ નહિ અન્ન સમાન ૧૧
એમ કહી ઉભો રહ્યો, તમે સાભળોની રાય,
મને ક્ષુધા પીડે પાપિણી, હું કરૂં કોણ ઉપાય. ૧૨
અન્નકેરો આહાર પામુ, બોલ્યો વિપ્ર વચન,
એવે અંબિકા દૃષ્ટે પડી ને, થયું વિહ્વળ મન ૧૩
તે દેખીતી દેવાંગના, રૂપનો ના'વે પાર,
ત્યારે વિપ્ર ત્યાં મોહ્યો ઘણું, તવ દેખી રાજકુમાર. ૧૪
તેના નેત્ર કમળ સમાન છે, સુંદર ભીનેવાન,
અંબિકાને નીરખતાં, વિપ્રને લાગ્યું ધ્યાન ૧૫

---

૫ સુરજન—દેવો ૬ અંબાર—ઢગલો ૧૦ લીહ—લીક—પ્રવાહનો મધ્ય ભાગ

મુખ કાન્તિ કમળ સમાન જેની, કનકવરણી કાય;
ભૂખ નિદ્રા વીસરીને, વિપ્ર ઘેલો થાય. ૧૬
જોઇ મુખ શ્યામાતણું, દ્વિજ થયો ત્યાં ચિત્રામ;
નિરખવા લાગ્યો નારને, પણ ન રહે મનકુ ઠામ. ૧૭
રાજકુંવરી રત્નગર્ભા, ગર્વે ન ધરે મૅન;
વિપ્રની કરે વિનતિ, ઉચ્ચરી મધુર વચૅન. ૧૮
અંબિકા મુખે ઉચ્ચરી, કેમ આવિયા ભૂદેવ,
વડી વાર તમને થઈ, મે ના થઈ તમારી સેવ. ૧૯
એવાં વચન કોમળ સાંભળીને, વિપ્ર થયો રળિયાત;
માનસર સરખી સુંદરીશુ, કરવા લાગ્યો વાત. ૨૦
હાથ જોડી રહ્યો ઊભો, વદ્યો વિપ્ર વચૅન,
તારે મંદિર આવિયો, હુ જાચવાને અંન. ૨૧
રૂપ દીઠું તુજતણું, ઉપન્યો મૅન વિચાર,
નાર એવી નવ મળે તો, ધિક પડયો સંસાર. ૨૨
વૈરાગ્ય આવ્યો મન વિષે, જવ થયુ તુજ દર્શન,
હવે આજથી રે અંબિકા, મે તજ્યુ કૂળ ભોજૅન. ૨૩
તુજ સમી નહિ સુંદરી, ત્રૈલોક્યમાંહે કોય;
નારી એવી તો મળે, જો પુણ્ય કરિયાં હોય. ૨૪
વચન દ્વિજના સાંભળીને, વદી રાજકુમાર;
ફોગટ પાપે ભરાવું, જે નિરખવી પરનાર. ૨૫
જે નાર નિરખી પુરૂષને, મન ગણે મારો વીર;
અવર મન આણે નહિ, જો તજે પ્રાણ શરીર. ૨૬

---

૧૭ ચિત્રામ-ચિત્રમ્-ચિત્રામણ જેવો સ્થિર.
૨૦ માનસર—માનસરોવર ૨૬ પુરૂષને-પરપુરૂષને વીર-ભાઈ

પુરૂષ નિરખે નારને, મન ગણે માત સમાન;
ઉદ્ધાર અંતે તેહનો, કરે શ્રીભગવાન. ૨૭
ત્યારે વિપ્ર મુખથી બોલિયો, પરમ મધુર વચન;
* * * * ૨૮
મુજ રંક દીન અનાથને, કર દયા શ્રીજગદીશ;
એ નારમાટે ખપ કરી, જઈ ધરૂં કરવત શીશ ૨૯
આગલે ભવ એકઠાં થઈ, અવતરૂં નર નાર;
આશા મારી પૂરજે, તું ધન્ય વિશ્વાધાર. ૩૦
એવું કહીને વળ્યો બ્રાહ્મણ, ઊજમ ધરતો અંગ;
વાણારસીમાં આવિયો, મજ્જન કીધું અંગ ૩૧
વિશ્વનાથ તું જો હરિ આ, ધરૂં કરવત શીશ;
કર્મધ્વજની સુતા છે, તે નાર પામું ઈશ ૩૨
એ કથા રહી એટલેથી, સાંભળો શ્રોતાજન;
વિપ્રકેરી વાત જોજો, શું વિચાર્યું મન. ૩૩
અંબિકા મન વિમાસે, એ શું થયું ઉત્પાત,
મુજમાટે મુઓ વાડવ, કરી આત્મઘાત. ૩૪
પરબ્રહ્મને જાણું નહિ, મારા જન્મપર્યંત;
પુણ્ય કરતાં પાપ લાગ્યું, કેમ કરૂં ભગવંત. ૩૫
શ્રીકૃષ્ણ ગોપીનાથ વલ્લભ, દ્વારકાના રાય;
બ્રહ્મહત્યા છૂટિયે કેમ, કરૂં કોણ ઉપાય. ૩૬
ભક્તવત્સલ ભૂધરા, ત્રિલોકકેરા નાથ;
દુ ખસમુદ્રમાં બૂડતાં, તું ધરે સ્વામી હાથ ૩૭

---

૨૮ આ કડીમાં ઉત્તરાર્દ્ધ નથી; ત્યા આગળ આ રીતે હોય ગરૂ— "દે ગજ કન્યા આજથી મે, તજ્યું છે કૃણ અન્ન" ૩૧ મજ્જન-સ્નાન

જાનકીજીવન રામજી, સમર્થ શ્રીરઘુનાથ;
દુઃખસમુદ્રમાં બૂડતાં, તું ધરે સ્વામી હાથ. ૩૮
ચંદ્ર સૂરજ ને ઇશ બ્રહ્મા, સર્વનો તું નાથ;
દુઃખસમુદ્રમાં બૂડતાં, તું ધરે સ્વામી હાથ. ૩૯
અંબિકા મન દુઃખ ધરે, ધન્ય ધન્ય વૈકુંઠનાથ;
દુઃખસમુદ્રમાં બૂડતાં, તું ધરે સ્વામી હાથ. ૪૦
વસુદેવનંદન જગતવંદન, ચૌદ ભુવનિકનાથ;
દુઃખસમુદ્રમાં બૂડતાં, તું ધરે સ્વામી હાથ. ૪૧
સર્વની સ્તુતિ કરે શ્યામા, ઝરે આંસુપાત;
દુઃખસમુદ્રમાં બૂડતાં, તુ ધરે સ્વામી હાથ. ૪૨
સહસ્રકિરણ તને ઘણુ, વિનવું ઊગમતે ભાણ;
આશા પુરે માહરી, મુજ દાસ સેવક જાણ. ૪૩
એવું કહીને કળકળે, વૈરાગ્ય આણી નાર;
હવે હુ તો ક્યાં જઉં, ને કરૂં કોણ પ્રકાર. ૪૪
વિમની ગતિ જો નવ ધરૂં, તો ધિક એહ શરીર;
ભૈરવ ઝંપાવી મરે, થઇ અવતરે મુજ વીર. ૪૫
દ્વારકામાં જઈ કરી, ઝંપાવિયુ તે નાર;
એક ઉદર ભ્રાત ભગિની, માગિયા અવતાર. ૪૬
ચદ્રસેન ત્યાં સાંભળી, એમ વ્યાસજીની વાણ;
મુને સંદેહ ઉપન્યો, ઉચ્ચર્યો ચતુર સુજાણ. ૪૭

---

૩૮ જાનકીજીવન–સીતાના પતિ. ૪૧ ભુવનિકનાથ–ભુવનૈકનાથ–-ભુવનનો એક નાથ. ૪૩ ઉગમતે—ઉગતે. ૪૫ વીર ઇ૰—તે બ્રાહ્મણ મારો વીર (ભાઇ) થઇને અવતરે

ગતકથા એ પ્રભુ બોલ્યા, મા ધરશો મન રીસ;
તે નાર પામ્યો કહીં વાડવ, ધર્યું કરવત શીશ. ૪૮
એણીએ એવુ કહીને, કર્યું ઝંપાપાત;
એક ઉદર અવતરૂં, અમો થઈ ભગિની ભ્રાત. ૪૯
વાણારશીમાં વિપ્રકેરી, આશા પૂરે ઈશ;
કે દ્વારકામાં અંબિકાને, આપશે જગદીશ. ૫૦
ત્યાં રૂદ્રને લજ્જા હવી, અહી દ્વારકાપતિ કા'ન;
શુ રૂદ્ર લજ્જા રાખશે કે, થાપશે ભગવાન. ૫૧
કે બેઉ દેવ લઢી મરીને, થાશે મોટું વેર;
મુને સભવતુ નથી, શી થાશે સ્વામી પેર. ૫૨
સૂતપુરાણી બોલિયા, સુણ રાય ચતુરસુજાણ;
ઈશ ને જગદીશ મધ્યે, અકથતાની વાણ. ૫૩
બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને રૂદ્ર, ત્રૈણે જુજવા નહિ કોય;
ક્ષેત્રમાત્ર કૃષ્ણ વિના નથી, તું વિચારી મન જોય. ૫૪
કીડી કુંજર આદિ દેઇને, પૂરે આશા અન્ન;
ઇચ્છા પૂરે વિશ્વની, સમર્થ શ્રી ભગવન. ૫૫

---

૪૮ ગતકથા ઇ૦-તમો પ્રભુ (વ્યાસ) એ ગતકથા બોલ્યા, તેમાં મને સદેહ થયો તેથી રીસ ધરશો નહિ. બ્રાહ્મણની ઇચ્છા એમ હતી કે અમો સ્ત્રી પુરૂષ થઇએ, અને સ્ત્રીની ઇચ્છા એમ હતી કે અમે ભાઇ બેન થઇએ, ત્યારે એમાંથી કોની ઇચ્છા પૂર્ણ થઇ ?

૫૧ ત્યાં-કાશીમાં. રૂદ્રને ઇ૦-શિવના ઉપર વિશ્વાસ રાખીને કાશીમાં બ્રાહ્મણ મરી ગયો માટે તેનુ કાર્ય કરવાની લાજ શિવને છે; અને દ્વારકામાં સ્ત્રી મરી ગઇ માટે તેનું કાર્ય કરવાની લાજ કા'ન-કૃષ્ણને છે.

૫૪ ક્ષેત્રમાત્ર-તીર્થક્ષેત્ર માત્ર અથવા ક્ષેત્ર (દેહ) માત્ર. ૫૫ કીડી ઇ૦ -કીડીકુંજર આદિને અન્ન દેઇને આશ પૂરે, એ અન્વય.

તેમાટે મન સ્વસ્થ થઈ, સુણ કથા રાણારાય;
પ્રશ્ન તારાતણો ઉત્તર, હમણા નહિ દેવાય. ૫૬
તે કથા આગળ થશે તે, કેમ અવતરે નર નાર;
એનો સ્વામી કૃષ્ણજી ને, પેલાનો ત્રિપુરાર. ૫૭
સર્વ વિસ્મય થઇ રહ્યાં, સાંભળો શ્રોતાજન;
નરનારને સૂઝે નહિ, અતિ વ્યગ્ર છે રાજન. ૫૮
અધ્યાય બીજો કહ્યો માંડી, અંબિકા વિસ્તાર;
હવે તે કથા ચાલશે, આગળ ધર્યો અવતાર. ૫૯
સાઠ પદ પૂરણ થયાં, ઇતિહાસ નાના છંદ;
નર નાર ગાય ને સાંભળે, મન ઉપજે આનંદ ૬૦

વલણ.

આનંદ આણી અતિ ઘણો, સાભળો શ્રોતા ચિત્ત ધરી;
કવિજન વાણી ઓચરે, એક વાર બોલો શ્રીહરિ. ૬૧

કડવું ૩ જું.

રાગ ગોડી.

સૂતપુરાણિક વદ્યા વચન, સુણ ચંદ્રસેન રાજન;
તારા મનનો સંદેહ ટળે, જો તે નર નારી કેમ મળે. ૧
પદ્મપુરાણતણી કથા, શ્રોતાજન સુણજો સર્વથા;
એક મન થઈ હરિ ભજો, મન મમતા માયાને તજો. ૨
હરિ ઉપર રાખો વિશ્વાસ, નિશ્ચે અલગો નહિ અવિનાશ;

---

૫૬ રાણારાય—રાણાઓના રાજા. ૫૭ તે ઈ૦—તે નરનાર કેમ અવતરે છે તે કથા આગળ થશે-કહેવાશે. ૫૮ અતિ વ્યગ્ર—સંશયનિવર્તન નહિ થવાથી.

ચતુર્ભુજનુ ચિતવન કરો, તો ભવ દુસ્તર સહેજે તરો. ૩
દામોદર નૃસિંહ નારાયણ, ભૂધર ભૂપતિ શારંગપાણ,
તારી લજ્જા તુજને શ્રીહરિ, પછી નાર તે કેમ અવતરી ૪
બિર્દ પાળવુ સેવકતણુ, સ્વામીને શુ કહીએ ઘણુ,
પ્રશ્નતણો ઉત્તર દેવાય, શ્રોતા સહુને સંદે' થાય ૫
છે સાભળવા સરખી વાત, કર જોડી કહે પૃથ્વીનાથ,
ચંદ્રસેન બોલ્યો રાજન, કહીએ વ્યાસ કથા પાવન ૬
સાભળવા સરખી છે તેહ, શ્રોતાનો ભાજે સંદેહ,
તે સભળાવો ભાવે કરી, એક વાર બોલો શ્રીહરિ ૭
વદે સૂતપુરાણિક વ્યાસ, સાભળજો આણી વિશ્વાસ,
ત્યા તે બ્રાહ્મણ ને રાજકુમાર, શુકલાકુળમા પામ્યા અવતાર ૮
એક ઉદર અવતરિયા તેહ, શ્રોતાનો ભાગ્યો સંદેહ,
પખી બેહુ ત્યાહી અવતર્યા, ભ્રાત બેન સ્વામી સ્ત્રી ખરા ૯
બેહુતણુ ત્યા બિર્દ રહ્યુ, ચંદ્રસેનને વ્યાસે કહ્યુ,
નર નારી બેહુ ક્રીડા કરે, વન ઉપવનમા સઘળે ફરે ૧૦
એમ કરતા વામ્યા બહુ દિન, વદે વ્યાસ સાભળ રાજન,
ગર્ભવતી શુકનારી થઇ, સ્વામીને વિનવિયો જઇ ૧૧
મારા ઉદરમાહી આ ગર્ભ હવો, કહી આશ્રમ શોધો અવનવો,
ઉષ્ણકાળતણો છે દિન, બહુ તપે છે કશ્યપતન ૧૨
વૃક્ષ પત્ર સકાયા તદા, શુકનારી પામી આપદા,
છાયા ન મળે વન મોઝાર, કયા રહીશુ શો કરૂ પ્રકાર ૧૩

---

૩ અગોરો—દૂર ૪ તારી ઇ૦—તારી લાજ તને છે અર્થાત્ રાજકુમારીનુ કાર્ય કરવાની લાજ તને છે ! ૮ શુકલાકુળમા—પોપટના કુળમા ૧૨ કશ્યપતન—સૂર્ય

વિનતાકેરા સુણી વચન, સૂડે વાત વિચારી મન,
કયા વસવા બોલો શે ઠાર, ગર્ભવતી છે મૂડી નાર ૧૪
સૂડે મુખ વાણી ઉચ્ચરી, એક ઠાર દીઠો સુદરી,
અતિ છાયા મહાશીતલ વન, જો માને તારૂ મન ૧૫
સુખ પામીશ તેણે ઠામ, ચાલ જઇ કીજે વિશ્રામ,
નારીને લેઇ નિસર્યો, પરમ આનદ પૂરણ ભર્યો ૧૬
આવ્યો ઉદ્દસ્ત વન મોઝાર, વાસજા હુતી તે ઠાર,
આ વનમા વસિયે સુદરી, સમીપ સરિતા નીરે ભરી ૧૭
તુજને પ્રસવકાળનો સમે, તારા મનને આહા ગમે,
સૂડાકેરા સુણીને વચન, અતિ વ્યગ્ર અમળાતુ મન ૧૮
વાસજાળ જવ દષ્ટે પડી, નિર્ખતા નારી હડબડી,
કા વિનતા મન ધરે વિચાર, એણે શીતલ રહીએ નરનાર ૧૯
સુખ સબધે જાશે દિન, શીતળ છાયા બોહોળુ વન
વ્યાકુળતાને પામી ઘણુ, સ્વામી વચન સુણો મમતણુ ૨૦
અગ્નિતણો ભય અમારે મન, કદાચિત્ દવ લાગે વન,
લેઇ બાળકને કેમ નિસરૂ, તેનુ દુ ખ દેખીને મરૂ ૨૧
તેમાટે અધિક વિચાર, કેમ રહેવાય આણે ઠાર,
વિનતાતણી જે વાણી સુણી, કહે સૂડો સાભળ પખિણી ૨૨
મુજ તુ વ નભ છે નાર, મુજ સરખો તુજ શિર ભરતાર,
તો શી ચિતા મનમા ધરે, વૈશ્વાનર આવી શુ કરે ૨૩
જો દવ લાગે સુણ સુદરી, નદી એક છે નીરે ભરી,
હોલવતા ન લાગે વાર, શીતલ થાયે અગાર ૨૪
અગ્નિ હોલવી નાખુ તદા, ફોગટ કા પામે આપદા,
તેમાટે નિર્ભય થઈ નાર, સુખે રહીએ આણે ઠાર ૨૫

---

૧૭ ઉદ્દસ્ત–વસ્તી વિનાનુ વાસજાળ–વાસની ઝાડી ૨૩ વૈશ્વાનર–અગ્નિ

સૂડાકેરાં સુણી વચન, સુખ પામ્યુ અબળાનુ મન;
વાસજાળમા માળો કર્યો, ઘાસ કોમળ ત્યા પાથર્યો. ૨૬
તેતણે વસિયા નર નાર, સૂતપુરાણિક કહે વિસ્તાર;
એમ કરતા વાય્યા બહુ દિન, સાભળ ચદ્રસેન રાજન. ૨૭
પૂરણ માસ થયા નિરધાર, એટલે ઈંડા પ્રસવ્યાં ચાર,
પાખ પાથરી સેવા કરે, બાળક ઉપર પ્રેમજ ધરે. ૨૮
બહુ દિવસે ઈંડા થઈ ચૂર, પાખનણા ફૂટ્યા અકુર;
રકતમચ પાલટી એ વાન, નીલપાખમહા શોભામાન. ૨૯
વદે વ્યાસ સાભળજો સહી, એ કથા એટલેથી રહી,
ત્રીજો અધ્યાય પૂરણ થયો, ચદ્રસેનને વ્યાસે કહ્યો ૩૦
ચોપાઇ પૂરણ બત્રીશ, સાભળતા તુઠે શ્રીજગદીશ. ૩૧

કડવું ૪ થું.

રાગ સામેરી.

સૂતપુરાણિક ઉચરે, સાંભળ ભૂપતિ વાણ;
ચોથો અધ્યાય વર્ણવુ, જે કથા પદ્મપુરાણ. ૧
તે વન વિષે નરનાર રહે, પખીના અવતાર;
પોપટને સાચવે બહુ, પ્રીતે સ્ત્રી ભરતાર. ૨
વસતઋતુમાં ઉષ્ણકાળે, તપે સબળો સૂર;
અગ્નિના અબાર શો, મહાપવન આવે ક્રૂર. ૩
દ્વાદશ સ્વરૂપ તપે આદિત્ય, તેજતણો નહિ પાર;
તપ તપે આખી મેદિની, વરશી રહ્યો અગાર ૪
જ્વાળ નવ જાયે સહી, એમ તપે કશ્યપતન;
વાસે વાસ ઘસાઇને, દવ લાગિયો તે વન ૫

---

૨૭ તેતણે—તેના ઠામમા

અગ્નિના ભડકા બળે, ચોપાસ લાગ્યાં તૃણ;
તેણે સમે તે વન વિષે, નાસતાં હીંડે હરણ. ૬
ઝટપટ લાગી જ્વાળને, શુકનાર વ્યાકુળ થાય;
તે જંતુકેરૂં જતન કરતી, મહામન અટવાય. ૭
પવન પૂરો સબળો વ્યાપ્યો, વન વિષે હુતાશ;
તમે ના કહ્યું કર્યું મારૂં, હવે તે આવ્યો નાશ. ૮
કલ્પાંત કરતી કામિની, કંથને કરતી રીસ;
મહાજ્વાળ માંહી બાળક મરે, તે પાપ તારે શીશ. ૯
અગ્નિજ્વાળા વાંસ ફાટે, શબ્દ સબળો થાય;
તે જંતુકેરૂં જતન કરવા, પડે ઉપર માય. ૧૦
જ્વાળે જળાઈ ગયું, શુકતણું સર્વ શરીર;
બળભેર ઉડિયો ત્યાં, સટકી વૃક્ષ બેઠો કીર. ૧૧
વાયુવેગે ઉત્પત્યો, નિકળિયો દવ બહાર;
વૃક્ષડાળે કીર બેઠો, કરે મન વિચાર. ૧૨
પોપટી પરિવાર પૂઠે, પૂરી પાડે રીર;
મુજ પુત્રને જ્વાળ આવે, તજું એહ શરીર. ૧૩
આંબા જાંબુ આંમલીનાં, વૃક્ષ હુતાં જેહ;
બીલી બિજોરી ઓર બકુલ, રાયણ મહુડાં દગ્ધ હુઆં તેહ. ૧૪
આસોપાલવ અરીઠા, સાગ સીશમ સાર;
દવ બળે પરજળે, વનસ્પતિ ભાર અઢાર. ૧૫
બીજાં પંખી વનતણાં, તે થાય ભસ્મીભૂત;
નિસરવાને ઠાર નહિ. વન લાગિયું અદ્ભૂત. ૧૬
હંસ મોર ચકોર ચાતક, બોલે બોહોળા નાગ;

---

૭ શુકનાર–પોપટની સ્ત્રી. ૮ હુતાશ–અગ્નિ. ૧૩ રીર–ચીસ.

અરિષ્ટ એવું પેખીએ, જેમ જનમેજયનો જાગ. ૧૭
વેગળો બેઠો સૂડલો, તે ધરે જીવ્હા દંત;
નાર મુખથી ઉચરે, તું થયો આજ નિશ્ચિંત. ૧૮
પુરૂષકેરી પ્રીત જોઈ, જીવ વહાલો નેટ;
આ સમે જઈ કયમ શકું, કયમ તજી પિયારૂં પેટ. ૧૯
તું સદા મુખથી ભાખતો, મુજ઼ ઘણું વલ્લભ નાર;
તે બોલ કયમ ગયો વિસરી, ધિઃક પડોજ સંસાર. ૨૦
પુત્ર મૂક્યા પરહરી, તને દયા ન આવી દુષ્ટ;
ક્યમ જીવ તેં વહાલો કર્યો, ફટ ફટ મહાપાપીષ્ટ. ૨૧
એમ કઠણ વાયક સાંભળીને, નારકેરાં કીર;
સમીપ સરિતા સાંભરી, સાંચર્યો લેવા નીર. ૨૨
અતિ પ્રલયકારી તાપ વન, આગે અગ્નિકેરી જ્વાળ;
બ્રહ્માંડ લાગ્યું ડોલવા, ધ્રુજવ્યા દશ દિગ્પાળ. ૨૩
વ્યાકુળતા પામી ઘણું, આકળી અગળા હોય;
દશે દિશા નિરખવા લાગી, ન દીઠું ત્યાં કોય. ૨૪
સૂડાને દીઠો નહિ, શું ગયો નાશી તેહ;
નિઃશ્વાસ મૂકી નાર કહે, ધિઃક પુરૂષકેરો સ્નેહ. ૨૫
પ્રલયકાળતણે સમે, જો ગયો નાખી કંથ;
મહાઅગ્નિમાં મુજ દેખતાં, બળી મરશે જંત. ૨૬

---

૧૭ અરિષ્ટ—દુચિન્હ. જેમ ઇ૦—જેમ જનમેજયના જાગ (જગ્ન) માં અનેક ભાતની વનસ્પતિ અને સર્પ નાશ પામતા હતા તેમ અહીં પણ અનેક વનસ્પતિ અને જંતુઓ બળતાં હતાં.

૧૮ જીવ્હાદંત—જીભ ઉપર દાંત ધરે (જીભ કરડીને મરવાને). ૧૯ પેટ—પેટનાં બચ્ચાં. ૨૦ વલ્લભ—વાહાલી. ૨૬ નાખી—દુઃખમાં પડતી નાખીને. જંત—જીવ—મારાં બચ્ચાં.

ત્યા દેખી દુખ થાયે ઘણુ, હુ કરૂ આતમઘાત,
એ બાળ બળતા હુ પ્રથમ, જઈ કરૂ જપાપાત ૨૭
એવુ કહીને કળકળે, મન કર્યો એક વિચાર,
સૂરજને સાખી કરીને, ભજ્યા જગદાધાર ૨૮
કૃષ્ણ ગોપીનાથ વલ્લભ, દ્વારકાના ઈશ,
મુજ દાસીકેરી વિનતિ, સાભળો શ્રીજગદીશ ૨૯
એકવાર મુજને આપીએ, સસારમા અવતાર,
મનુષ્ય થઇ અવતરૂ ને, પછે હણુ પુરૂષ કાય ૩૦
જાતિસ્મૃતિનુ જ્ઞાન માગુ, વીસરે નહિ વેર,
હુ રાજપુત્રી અવતરૂ, કોઇ રાયકેરે ઘેર ૩૧
એવુ કહીને પખ બાધી, પડી અગ્નિ મોઝાર,
રાજપુત્રી અવતરી ને, પુરૂષ મારૂ ઠાર ૩૨
સૂતપુરાણિક ઉચરે, સુણ રાજા ચતુર સુજાણ,
અગ્નિમા અબળા પડી, ને તજ્યા તતક્ષણ પ્રાણ ૩૩
એ કથા ગ્રહી એટલે, સાભળો શ્રોતાજન,
પછે સૂડે શુ કર્યુ, એમ વધ્યા વ્યાસ વચન ૩૪
સ્વસ્થ ચિત્તે સાભળો, ત્યા આવિયો છે કીર,
ચંચ માહે ઉદક છે, દવ છાટિયુ તે નીર ૩૫
પડી દીઠી પખિણી, તે થઈ ભસ્મીભૂત,
હવે જીવી શુ કરૂ દુખ પામિયો અનંત ૩૬
એવી નારી કયા મળે, મુજ પ્રાણવલ્લભ જેહ,
તેમાટે એ અગ્નિમા, હુ સમર્પુ મુજ દેહ ૩૭

---

૨૭ જપાપાત–અગ્નિમા કૂદી પડવુ ૩૫ ઉદક—જળ ૩૬ ભસ્મીભૂત –રાખોડીરૂપ

તે પખ બાંધી માગિયો, સંસારમા અવતાર,
મનુષ્યદેહે અવતરીને, એહ પામુ નાર ૩૮
એવુ કહીને પડ્યો પખી, અગ્નિજ્વાળા માય,
પખીકેરા પીછ બળિયા, ભસ્મ હુઓ ત્યાય ૩૯
સૂતપુરાણિક ઉચર્યા, સાભળો સારોદ્ધાર,
કોઈ દેશ માહી વહેવારિયાને, પેટ થયો અવતાર ૪૦
એ કથા રહી એટલે, સાભળો શ્રોતાજન,
પચમે અધ્યાયે કહેવાશે, કેમ નાર થઇ ઉત્પન્ન ૪૧
ચાળીશ પદ પૂરણ થયા, શુભ એક ઉપર ચાર,
કામસેનતણી સુતા થઈ, અવતરી નિરધાર ૪૨

કડવું ૫ મુ.

રાગ આશાવરી

ભૂપતિ વાણી ઉચ્ચરે, પુરાણિકના સુત ફરી,
કયા અવતરી સૂડી, તે સભળાવજો ૧

ઢાળ

સભળાવિયે સ્વામી મને, ક્યા જઇ થયો અવતાર,
મનુષ્ય થઇ અવતરી, કોણ દેશ નગર મો નાર ૨
એ વચન રાયતણુ, કહે સુણ પૃથ્વીનાથ,
સૂતપુરાણિક ઓચરે, પુસ્તક લીધુ હાથ ૩
કનકાવતીનો રાય મોટો, કામસેન કહેવાય,
તેની સુતા થઇ અવતરી, તુ સત્ય માને રાય ૪
અવતાર ત્યા પહેલી હતી, ટમાસની અભિમાન,

---

૪૦ વેપારી-વાણિયો

બીજે જન્મે પખિણી, મર્ં શોભામાન. ૫
અવતાર ત્રીજે તારણી, કામાવતી કહેવાય;
તેના રૂપનો ત્યાં પાર ન આવે, સત્ય માનજો રે રાય. ૬
દેખીતી દેવાંગના, અવતરી રાજકુમાર;
મહામુનિવર મોહે ઘણ્, તે દેખીને નિરધાર. ૭
મુખ મધુરાં વચન ઓચરે, બોલતાં વરસે ફુલ;
હાસ્ય કરતાં ખરે મુકતા, મહાતેજ અમૂલ્ય ૮
ગુણ કાંતિ લક્ષણ ઉપમા, એ કયમ થાય વખાણ;
પ્રાત:કાળે આભથી, જેમ ઉદય પામે ભાણ. ૯
મેનકા દેવાંગના કે, અપ્સરા અવતાર;
ચંદ્રમા સરખી કાંતિ જેની, તેજનો અંબાર. ૧૦

કનકાવતીમાં ત્રાસ પડિયો, થયો હાહાકાર. ૧૬
બોકડા બકરા દેડકા, માંઝાર શ્વાન અનેક;
માંકડાં મરકટ મરઘડાં, સહુ કર્યું તે વત્રેક. ૧૭
નગર માંહે ત્રાસ પડિયો, બાહાર ન આવે કોય;
કનકાવતીના લોક સઘળા, પરમ દુખિયા હોય. ૧૮
બેહુ પાણે ખડગ ધરી, જોબન બાળે વેષ;
કામાવતીના પિંડ માંહે, કાળે કર્યો પ્રવેશ. ૧૯
ભૂખ નિદ્રા વીસરી, નીસરી નગર મોઝાર;
મહાક્રોધી કામિની, તે હણે પુરૂષાકાર. ૨૦
પુરૂષકેરી જાત જોતા, ચઢે સબળી રીસ;
નગર માંહે ત્રાસ પડિયો,(ત્રાહ્ય)ત્રાહ્ય શ્રીજગદીશ. ૨૧
લોક સઘળા દુ:ખી થઇને, મળ્યા વરણ અઢાર;
મહા દુષ્ટ થઇને અવતરી, પાપિણી રાજકુમાર. ૨૨
એ નગર છોડી સર્વથા, જઈ વસે સઘળાં વન;
પ્રજાને પીડા થઇ, એમ સાંભળ્યું રાજન. ૨૩
કામાવતી કલ્પાંત કરતી, ફરે ઠારો ઠાર;
બેહુ હાથે ખડગ સાહી, હણે પુરૂષાકાર. ૨૪
પ્રધાન જે પોતાતણો, તેને પૂછે એમ;
નગર સહુ ઉદ્વસ્ત થયું, આપણે કરવું કેમ. ૨૫
વચન એવું સાભળીને, પ્રધાન કરે છે વાત;
મુને એવું મન ઉપજે, સાંભળો પૃથ્વીનાથ. ૨૬
કારાગ્રહમાં કામાવતીને, રાખજો જો રાય;

---

૧૬ પાણિ—હાથ. ૧૭ વત્રેક (વ્યતિરિક્ત)—વિનાનું. ૧૯ પિંડ—શરીર. ૨૪ કલ્પાંત-કલ્પના અંતકાળ જેવું-પ્રલય ૨૫ ઉદ્વસ્ત—ઉજડ. ૨૬ મન ઉપજે-મનમા વિચાર થાય છે

ત્યાર પૂઠે નગરકેરા, લોક સુખિયા થાય ૨૭
મોકળી હીંડે માનિની, મારતી પુરૂષાકાર,
આજથી એવુ કરો, જેમ નિસરે નહિ બા'ર ૨૮
વચન એવુ સાભળીને, તેડાવી તત્કાળ,
કામાવતી શુ ક્રોધ આણી, બોલિયા ભૂપાળ ૨૯
અરે દુષ્ટ દુરાત્મજીવ, ધિ ક પડો તુજ અવતાર,
કયમ પાપ છૂટીશ પાપણિ, જે હણ્યા પુરૂષાકાર ૩૦
શુ કામ તુજને નગર માહે, નીસર્યાનુ એહ,
હત્યા શામાટે કરે, વૃતાત જાણુ તેહ ૩૧
આજ પૂઠે નગર માહે, જવાનુ નહિ કામ,
પશુ પખી મનુષ્યકેરૂ, ના લેશો તે નામ ૩૨
વચન એવુ' સાભળીને, વદી રાજકુમાર,
કાળિકાને પૂજવાને, નિત્યે જાઉ એકવાર ૩૩
પુરૂષાકારે મળે સામો, પશુ પખી જેહ,
મનુષ્ય અથવા અશ્વને, હુ હણુ નિશ્ચે તેહ ૩૪
જે કો આડો ઊતરે, હુ કરૂ નિશ્ચે ઘાત,
ગતજન્મનુ વેર છે, તુ સત્ય માને તાત ૩૫
વચન એવુ સાભળીને, વદ્યા રાજા રાય,
તને એવો નીમ શો, જે નિત્યે દેરે જાય ૩૬
દેરે જાવુ આજથી, આઠમે દિવસે એકવાર,
દરશન કરવા જજે વે'લી, કાલિકાને દ્વાર ૩૭
નગર માહે નિત્યે જાતા, તુજથકી થાય અનીત,

---

૨૭ કરાઅદ્રુમા—કેદખાનામા ૩૦ દુરાત્મજીવ—દુષ્ટબુદ્ધિવાળા જીવાણી । ૩૬ તો-તારે

કામ મારે મજા સાથે, નથી રહેવી પ્રીત. ૩૮
એ કથા રહી એટલે, સાંભળો શ્રોતાજન;
કામાવતી આઠમે દહાડે, કરે જઇ દરશન. ૩૯
ચદ્રસેને સાંભળી એમ, વ્યાસકેરી વાણ્;
ગ્રથ માંહે કહ્યુ માંડી, પ્રથમ પદ્મપુરાણ. ૪૦
પૂરણ અધ્યાય પચ પાવન, સાંભળે સુખ થાય;
ત્યાર પૂઠે આઠમે દિવસે, દરશન કરવા જાય. ૪૧

કડવું ૬ ઠ્ઠું.

રાગ કેદારો.

તેણે સમે ત્યાં એણીપેર બોલ્યા, સૂતપુરાણિક મુન્ય;
દિવસ આઠમે ચાલી અબળા, કરવાને દરશન. ૧
પ્રશ્ન એકની ઇચ્છા મુજને, બોલ્યા પૃથ્વીનાથ;
કયે પ્રકારે ફેરે જાતી, તે સભળાવો વાત. ૨
કે પોતે એકલી જાતી, કે સહીઅરનો સગ;
સ્વામીજી મુજને સભળાવો, કથાતણો પ્રસંગ. ૩
કહેવાં આભરણ અગે પહેરતી, કહેવાં અંબર ધરતી;
કેટલી સહી સંઘાતે અબળા, કેમ બહાર નીસરતી. ૪
ચદ્રસેનનું વચન સાંભળી, બોલ્યા વ્યાસ વચન;
પેહેલે દિન ત્યાં પડો ફેરવે, નગર મધ્યે રાજન. ૫
પહાણે રાણી બહાર નીસરી, પૂજા કરવા જાશે;
પુરૂષાકારે દૃષ્ટે પડે તે, નિશ્ચે માર્યો જાશે. ૬
પાણી પીવા પશુ છૂટે, શ્વાન વૃષભ તોખાર;
પુરૂષાકારે નર નામે કો, ના રહે એક લગાર. ૭

---

૩૮ અનીત–અનીતિ. નથી રહેવી—નથી રહેવાની

બીજે દિન અબળાએ મોડું, આદર્યું મજ્જન;
ભવ્ય વસ્ત્ર ને ભલી ભાતનાં, આભૂષણ ધરિયાં તન. ૮
કનકથાળ શ્રીફળશું સમારી, સંગ સખી સહ ચાર;
દિવસ આઠમે અતિ આદરશું, કીધો સહુ શણગાર. ૯
મહાકાળીનું ચિંતવન કરતી, મનમાં આનંદ આણી;
મહામદમાતી નગર મધ્યેથી, ચાલી સહુ ઠકરાણી. ૧૦
હાથે ખડ્ગ ધર્યા બહુકોને, વચમાં રાજકુમારી;
ચિત્રપૂતળી સરખી દીસે, કોટિ કળા અવતારી. ૧૧
લટકંતી ચાલે લેહેકાશું, ભરજોબન રંગ રાતી;
કનકવર્ણી કાય દીસે, જોતાં અંગ ભરાતી. ૧૨
તેનું વર્ણન કેઇ પેરે થાયે, કળા કાંતિ ગુણ જેહ;
ભલીભાત સમજાવી શ્રોતા, ભાંજ્યું મન સંદેહ. ૧૩
સાથ સર્વશું ચાલી અબળા, સોળે આભરણ સારી;
કામાવતીની તોલે બીજી, નહિ કો ભૂતળ નારી. ૧૪

દેશીફેર.

એવી નહિ કો ભૂતળ નારી, મુખ જોતાં લીજે બલિહારી;
તેને મરકલડે મન મો'ય, કર થાળ કનકમય સો'ય. ૧૫
તેને મસ્તક કાળી વેણ, જાણે મહામણિધરની ફેણ;
કે શું નાગણ કો નવવે વેષ, એમ અંબરમાં ઝળકે કેશ. ૧૬
તેને ગળે ચમકળી કશી, મુખકમળ અમળ રહ્યું હસી;
અતિ ગૌર વર્ણ ને કાળાદંત, ત્યાહાં જડિત્ર રેખા શોભાવંત. ૧૭
અતિ રાતો અધરતણો વાન, ગીર માંગ પડી શોભામાન;
કાળી ચોળી એક છે તારી, તાંબૂલે રાતુ મુખ ભારી. ૧૮

૮ મજ્જન—સ્નાન. ૧૨ જોતા ઇ૦—જોતામા મનમાં ભરાતી. ૧૮ વાન-વર્ણ-રંગ માગ-સેંથો એકતારી-સરખાપોતની.

અતિ નૌતમ છે નીલ ચીર, ઠામ ભર્યું છે નવરંગ હીર;
અતિ ઉજ્વળ મુક્તાહાર, ચોકીમાં નંગ જડિયાં ચાર. ૧૯
ઉજ્વલ ચાંદલો ઉગટ કરી, કુચ કઠણ કંચુકી ભરતે ભરી;
છે પીળા પટતણા રે ચરણી, મખમલથી કોમળતા ઘણી. ૨૦
પીળી આડ કેસરની કીધી, વચ્ચે બિંદુની બદની દીધી;
અતિ ગલ્લસ્થલ દીસે ભારી, જોઈ કોટિ કળા નાખું વારી. ૨૧
તેને કરણે કરણફૂલ ઝાલ, તે વિચિત્ર સ્પર્શે કરે ગાલ;
તેને ચરણકમળ નેપૂર વાજે, જેમ વીજ સંજોગે નભ ગાજે. ૨૨
એમ લટકાશુ ચાલી જાય, ઉલટ ભર ઉર આનંદ થાય;
ત્યારે અંબાને આવી સ્થાન, સહુ સાથ સખી શોભામાન. ૨૩
મંડપમાં આવી તત્ખેવ, ત્યાં સતીતણી માંડી સેવ;
કર જોડીને મસ્તક નામ્યુ, આઈ કૃપાદષ્ટિ જોયું સામું. ૨૪
લેઈ પુષ્પહાર શ્રીફળ સાર, અંબાને કીધો નમસ્કાર;
બહુ સ્તુતિ કરે અબળા બાળી, સનમુખ ઊભી આસન વાળી. ૨૫
ત્યાં શિર નામી માગ્યું માન, પછે સવા પહોર ધરિયુ ધ્યાન;
એમ અંબાનું ચિંતવન કરી, પછી તત્ક્ષણ જાગી સુંદરી. ૨૬
એમ વ્યાસ વદે સાંભળ રાય, અહીં અધ્યાય પૂરણ થાય;
લેઈ આશિકા શીશ ઉપર ધરી, સહુ પૂજીને પાછી ફરી. ૨૭

કડવું ૭ મું.

દેશી વધામણીની.

એમ ગણેશ માતા પૂજીને પાછાં વળ્યાં રે;

---

૨૦ ઉગટ–ઉદ્વર્તન–શરીરે ચોળવાનો સુગંધી પદાર્થ. ચરણી–ચણીઓ.
૨૧ બદની–મદગી. ગલ્લસ્થળ–ગાલ કોટિ ઇ૦–તેને જોઇને ચંદ્રની કોટિ કળાઓને ઓવારી નાખું છુ
૨૪ આઇ–માતા કૃપાદષ્ટિ–કૃપાદષ્ટિએ ૨૭ આશિકા–આશકા

ચરણે નમી સહુ સાથ, સૈયર સરશા નિકળ્યા રે ૧
કામાવતી ચાલી ઘેર, સાથે સખીઓ ઘણી રે,
જાય કરતી સર્વ કલોલ, ચાલ્યા સહુ મંદિર ભણી રે ૨
મનમા અતિ આનંદ, હરખે વદન શ્યામાતણું રે,
જેમ તારા મધ્યે ચંદ્ર, તેજ તપે તેથી ઘણું રે ૩
આશ્વિન ઉજ્વળ માસ, ચામુંડા ચાચર ભમે રે,
આગળ ખેતરપાળ, ચોસઠ જોગણિયો રમે રે ૪
તેમ એમ રાજકુમાર, દિવસ આઠમે નીમગી રે,
હરતી પુરૂષાકાર, શુદ્ધ શરીરની વીસરી રે ૫
પેહેર્યા નૌતમ ચીર, કંચુકી કસણ કશ્યા બહુ રે,
કોમળ અંગ શરીર, નગર ભણી ચાને સહુ રે ૬
ચરણે નેપૂર નાદ, વીંછિયા ઠમ ઠમ કરે રે,
ધરતી મન ઉલ્હાદ, સૈયર સરશી પરવરે રે ૭
કંઠે પુષ્પના હાર, કનક થાળ કરમા ધરી રે,
હણતી પુરૂષાકાર, મંદિર પો'તી સુંદરી રે ૮
પહોતી મેહેલ મોઝાર, પોતાને સ્થાનક ગઈ રે,
વેદ વ્યાસ ઓચરે, એ કથા એટનેથી રહી રે ૯
સુણજો શ્રોતાજન, ત્યાર પછે ત્યા એવું હવું રે,
વાચ્યા બહુ દિન, સાભળજો કૌતક નવું રે ૧૦
છે સુણવાની વાત, અણદીઠી અણસાભળી રે,
સાભળજો સહુ સાથ, જેમ પહોચ્યે મનની રળી રે ૧૧

---

૧ સરશા–સાથે ૬ કસણ–કસો (કર્ષણ ઉપરથી)

કડવું ૮ મું.

દોહરા.

સુતપુરાણિક ઓચર્યા, સાભળો સહુ સાથ;
દશકુમારે વર્ણવ્યુ, નાટક જગ વિખ્યાત. ૧
પ્રભાવતીતણી કથા, અતિ અનુપમ સાર;
અધ્યાય સાત લગી કહ્યો, માંડી સહુ વિસ્તાર. ૨
એ કથા રહી એટલે, સાંભળો સહુ કોય;
શ્રોતા સુણજો ચિત્ત ધરી, જેમ મન નિર્મળ હોય ૩
ત્રિજે જન્મે અવતરી, કનકાવતી મોઝાર;
કામસેનતણી સુતા, જાણે સહુ સંસાર. ૪
ગતજન્મે સૂડી હતી, દગ્ધ હુતાશન;
સ્વામી તેનો અવતર્યો, વણિકકુળ ઉત્પન્ન. ૫
કથા અનુપમ આવશે, નાનાવિધના ઇતિહાસ;
સાંભળતાં સુખ ઉપજે, થાય મન ઉલ્લાસ. ૬
દશકુમાર નાટકતણી, એ કથા અનુપમ સાર;
શ્રોતાને સંભળાવશુ, માંડી સર્વ પ્રકાર. ૭

રાગ ધનાશ્રી.

એણીપેરે ઓચરે વાણી, સૂત મુનિજન;
અભિનવ રસને વર્ણવું, સાંભળજે રાજન. ૧

ઢાળ.

ગાય ચંદ્રસેનની કથા સુણો, એમ વદ્યા વ્યાસ વચન;

---

૧ દશકુમારે—દશકુમાર ચરિત્ર નામે સંસ્કૃત ગ્રંથમા. એને આ ગ્રંથકાર નાટક કહે છે પણ તે નાટક ન છતાં આખ્યાયિકા છે તેમાંથી હવે પછીનો વાર્તાનો સબધ લીધો છે. ૧ અભિનવ—નવીન.

કવિજન વાણી ઓચરે, સાંભળો શ્રોતાજન. ૨
એક ચિત્રાંગદ રાજા હવો, મણિપુર નગ્ર મોઝાર;
તે મહામુકુટમણિ અવતર્યો, ગ્રોઢો નામતણો નહિ પાર. ૩
ધ્વજા નેજા ચોધા બહુ, નિશાનનો નહિ પાર;
દુઃખી નહિ કો નગરવાસી, વસે વરણ અઢાર. ૪
અશ્વ ગજ રથ પાલખી, કનકમય મેહેલ આવાસ,
પટરાણી દશ રાયને, તે ચંદ્ર કોટિ પ્રકાશ. ૫
જયા, વિજયા, વિમળનંદા, ચંદ્રબાળા જેહ;
મુલોચના, સહુપે વડી, અતિ પરમ સુંદર તેહ ૬
મેનકા, ચંદ્રાવલી, ચિત્રસેના, સોય;
લીલાવતી ને કમળાક્ષી, સમતોલ ન આવે કોય. ૭
દશે રાણી પરમ સુંદર, રૂપનો નહિ પાર;
નાર બે વળી અવર છે, એટલે પૂરી બાર. ૮
સભા સુંદર રાયની, તે પરમ શોભામાન;
મણિપુરકેરો રાજિયો, અતિ કરે આદરમાન. ૯
રાજમંડપ મધ્યે બેસે, રાજે વરાંગ અનંત;
રાય રાણા સકળ જોધા. શૂર શોભાવંત. ૧૦
પ્રધાન જે પોતાતણા, મહાવિચક્ષણ જેહ;
સભા મધ્યે રાય પાસે, નિત્ય બેસે તેહ. ૧૧
પુરાણિક ને જ્યોતિષી, પંડિત વાચાસાન;
શાસ્ત્ર ગ્રંથ સટીકશું, સાંભળે છે નિશદિન. ૧૨

---

૩ મહામુકુટમણિ—મુકુટમાંના મોટા મણિ જેવો. નામ—કીર્તિ.

૫ આવાસ—ઘર. ૬ સહુપે—સહુથી. ૧૦ રાજે—શોભે. વરાંગ—ઉત્તમ શરીર. ૧૨ વાચાસાન—વાણીની સમજણવાળા. સટીક—ટીકાવાળા.

કડવું ૮ મું.

દોહરા.

સુતપુરાણિક ઓચર્યા, સાંભળો બહુ સાથ;
દશકુમારે વર્ણવ્યું, નાટક જગ વિખ્યાત. ૧
પ્રમાવતીતણી કથા, અતિ અનુપમ સાર;
અધ્યાય સાત લગી કહ્યો, માંડી સહુ વિસ્તાર. ૨
એ કથા રહી એટલે, સાંભળો સહુ કોય;
શ્રોતા સુણજો ચિત્ત ધરી, જેમ મન નિર્મળ હોય. ૩
ત્રિજે જન્મે અવતરી, કનકાવતી મોઝાર;
કામસેનતણી સુતા, જાણે સહુ સંસાર. ૪
ગતજન્મે સૂડી હતી, દગ્ધ હુતાશન;
સ્વામી તેનો અવતર્યો, વણિકકુળ ઉત્પન્ન ૫
કથા અનુપમ આવશે, નાનાવિધના ઇતિહાસ;
સાંભળતાં સુખ ઉપજે, થાય મન ઉલ્લાસ. ૬
દશકુમાર નાટકતણી, એ કથા અનુપમ સાર;
શ્રોતાને સંભળાવશુ, માંડી સર્વ પ્રકાર. ૭

રાગ ધનાશ્રી.

એણીપેરે ઓચરે વાણી, સૂત મુનિજન;
અભિનવ રસને વર્ણવું, સાંભળજે રાજન. ૧

ઢાળ.

રાય ચંદ્રસેનની કથા સુણો, એમ વદ્યા વ્યાસ વચન;

---

૧ દશકુમારે—દશકુમાર ચરિત્ર નામે સંસ્કૃત ગ્રંથમાં. એને આ ગ્રંથકાર નાટક કહે છે પણ તે નાટક ન છતાં આખ્યાયિકા છે તેમાથી હવે પછીનો વાર્તાનો સબંધ લીધો છે. ૧ અભિનવ—નવીન

કવિજન વાણી ઓચરે, સાંભળો શ્રોતાજન. ૨
એક ચિત્રાંગદ રાજા હવો, મણિપુર નગ્ર મોઝાર;
તે મહામુકટમણિ અવતર્યો, મોઢો નામતણો નહિ પાર. ૩
ધ્વજા નેજા ચોથા બહુ, નિશાનનો નહિ પાર;
દુઃખી નહિ કો નગરવાસી, વસે વરણ અઢાર. ૪
અશ્વ ગજ રથ પાલખી, કનકમય મેહેલ આવાસ,
પટરાણી દશ રાયને, તે ચંદ્ર કોટિ પ્રકાશ. ૫
જયા, વિજયા, વિમળાનંદા, ચંદ્રમાલા જેહ;
સુલોચના, સહુપે વડી, અતિ પરમ સુંદર તેહ ૬
મેનકા, ચંદ્રાવલી, ચિત્રસેના, સોય;
લીલાવતી ને કમળાક્ષી, સમતોલ ન આવે કોય ૭
દશે રાણી પરમ સુંદર, રૂપનો નહિ પાર;
નાર બે વળી અવર છે, એટલે પૂરી બાર ૮
સભા સુંદર રાયની, તે પરમ શોભામાન,
મણિપુરકેરો રાજિયો, અતિ કરે આદરમાન. ૯
રાજમંડપ મધ્યે બેસે, રાજે વરાંગ અનંત;
રાય રાણા સકળ જોધા. શૂર શોભાવંત. ૧૦
પ્રધાન જે પોતાતણા, મહાવિચક્ષણ જેહ;
સભા મધ્યે રાય પાસે, નિત્ય બેસે તેહ. ૧૧
પુરાણિક ને જ્યોતિષી, પંડિત વાચાસાન;
શાસ્ત્ર ગ્રંથ સટીકશું, સાંભળે છે નિશદિન. ૧૨

---

૩ મહામુકટમણિ—મુકટમાના મોટા મણિ જેવો. નામ—કીર્તિ.

૫ આવાસ—ઘર. ૬ સહુપે—સહુથી ૧૦ રાજે—શોભે. વરાંગ—ઉત્તમ શરીર. ૧૨ વાચાસાન—વાણીની સમજણવાળા. સટીક—ટીકાવાળા.

ગુણી ગાંધર્વ ભાટ ચારણ, વિપ્રકેરાં વૃંદ;
જાચકજન આવે ઘણા, બોલતા નાનો છંદ. ૧૩
વાજિત્ર વાજે વિવિધ પેરના, જંત્ર તાલ મૃદંગ;
સુરબધ્ધ છંદ સુરાંગના, સાથતી નૃત્ય શુદ્ધાગ. ૧૪
એણીપેરે કરે લીલા, વિવિધ ભોગ વિલાસ;
વૈભવ નાના ભોગવે, સુખ કમળ પ્રેમ પ્રકાશ. ૧૫
આનંદ ભેર બેઠા સહી, તે કામનો અવતાર,
ચમર કરતી રાયને, અપ્સરા ઊભી ચાર ૧૬
એમ દિવસ રજની રંગશુ, નિર્ગમે રાણી રાય,
સૂતપુરાણિક ઉચ્ચર્યા, આનંદશુ દિન જાય. ૧૭
એકવારને સમે શુ થયુ, સાભળો શ્રોતાજન;
સુલોચનાને મેહેલ આવ્યા, ચિત્રાગદ રાજન. ૧૮
શરદતણી પૂર્ણિમાનો, પેખિયો ત્યા ચદ્ર,
નિશા અતિ સોહામણી, મન ઉપન્યો આનંદ; ૧૯
પહોરમા ઘડી એક ઓછી, જામની તે દિન,
તેણીવેળા મેહેલ મધ્યે, આવિયો રાજન ૨૦
સુલોચના સન્મુખ આવી, ઉભી રહી તેણી વાર;
ઉતાવળી પિયુ પાસે આવી, સજી સોળ શણગાર ૨૧
હાવભાવ કટાક્ષશુ, અતિ કરે આદરમાન,
* * * * ૨૨
વચન પિયુનુ સાભળીને, હરખ પામી નાર,
પાટ ઢાળ્યો કનકમય, પચરંગી સોળે સાર. ૨૩

---

૧૩ નાના—જૂદી જૂદી જાતના ૧૪ સુરાગના—દેવીઓ શુદ્ધાગ—શુદ્ધ અંગવાળી ૨૩ પાટ-પામા રમનાનો મોટે માર-સોળ શોગઠીઓ સુધ્ધા-(સારી-સોગઠી)

રાયને રાણીએ રંગે, ગ્રહ્યા પાસા પાણ;
બેહુ સરખાં ઉતરે છે, પરમ ચતુર સુજાણ. ૨૪
રમત રમતાં નિશા વીતી, રહી ઘટિકા ચાર;
રમત રાખી તે સમે, જઇ પોઢિયા નિરધાર. ૨૫
નિદ્રા આવી રાયને, નિરખિયું એક સ્વપ્ન;
આગળ આવી ઊભી છે, કો નાર રૂપે રત્ન. ૨૬
કનક સરખી કાંતિ ઝળકે, દશન હીરા જ્યોત;
કમળદળ મૃગલોચની, દીસતી પરમ ઉદ્યોત. ૨૭
સુઘડ ઘાટ સોહામણી, શિરવેણી વાસુકિ જાણ;
કો સુઘડ ઊભી સુંદરી, બોલતી અમૃત વાણ. ૨૮
વિવિધ અંબર ધર્યા અબળા, પરમ શોભામાન;
એવી નારી સ્વપ્ન મધ્યે, નિરખતો રાજાન. ૨૯
જાંગિયો અતિ ઓપતો, હસ્ત કસાણું હીર;
કંચુકીમાં ઝળકે ઘણું, અતિ જુગ્મ રત્ન જંબીર. ૩૦
અધર અંબુજ, નાસિકા શુકચંચ, દાઢમ દંત;
એમ સ્વપ્ન માંહે નિરખતો, માનિની શોભાવંત. ૩૧
સર્વાંગ સુંદર શોભિતી, કટિ ઝીણી ચિત્રાલંક;
જાણે શશિયર શરદનો, પૂર્ણકલા નિઃકલંક. ૩૨
એમ સ્વપ્ન માંહે નારને, તે નિરખતો રાજન;
ચતુર નર વીંધ્યો ઘણું, ઘડી ચાર ચઢિયો દિન. ૩૩

---

૨૭ દશન—દાંત. કમળ ઈ૦—કમળના પત્ર સરખાં અને મૃગના નેત્ર સરખાં નેત્રવાળી. ઉદ્યોત—અર્થાત્ તેજસ્વી. ૩૦ જાંગિયો—જાંગ સુધી પેહેરવાનું વસ્ત્ર હસ્ત ઇ૦—હાથના અલંકારને હીરની કસો હતી. જુગ્મ ઈ૦—રત્નરૂપ બે જંબીર ફળ. ૩૧ અંબુજ—રાતું કમળ. ૩૨ ઝીણી—પાતળી. ચિત્રાલંક—ચિત્તાવાઘ જેવા લાંકવાળી. શશિયર—ચંદ્ર.

તેનું રૂપ યૌવન કળા, જોતાં તેજનો નહિ પાર;
જોત જોતાં ઘણું અટકે, મન ઠારો ઠાર. ૩૪
શણગાર સોળે શોભતા, શોભતિ અબળા અંગ;
ઝાલ કાને ઝળકતી, મધ્યે જડયાં નાનાં નંગ. ૩૫
બાંહે બાજુબંધ બેહેરખા, જડિત બાજુબંધ;
તંબોળ રાતું વદન, કંઠે પુષ્પહાર સુગંધ. ૩૬
ચૂઆ ચંદન અરગજા, શુભ વસ્ત્ર ભીનાં પરમ;
એવી નારી નિરખતાં, ભૂપતિ પામ્યો ભ્રમ. ૩૭
સ્વપ્ન કેવું હોય, (જે) પ્રત્યક્ષ દેખે રાય;
સ્પષ્ટ દીઠી સુંદરી, તન મન વ્યાકુળ થાય. ૩૮
જાગૃત અવસ્થા પામિયો તે, સ્વપ્નમાંહે જોય;
એવી ના કો કામિની, ભામિની ભૂતળ કોય. ૩૯
જાણે ઊઠી ગ્રહું અબળા, થયો મન ઉલ્લાસ;
સમીપે બેઠી સુંદરી તે, સૂરજ કોટિ પ્રકાશ. ૪૦
પરમ વચન સ્વપ્ન મધ્યે, બોલતો રાજંન;
તું કોણ કામ આવી શકી, તેં હર્યું મારૂં મન. ૪૧
ભૂપતિ કહે રે ભામિની, ધન્ય તુજ અવતાર;
કામજ્વર વાપ્યો ઘણો, તું પરણની દાતાર. ૪૨
કામિની કુચકળશ તારે, વસે હુતાશન;
દૂરથી દાઝું ઘણો, કેમ થાયે શીતલ તન. ૪૩
વચન એવું સાંભળીને, વદે વિનતા વાણ;
મન સ્વસ્થ રાખો રાજા, તું ઘણો ચતુર સુજાણ. ૪૪
મુજ નામ છે કામાવતી, કામના પૂરણ થાય;
શ્રોતાજન સહુ સાંભળો, એમ સ્વપ્ન દીઠો રાય. ૪૫

---

૩૭ ભીનાં–(ચૂઆ, અત્તર વગેરેથી).

તેવા મહિ આવિયો, તે રાયનો પ્રધાન;
દિવસ ઘણો ચઢી ગયો, જઇ જગાડ્યો રાજન. ૪૬
નિદ્રામાંથી જાગિયો, ને ન દેખે તે નાર;
પ્રધાન ઉપર કોપ આણી, કર્યો મહાતિરસ્કાર. ૪૭
ભમર ચક્ષુ ચઢાવીને, રાય ધૂણે શીશ;
ચર્ણે પહેલી આંગળીની, જ્વાળા લાગી રીશ. ૪૮
અરે પાપી શું કર્યું, કાં જગાડ્યો તેં આજ;
નિપન્યો રસ ઢળ્યો મારો, થયું સર્વે અકાજ. ૪૯
નોહે મિત્ર શત્રુ મારો, અવતર્યો તું કોય;
ગતજન્મનો વેરી છે, તે આજ મળિયો સોય. ૫૦
સંજોગકેરો સમય ટાળી, કર્યો કામ વિયોગ;
હાથથી હીરો ગયો, ને રહ્યો અશ્રવચ ભોગ. ૫૧
એમ કહીને કળકળે, કલ્પાંત કરતો રાય;
હવે હું તો ક્યાં જઇને, કરૂં કોણ ઉપાય. ૫૨
બુદ્ધિસાગર નામ તારૂં, ધર્યું જેણે હોય;
પુસ્તક મૂકવાં ઉતારી, ધિઃકાર પડજો સોય. ૫૩
પાણીથી પાતળો કીધો, ક્રોધશું પ્રધાન;
કામાવતી ના વીસરે, જે પરમ શોભામાન. ૫૪
ક્રોધ આણી ખડ્ગ કાઢ્યું, ચઢી રાયને રીસ;
પ્રધાન ઉપર કોપિયો, છેદવા લાગ્યો શીશ. ૫૫
ત્યારે મંત્રી બોલિયો, મુખથકી કોમળ વાણ;
ક્રોધ કરવો નવ ઘટે, સુણ રાય ચતુર સુજાણ. ૫૬
દિવસ ઉગ્યો અતિ ઘણો, બહુ ચઢયો કશ્યપતન;

---

૪૯ નીપન્યો–નીપજેલો–તૈયાર થયેલો. ૫૩ પુસ્તક ઇ૦–તે નામ પાડનારનાં પુસ્તક ઉતારી મૂકવાં જોઇએ.

સભા સુની સર્વ દીસે, તુજ વિના રાજન. ૫૭
વચન એવાં સાંભળી, ક્રોધશુ કરડે દંત;
મનથકી નવ વીસરે, માનિની શોભાવંત. ૫૮
પ્રધાન ત્યાં પિછે નહિ, જે સ્વપ્નકેરી વાત;
રાયને તે પીછવે છે, રહ્યો જોડી હાથ. ૫૯
સુતપુરાણિક આચર્યો, પુસ્તક લીધું હાથ;
ચંદ્રસેન કથા સુણો, કથા એ કહું પદ્મપુરાણ. ૬૦
કવિ મુખ વાણી વદે, હવે સાંભળો સહુ કોય;
એટલે અધ્યાય આઠમાનો, અર્થ પૂરણ હોય. ૬૧
પ્રધાન પીછવશે ઘણું, પેર પેરના પ્રતિબોધ;
સ્વપ્ન ત્યાં અધવચ રહ્યું, મન રાયને છે ક્રોધ. ૬૨

કડવું ૯ મું.

રાગ રામગ્રી.

બુદ્ધિસાગર પ્રધાન વદે, સુણ સ્વામી જી;
રાય ના કીજે રીશ, કહું શિર નામી જી. ૧
સદા સેવક છું તુજતણો, સુણ સ્વામી જી;
એમ કહી નામ્યું શીશ, કહું શિર નામી જી. ૨
આજ અસુર થયું ઘણું, સુણ સ્વામી જી;
ચઢિયો કશ્યપતન, કહું શીર નામી જી. ૩
* * * *
સભા સર્વ સુની દીઠી, શુણ સ્વામી જી;
ત્યાં જુએ તમારી વાટ, કહું શિર નામી જી. ૪
પૃથ્વીપતિ જાગૃત નહિ, સુણ સ્વામીજી;
ક્યમ રહેશે રાજ્ય ને પાટ, કહું શિર નામી જી. ૫

૫૭ કશ્યપતન–સૂર્ય.

સૂર ઉગે કેમ સૂઈ રહીએ, સુણ સ્વામી જી,
ન હોય રાજાનો ધર્મ, કહુ શિર નામી જી ૬
રાજધર્મ જે. જે કહ્યા, સુણ સ્વામી જી,
તે સાભળ પૃથ્વીનાથ, કહુ શિર નામી જી ૭
વેદ મહિમા મુખે વદુ, સુણ સ્વામી જી,
કહે ન્યાયશાસ્ત્ર એમ વાત, કહુ શિર નામી જી ૮
પરમાર્થ પ્રજાને પાળિયે, સુણો સ્વામી જી,
એ રાજાનો અધિકાર, કહુ શિર નામી જી ૯
ગઉ બ્રાહ્મણ પર સકટ પડે, સુણ સ્વામી જી,
ત્યા સભાળે હથિયાર, કહુ શિર નામી જી. ૧૦
દ્યૂત ક્રીડા મૃગયા રમતા, સુણ સ્વામી જી,
આનંદે દિન જાય, કહુ શિર નામી જી ૧૧
સાવધાન શુ સદા રહે, સુણ સ્વામી જી,
તો વાધે બહુ મહિમાય, કહું શિર નામી જી ૧૨
સભા મધ્યે આવી બેસો, સુણ સ્વામી જી,
પ્રથમ પૃથ્વીનાથ, કહુ શિર નામી જી ૧૩
નમાયાનો નિર્વાહ કરે, સુણ સ્વામી જી,
મન ધરવો અધિક વિચાર, કહુ શિર નામી જી ૧૪
સબળો નબળાને જો ગાજે, સુણ સ્વામી જી,
તે રાજાને શિર ભાર, કહુ શિર નામી જી ૧૫
સુખ શય્યાએ પોઢિયા, સુણ સ્વામીજી,
ઉઠ્યો કશ્યપતન, કહુ શિર નામી જી ૧૬

---

૮ ન્યાયશાસ્ત્ર–નીતિશાસ્ત્ર ૯ પરમાર્થ ઇ૦—પ્રજાને ઇશ્વર પ્રીત્યર્થ પાળવી ૧૪ નમાયા–માબાપ વગરના–નિરાશ્રિત ૧૫ સબળો ઇ૦—જે સબળો પુરૂષ નબળાને ગાજે તો તેનો ભાર (પાપરૂપી) રાજાને માથે છે

સવા પહોરનો સમય થયો, સુણ સ્વામી જી,
એમ માનજો હે રાજન, કહુ શિર નામી જી ૧૭
રાજકદેવક રત્નહાણ થાય, સુણ સ્વામી જી,
તો શિર બેસે ગાળ, કહું શિર નામી જી. ૧૮
ક્ષણમા આવી વિઘ્ન પડે, સુણ સ્વામી જી,
ત્યારે કોણ કરે સભાળ, કહુ શિર નામી જી. ૧૯
તેમાટે નવ સૂઈ રહીએ, સુણ સ્વામી જી,
દાહ્યો લોકાચાર, કહુ શિર નામી જી ૨૦
મત્રીને મૂરખ કહે, સુણ સ્વામી જી;
હાસ્ય કરે સસાર, કહુ શિર નામી જી. ૨૧
માટે એ કરવુ ઘટે, સુણ સ્વામી જી,
હવે તે કીજે મહારાજ, કહું શિર નામી જી. ૨૨
મુજને મારી શુ લેશો, સુણ સ્વામી જી,
હણી ખડ્ગને ઘાય, કહુ શિર નામી જી. ૨૩
મત્રિ વિના મહિમા નવ રહે, સુણ સ્વામી જી,
જેમ જળ મધ્યે ઝાઝ, કહુ શિર નામી જી. ૨૪
ખેડનાર બેસે સહી, સુણ સ્વામી જી,
એકે ના સરે કાજ, કહુ શિર નામી જી ૨૫
રાજાને પ્રધાન વિના, સુણ સ્વામી જી,
ઘડી એક ના ચાલે એમ, કહુ શિર નામી જી ૨૬
રાજા મનશુ એમ ગણે, સુણ સ્વામી જી,
મારે નહિ કોએ વત્રેક, કહુ શિર નામી જી ૨૭
મત્રીશુ મન વાત કરે, સુણ સ્વામી જી,

---

૨૫ ખેડનાર ઇ૦—વહાણ ચલાવનાર જો બેસે-નાશ પામે તો
૨૭ વત્રેક વિના મારે પ્રધાન વિના બીજુ કોઈ નથી

આપે મનનુ હીર, કહું શિર નામી જી. ૨૮
ક્ષણ એક જીવ જુજવા નહિ, સુણ સ્વામી જી;
બેહુના એક શરીર, કહુ શિર નામી જી. ૨૯
રાજ્ય કરી રાજા જાણે, સુણ સ્વામી જી;
બુદ્ધિ આપે પ્રધાન, કહું શિર નામી જી. ૩૦
તે ઉપર એક આડ કથા, સુણ સ્વામી જી;
તે સભળાવુ રાજન, કહું શિર નામી જી ૩૧
ચદ્રસેન આગળ કહે, સુણ સ્વામી જી;
ત્યાં સભળાવે વ્યાસ, કહુ શિર નામી જી. ૩૨
શ્રોતાને કવિજન કહે, સુણ સ્વામી જી;
આનંદ ઇતિહાસ, કહુ શિર નામી જી. ૩૩
નવ અધ્યાય પૂરા થયા, સુણ સ્વામી જી;
દશમો આગળ થાય, કહું શિર નામી જી. ૩૪
બુદ્ધિસાગરનાં વચન સુણી, સુણ સ્વામી જી;
મુખ નવ બોલે રાય, કહુ શિર નામી જી. ૩૫

કડવું ૧૦ મું.

રાગ ગોડી દેશીફેર.

ચંદ્રસેન પ્રત્યે એમ બોલ્યા, સૂતપુરાણિક વ્યાસ;
ચિત્રાંગદ આગળ કહે, મન્ત્રિ આનંદ ઇતિહાસ. ૧
શ્રોતા સુણજો સાવધાન થઈ, આડકથા એક આવી,
વિપ્ર વીરજી પ્રાકૃત અર્થે, કહે સહુને સમજાવી. ૨
ત્રણે ઠામે એ કથા ચાલતી, સુણતાં મન આહ્લાદ;
બુદ્ધિસાગર ઉપરે, રાજાને ઉપન્યો વિખવાદ. ૩

---

૨૮ હીર-ગુપ્તભેદ.

ધરી ક્રોધે ખડ્ગશુ, રાજા મન માંહિ આણી રીસ;
મુખ નવ જોઉ એ પાપીનુ, નિશ્ચે છેદુ શીશ. ૪
ત્યારે મંત્રી એણીપેરે બોલ્યો, મુખથી મધુરા વચન,
સ્વસ્થ થઇ સાભળ મહારાજા, પૃથ્વીપતિ રાજન. ૫
કર્ણકુબ્જ એક નગર અનુપમ, ઉત્તરદેશ કહેવાય;
ભોજદત્ત છે તેનો રાજા, એનો બહુ મહિમાય ૬
મહામોટો પરાક્રમી બળધારી, સત્ય પ્રતિજ્ઞા જાણ;
તે રાજાની મહીમડળમા, સઘળે ફરતી આણ ૭
હય ગજ દળ માતા મદ ઝરતા, યોધ અપરમપાર;
આડ કોશની સભા બેસતી, થઇ જોજન ચાર વિસ્તાર. ૮
હતા ચારસે મંત્રી તેને, મહામોટા પ્રધાન,
રાજકાજ સહુ ચાલ્યાં જાયે, અતિ શોભામાન ૯
પુત્ર એક છે તે રાજાને, મહાવિચક્ષણ જેહ;
હંસકેતુ ત્યા નામ તેનુ, મંત્રીશુ બહુ સ્નેહ ૧૦
એક સમે મૃગયા નિસરિયો, સાથે યોધ અનંત,
જાણે કે સુરવર શણગાર્યો, દીસે શોભાવંત. ૧૧
અમુલક અશ્વ અનુપમ દીસે, પવન વેગે ઊજાય,
તેણે સમે તે નવ આવ્યો, મૃગયા રમવા તે રાય. ૧૨
હરણ ચિત્રા શ્યામ હરણ, તે તો જુએ રાજકુમાર;
આકરણાંત તાણી (ધનુષ) સાંધ્યા, પાસ ઘણા મોઝાર ૧૩
ચારે પાસે સેન તરવર્યું, વન ઉપર વાગ્યા જેહ,
સાવજને ઘેરીને ઘાતી, આગળ લાવે તેહ. ૧૪

---

૧૧ સુરવર–ઇંદ્ર ૧૨ મૃગયા—શિકાર શ્યામ હરણ–કલિયાર ૧૩ પાસ-જાળા ૧૪ વાગ્યા–ચઢાઇ કરી ગયા સાવજ–જંગલી પશુ ઘાતી–પારધી. આગળ–રાજાની આગળ.

રાજકુવરજી મનમા [ખીજી], તત્ક્ષણ ચાપ ચઢાવ્યુ,
તેણે સમે ત્યા રાજા આગળ, હરણ એક ત્યાં આવ્યુ ૧૫
તે પૂઠે ઘોડો ન ખાવ્યો, કરી ધનુષ્ સધાણુ,
પવનવેગે મૃગ ગયો નિસરી, નિષ્ફળ થયા તે બાણ ૧૬
તોએ કુવર કેડ ના મૂકે, મૃગલો પથ પળાય,
બીજુ શર સાધીને રાજા, સાવજ પૂઠે ધાય ૧૭
વાયે ભરાણુ ભરે ચેકડા, હરણ ઊડે આકાશ;
અશ્વતણે ખુરને પડઘાએ, હુઓ મનમા ત્રાસ. ૧૮
દ્દષ્ટિ અગોચર ગયો નિસરી, નાઠુ દશ જોજન,
મહાઅરણ્ય ઉદ્દ્વસ્તમા, પોહોત્યો એકાકી રાજન ૧૯
સેન વિહીનો પડ્યો એકલો, કોશ કઠણુ ચાળીશ;
કુવરને કાઇ પેરના સૂઝે, શુ થાશે જગદીશ ૨૦
તૃષાક્રાંત હુઓ ત્યા રાજા, શોધ્યુ ના મળે નીર,
અતિ શ્રમે શિથિલ થયુ, અતિ કોમળ શરીર ૨૧
એવે સમે એક દૃષ્ટે પડિયુ, દેવળ શોભામાન,
ત્યા આવી અવિચળ લોકના, કીધી અતિ ઉત્તમ શિવસ્થાન ૨૨
અશ્વથકી હેઠો ઉતરી, એમ મનમા વાત વિમાસે,
ઘણો પથ ક્રમીને આવ્યો, ભૂપતિ પડિયો સાસે ૨૩
અશ્વ અનુપમ આસનકેરો, બાધ્યો ત્યા તોખાર,
ક્ષણ એક શયન કરૂ એ સ્થાનક, કીધો મન વિચાર ૨૪

---

૧૬ ધનુષ્ય સધાણુ—ધનુષ્યમા બાણનુ સધાન ૧૭ શર—બાણુ ૧૮ ખુર—ખરી ૧૯ દૃષ્ટિ અગોચર—નજરે દીઠામા ન આવે તેમ ઉદ્દ્વસ્ત-ઉજડ એકાકી–એકલો

૨૦ સેન વિહીનો—સેના વગરનો ૨૨ અવિચળ ઇ૦–સ્થિરપણો લોકના કીધી-દર્શન કર્યું ૨૩ ક્રમીને—ઉલ્લઘીને ૨૪ આસનકેરો-બેસવાનો

પૃથ્વીપતિ પોઢ્યો પૃથ્વી પર, લાંબા નાખી ચરણ,
અંગ આકડ્યું આળસ મોડે, અતિ તન ખૂંચે ધરણ ૨૫
થાક્યો ભાગ્યો પડિયો રાજા, શીતલ વાય પવન,
ઘટિક બે પૂંઠે થયો ત્યાં, નિદ્રાભર રાજન ૨૬
બહુ નિદ્રા વ્યાપિક થયો પૂંઠે, ના રહી શુદ્ધ શરીર,
જાણે કે સુખશય્યા પોઢ્યો, એમ સૂતો ત્યાં વીર ૨૭
તેણે સમે ત્યાં અજગર એક મોટો, તે રહેતો વન માંય,
રાજાને સૂતો જાણીને, તત્ક્ષણ આવ્યો ત્યાંય ૨૮
ચરણતણી પાસે આવીને, કીધું વદન વિકાશ,
ચરણ બેહુ મુખમાંહી લીધા, કરતો ચાલ્યો ગ્રાસ ૨૯
જંઘા કટિ ઉદર અભ્યંતર, સુધી ગ્રસતો આલ્યો,
તેણે સમે બુદ્ધિસાગર કહે છે, ક્ષણએ રાય ન હાલ્યો ૩૦
હૃદકમળ આખું આરોગ્યો, ગળિયું કંઠ પર્યંત,
વદનકમળ ઉઘાડું રહ્યું, દીસે શોભાવંત ૩૧
બુદ્ધિસાગર ચિત્રાંગદને કહે છે, ચિત્ત ધરજો રાજન,
તેવામાં ત્યાં જઈને પહોત્યો, ઉગ્રસેન પ્રધાન ૩૨
જુએ તો અજગરે ગળ્યું, કુંવરકેરૂં તન,
અંગ આખું આરોગ્યો, ગ્રસવું રહ્યું વદન ૩૩
તેણે સમે પ્રધાને આવી, પૂછિયું બેહુ વાણ,
આડો રાખી અજગરને, અળગો ત્યાં કીધો નિર્વાણ ૩૪
ઉગ્રસેનને અજગર ઉપર, ચઢિયો કોપ અપાર,
કોણ કર્મ તે કર્યું પાપી, ગળિયો રાજકુમાર ૩૫
ધરી ખડ્ગને હણવા લાગ્યો, કોપ્યો સુભટ સુજાણ,

---

૨૯ વિકાશ કીધું—પોહોળું કર્યું ગ્રાસ કરતો—ગળી જતો
૩૦ ગ્રસતો—ગળતો

તત્ક્ષણ તુ મુને મારીશ, અજગર વદિયો વાણ ૩૬
મારા મુખમા વિષ નથી, નવ મળે એકે દત,
નિર્વિષ હુ છુ નિરધાર, સાભળ પ્રતિજ્ઞા વત ૩૭
શાપથકી અજગર અવતર્યો, તે ભોગવુ આપ,
તેમાટે હુ એ વનમા, હુઓ ડેડુ સાપ ૩૮
તે વૃતાત કહુ તુજ આગળ, સાભળ મારા સ્વામી,
મત્રી પ્રત્યે અજગર બોલ્યો, મહામોદને પામી ૩૯
શિવશર્મા નામે એક બ્રાહ્મણ, રહેતો વન મોઝાર,
મારે તેશુ મૈત્રી હુતી, બ્રાહ્મણકુળ અવતાર ૪૦
એક સમે તે ધ્યાન ધરીને, કરતો હતો ખટકર્મ,
તેણે સમે મે હાસ્ય કરી, જઈ ઉપજાવ્યો ભ્રમ ૪૧
ધરી દોરડીને બીવરાવ્યો, સર્પ સર્પ કહી વાણ,
નાશ નાશ ખાધો નિર્ધાર, હાસ્ય કર્યુ નિર્વાણ ૪૨
ધ્યાનથકી ચૂક્યો શિવશર્મા, કોપ્યો દીધો શાપ,
મહાઅરણ્યમા અજગરરૂપે, થઈ રહેજે તુ સાપ ૪૩
મે દોરી દેખાડીમાટે, નિર્વિષ છુ નિરધાર,
વળતુ મે બ્રાહ્મણને પૂછ્યુ, કેમ થાશે ઉદ્ધાર ૪૪
દયા ધરીને મુખથી બોલ્યો, સાભળ મૂઢ વચન,
ભોજદત્ત રાજાનો કુવર, આવે આણે વન ૪૫
તેનો તન ગ્રસે જે વેળા તે વેળા નિદ્રામા રાજન,
તેણે સમે ઓચિતો આવે, ઉગ્રસેન પ્રધાન ૪૬
તેહતણા સ્પર્શ માત્રથી, થાશે તુજ ઉદ્ધાર,
સર્પ દેહ છૂટીશ નિર્ધાર, કહેજે સવ પ્રકાર ૪૭
એટની વાત કહીને અજગર, હુઓ બ્રાહ્મણ દેહ,

---

૩૭ નિર્વિષ—ઝેર વગરનો ૩૯ મહામોદ—અતિ આનદ.

વાત સાંભળી ઉગ્રસેનને, ભાગ્યો મન સંદેહ. ૪૮
એ કથા રહી એટલે, હવે કુંવરની વાત;
નિદ્રા વ્યાપક કાંઈ ન જાણે, પોઢ્યો પૃથ્વીનાથ. ૪૯
તણે સ્વપ્નાંતર તે દેખે, સૂતો રાજકુમાર;
જાણે કો એક અબળા ઉભી, રૂપતણો ભંડાર. ૫૦
પુષ્પહાર આરોપ્યો કંઠે, કર માંહે કેલીપાન;
બીડીવાળી વદે સુંદરી, લીજે મહારાજાન. ૫૧
રાજાએ બીડું લેવાને, તત્ક્ષણ ધરિયો પાણ;
કામનીએ કર તાણી લીધો, મુખથી બોલી વાણ. ૫૨
હસ્તકમળ બીડી નવ આપું, મુખમાંહે મેલું રાય;
મારે હાથે હું ખવડાવું તો, મુજને અતિ સુખ થાય. ૫૩
તેણે સમે ત્યાં હંસકેતુ, જોતો એવું સ્વપ્ન;
અબળાનો આદર દેખીને, અતિ વાધ્યો રાજન. ૫૪
તેવા માંહે જઈ જગાડ્યો, ઉગ્રસેન પ્રધાન;
ઘણી વાર સૂતાં થઇ સ્વામી, ઉઠો થઈ સાવધાન. ૫૫
તત્ક્ષણ નિદ્રામાંથી જાગ્યો, ચક્ષુ ચોળતો રાય;
મંત્રી ઉપર કોપ્યો રાજા, અતિશય ક્રોધ ભરાય. ૫૬
કોણ કર્મ કર્યું તેં પાપી, કીધો નિદ્રા ભંગ;
આજ પછી કો ના કરે, પાપી નિશ્ચે તારો સંગ. ૫૭
કોણ કામ જગાડ્યાકેરૂં, તુજને હતું આજ;
શેને તું આવ્યો મુજ પાસે, વણસાડ્યું મુજ કાજ. ૫૮
એવાં વચન સુણીને મંત્રી, બોલ્યો તેણીવાર;

---

૫૦ તણે સ્વપ્નાંતર—સ્વપ્નાંતરતણે સમયે. ૫૧ કેલીપાન—ચોવલી પાન. ૫૪ વાધ્યો-હર્ષથી ફૂલ્યો.

એકાકી વન માહે શું, તુજને હીર ને અધિકાર. ૫૯
મે વણસાડ્યુ કારજ તારૂ, કીધો મહાઅન્યાય,
અજગરે આખો ગળિયો'તો, આઠ હાથની કાય. ૬૦
એવાં વચન સુણીને ધ્રુજે, શુદ્ધ ન રહી શરીર;
રોમ રોમ કપારો ચઢિયો, વ્યાકુળ થયો તે વીર. ૬૧
હંસકેતુ કહે ત્યા મુખથી, કરે વિનતિ ધન્ય ધન્ય,
નિદ્રાવશ હુ કંઇ ન જાણુ, દીધુ જીવતદાન ૬૨
એણે સમે તેં મુને જગાડ્યો, દીઠુ એક સ્વપ્ન,
ઉગ્રસેન આગળ કહેવા માટી, હંસકેતુ રાજન. ૬૩
તેમાટે મે ક્રોધ આણીઓ, મિથ્યા થઈ અજ્ઞાન,
સદા આશરો તારો ઇચ્છુ, તુ મોટો પ્રધાન ૬૪
વિનય કરી સતોખ્યો મંત્રી, એટલે સેના આવી,
બુદ્ધિસાગર કહે ચિત્રાંગદને, એ કથા સંભળાવી ૬૫
ઢમક્યા ઢોલ નિશાન ગડગડ્યા, વરત્યો જયજયકાર,
રાજપુત્રને લેઈ નિસરિયો, પો'ત્યો નગ્ર મોઝાર ૬૬
એ કથા ત્યા રહી એટલે, સુણજો શ્રેતાજન,
બુદ્ધિસાગર કહે ચિત્રાંગદ, સાભળ રાજ વચન ૬૭
તેમાટે એવુ ના ઘટે, રાજાને નિર્ધાર,
હંસકેતુ જો વનમા સૂતો, હતો કોણ પ્રકાર ૫૮
એવા વચન સુણી મંત્રીના, રાજા થયો રળિયાત,
ખડ્ગ તજ્યુ ને રીસ ઉતરી, તે બોરનો પૃથ્વાન થ ૬૯
જેમ તે હંસકેતુએ નિદ્રામા, નિરખી નારી રત્ન,
તેમ મુજને અતિ નિશ્ચય, હુઓ દીઠુ એક સ્વપ્ન ૭૦

---

૫૮ ટીપ ૬૦—વનમા જ્યા તુ સૂતો છ ત્યા તને શુ હાર અને અધિકાર છે કે મારા જગાડવાથી તારૂ કાજ નાશ.યુ !

અતિ સુંદર અબળા મેં દીઠી, રૂપતણો અવતાર,
કામાવતી છે નામ તેનું, કોટિ કળા અવતાર ૭૧
સ્વપ્નાંતરમાં નયને નિરખી, તેશું લાગ્યો રંગ,
તેણી વેળા તે આવીને, કીધો નિદ્રા ભંગ ૭૨
તેણી વેળા ક્રોધ ઉપન્યો, વ્યાપી મનમાં રીસ,
માગ ચિત્તમાં એવું આવ્યું, નિશ્ચે છેદું શીશ ૭૩
તેવા માટે તે આડકથા કહી, ભાગ્યો મન સંદેહ,
મારા મનને નિશ્ચે આવ્યો, અતિ સુખ પામ્યો દેહ ૭૪
એમ તે વેળા ઉગ્રસેનનો, વિનય કર્યો રાજાન,
તેમ અપરાધ મારો જાણી ક્ષમા કરો પ્રધાન ૭૫
એટને દશમો અધ્યાય સોત્યો, પદ્ધ છોતેર પાવન,
આગળ કથા થશે વિસ્તારે, સુણજો શ્રોતાજન ૭૬

કડવું ૧૧ મું

રાગ અ દોલ

સાભળજો સ્વામી એ બોલ્યા છે મુનિ એ,
ચંદ્રસેન રાય કથા સુણો એ ૧

ઢાળ

રાય ચંદ્રસેન કથા સુણો, એમ વદ્યા સુતમુનિજન,
પ્રધાન સાથે આવિયો, તે સભા મધ્યે રાજન ૨
વિવિધ અંબર અંગે પહેર્યાં, પરમ શોભામાન,
ગુણ કાંતિ વડભાગ ઉપમા, શોભે નય રૂપ નિધાન ૩

---

૭૬ સોત્યો—સમાપ્ત થયો
૩ અંબર—વસ્ત્ર ગુણ ૧૬૦—ગુણે મણિકે [illegible] ઉપમાએ
તે રૂપનિધાન [illegible]

મુકુટ માણેક મસ્તક જડી તે, ઝગકે હીરા જ્યોત,
મુખકમળવદન રહ્યુ હસી, દીસનો પરમ ઉદ્યોત ૪
જડિત કુંડળ કનકમય, તે સબળો ઝળકે કાન,
રત્નહાર હીરે જડ્યો, ઓપી રહ્યા આભરણ ૫
દુગદુગી ચોકી ચિત્રમા, ચાલતા ચમક અપાર,
ગોમેદ નીલક લસુણીઆ, ને થઇ રહ્યો ઝાતકાર ૬
કંઠ આભરણ ઓપતા, ઠામ ઠામ જડિત ઝવેર,
તે મધ્યે શોભે કનકમય, સાકળી ત્રણે સેર ૭
કંકણ પહોચી મુદ્રિકા, મધ્યે જડયા નાના નગ,
નવગ્રહી પચ પીરોઝાના, હુ શુ વખાણુ રગ ૮
સભા મધ્યે આવિયો, મણિપુર નગર નરેશ,
રાય રાણા જોઇ ઉઠી, નમ્યા નર સર્વ સેરેશ ૯
સિંહાસન બેઠા જઇ, કેસરી સિંહ સમાન,
દક્ષિણ દિશાએ નિકટ બેઠો, રાયનો પ્રધાન ૧૦
ધ્વજા નેજા જોઇ બહુ, નિશાનનો નહિ પાર,
સભા સહુ સોહામણી, થઈ રહ્યો જય જયકાર ૧૧
વાજિંત્ર વાજે વિવિધ પેરના, તાલ જત્ર મૃદંગ,
નાટક નાચે અપ્સરા, નાચતી નૃત્ય શુદ્ધાગ ૧૨
ગુણી ગાંધર્વ ગાન કરતા, ઉપજે આનંદ,
ભાટ ચારણ બંદીજન, બોલતા નાના છંદ ૧૩

---

૪ મુકુટ ઇ૦—મસ્તકના મુકુટ ઉપર માણેક જડિત છે ૫ આભરણ—અલંકાર ૬ ગોમેદ, નીલક લસણિયા એ નામના રત્ન છે ૮ નવગ્રહી—નવગ્રહના રત્નજડિત આભૂષણ પંચ ઇ૦—પાંચ પ્રકારના પિરોઝા ૧૦ શુદ્ધાગ—શુદ્ધ અંગવાળી

૧૩ ગુણી—રાગ આદિ ગુણવાળા

રંગમંડપતણી રચના, અતિ પરમ વિશાળ;
એણીપેરે લીલા કરે નિત્યે, ચિત્રાંગદ ભૂપાળ. ૧૪
એમ દિવસ રેણી ભોગવે, સુખ વાસિયા બહુ દિન;
એકવારને સમે શું થયુ, એમ વદ્યા વ્યાસ વચન. ૧૫
સકળ અંગે શોભનો તે, સહુથકી સર્વત્ર;
ચિત્રાંગદ બેઠો હતો ને, શીશ ધરિયું છત્ર. ૧૬
એવા માંહે ભાટ આવે, વિદેશી કો ત્યાંય;
વિવિધ વાજા સાંભળીને, રંગમંડપ માંય. ૧૭
આવીને ઉભો રહ્યો, મુખ બોલતો ઉચ્ચાર;
મણિપુરકેરો રાજિયો, ધન્ય ધન્ય તુજ અવતાર. ૧૮
ધન્ય નગરી ધન્ય તું, ધન્ય નગરવાસી જન;
એ સભા ધન્ય વખાણીએ, જ્યાં તુજ સમો રાજન. ૧૯
ધન્ય છત્ર્યું તુજતણું, ધન્ય ધન્ય તું પ્રધાન;
*   *   *   *   * ૨૦
દર્શન દીઠું તુજતણું, મન થયો અતિ રળિયાત;
ભાટ આશિષ ઓચરે, ધન્ય ધન્ય પૃથ્વીનાથ. ૨૧
કટક દળ પારો બહુ, પ્રૌઢતાનો નહિ પાર;
સભા આવી ના દીઠી, હું ભમ્યો સકળ સંસાર. ૨૨
કનકાવતીથી આવિયો, ખટ માસનો છે પંથ;
તે નગરનો મહિમા કહું, સુણ રાય શોભાવંત. ૨૩
કામસેન રાજા ત્યાં વસે, હું રહેતો નગર મોઝાર;
કામાવતી એક સુતા તેને, રૂપનો અવતાર. ૨૪
તે દેખીતી દેવાંગના, અતિ સુઘડ સુજાણ;

૧૫ રેણી–રાત્રી. સુખ ૯૦—એવી રીતે સુખમાં ઘણા દિવસ વાસિયા. ૧૭ વિદેશી—પરદેશી.

અતિ રૂપ સુદર સુંદરી, અવતરી ચતુર સુજાણ. ૨૫
કનકવરણી કાંતિ દીસે, નિરખતાં સુખ થાય;
એવી છે તે કામિની; તુજ સગ શોભે રાય. ૨૬
માનિની મૃગલોચની, શિર વેણી વાસુકી જાણ;
વદન નિહાળે પ્રેમદા, તે ધરી દર્પણ પાણ. ૨૭
મેં રૂપ દીઠું તુજતણું, સંભારી તે નાર;
શણગાર સોળે સજે અબળા, થઇ રહ્યો આતકાર. ૨૮
મુખકમળ નયની સુંદરી, દીસતી પ્રેમ ઉદ્યોત;
તારે સંગે શોભીએ, ચદ્રમા સરખી જ્યોત. ૨૯
વાત એવી સાંભળી, મન હરખિયો રાજન;
ચિત્રાંગદ મન વિમાસે, એ નિરખી નાર સ્વપ્ન. ૩૦
નામ છે કામાવતી, ને કામનો અવતાર;
સ્વપ્ન માંહે મુજને કહ્યું, તે લહ્યો સર્વ પ્રકાર. ૩૧
વાત એવી સાંભળી, મન હરખિયો રાય;
સરપાવ આપ્યો ભાટને, ધન અશ્વ કનક કબાય. ૩૨
પ્રધાન પ્રત્યે બોલિયો, તેણે સમે રાજન;
સુતાં બેઠાં સાંભરે તે, નાર મારે મન. ૩૩
તેમાટે વહેલા જઇને, કરો તેહ પ્રકાર;
ઉતાવળ અદકી કરો, જેમ હાથ આવે નાર. ૩૪
બુદ્ધિસાગર નામ તારૂં, બુદ્ધિનો ભંડાર;
એવું કર ઉતાવળો, જેમ હાથ આવે નાર. ૩૫
સધારો ને સિદ્ધ કરો, વેગે મ લાવો વાર;

---

૨૯ સુખ ક૦—કમળ સમાન મુખ અને નયનવાળી અથવા મુખ ઉપર કમળ સમાન નયનવાળી. પ્રેમઉદ્યોત—પ્રેમના પ્રકાશવાળી.

૩૨ કબાય-જામો

પ્રપંચ એવો તું કરે, જેમ હાથ આવે નાર ૩૬
કામાવતી વિના ન રહેવાયે, ઘડી એક લગાર,
જીવ જોવાને તલપે છે, કેમ હાથ આવે નાર ૩૭
તેમાટે તુજને કહું, ફરી ફરી વાર હજાર,
તેમ કરો પ્રધાનજી, જેમ હાથ આવે નાર ૩૮
મુખકમળ દેખું કામિની, કામાવતી નિરધાર,
દેઉં સૂરજ વધામણું, જેમ હાથ આવે નાર ૩૯
વિપ્રને બહુ દાન આપું, અશ્વ ગજ ભંડાર,
દેવદીવા ચલાવું, જેમ હાથ આવે નાર ૪૦
ગણેશને લાડુ કરૂં, સિદ્ધિ બુદ્ધિનો દાતાર,
ભૈરવગણને હું નમું, જેમ હાથ આવે નાર ૪૧
રાય કહે પ્રધાનજી, મુજ કરો એહ ઉપકાર,
ગુણ હૃદયમેં નહિ વીસરૂં, જેમ હાથ આવે નાર ૪૨
વિલંબ કરો નથી અવસર, વીર થા અસ્વાર, ..
કહ્યું કર કોડામણા, જેમ હાથ આવે નાર ૪૩
વચન એવું સાંભળી, મુખ બોલિયો પ્રધાન,
કામ કરશે કૃષ્ણજી, સમર્થ શ્રીભગવાન ૪૪
એવું કહીને ખડ્ગ માગ્યું, રાયકેરૂં જેહ,
વચન એવું સાંભળી, તત્કાળ સોંપ્યું તેહ ૪૫
આયુધજ પોતાતણા છે, સકળ શોભામાન,
રાયને ચરણે નમી, અસ્વાર થયો પ્રધાન ૪૬
કનકાવતીથી આવિયો, તે સંગ લીધો ભાટ,
પંથ છે ખટ માસનો,(તે)દેખાડશે તે વાટ ૪૭

---

૩૬ ગ લાવો-નાર મા (નહી) લાનો (-રો) ૪૦ દેવદીવા—
—આ.ાશદીવો-દેવને દીવા ,રૂ

આજ્ઞા માગી નિસર્યો, ને ધર્યો ઉત્તર પંથ;
બુદ્ધિસાગર નામ જેનું, ખરો પ્રજ્ઞાવંત. ૪૮
માસ છઠ્ઠે આવિયો, કનકાવતીની પાસ;
કોશ બેથી નગર દીઠું, સૂર્ય કોટિ પ્રકાશ. ૪૯
એ કથા રહી એટલે, એમ વધ્યા સૂતમુનિજન;
પ્રધાનના ચાલ્યા પછી, ત્યાં શું કરે રાજન. ૫૦
કામાવતીને કારણે, કનકમય મેહેલ ચણાય;
નવા મોહોલ નિપાવિયા, અતિ ઘણી રચના થાય. ૫૧
ભૂખ નિદ્રા વિસરી, કામાવતીનું ધ્યાન;
દશે નારી પરહરી, મુખ ન બોલે રાજન. ૫૨
દિવસ જાયે દોહલા, ને ગણે દિન રાજન;
સ્વપ્ન મુજ સાચું ફળે, જો કૃપા કરે જગજીવન. ૫૩
વિમાસણ મન અતિ ઘણી, કરે બેઠો રાજ;
હવે ત્યાંની કથા તે, સાભળો મહિમાય. ૫૪
કનકાવતીનો રાજિયો, કામાવતીનો તાત;
તેના નગર મધ્યે માલણ વસે, તે કહું માંડી વાત. ૫૫
તેને વાડી છે ખરી, નગરથી અર્ધ જોજન;
સૂકી છે કંઇ કાળની, જાવા ન થાયે મન. ૫૬
કૂવો સૂકો વૃક્ષ સૂકાં, થયો ઉદ્દસ્ત ઠામ;
ફૂળ પુષ્પ પત્ર મળે નહિ, કો ના લે કહીંએ નામ. ૫૭
એકવારને સમે કેમ થયું, સાંભળો શ્રોતાજન;
કાષ્ટ જઇને લાવીએ, માલણ વિમાસે મન. ૫૮

---

૪૮ પ્રજ્ઞાવંત-બુદ્ધિમાન

વાડી ભણી તે નિસરી, ને શુકન સાબળા થાય;
ફુલીફાલી દેખશે, પ્રધાન ચરણ પસાય. ૫૯
એવામાં જઇ ઉતર્યાં, પ્રધાન તેણે ઠાર;
વૃક્ષ નિઃપલ્લવ થયાં, વનસ્પતિ ભાર અઢાર. ૬૦
કૂપ આખો ભરાયો, ઉછળી ચાલ્યુ નીર;
ઠામ ઠામ લાગ્યાં બોલવા, કોકિલા સૂડા કીર. ૬૧
પાણીનો પ્રવાહ ચાલ્યો, પાટ ઠારો ઠાર;
ખડ કદલીના મધ્યમાં, ઉછળે જળધાર. ૬૨
ઠામ ઠામ નિઃપલ્લવ થયુ, ને ફરે હંસ ચકોર;
વાડી સહુ ફૂલી રહી, અતિ મધુર બોલે મોર. ૬૩
વૃક્ષ મોર્યાં વનતણાં, ફળ પુષ્પ ભાર અનંત;
વાડીની વેળા વળી, જાણે આવ્યો માસ વસંત. ૬૪
આંબા જાંબુ ખજુરી ને, નત અખોડ બદામ;
ફળ ભારથી વૃક્ષતણી, ડાળો નમે ઠામો ઠામ. ૬૫
સાકરલીંબુ સદાફળ, દાડમી દ્રાક્ષ અજીર;
અખોડ અંજીર બદામ ખારેક,(સર્વ)શ્રીફળમધ્યેભરિયું નીર.૬૬
જાઇ જુઈ ને મોગરો, માલતીનો મકરંદ;
કરેણ જાસુ કેવડો, કેતકીકેરાં વૃંદ. ૬૭
માલણ મનમાં વિમાસી, ધૂણવા લાગી શીશ;

---

૫૯ કવિ કહે છે કે તે વાડીને માલણ ફુલીફાલી દેખશે. પ્રધાન ચરણ પસાય-પ્રધાનના ચરણની કૃપાથી.

૬૦ નિ.પલ્લવ-અર્થાત્ પાંદડાંવાળાં. ૬૨ પાટ-પાણીના પાટ. ખંડ ઇ૦-કદલી (કેળો)ના ખંડમાં જુદા જુદા બાગમાં ફુવારાના જળની ધાર ઉછળે છે.

૬૪ મોર્યા-મોરવાળાં થયાં. ૬૫ નત-રાળનું ઝાડ. ૬૭ માલતી—બટમોગરો. જાસુ-જાસવંદ.

વાડી દીઠી ફૂળ ફળી, ધન્ય શ્રીજગદીશ. ૬૮
કંઇ કાળની સૂકી હતી, રહી ગયાં તે સાલ;
મુજ દિન ઉપર દયા આણી, ધન્ય શ્રીગોપાળ. ૬૯
વાડી માંહે પરવરી, ને વિમાસે તે મન;
અસ્વાર દીઠા ઉતર્યો, કંઇ ભાગ્ય મારૂં ધન્ય. ૭૦
ફૂલ વીણી હાર ગુથ્યો, ધરી મન ઉલ્લાસ;
બહુ પુષ્પ આણી મૂકિયાં, પ્રધાનકેરી પાસ. ૭૧
બુદ્ધિસાગર બુદ્ધિવંત છે, મહાબુદ્ધિનો ભંડાર;
માલણને એક મહોર આપી, રહ્યો તેણે ઠાર. ૭૨
કવિજન શ્રોતાને કહે પેરે, સૂતપુરાણિક વ્યાસ;
એ કથા કોમળ સાંભળે, તેની પહોચે આશ ૭૩
એટલે અધ્યાય થયા પૂરણ, એકાદશ પાવન;
ત્યાર પૂઠે શું થયું, સાભળ ચંદ્રસેન રાજન. ૭૪

કડવું ૧૨ મું.

રાગ ધવલધનાશ્રી.

ચદ્રસેન પ્રત્યે એમ બોલ્યા, સૂતપુરાણિક મુન્ય જી;
મંત્રિની સ્તુતિ કરવા લાગી, માલણ તેણે દિન જી. ૧
કરસંપુટ કરે વિનતિ, મહામોદને પામી જી,
મારી વાડી ફળી ફૂલી, તુજ ચરણ પ્રતાપે સ્વામી જી. ૨
વિનયવચનશું વિનતા બોલી, આણી મન ઉલાસ જી,
કર્મ સંયોગે પ્રભુ પધાર્યા, પહોચી મનની આશ જી ૩
વાડી નિઃપલ્લવ તે કીધી, આપ્યુ જીવતદાન જી,
તેમાટે તમને તો રાખો, ચિરંજીવી ભગવાન જી ૪

---

૨ કરસંપુટ—હાથ જોડીને મહામોદ—અતિ હર્ષ
૭

દૂરથકી આવ્યા દીસો છો, ક્યાં વસતા શું નામ જી;
જેણે અર્થે પ્રભુ પધાર્યા, સિદ્ધ કરે તે કામ જી. ૫
એવાં વચન સુણી બુદ્ધિસાગર, પામ્યો હર્ષ અપાર જી;
મુક્તાફળનો હાર કંઠથી, આરોપ્યો તેણીવાર જી. ૬
પ્રેમ ધરીને પૂછે મંત્રી, કોણ નગર છે એહ જી;
કિયો રાય શું નામ તેહનું, ભાંજે મન સંદેહ જી. ૭
કેવું રાજ્ય કરે છે રાજા, પ્રજાતણી પ્રતિપાળ જી;
ગઉ બ્રાહ્મણ ઉપર હેત રાખી, કેવી કરે સંભાળ જી. ૮
શી સંતતી છે રાજાને, પુત્ર કલત્ર પરિવાર જી;
વાડી માંહે માલણને પૂછે, મંત્રી તેણીવાર જી. ૯
એવાં વચન સુણીને અબળા, બોલી મધુર વચન જી;
કહું કારણ એ નગરીકેરૂં, સાંભળો તમે સ્વામી જી. ૧૦
કનકાવતી છે નગર અનોપમ, દીસે શોભાવંત જી;
તેનું રાજ્ય કરે મહારાજા, કામસેન રાજન જી. ૧૧
કામાવતી નામે એક કુંવરી, અબળા બાળકુમારી જી;
પુરૂષાકારે દષ્ટે પડે તો, તત્ક્ષણ નાંખે મારી જી. ૧૨
કંઇ હત્યા કીધી અબળાએ, શ્વાન વૃષભ તોખાર જી;
ન જાણીએ શામાટે કરતી, પુરૂષતણો સંહાર જી. ૧૩
તેનું કારણ કહ્યું ન જાયે, સાંભળો મારા સ્વામી જી;
નગર માંહે કો આવી ના શકે, રહ્યા લોક દુઃખ પામી જી. ૧૪
નગરના વાસી કર્યા વાંઝિયા, પડિયો હાહાકાર જી;
એક સમે ત્યાં નગરલોક સહુ, આવ્યા રાજદ્વાર જી. ૧૫
તે દહાડેથી કામાવતીને, કારાગૃહમાં નાખી જી;
ત્યાર પછી બાહાર ન આવે, પડી તેમાં ગાભી જી. ૧૬

૬ આરોપ્યો –ગળામાં [illegible]

દિવસ આઠમે બહાર નિસરે, સગ સખી સો ચાર જી;
પહેલે દિવસે ત્યા પડો ફેરવે, રાજા નગ્ર મોઝાર જી. ૧૭
ત્યાર પછી તે અબળા આવે, અંબાને સ્વસ્થાન જી;
અતિ જોબન મદમાતી દીસે, સુદર રૂપ નિધાન જી. ૧૮
વાત સાભળી વાડી માહે, મત્રી વાત વિમાસે જી;
દિવસ આઠમે દ'રે આવશે, કારજ અમારૂં થાશે જી. ૧૯
બેઠો મત્ર વિચારે મત્રી, સિદ્ધ પામે કામ જી;
નગર મધ્યે જઈ ડેરો કીધો, માલણ ઘર વિશ્રામ જી. ૨૦
તેણે સમે પૂછે અબળાને, બુદ્ધિસાગર પ્રધાન જી;
તારે મંદિર અમો આવશુ, જો આપો સ્વસ્થાન જી. ૨૧
એવાં વચન સુણી અબળા મન, મહાઆનંદ પામી જી;
એવુ કર્મ કયાંથી અમારૂ, તમો પધારો સ્વામી જી. ૨૨
નગર તમારૂં ભુવન તમારૂ, હુ છું દાસી તમારી જી;
સેવક થઇને વનો કરૂ, તુજ ચરણકમલ બલિહારી જી. ૨૩
એવું વચન સુણી મંત્રી, ત્યાંથી થયો અસ્વાર જી;
ઘડી એકમાં પથ નિર્ગમ્યો, પોહોચ્યો નગર મોઝાર જી. ૨૪
માલણને ઘેર જઈ ઉતરિયો, બુદ્ધિસાગર પ્રધાનજી;
તેણે સમે કો નગરવાસી, ન લહે કોને કોણ જી. ૨૫
એ કથા રહી એટલે, સાંભળજો સહુ કોય જી,
ચિત્રાંગદ રાજાનો મત્રી, બેઠો કૌતક જોય જી. ૨૬
ખટ દિવસ પરિપૂરણ વીત્યા, થયો સાતમો દિન જી;
તેણે સમે પડો ફેરવે, નગર મધ્યે રાજન જી. ૨૭

૨૦—બેઠો ઈ૦—મત્રી બેઠો બેઠો મત્ર (ગુપ્ત વાત) વિચારે છે, કે એ કામ સિદ્ધિ પામે ક્યારે? જો નગરમાં જઇને માળણને ઘેર વિશ્રામ કર્યો હોય તો ૨૩ (?) વનો—વિનય

વહાણે રાણી દેરે જાશે, કરવાને દરશન જી;
પુરૂષાકારે બહાર ન આવે, બ્રાહ્મણ ઋષિ મુનિજન જી. ૨૮
પાણી પીવા પશુ ના છૂટે, ક્ષણમાં અનર્થ થાશે જી;
પુરૂષાકારે દષ્ટે પડે તો, ક્ષણમાં માર્યો જાશે જી. ૨૯
પડો સાંભળી વિસ્મય હુઓ, એ મોટો ઉત્પાત જી;
મહાકોપ કરી ચઢે કામિની, મન વિમાસે વાત જી. ૩૦
ત્યાં ચિત્રાંગદ કરે ઉતાવળ, કળકળે તે કલ્પાંત જી;
અહીં તો એની વાત સાંભળી, થઇએ મૂર્ચ્છાવંત જી. ૩૧
ત્યાં તેમ અહીં એમ છે, કોઈ પેરે કારજ થાશે જી;
કશો ઉપાય કરેથી હાવે, બેઠો વાત વિમાસે જી. ૩૨
મન વિચારી પહેલે દહાડે, પોતે આવ્યો ત્યાંય જી;
ચંડીના મંડપમાં આવી, પેઠો ડેરા માંય જી. ૩૩
રાત પાછલી તેણી વેળા, રહી જામની એક જી;
તેણે સમે કાળીને સ્થાનક, નહિ કો તે વત્રેક જી. ૩૪
સ્નાન કરીને પૂજા કીધી, અંબાની તેણીવાર જી;
માંહીથી સાંકળ ચઢાવી, બન્ને ભીડ્યાં બાર જી. ૩૫
સતીતણી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, મા આપો વરદાન જી;
એ અબળા મુજ હાથ ચઢે તો, જઈ સોપું રાજાન જી. ૩૬
એવો જાપ જપે ત્યાં મંત્રી, હવો પ્રાતઃકાળ જી;
પ્રતિમાની પૂઠે બેઠો, કરે માત પ્રતિપાળ જી. ૩૭
એ કથા રહી એટલે સુણજો શ્રોતાજન જી;
ચંદ્રસેનને વ્યાસ કહે, ત્યાં સૂતપુરાણિક મુનિજન જી. ૩૮
કામાવતી કેમ ડેરે આવી, તે કથા સંભળાવું જી;

૩૧ મૂર્ચ્છાવંત—મૂર્ચ્છાવાળા. ૩૪ તે વત્રેક-મંત્રી વિના.

કેવી વાત થશે અ બાણુ, ભવીભાત સનજાવી ૭ ૩૯
પદ ચાળીશ થયા પરિપૂરણ, અધ્યાય દ્વાદશ પૂરણ ૭,
આગળ સક્ષેપે ગુણ બોલુ, ચોપાઇએ વિસ્તાર ૭ ૪૦

કડવુ ૧૩ મુ.

રાગ ગોડીની ચોપાઈ.

સતપુરાણિક કહે કથા, રગ રાતી હો,
નજરથકી ત્યા નિસરી, રગ રાતી હો ૧
સગે સો ચાર નાર, નાર મદમાતી હો,
કનકથાળ કરના ધરી, રગ રાતી હો ૨
શ્રીફળ ફોફળ પાન, શ્યામા ગુણ ગાતી હો,
ચાલી અબા પૂજવાકાજ, રગે રાતી હો ૩
ધરી હૃદયામા ધ્યાન, શ્યામા ગુણ ગાતી હો,
આભ્રણ પેહેર્યા ઓપતા, રગ રાતી હો ૪
પહેર્યા નૌતમ ચીર શ્યામા ગુણ ગાતી હો,
કનકથાળ કરમા ધરી, રગ રાતી હો ૫
હીરા માણેક ને લાલ, શ્યામા ગુણ ગાતી હો,
નાલિકેર બીજોરડા, રગ રાતી હો. ૬
સાથે અબીલ ગુલાબ, શ્યામા ગુણ ગાતી હો,
મૃગમદ કેસર અરગજા, રગ રાતી હો ૭
પુષ્પતણો નહિ પાર, શ્યામા ગુણ ગાતી હો,
નગરથકી તે નિસરી, રગ રાતી હો ૮
સગ સખી સો ચાર, શ્યામા ગુણ ગાતી હો,

૩ ફોફળ—સોપારી

દર્શન કરવા ત્યાંહે નાર રંગ રાતી હો. ૯
ચાલી સાહિયર સાથ, શ્યામા ગુણ ગાતી હો;
અદો અદો મુખ બોલતી, રંગ રાતી હો. ૧૦
ખડ્ગ ધર્યાં છે હાથ, શ્યામા ગુણ ગાતી હો,
દેવળ પો'તી પદ્મની, રંગ રાતી હો. ૧૧
બીડ્યાં દેખી કમાડ, શ્યામા ગુણ ગાતી હો;
દ્વાર કેમે ના ઉઘડે, રંગ રાતી હો ૧૨
મનશું ધરે ઉચ્ચાટ, શ્યામા ગુણ ગાતી હો,
કામાવતી કરે વિનતિ, રંગ રાતી હો. ૧૩
દર્શન દીજે માત, શ્યામા ગુણ ગાતી હો;
સ્તુતિ કરે અબળાતણી, બલિહારી હો ૧૪
જોડીને બેહુ હાથ, છુ દાસી તારી હો;
દર્શન દીજે દાસીને, બલિહારી હો. ૧૫
વેગે મ લાવો વાર, છું દાસી તમારી હો;
સદા સેવક છું તમતણી, બલિહારી હો. ૧૬
શીઘ્ર ઉઘાડો દ્વાર, છું દાસી તમારી હો;
પૂજા કરના પ્રેમશુ, બલિહારી હો. ૧૭
આવુ આઠમે દિન, છુ દાસી તમારી હો;
રાત દિવસ તુજને ભજું, બલિહારી હો. ૧૮
જાગ્રત સુતા ધ્યાન, છુ દાસી તમારી હો;
અધક્ષણ નામ ના વિસરે, બલિહારી હો. ૧૯
નહિ કો તુજ સમાન, છુ દાસી તમારી હો;
તુ કાળી ક્યાં કાલિકા, બલિહારી હો. ૨૦

---

૧૦ અદો અદો—ઉદો ઉદો—ઉદય.

હિંગળાજ ને હર્ષદા, છુ દાસી તમારી હો;
વિશ્વ આખે વ્યાપી રહી, બલિહારી હો. ૨૧
નવખંડમા નામ મસિદ્ધ, છુ દાસી તમારી હો;
છોરૂને છેહ ના દીજિયે, બલિહારી હો. ૨૨
કઠણ ના કીજે મન, છુ દાસી તમારી હો;
દયા કરો મુજ દાસને, બલિહારી હો ૨૩
દીજે માત દર્શન, છુ દાસી તમારી હો,
પૂજને પાછી ફરૂ, બલિહારી હો ૨૪
વિલંબ ન કીજે માય, છુ દાસી તમારી હો;
માટે દ્વાર ઉઘાડિયે, બલિહારી હો. ૨૫
દર્શન મુજને થાય, છું દાસી તમારી હો;
મુજ અપરાધ ક્ષમા કરો, બલિહારી હો. ૨૬
મૂકો મનની રીસ, છુ દાસી તમારી હો,
કામાવતી વિનતિ કરે, બલિહારી હો. ૨૭
ચરણે નામુ શીશ, છું દાસી તમારી હો;
મુજને દર્શન દીજે માત, બલિહારી હો. ૨૮

કડવું ૧૪ મુ.

ત્રણ પહોર વિત્યા ત્યાં ખરા, પ્રતિઉત્તર હુઆ આકરા;
એટલે અંબા બોલી વાણ, સાંભળ મૂર્ખ મૂઢ અજાણ. ૪
કહે બુદ્ધિસાગર સુણ પાપણી, નરહત્યા તેં કીધી ઘણી;
કઇ કોટિકનો કર્યો સંહાર, તેમાટે ઉઘાડું નહિ દ્વાર. ૫
તારૂં મુખ જોઉં નહિ કદા, ફોકટ પામે કાં આપદા;
તેમાટે અહીંથી જાઓ આજ, ઘણા દિવસ મેં રાખી લાજ. ૬
થયું પાપ એકઠું અત્યંત, ક્રોધવચન કહી કરડે દંત;
તાળી પાડે ને ઉછળે, પરછદા પેલી સાંભળે. ૭
નરહત્યારી નિશ્ચે થઇ, મારે સ્થાનક શાને રહી;
આજ પછી ના આવીશ નાર, તારૂં કામ નહિ દરબાર. ૮
જો આવીશ તો કોપીશ ઘણું, તું કીધું પામીશ આપણું;
તેમાટે તુજને આ ઠાર, આજ નહિ ઉઘાડું બાર. ૯
કામસેનની તું દીકરી, દુષ્ટ રૂપ થઇ તું અવતરી;
કોપે કાળી વદે વચન, તુજને નહિ આપું દર્શન. ૧૦
તારા પાપતણો નહિ પાર, નામ સુણી નાસે સંસાર;
તેમાટે જા સ્થાનક તજી, ઘણી લાજ રાખું છું હજી. ૧૧
સૂતપુરાણિક કહે વારતા, શ્રોતાજન સુણજો સર્વથા;
વચન સાંભળી શુદ્ધિ વિસરી, થરથરાટ ધ્રુજે સુંદરી. ૧૨
સખી સર્વ ત્યાં વિસ્મય થઇ, શુદ્ધ સહુ તન મનની ગઇ,
ખડ્ગ હાથથી હેઠાં પડ્યાં, ભય પામીને સહુ હડબડ્યાં. ૧૩
કામાવતીને સહુ કોય, વિનતા મન વિચારી જોય;
તુજ ઉપર છે અંબા કોપ અપાર, અંબા રીસાવ્યાં નિરધાર. ૧૪
તેમાટે વિનય કરો સુંદરી, દશે આંગળી મુખમાં ધરી,
માતા મનશું આણે દયા, દીન જાણી આણે મયા. ૧૫

વળતી બોલી કામાવતી, કરજોડી કીધી વિનતિ,
મુજ અપરાધ ક્ષમા કરો માય, આજથકી ના કરૂ અન્યાય ૧૬
નાકતણી ત્યા લીટી કરી, કહુ છુ દાતે દારડી ધરી,
છોરૂ કછોરૂ હોયે માત, બાળકનો નવ મેલે હાથ ૧૭
તેમાટે મન મૂકી રીસ, અબા પાણ ધરો મુજ શીશ,
કામાવતી એમ બોલી વાણ, તારી લજ્જા તુજને જાણ ૧૮
બહુ અપરાધ ઘણા મે કર્યા, તુજ આગળ ખોળા પાથર્યા,
આજથકી નવ અન્યા[ય] કરૂ, વચન વદો તે મુસ્તક ધરૂ ૧૯
વળતુ ચડી બોલી વાણ સાભળ મૂરખ મૂઢ અજાણ,
પુરૂષ તેટલા છે શિવરૂપ, નાગી ઉમયાતણુ સ્વરૂપ ૨૦
તેની તુ તો ઘાતજ કરે, પાપ કર્મ નિત્યે આચરે,
આજ લગી છે બાળકુમાર, ધિ ક પડ્યો તારો સસાર ૨૧
પૂર્વજ નરક પડ્યા તુજથકી, સપ્ત કુળ કીધા પાતકી,
તે કેમ છૂટીશ રે પાપણી, અતમાળ થાઇશ આપણી ૨૨
માટે તુ માને નિરધાર, શિવસ્વરૂપ છે પુરૂષાકાર,
પુરૂષતણી જો સેવા થાય, ભવના પાપ સમળા જાય ૨૩
તેમાટે શીખામણ કહુ, ભૂત ભવિષ્યનુ કારણ લહુ,
મણિપુર ચિત્રાગદ રાજાન તેહતણો આવ્યો પ્રધાન ૨૪
ખડ્ગ રાજાનુ મધ્યે ધરી, તેને તુ પરણે સુદરી,
તેની સાથે જાયે નાર, તે વેગા આવે દરબાર ૨૫
મારૂ મન થાશે પ્રસન્ન, ત્યારે હુ આપીશ દર્શન
આજ નહિ ઉઘાડુ બાર સત્ય વચન માને નિરધાર ૨૬
સત્યે વચન મન માહે ધરે, પરણીને જાજે સાસરે,
તે વેળા આવે મુજ પાસ મારૂ મન થાશે ઉલ્લાસ ૨૭

---

૧૮ પાપ—હાર્થ

જગદંબા મુખથી ઓચરી, સત્ય વચન માને સુંદરી;
પૂજાનો મારે ખપ નથી, તારા મનમાં જો તું કથી. ૨૮
એવા વચન સુણીને નાર, ચરણ નમી કીધો નમસ્કાર;
શામાટે મન આણો રીસ, માતા ! વચન ચઢાવું શીશ. ૨૯
કહ્યું તમારૂં જઇને કરૂં, બીજી હવે વાત ન આદરૂં;
એવું કહીને ચાલી નાર, ના રહી ઉભા એક લગાર ૩૦
નાથ સરવરું પાછી ફરી, આગળા નગર ભણી પરવરી;
આવી કનકાવતી મોઝાર, ગજ મોહોલ પોહોચ્યા નિરધાર. ૩૧
માત પિતાની પાસે ગઈ, કર જોડીને ઉભા રહી;
મુખથી બોલી કામાવતી, સાંભળજો મારી વિનતિ. ૩૨
આજ લગી મેં કીધાં પાપ, અકૃત્યે ઉપજાવ્યો સંતાપ,
તે પાતક મારૂં ઉતરે, પરણીને જાઉં સાસરે. ૩૩
પુરૂષતણી ત્યાં સેવા કરૂં, વચન વદે તે મુસ્તક ધરૂં;
ત્યાં થાયે મારો ઉદ્ધાર, મનશું એવો કર્યો વિચાર. ૩૪
માતપિતા ત્યાં વિસ્મય થાય, અરે દેવ એ શું કહેવાય;
પુરૂષ જાત ઉપર છે વેર, આજ સાંભળી અવળી પેર. ૩૫
દષ્ટે ન ગમે પુરૂષાકાર, નર નામે કરતી સંહાર;
માની નર ને ન ધુએ હાથ, આજ સાંભળી વિસ્મય વાત. ૩૬
તે એના મુખથી નિસર્યું, કેઇ પેરે માનીયે ખરૂં;
નર નામે તો કરે નાશ, કેઇ પેરે આવે વિશ્વાસ. ૩૭
કામસેન મન વિસ્મય થાય, અવળી ગંગા કેમ વળી જાય;
એને પુત્રી કહે માગું વરદાન, કાં સંગે પડિયા શાન્તન. ૩૮
સુતાને પરણવો નિરધાર, મનમાં ન આણ્યો અન્ય વિચાર,
વચન સાંભળી હરખ્યો રાય, અતિ આનંદ ઉછર થાય ૩૯

૩૩ આદિ ૧—૬૮૦.

ભલો ભલો તું શ્રીભગવત, ઘટ વ્યાપક પ્રજ્ઞાવંત;
તારી માયા કો નવ કળે, ગુણી ગાંધર્વ ઇંદ્રાદિક ચળે ૪૦
તો તારા મનમાં ઉપજે, અંતર્યામી થઇને ભજે;
સૂતપુરાણિક વદ્યા વચન, સાંભળ ચંદ્રસેન રાજન. ૪૧
રાજા મનશુ હરખ્યો સહી, એ કથા એટલેથી રહી;
એટલે અધ્યાય દશ ને ચાર, ચડીનો સાંત્યો વિસ્તાર. ૪૨
કર જોડી કવિજન કહે કથા, એકવાર હરિહર કહો સર્વથા;
હરિ કહો આણી વિશ્વાસ, ચદ્રસેનને કહે છે વ્યાસ. ૪૩

કડવુ ૧૫ મું.

રાગ રામગ્રી.

એણી પેરે બોલ્યા સૂત મુનિજન જી,
સાભળ રાજા પ્રેમવચન જી ૧

ઢાળ.

વચન ઉત્તમ સાભળી, રાય ચંદ્રસેન સુજાણ;
સૂતપુરાણિક ઓચર્યા, પુસ્તક લીધુ પાણ. ૨
પુત્રીતણાં વચન સુણતાં, હરખ પામ્યો રાય;
વિશ્વાસ મન આવે નહિ, અતિ પરમ વિસ્મય થાય. ૩
કામાવતીની સખી પ્રત્યે, પૂછતો રાજન;
તમો કંઇ લહેતા હશો, અસત્ય સત્ય વચન. ૪
સાચું કે વા જૂઠું બોલે, કહોની મુજને પેર;
પુરૂષકેરી જાત ઉપર, ધરતી નિશ્ચે વેર. ૫
આજ બોલી મુખથી, મુજ કરો પાણિગ્રહણ,
પુરૂષને કયમ ઇચ્છની, જે પમાડ્યા બહુ મરણ. ૬

---

૪૨ ચડીનો—દેવીનો સાંત્યો—સમાપ્ત થયો

વચન એવુ સાંભળી, વદી અબળા વાણ;
કાલે દ'રે નિપન્યુ, સુણ રાય ચતુર સુજાણ. ૭
કાળિકા કોપી ઘણું, અતિ ક્રોધ આણી મન;
કામાવતીને કાળિકાએ, ન આપ્યું દર્શન. ૮
ત્રણ પહોર ઊભી રહી, પણ ઉઘાડે નહિ દ્વાર;
હત્યારીનુ મુખ ના જોઉં, કર્યો બહુ તિરસ્કાર. ૯
પુત્રી તારી ટળવળે, વલવલે જોડી હાથ;
વડી વાર વિત્યા પછી, મુખથકી બોલ્યાં માત. ૧૦
કામાવતી ઉપર કોપ આણી, આપિયું વરદાન;
મણિપુરકેરા રાજિયાનો, આવિયો પ્રધાન. ૧૧
તેના ખાંડાને વરી તું, જજે તેને દેશ;
કામાવતીને કાળિકાએ, આપિયો ઉપદેશ. ૧૨
તેમાટે કામાવતી મુખ, સત્ય બોલે આજ;
વાત એવી નિપની, સત્ય માનજો મહારાજ. ૧૩
કામસેન એવુ સાંભળી, સખીએ કહ્યુ વૃત્તાંત;
વિશ્વાસ આવ્યો મન વિષે, સહુ ટળી મનની ભ્રાંત. ૧૪
એ કથા રહી એટલે, સાંભળો શ્રોતાજન;
પ્રધાને ત્યાં શું કર્યું, એમ વધા સૂતમુનિ જન. ૧૫
શક્તિની સેવા કરી, પછે ગયો નિજ સ્વસ્થાન;
ત્રિજે દિવસે રાજદ્વારે, આવિયો પ્રધાન. ૧૬
પવનવેગી પલાણ્યો છે, પરમ સુંદર જેહ;
કામસેનની સભામાં, આવિયો ત્યાં તેહ. ૧૭
અતિ લક્ષણ દિસે તેમાં, અતિ શોભામાન;
કામસેને પૂછિયો, કો મોટાનો પ્રધાન. ૧૮
અશ્વથી હેઠો ઉતરી, દીસતો શોભામાન;

બુદ્ધિસાગર છે નામ જેનું, મહા પ્રજ્ઞાવંત. ૧૯
સભા સહિત બેઠા થયો, સનમુખ આવે રાય;
ભેટવા પ્રધાનને તે, તેજનો મહિમાય. ૨૦
અન્યો અન્યે ભેટિયા, ને દીધાં આલિંગન;
સભા મધ્યે નિકટ આસન, આપિયું રાજન. ૨૧
કામસેને કરી વિનતિ, કેમ પધાર્યા મહારાજ;
ઘણા દિવસે સંભાર્યા, કેમ કૃપા કીધી આજ. ૨૨
વેગળેથી આવવું, કહો ક્યમ થયું સ્વામિન;
સહોદર છો આપણા, કંઈ ચિંતા મ રાખો મન. ૨૩
વચન રાયનાં સાંભળીને, બોલિયો પ્રધાન;
મણિપુર મધ્યે મહામુગટમણિ, ચિત્રાંગદ રાજાન. ૨૪
તે સત્યવાદી છે ભલો, કહેવાયે રાણો રાય;
પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર દક્ષિણ, વાધિયો મહિમાય. ૨૫
તે શક્તિની સેવા કરે, વામિયા એક બહુ દિન;
ભવાનીએ રાયને, આપિયું એક સ્વપ્ન. ૨૬
કનકાવતીના રાજિયાની, સુતા સુંદર જેહ;
નામ છે કામાવતી, તું પરણ જઇને તેહ. ૨૭
એવું જાણિ આવિયો, ખટ માસનો છે પંથ;
સ્વામી કારજે નિસર્યો, સુણ રાય શોભાવંત. ૨૮
વિલંબ કરતાં વાર લાગે, જુએ રાજા વાટ;
ખોટી ના થાવું ઘડી, ધરે મન ઉચ્ચાટ. ૨૯
એવામાં કામાવતીને, કર્યું કોએ જાણ;
શીઘ્ર આવી સભા મધ્યે, ઓચરી મુખ વાણ. ૩૦
ઉતાવળ અદકી કરો, વેગે મ લાવો વાર;
ગાંધર્વ વિવાહ કરી આપો, વદી મુખ ઉચ્ચાર. ૩૧

તતખેવ લગ્ન વિચારિયાં, ચોરી રચી તે ઠાર;
કન્યાદાન કીધું સહી, વર્ત્તિયો જય જયકાર. ૩૨
રાયકેરૂં ખડું વચમાં, ધર્યું શોભામાન;
ચિત્રાંગદના અર્થમાટે, વર્યો ત્યાં પ્રધાન. ૩૩
અશ્વ ગજ રથ કનક ભૂષણ, આપિયા ભંડાર;
પહેરામણી કીધી ઘણી, બહુ વસ્તના અબાર. ૩૪
કન્યા આપી સ્તુતિ કરે, કામાવતીનો તાત;
એટલે આવી કર્યા મોટા, રહ્યા જોડી હાથ. ૩૫
ચિત્રાંગદને ચરણે લાગી, નમે વારોવાર;
પ્રણામ કહેજો અમારો, વિનતિ વાર હજાર. ૩૬
કામાવતી મન ઓચરી, કામના પૂરણ થાય;
કાળિકા પૂજ્યા વિના, સાસરે કેમ જવાય. ૩૭
સામગ્રી પૂજાતણી, સહુ મળ્યો મહીઅર સાથ;
પછે બોલાવાને નિસર્યો, તે સમે પૃથ્વીનાથ. ૩૮
ઠેરે અ.વવુ સર્વેકો, થઇ રહ્યો, જય જયકાર;
સનમુખ બેઠાં છે કાળિકા, છે ઉઘાડાં બેહુ દ્વાર. ૩૯
કામાવતી જઇ ચરણે લાગી, નમી બેહુ કર જોડ;
પૂજા કીધી માતની, પોત્યુ મનનુ કોડ. ૪૦
પૂજી અર્ચી નિસર્યાં, તે પરમ શોભામાન;
બોલાવીને વળ્યાં પાછાં, નગ્ર મહિ રાજાન. ૪૧
એ કથા રહી એટલે, અધ્યાય હવા દશપંચ;
કરણ કામાવતીને, આવ્યો સુધો સંચ. ૪૨

---

૩૫ એટલે ઇ૦—સ્તુતિ કરીને તેમને મોટા કર્યા એટલે પૂજ્ય માન્યા. અથવા, આટલે સુધી આવીને (તમદી લઇને) તમે અમને મોટા કર્યા—માન આપ્યું.

૪૨ કરણ ઇ૦—કામાવતીનો પૂર્વજન્મનો સ્વામી જે વાણિયો થઇ જ:

સુતપુરાણિક ઓચર્યા, સાંભળો રાયાં રાય;
ચિત્રાંગદ ચિંતા કરે, મનશુ ઘણું અટવાય. ૪૩
દિવસ બહુ વિતી ગયા, મનશુ ધરે ઉચ્ચાટ;
બુદ્ધિવંત છે બુદ્ધિસાગર, (ગયો) તે ન આવ્યો શામાટ. ૪૪

કડવું ૧૬ મું.

રાગ મારૂ.

ચિત્રાંગદ જોતો વાટ રે, પ્રધાન ગયો આણે ઘાટ રે;
તે ના આવ્યો શામાટ રે, મનશુ ધરતો ઉચ્ચાટ રે. ચિત્રાં૦ ૧
ખટમાસતણો છે પંથ રે, બુદ્ધિસાગર મનાવંત રે;
રાય એમ વિમાસે ચંત રે, ક્યારે દેખીશું ભગવંત રે. " ૨
એમ ચિંતા ધરે રાજન રે, કેમ વાખ્યા બહુએ દિન રે;
જે નિરખી નાર સ્વપન રે, ક્યારે પામીશ દર્શન રે. " ૩
અતિ આકુળ વ્યાકુળ રાય રે, તેને દિવસ દોહલે જાય રે;
મંદિરમાં ક્ષણ એક ન સોહાય રે, તેને ઘડી વરસાંશી થાય રે." ૪
તજ્યાં વસ્ત્રાભુષણ હાર રે, રાય કરતો મન વિચાર રે;
શે લાગી બહુ દિન વાર રે, ક્યારે નયને નિરખીશ નાર રે. " ૫
બુદ્ધિસાગર શોભામાન રે, કાંઈ હતું હોએ વિઘન રે;
મન વિમાસે રાજાન રે, હવે શું થાશે ભગવાન રે. " ૬
કે શું નાર ન આવી હાથ રે, કે શું યુદ્ધ થયું કો સાથ રે
કે શું રૂઠ્યો પૃથ્વીનાથ રે, એમ વિમાસે મન વાત રે " ૭
કે શું નવ પહોચ્યો તેણે ઠામ રે, કહીં વાટે કર્યો વિશ્રામ રે " ૮
કે શું ખોળી કાઢ્યું નગામ રે, તો ક્યાંથી આવે મારું કામ રે

આવ્યો હતો તેનું નામ કરણ હતું, તેને અને કામાવતીને [illegible]
આગો-સારો જોગ જો (અર્થાત્ જોગ બેસશે.)

કે શું નાર ના આવી સંગ રે, તેણે મંત્રી થયો મન ભંગ રે;
પછે આળસ આવ્યું અંગ રે, કંઈ એવો ધાડો પ્રસંગ રે. " ૯
કોઈ એવી વધામણી ખાય રે, તુજ મંત્રી આવે રાય રે;
તો આપું અધિક પસાય રે, જો ચિંતવ્યુ મારૂં થાય રે. " ૧૦
એમ શોચ કરે રાજાન રે, થાયે દક્ષણ અંગે ચેન રે;
ભુજ ફરકી થાયે શુકન રે, મન હરખ્યો તવ રાજન રે. " ૧૧
એવે ભાટ નગરમાં આવે રે, તે એવી વધામણી લાવે રે;
તવ રાયતણે મન ભાવ્યો રે, થયુ કાન સંદેશો કાંવ્યો રે. " ૧૨
લાવ્યો કામાવતી પ્રધાન રે, અતિ સુંદર રૂપ નિધાન રે;
દીસતી શોભાવાન રે, સુણી હરખ્યો મન રાજાન રે. " ૧૩
એમ સાંભળ્યુ રાયે કાન રે, થયુ વદન કોમળવાન રે;
આપ્યા કનકભૂષણ બહુ દાન રે, અતિ દીધો આદરમાન રે. " ૧૪
એમ બોલ્યા સૂત મુનિરાય રે, સુણી ચિત્રાંગદ સુખી થાય રે,
તેને ઉલટ અંગ ન માય રે, સુણી આનંદ પામ્યો રાય રે " ૧૫
કર જોડી કહે કવિજન રે, અતિ નાદ કરીશ પાવન રે;
દ્વય આગળ ચૌદ રતન રે, જાણે અધ્યાય શ્રોતાજન રે. " ૧૬

કડવું ૧૭ મું.

રાગ રામગ્રીની ચોપાઈ.

શ્રીસુતપુરાણિક વધ્યા વચન, સાંભળ ચંદ્રસેન રાજન;
બુદ્ધિસાગર આવ્યો સાંભળ્યો, જોવા લોક નગરનો મળ્યો. ૧
સામા ચાલ્યા જોધ અપાર, ચિત્રાંગદકેરા અસ્વાર;
કટકતણો ત્યાં પાર ન લહું, સાંભળ તુજને શોભા કહું. ૨

૧૬ પાવન એવો અતિ નાદ (ગર્જના) કરીશ-ગર્જના કરીને કથા કહીશ દ્વય-એની આગળ ચૌદ રત્ન સમાન અધ્યાય ગણીને કુલ મેળવો આ અધ્યાય પુરો થયો ૧ શોક-શોક પ્રમુખ.

ગજ રથ અશ્વ ભલા તોખાર, શોભિતા સબળ અનોપમ સાર;
આગળ શું ઢાળા સજ કર્યા, મળવા તે સામા સાંચર્યા. ૩
ઢોલ દદામાં તાલ મૃદંગ, જંત્ર નેપુરી ને મોર ચંગ;
ઝાંઝતણો હોયે ઝમકાર, સર્વમંડળ વીણા અતિ સાર. ૪
અતિ આનંદે દળ નિસર્યું, નગર તણે મારગ પરવર્યું;
દ્ય જોજનતણું અનુમાન, જ્યાં ઉતરિયો છે પ્રધાન. ૫
બુદ્ધિસાગરને ભેટ્યા જઈ, કુશળ વારતા સઘળી લહી;
બહુ દિન વિત્યા કીધું કામ, નગર મધ્યે જાયે રાજાન. ૬
કામાવતી ચઢી સુખપાલ, મોતીઝાલ ને હીરા લાલ;
બુદ્ધિસાગર હુઓ અસ્વાર, સાથે કટકતણો નહિ પાર. ૭
પંચ શબ્દ વાજે નિશાણ, આગળ ચારણ ભાટ વખાણ;
એણી પેરે ત્યાં ચાલ્યા રાય, જાચકને બહુ દાન અપાય. ૮
મણિપુર નગર સમીપે ગયા, સમાચાર રાજાને કહ્યા;
નગરમધ્યે આવ્યો પ્રધાન, લાવ્યો નારી રૂપ નિધાન. ૯
એવાં વચન સુણીને રાય, બુદ્ધિસાગરને મળવા જાય;
મંત્રીએ કીધો પ્રણામ, સકળ મનોરથ પૂરણ કામ. ૧૦
અતિ આનંદે આદરમાન, મંત્રીશુ ભેટ્યો રાજાન;
બુદ્ધિસાગરને પંચ પસાય, અતિ આદરશુ આપે રાય. ૧૧
કંઠતણો મુક્તાફળનો હાર, મંત્રીને આપ્યો તેણીવાર;
બાજુબંધ ને બેહેરખા વળી, પોંચી ને વીંટી સાંકળી. ૧૨
ગજ રથ કનક ને પાલખી, (તથા) પંચ અશ્વ આપ્યા સર્વથી;

---

૩ તોખાર–ઘોડો. ૪ નેપુરી--એક જાતનું વાજું. સર્વમંડળ—એ જાતની વીણા, અથવા સર્વમંડળ વીણા વગાડે છે.

૮ પંચ શબ્દ ઇ૦—જેમાં પાંચ પ્રકારના શબ્દ વાગે એવાં નિ:શાણ, નગારાં—ડંકા. ૧૧ પંચ પસાય—પાંચ પ્રકારે (પ્રસાદ) શિરપાવ.

પંચ કરોડ ટકા બહુ ધન, પચ ગામ આપ્યાં રાજન. ૧૩
મત્રીએ કીધી વિનતિ, કયાં ઉતારૂં કામાવતી;
કરો આજ્ઞા પૃથ્વીનાથ, વડીવારનો ઊભો સાથ. ૧૪
કહે રાજા ઉતારો તમો, નવા મહેલ નિપાવ્યા અમો;
કામાવતીકેરે કારણે, રચના કીધી આદર ઘણે. ૧૫
શુભ મદિર ઉચાં નવ ખંડ, ગોખ જાળિયાં છજાં પ્રચંડ;
ચોકવટીને પેહેલવાન, નવા મેહેલ છે શોભામાન. ૧૬
ચદરવે મોતી ઝૂમણાં, ઠામ ઠામ દીસે છે ઘણાં;
કામાવતી જઇ ઉતરી, નવે મેહેલ પો'ચી સુદરી. ૧૭
રાજા મન રળિયાતજ થયો, શોક મારા મનનો ગયો;
દૈવગતિ ના જાયે લહી, એ કથા એટલેથી રહી. ૧૮
સૂતપુરાણિક વધા વચન, સાંભળ ચંદ્રસેન રાજન;
ચિત્રાંગદની પહેલી નાર, મળી એકઠી કરે વિચાર. ૧૯
એ તો વાત નીપજી એમ, હવે આપણે કરવું કેમ;
એને સ્વપ્નાંતર સાચું ફળ્યું, દૃષ્ટે દીઠું એ સાંભળ્યું. ૨૦
ભાટતણાં મુખ સુણ્યાં વચન, તેનું નહિ આપણ ઉપર મન;
બુદ્ધિસાગર બોલાવાને ગયો, તહીંથી રાજા ઘે'લો થ'યો. ૨૧
સૂતાં બેઠાં કામાવતી, મુખથી નામ ના મે'લે એક રતિ;
આખો દહાડો લાગી લહે, ભૂખ તરસની વાત ના કહે. ૨૨
ચૌદમાસ ઉપર થયા દિન, સ્નેહે વિગ્રહ થયો રાજન;
બુદ્ધિસાગર લેઇ આવ્યો નાર, (આપણને) આવી આપદા કરનાર. ૨૩
નવા મેહેલમાં જઇ ઉતરી, કર્મે શોક્ય એ ક્યાં અવતરી;
તેને મેહેલે જાશે મહારાજ, આપણકેરૂં વણ્યુ કાજ. ૨૪

---

૧૬ ચોકવટી—ચોતરી. પેહેલવાન—પેટેલ પાડેલા (રત્નના સ્તંભવાળો મેહેલ).

દૃષ્ટે પડશે કામાવતી, મેહેલ બા'ર નિસરવો નથી;
તેમાટે શું કરવુ ઘટે, વાત કરતા મન આવટે. ૨૫
સુલોચનાને સહુ કો ભજે, તારા મનને શું ઉપજે;
તુ પટરાણી સહુમાં વડી, તુજથી કો અલગુ નહિ ઘડી. ૨૬
તેમાટે કહેશો તે કરૂ, શિખામણ દો તે આદરૂં;
સુલોચનાએ એવી વાણી ભણી, આપણ સહીઅર બારે જણી. ૨૭
બાર વરસ બોળવિયે રાય, જેમ તેનું દર્શન નવ થાય;
એક એક અક્કેકી જણી, અર્જના કીજે પિયુતણી. ૨૮
બાર વરસ સે'જે વહી જશે, ત્યાર પછી થનારૂ થશે;
એ વિચાર રખે વિસરો, બોલ બંધ કીધો આકરો. ૨૯
સૂતપુરાણિક વધ્યા વચન, સાંભળ ચંદ્રસેન રાજન,
માણસનુ કીધુ નવ હોય, દૈવગતિને ના કળે કોય. ૩૦
કરતા હરતા છે શ્રીહરિ, સચરાચર માયા વિસ્તરી;
જેમ પાવડી ઉડે આકાશ, પણ દોરી ધણીની પાસ. ૩૧
સ્વઇચ્છાએ વિચારે નાથ, દૈવસૂત્ર છે હરિને હાથ,
વિશ્વરૂપમા વ્યાપિક રમે, કરે કારજ જે મન ગમે. ૩૨
તેની માયા કો નવ કળે, શિવબ્રહ્માદિક મુનિવર ચળે;
તેમાટે સહુ હરિને ભજો, મન મમતા માયાને તજો ૩૩
હરિ ઉપર રાખો વિશ્વાસ, નહિ નહિ અલગો અવિનાશ,
પુત્ર કલત્ર ઘર ધન વેપાર, સ્વપ્નાંતર છે એ સંસાર. ૩૪
સ્વપ્નામાં થઇએ ધનપતિ, જાગ્યા પછી ન દીસે રતિ;
તેમાટે મમતા પરહરી, વારે વારે વદો શ્રીહરિ ૩૫
કમળ વૃક્ષ જેમ જળમા વસે, ઉદકથી ઉંચેરૂ ખસે;

---

૨૫ આવટે—અટવાય ૨૮ અર્જના—આર્જના—પ્રાર્થના ૨૯ બોલ બંધ કીધો—કોલકરાર કર્યો. ૩૨ દૈવસૂત્ર—નસીબરૂપ દોરી ૩૪ કલત્ર—સ્ત્રી.

જીવ્હા સ્વાદ અનેકજ લહે, લિપ્તકશાશુ તે ના રહે ૩૬
તેમ શાસારૂ કીજે કામ, વિસરવુ નહિ હરિનુ નામ,
જેમ જળઘટ સંપૂરણ ભરી, બેઢુ લે માથે સુંદરી. ૩૭
તેની લક્ષ બેઢા માહે ખરી, તેમ ચિત્તમા રાખો નરહરિ,
રાત્ર દિવસ માયામા ફરે, ધંધેથી હરિ નવ સાભરે ૩૮
જેમ કરોળિયો બાધે જાળ, વળતો નિસરવા નહિ ઠાર,
તેમ અજ્ઞાને પ્રાણી અંધ, નિકટ મરણનો હોય સબંધ. ૩૯
પણ માને નહિ મૂર્ખ લોક, મિથ્યા નોહે પાવન શ્લોક,
જેના હૃદે વજ્ર પાષાણ, વ્યાસ વદે તે જૂઠી વાણ ૪૦
નુગરાને મન નહિ વિશ્વાસ, કર્મબંધને પડિયા ત્રાસ,
રાત દિવસ ધંધામા ફરે, કુડ કપટ મનશુ આચરે ૪૧
સ્વપ્ને નહિ હરિનુ નામ, અંતકાળે અળગો શ્રીરામ,
મારૂ તારૂ કરતો ફરે, પાપ આચરી પેટજ ભરે. ૪૨
પોષે સર્વ કુટુંબ પરિવાર, મૂર્ખ ના લહે મસ્તક ભાર,
છળભેદ જુઠા સમ ખાય, સાચાની વાટે અવર ન જાય. ૪૩
તુજથકી શાણો નહિ કોય, એવુ મન વિચારી જોય,
કેવુ કારજ મે આ કર્યું, થયુ કામ પરાક્રમ આદર્યું ૪૪
આપ વિખાણ કરે નર જેહ, મહાપાપી ત્યા કહીએ તેહ,
કરતા હરતા છે પરબ્રહ્મ, મિથ્યા કંઇ ના કીજે શ્રમ ૪૫
એ રચના ગોવિંદે કરી, તેને તેની ચિંતા ખરી,

---

૩૬ લિપ્ત ઇ૦—જેમ જીભ અનેક સ્વાદ લે છે પણ તે કશાની સાથે લિપ્ત રહેતી નથી ૩૮ નિકટ–પાસે ૪૦ મિથ્યા ઇ૦—પણ પાવન શ્લોક –પવિત્ર કરનારી જેની કીર્તિ છે એવા હરિ કાંઇ મિથ્યા નથી ! જેના ઇ૦— જેના હૃદય વજ્ર અને પાષાણ જેવા હોય તેજ વ્યાસ વદે તે જૂઠી વાણ છે એમ કહે છે ૪૧ નુગરો–ગુરૂ વિનાનો

થનારૂ આફણિએ થાય, ભવિષ્ય પદાર્થ ટળ્યુ ન જાય. ૪૬
કર્મધ્વજકેરી દીકરી, અ બિકા નામે સુ દરી,
મુખ જોઇ તે શ્યામાતણું, વિપ્ર મોહ પામ્યો અતિ ઘણું. ૪૭
જઇનિ કરવત લીધું શીશ, એહ નાર આપીશ મુજ ઇશ;
પેલી વાત વિમાસે ચંત, વિપ્રે કીધી આતમઘાત. ૪૮
જઇ ઝંપલાવ્યુ દ્વારામતી, શ્રીહરિની કીધી વિનતિ;
એક ઉદર માગ્યો અવતાર, એહ વીર પામું સસાર. ૪૯
રહ્યુ બીરદ બેઉજતણુ, સ્વામી મન ડાહ્યા છે ઘણું;
સૂડલા કુળમાં પામ્યા અવતાર, વનમાં જઇ વસિયાં નરનાર. ૫૦
બાળકનું દુ ખ દેખી કરી, દવમાં ઝંપલાવ્યું સુ દરી;
સૂડે આવી જોયુ સહી, બળી ભસ્મ ત્યાં વિનતા થઇ. ૫૧
તે ઉપર ત્યાં પડિયો કીર, દગ્ધ થયુ શુકતણું શરીર;
સ્ત્રી સતી પુરૂષશુ થાય, એ તો જગતીકેરો ન્યાય. ૫૨
આ સ્ત્રીમાટે પુરૂષજ પડ્યો, ભવિષ્ય પદાર્થ એવો ઘડ્યો;
ગતજન્મનો એહ સબંધ, ન ટળે ટાળ્યો મિથ્યા ધંધ. ૫૩
ગતજન્મનો સ્વામી જેહ, વણિકકુળ અવતરિયો તેહ;
તેહતણી થાપણ એ નાર, ચિત્રાંગદના મેહેલ મોઝાર. ૫૪
તે ઉપર રાજા મન ધરે, જવાતણી સજાઇ કરે;
ઘણા દિવસનો વિરહે ભર્યો, નવા મેહેલ ભણી નિસર્યો. ૫૫
હરખ ધરી ચાલ્યો ભૂપતિ, જાણે ભેટું કામાવતી;
પણ પ્રભુને લેખે વાત, સુકૃત પ્રકટિયાં આકસ્માત. ૫૬
પ્રભુતણી માયાએ કરી, નારી કો અદ્ભૂત સુ દરી;

૪૬ એ-જગતરૂપી. ૪૭ પુનરાવર્તન કરે છે કર્મધ્વજ ૪૦–૨૫૪ છે.
૪૮ પેલી–અબિકાની. ૫૦ સ્વામી–હરિ.

મારગ પેખ્યો મણિપુરધણી, લેઇને ઉત્પતી જક્ષણી. ૫૭
મહાઅરણ્યમા મૂકયો જઈ, બાર વરસ ત્યાં રાખી રહી;
ત્યાં લગી નહિ શુદ્ધ ને સાન, જડીભૂત હુઓ રાજાન. ૫૮
વરસ બાર વિત્યાં જેટલે, ફરી ઠામ મૂકયો તેટલે;
સુલોચનાનુ મંદિર જ્યાંહાં, રાજાને લેઇ મૂકયો ત્યાંહાં. ૫૯
તવ પટરાણી વદે વચન, ધન્ય ચિત્રાંગદ રાજન;
સ્વામી તુજને એમ ના ઘટે, ચતુર મારૂં તન આવટે. ૬૦
તેર વર્ષ થયા નહિ દર્શન, સ્વામી કઠણ ન કીજે મન;
પાંડવનાથી અદકુ થયુ, રાજાને રાણીએ કહ્યુ. ૬૧
કામાવતીના મેહેલ મોઝાર, નવ વરસ રહિયા નિરધાર;
રાજકુંવરી સહુ સરખી જાણ, સુલોચના બોલી મુખવાણ. ૬૨
સુલોચનાનાં સુણી વચન, વિહ્વળ થયું રાજાનુ મન;
ફરી સંભારી કામાવતી, મૂર્છાગત હુઓ ભૂપતિ. ૬૩
અરે દૈવ તેં એ શું કર્યું, કોણ પાપ મુજ આડુ ફર્યું;
બાર વરસ વીત્યાં નિરધાર, દષ્ટે ન દીઠી રાજકુમાર. ૬૪
સેવકને શિખામણ કહી, જાણ કરો રાણીને જઈ;
શીઘ્ર થજે તું કામાવતી, મંદિર આવે પૃથ્વીપતિ. ૬૫
રાયતણા જન આવ્યા ત્યાંય, કામાવતીના મંદિર માંય;
મેહેલ પધારે મણિપુરધણી, વધામણી ત્યાં આપો ઘણી. ૬૬
પેલી રીસે રહી પરજળી, નેત્રથકી જ્વાળા ઉછળી;
વિકટ નેત્ર પાવકની જ્વાળ, બાળી ભસ્મ કરે તે ઠાર. ૬૭
બાર વર્ષ કારાગૃહમાં રહી, રીસે મુખથી બોલે નહિ;

---

૫૭ નારી ઇ૦—અદ્ભૂત સુંદરતાવાળી કોઇ નારીએ મણિપુરના ધણીને મારગમાં પેખ્યો. ઉત્પતી—ઊડી. ૫૮ જડીભૂત—જડરૂપ ૬૦ આવટે—અવટાઇ જાય. ૬૫ શિઘ્ર—ઉતાવ ળી.

સેવક આવ્યો રાજા પાસ, મનમાં પામ્યો છે અતિ ત્રાસ. ૬૮
તત્કાળ વિનવિયો રાય, સ્વામી તે શું વાત નવ થાય;
મહાક્રોધમાં છે સુંદરી, તે શું વાત ન થાયે ફરી. ૬૯
ચિત્રાંગદ મન કરે વિચાર, અતિ દુઃખ પામી રાજકુમાર;
ઘણા વર્ષે ના થઇ સંભાળ, ક્રોધે નેત્ર કર્યાં વિકાળ. ૭૦
ફરી સેવક મોકલિયા ત્યાંય, કામાવતીનું મંદિર જ્યાંય;
કરજોડી કરજો વિનતિ, તુજ સરખી કોઇ વલ્લભ નથી. ૭૧
શું કીજે કહીથી અટકાવ, પણ તુજ ઉપર અદકો છે ભાવ;
ક્ષમા કરો ઉતારો રીસ, કરજોડી કહાવ્યું ભૂઇશ. ૭૨
પેલી ક્રોધ વ્યાપક તન ભરી, દુઃખ દાહ પૂરણ સુંદરી;
સેવકને કીધો તિરસ્કાર, ચિત્રાંગદનો ધિંક અવતાર. ૭૩
કડણ વચન અબળાનાં સુણી, સેવક આવ્યા રાજા ભણી;
સ્વામી આંચ અમે ના ખમાય, તે સંગાથે વાત ન થાય. ૭૪
મહાક્રોધે બોલી સુંદરી, જેમ કોપે નાગણ વિષ ભરી;
સેવકને રાજા મોકલે, કર જોડી ઉભો વિનવે. ૭૫
વળી કહ્યું કરો અમતણું, કામા રાણીને મોછવો ઘણું;
ચિત્રાગદ કરે પ્રણામ, વનો કરૂં થઇ સેવક ઠામ. ૭૬
તજી ક્રોધ મન ઉલટ થાય, તો આવે ચિત્રાંગદ રાય;
ત્રીજી વાર આવીને કહ્યુ, ચિત્રાંગદનુ કારણ લહ્યુ. ૭૭
ક્રોધ તજીને બોલી નાર, સેવકને દીધો આવકાર;
પાસે તેડી વદી વચન, રીસે આતુર થયાં લોચન. ૭૮
અહીં ક્ષણ એક ઉભા નવ રહો, ચિત્રાંગદને જઇને કહો;

---

૭૨ કહીથી ઈ૦—કોઈ જગાએથી અટકાર થયો તેથી શું કરીએ ! ભૂઇશ-પૃથ્વીપતિ. ૭૬ વનો-વિનય.

જેવો કામસેન મુજ પિતા, જઈ કહેજો ચૂંથી વારતા. ૭૯
તેવો ચિત્રસેન મુજ વીર, વચન ચળે તો તજું શરીર;
માટે ભગ્નિતણે અવાસ, જેમ આંધતણું મીઠું માંસ. ૮૦
જાઈ ખાઈ ન શકે દુર્મતિ, ક્રોધ વચન કહે કામાવતી;
પેલા વચન સાંભળી ગયા, કરઆંગળી મુખ મેલી રહ્યા. ૮૧
આવ્યા જ્યાં ચિત્રાંગદ રાય, હાવે રહ્યો સઘળો ઉપાય,
ફરી મા પૂછીશ મહારાજ, કરી વિનતિ કહું છું આજ. ૮૨
બાંધી મૂઠી લાખજ લહે, ઉઘાડે મહિમા નવ રહે;
તેમાટે મૌન્ય કરવું સહી, એ કથા એટલેથી રહી. ૮૩
સેવકકેરાં સુણી વચન, અતિ વ્યગ્ર હુઓ રાજન;
હું તો કંઇ અણપ્રીછ્યો રતિ, શુ કહાવ્યું છે કામાવતી. ૮૪
મુજ આગળ કહો માંડી વાત, એણી પેર પૂછે પૃથ્વીનાથ;
રાજાકેરાં સુણી વચન, કહે સેવક સાંભળ રાજન. ૮૫
અમો ત્યાં જાવા નહિ ધર્મ, તુજને હોયે બાંધ્યાં કર્મ;
કઠણ વચન પ્રતિજ્ઞા કરી, સમખાઈ બેઠી સુંદરી. ૮૬
વચન ચળે તો તજું શરીર, ચિત્રાંગદ મુજકેરો વીર;
સુણતાં ખેવ કોપ્યો ભૂપતિ, ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય શ્રીકમળાપતિ. ૮૭
જેમ ઉતરે રંગ પતંગ, તેમ ભૂપતિ હુઓ મન ભંગ;
મન મમતા મોહ ઉતર્યો, કઠણ વચન રાજા ઉચર્યો. ૮૮
તત્કાળ તેડ્યો પ્રધાન, રીસેથી બોલ્યો રાજાન;
કામ નહિ મુજ કામાવતી, રખે વિલંબ તું કરતો રતિ. ૮૯

---

૮૦ માટે ઈ૦—જેમ આંધનું મીઠું માંસ દુર્મતિ પુરૂષ ખાઇ શકે નહિ તેમ ભગ્નિના આવાસમાં જઇ શકે પણ નહિ.

૮૨ રહ્યો—પતી રહ્યો. ૮૬ તુજને ઈ૦—અમને ત્યાં મોકલવાથી તને કર્મ બંધાય છે. ૮૭ ખેવ—તત્ખેવ

રખે વચન ઓનો કો ફરી, લેઈ ચઉટે વેચો સુંદરી,
તજી નાર રાજાએ સહી, સચરાચરમા વાતજ થઈ ૯૦
વડા વજીર જે ગજાતણા, વાત સાભળી આવ્યા ઘણા,
તેને હાથ સોપી તે નાર, વકો કરજો નગર મોઝાર ૯૧
પૂછ્યાતણી ન જોવી વાટ, એ નારીના નહિ ઉચ્ચાટ,
ફરાસ કોમસહિત હરગડા, નિશ્ચે ડેરા બહારજ પડ્યા ૯૨
ચોક ચૌટા નગર મોઝાર, બહુ તબુ તાણ્યા ઠારોઠાર,
ફરતી વાડ કરણાટજતણી, આગ હાથથી ઉંચી ઘણી ૯૩
તે મધ્યે રાખી કામાવતી, કઈએ દુ ખ નવ જાણે રતિ,
ચોપાસે રખવાળજ ફરે, રાત દિવસ તે રક્ષા કરે ૯૪
નગરમાહે એમ ચાલી વાત, કો કહે આ મોટો ઉત્પાત,
આજ લગી સાભળિયુ નથી, બાઇને વેચે પૃથ્વીપતિ ૯૫
સચરાચરમા વાતજ થઈ, કામાવતી દુ ખ પામી રહી,
એમ કરતા વિત્યા બહુ દિન, સાભળ ચદ્રસેન રાજન. ૯૬
લોક સકળ મનમા દુ ખ ધરે, ધિ ક રાજાને સહુ કરે;
આવી સુદર કામાવતી, પાપી ત્યાગ કી કેમ સતી ૯૭
કેટલાક કહે રાણી પાપણી, રાજા સાથે રીસજ ઘણી,
જેને જે ગમે તે કહે, રાજા સહુના અપવાદ સહે ૯૮
કો આવી ઊભો નવ રહે લે નાર એમ વદ ને કહે;
બાર માસ વિત્યા જેટલે, નવ જહાજ આવ્યા તેટલે ૯૯
કર્ણરાય છે તેનો ધણી, આવ્યો મણિપુર નગરી ભણી,
ધન અનત સખ્યા નહિ થાય, આવ્યો શાહ તે નગરજ માય ૧૦૦

---

૯૧ વકો–વકરો—વેચાણ ૯૨ ફરાસ ઇ૦—ફરાસ સે કો કે મ સહિત હરગડી ઊઠયા ૯૩ કરણાટ—એ નામનુ વાજુ

બાર વર્ષ તે દરિયે ફરી, ઘણો માલ તે લાવ્યો ભરી;
ભાનુચંદ્ર પિતાનું નામ, કર્ણકુંવર તેનું અભિધાન. ૧૦૧
નગર માહે તે જોવા જાયે, અતિ સુંદર શોભે તે રાયે;
પૂઠે સેવક છે દશ વીશ, ચૌટે ચાલ્યો ચઢતે દિસ. ૧૦૨
તણુ દ્રષ્ટે પડ્યા તેટલે, ચાલી પાસ ગયો એટલે;
રક્ષક આગળ પાછળ બહુ, ફેરા ફરતા ઊભા સહુ. ૧૦૩
કોના ડેરા પૂછે વાત, મહામૂલ્ય દીઠા બહુ ભાત;
નગર લોક એમ બોલ્યા વાણ, એમાં રાણી પરમ સુજાણ. ૧૦૪
નામે કહેવાયે કામાવતી, તેને વેચે પૃથ્વીપતિ;
વાત સાંભળી આશ્ચર્યજ થયો, રાજાતણો સેવક ત્યાં ગયો. ૧૦૫
રાયતણા સેવક ત્યાં હતા, તેશુ જઇ માંડી વારતા;
નગરમાં એ શું કહેવાય, અકળિત વાત કળી નવ જાય. ૧૦૬
વહેવારિયાનાં સુણી વચન, સેવક કહે સાંભળ સ્વામિન;
તમે વાત સત્ય સાંભળી જેમ, એ કારણ નિશ્ચે છે તેમ. ૧૦૭
ભાગ્યવંત પુરૂષ દીસે ખરે, મૂલ આપી લેઇ નીસરે;
સુણતા ખેવ હુઓ સાવધાન, કર્ણરાયના ઠણક્યા કાન. ૧૦૮
એનું મૂલ કહોજી તમો, જે માગો તે આપું અમો;
કહે સેવક તું સાંભળ રાય, સ્વામીથી ન મૂલ અમે થાય. ૧૦૯
જઈ સજાને પૂછું વાત, કરે આજ્ઞા પૃથ્વીનાથ;
રાજા પાસે સેવક ગયા, સમાચાર સ્વામીને કહ્યા. ૧૧૦
વેહેવારિયો રાજા સમતુલ્ય, કામાવતીનું પૂછે મૂલ;
કરો આજ્ઞા પૃથ્વીઈશ, સેવક વચન ચઢાવે શીશ. ૧૧૧
વચન સુણી ચિત્રાંગદ રાય, મનમાનો મનમાં અટવાય;
મંત્રી સાથે કરે વિચાર, કેમ વેચાયે ઘરની નાર. ૧૧૨

---

૧૦૮ ખેવ-તત્ખેવ.

વિવિધ લોકનુ મુખ ન ઝલાય. વિશ્વ માહે અપકીર્તિ થાય,
તવ બુદ્ધિસાગર બોલ્યો વાણુ, સાભળ રાણા રાય સુજાણ. ૧૧૩
મૂલ કોય આપી નવ શકે, વાત સાભળીને મન ચકે,
સેવકને શિખામણ કહી, જા તુ તેને કે'જે જઈ ૧૧૪
અષ્ટ હાથનો કૂપજ ખણાવ, ઓરસ ચોરસ મુખ બધાવ,
જ્યાર લગી પાણી નિસરે, વળતુ સોનુ ગાળી ભરે ૧૧૫
તે સપૂરણ આવે ભરી, તેને હાથે ચઢે સુદરી;
રાજાની શીખામણ સુણી, સેવક ફરી આવ્યો તે ભણી. ૧૧૬
જેહ કા'વ્યુ રાજાએ દૃષ્ટાત સુણતા ખેવ મીટ્યો વૃત્તાત.
સેવક સરસ્યા ઉત્તર થાય, દીઠા વિના કયમ મૂલ અપાય ૧૧૭
કર્ણરાય મુખ બોલ્યો ફરી, હુ દષ્ટે નિરખુ સુદરી,
જે માગો તે આપુ અમો, જઈ રાજાને પૂછો તમો ૧૧૮
રાજા આગળ સેવક ગયો, સમાચાર માડીને કહ્યો;
કહે રાજા દેખાડો નાર, મનશુ નવ કરશો વિચાર ૧૧૯
કરી આજ્ઞા પૃથ્વીપતિ, જઈ દેખાડો કામાવતી,
કર્ણરાયને નિશ્ચે કરી, પ્રેમ વચન બોલી સુદરી ૧૨૦
હુ નારી ને તુ ભરતાર, રખે કરે તુ નકાર
જે માગે તે આપો સ્વામ, વળી વળી મળશે દામ ૧૨૧
રખે પાની પાછી કરો, સુણી મૂલ પાછા ઓસરો,
મારો તારો હશે સબધ, જગ જન્માતર વાચાબધ ૧૨૨
તો તુ મુજને આવી મળ્યો, ભવિષ્ય પદાર્થ એ નવ ટળ્યો,
કરણરાયે વિમાસણ કરી, સદા સુઘડ દીસે સુદરી ૧૨૩

---

૧૧૪ ચકે-ચકીત થાય ૧૨૨ જગ છ૦-જગતમા મોઠ જન્માતર (બીજા જન્મનો) તારો અને મ ગે ન સ ઘ વાચાબધ (વાણીથી બંધાએલો) છગે.

રાજાએ માગ્યું જે મૂલ, કરણરાય પાળ્યો તે બોલ;
તત્ક્ષણ કૂપ કરાવ્યો ત્યાંય, કનક બહુ નાખ્યું તે માંય. ૧૨૪
નવ ઝાઝ ભર્યાં હુતાં જેહ, કૂપ માંહે ધન નાખ્યું તેહ;
મુખ બરોબર ભરિયું માપ, ધન વિના પછે થયો છે આપ. ૧૨૫
નવ ઝાઝ પછે વેચ્યાં જઇ, કૂપમાં ધન નાખ્યું તહીં;
ત્યારે ચાર આંગળ અધૂરો હુઓ, પૂરોનવ ભરાયો કૂઓ. ૧૨૬
ઝાઝું દુઃખ વસ્ત્ર ત્રાંબડાં, નાનાં મોટાં એ પર વડાં;
વેચી સાટીને મળે રૂઓ, એણી પેરે કીધો પૂરો કૂઓ. ૧૨૭
કહે રાજા એ શું કહેવાય, એની વાત કરી નવ જાય;
તવ કર્ણકુંવર માગે સુંદરી, ભલો જીવ ચલાવ્યો ધન ભરી. ૧૨૮
તવ રાજાની આજ્ઞા થઇ, એ રાણીને આપો સહી;
એવી આજ્ઞા આપે રાય, પછી કુંવર પડદામાં જાય. ૧૨૯
કામાવતી તવ લાગી પાય, આપી ધન પછે દીધી કાય;
તેં મુજ અર્થે આપ્યું સર્વ, રાજાનો ઉતાર્યો ગર્વ. ૧૩૦
એ જાણે જે કોઈ નથી, પણ માનભંગ કીધા મહીપતિ;
તુજ વિના પુરૂષ મારે નહિ કોય, તાત ભ્રાત બીજા જન હોય. ૧૩૧
એવું સુણી કુંવરે આણી ધીર, પ્રતીતિ આણી ગંભીર;
પછે વાત મન આણી ખરી, તવ કામાવતી હરખે ભરી. ૧૩૨
કહે તમ વિના અન્ન ઉદક સર્વે તાજ, આપું પ્રાણ તમારેકાજ;
એમ અન્યો અન્યે બેહુ જણ કહી, તે પરથી પછે ચાલ્યાં સહી. ૧૩૩
મારગ માંહે બેઉ જણ ચાલ્યાં જાય, તવ કર્ણરાયને ચિંતા થાય;
જાતાં વાટે વિમાસણ કરે, સબળ વીર મન ચિંતા ધરે. ૧૩૪

---

૧૨૭ ત્રાંબડાં–ત્રાંબાપીતળના વાસણ ? નાના ઇ૦–નાનાં મોટાં અને એથી પર જે વડાં હતા તે પણ વેચીને સોનું આપ્યું. ૨ઓ–૨ પણ. રૂ રારખુ પણ વેચી દીધુ.

એ રાજસુતા રાજાની નાર, જોઇએ એને શુભ શણગાર;
સકળ ભોગ જોગ એ સુંદરી, તેકેમ રહેશે મુજને ચિત્ત ધરી. ૧૩૫
મુજને ખરચ ન મળે લગાર, ધન વિના ક્યમ રહેશે એ નાર;
કાંઇ નથી જે જમીએ આજ, કુંવર સબળ મન આણે લાજ. ૧૩૬
ક્યાંથી મેં દુખણી કરી, સુખે બેઠી હતી સુંદરી;
આજ ત્રણ દિવસ થયાં અન્નવિના દેહ, કોમળ મુખ કરમાયું એહ. ૧૩૭
ધરણે હીંડે ને તડકો થાય, હસે હીડતી કે મુખ બોલતી કાય;
કર્ણરાય દુઃખ મનમાં ધરે ઘણું, રાણીએ મન જાણ્યું તેહતણું. ૧૩૮
રાખી કથને પૂછી વાત, કાં દુખ પામો મારા નાથ;
સરોવર તટ બેઠાં બેહુ તેહ, પ્રીત અભ્યંતર બેહુને દેહ. ૧૩૯
ઉત્સંગે પિયુને પોઢાડી ત્યાંય, અંગ સકળ ચાંપે બેહુ પાય;
ચરણ કુંવરનાં શિરપર ધરી, પગ તળિયાં ચાંપે સુંદરી. ૧૪૦
હસી વચન તવ બોલી મુખ. ક્યાં સ્વામી તમે પામો દુખ;
મુજને ચિંતા તમારી થાય, રખે દુઃખ પામો તમે કાય. ૧૪૧
ચાલો જઇએ એક નગર વિષે, જન વેહેવારિયા બહુ જ્યાં વસે;
રખે કશી મન ચિંતા કરો, નગર રૂડું હોય ત્યાં સાચરો. ૧૪૨
તમે પ્રભુ જ્યાં રહેશો જઇ, નવેનિધિ ત્યાં મળશે સહી;
આસનાવાસના કીધી ઘણી, વળતી ચાલ્યા મારગ ભણી. ૧૪૩
એમ કરતાં એક આવ્યો દેશ, પાટણપુર નગરી નરેશ;
વીરસેન રાજાનુ નામ, બેહુ જણ આવ્યાં તેણે ગામ. ૧૪૪
સાંજ સમે બેહુ જણ આવિયાં, કોઇ માણસને ઘેર જઈ રહ્યા;
ઉધારે અન્ન આણ્યુ જઈ, કરી રસોઇને જમીઆં સહી. ૧૪૫
દશમે દિવસે બેહુ (જણ) જમિયાં સહી, એ કથા એટલેથી રહી;
ગતજન્મે સેવ્યાં (હોય) શિવચરણ, સાભળ ચંદ્રસેન રાજન. ૧૪૬
સપ્તદશમો અધ્યાય થયો, અતિ મોટો વિસ્તારી કહ્યો;

ચોપાઇ એકસો ને પચીશ, સાભળતા ત્રૂઠે જગદીશ ૧૪૭

કડવુ ૧૮ મુ.

રાગ રામગ્રી.

એણીપેરે બોલ્યા સૂતમુનિજન જી,
વાસવદત્તે સુણ રાજન જી ૧

ઢાળ

રાય ચદ્રસેન સુણો કથા, કહે સૂતપુરાણિક વ્યાસ,
સાભળતા સુખ ઉપજે, આનદશુ ઇતિહાસ ૨
વૈદરભા નગરી છે ભલી, અતિ પરમ શોભામાન,
ત્યા ચક્રવર્ત્તી છે સદા, એક વીરસેન રાજાન ૩
તેના દેશમા જઇ રહ્યા, સ્થાનથકી સ્ત્રી ભરતાર,
આશ્રમે જઇને રહ્યા, જઇ વિસમ્યા નર નાર ૪
ત્રાબા મોહોર મળે નહિ, શુ સાથે જગજીવન,
ઉચાટ વ્યાપો અતિ ઘણો, રાયકર્ણકેરે મન ૫
ભરતારકેરૂ વદન જોઈ, વદે શ્યામા વાણ,
કામાવતી એમ ઓચરી, સુણ રાય ચતુર સુજાણ ૬
તુ કર્ણરાય શિરોમણિ છે, મુક્તિનો દાતાર,
હુ સદા સેવક તાહરી, તુ ઇશ્વરાવતાર ૭
કપૂરકેરે દાબડે, જે સદૈવ વાસ કપૂર,
તેમ ભગવંત સમીપ નરથી, ન રહે લક્ષ્મી દૂર ૮

---

૧ વાસવદત્તે–વાસવદત્તા નામે આખ્યાયિકામાથી આ કથા લીધી છે
૪ વિસમ્યા—વિશ્રામ પામ્યા

કરમી નરને ચાલતાં, હોય ઘણાં શોભામાન;
પગલે પગલે ઉમટે, અતિ રત્ન પરમ નિધાન. ૯
તેમાટે તુજ દાસકેરી, વિનંતિ અવિચાર;
દ્રવ્યકેરી ચિંતા ન ધરશો, મન એક લગાર. ૧૦
મુજતણે કર મુદ્રિકા, નીલમણિ અંકિત સાર;
કો મૂલ કરવા નહિ સમરથ, નવખંડ મોઝાર. ૧૧
મુજ પિતાકેરા ઘરતણી છે, સદા ધરતી જેહ;
તમો લેઇ જાઓ કંથજી, આ નગર મધ્યે તેહ. ૧૨
કો માણસને હાથ સોંપો, કરે જેહ જતન;
એ વસ્ત મૂકો ઘરેણે, રખે થાય વિઘન. ૧૩
મુદ્રિકા મૂકો જઈ, પણ જોઇ રૂડો ઠામ;
લક્ષટકા સવા લેજો, તેહ પાસે દામ. ૧૪
ઘરતણું ભાડું ચૂકાવી, આપજો વર્ષ પર્યંત;
શીખામણ દેઉં સહી, તે કરો મારા કંથ. ૧૫
સામટાં કણ કાષ્ટ ભરજો, તેલ ઘૃત ત્યાં સાર;
વળી કહું તે સાંભળો, તમે ચિત્ત ધરી ભરતાર. ૧૬
કુંજડો માળી તંબોળી, આદિ સર્વે જેહ;
વરસ સુધી માગવા કો ઘેર ન આવે તેહ. ૧૭
પાણીઆરી પાણી ભરે, ચૂકાવી આપો દામ;
તે ઉપર વળી સુણો સ્વામી, એક કરજો કામ. ૧૮
અનુપમ એક અશ્વ લાવો, જડિત સર્વ પલાણ;
સેવક સાથે એક જોઇએ, એવું કર ચતુર સુજાણ. ૧૯

---

૯ હોય-(રત્ન). ઉમટે-ઊપરથી નીકળે. ૧૦ અવિચાર-નક્કી. ૧૬ કણ—દાણા. ૧૭ કુંજડો-તાર કસબ અને અત્તરવાળા (!).

સૂતપુરાણિક ઓચરે, સુણ કથા રાણા રાય;
કામાવતીએ શીખ દીધી, કર્યો તેહ ઉપાય. ૨૦
કર્ણરાય મંદિર ગયો, જ્યાં હતી ઘરની નાર;
જે જે વિનતાએ કહ્યું, તે કર્યો સર્વ પ્રકાર. ૨૧
વળતી રાણી ઓચરે, જે દામ વાસ્યા હોય;
નગરમાં જઈ લાવજો, હું વસ્ત માગું સોય. ૨૨
એક પટ ઉજ્વળ ઘણો, સમસૂત્ર કેરો જેહ;
ગજ આડ ચોરસ, પોત કાગળ કથ લાવો તેહ ૨૩
ચાર વીસ ને ચાર ઉપર, ભાતકેરૂં હીર;
ચોરાસી ત્યાં રંગ રૂડા, ઉપજે ગંભીર. ૨૪
તે પણ આણી આપિયું, કામાવતીને હાથ;
જોતાં મન હરખે ઘણું, બહુ રંગ રેશમ જાત. ૨૫
એ કથા રહી એટલે, સાંભળો શ્રોતાજન;
કામાવતી કર કશી દિન, કાઢતી શુદ્ધ મન. ૨૬
સ્વામિતણી સેવા કરે, કરે વિવિધ વિહાર;
દિવસ એણીપેર જાયે, રંગમાં નર નાર. ૨૭
ઉજ્વળ ચાદર ચંદ્રાણી, પટ સૂત્રકેરો સાર;
ત્યાં કશીદો કાઢે ખરો, નિત્ય પ્રતિ ઘટિકા ચાર. ૨૮
પોતાના ત્યાં પિતાકેરી, રાજ્યધાની જેહ;
સૂત્રપટમાં રહ્યાં લખે, અગળા કશીદાશું તેહ. ૨૯
કામસેન રાજાતણી ત્યાં, નગરીનું મંડાણ;
કનકાવતી ને સેના જાણો, પરમ શોભામાન. ૩૦

---

૨૩ સમસૂત્ર—સરખું સૂતર—સરખા પોતનો. ૨૪ ચારવીસ અને ચાર—ચોરાશી. ૨૬ કર કશી—કરથી કશીદાનું ભરત ભરીને.
૨૮ કશીદો—રેશમનું ભરત. ૨૯ કશીદાશું-કશીદાથી.

પટ વરસ એકે થયો પૂરણ, થયા દ્વાદશ માસ,
નિર્ખતા આનંદ પામી, સૂરજ કોટિપ્રકાશ ૩૧
કથ પ્રત્યે ઓચરી, સુણ કર્ણરાય સુજાણ,
પટતણો જઈ કરો વિક્રય, સુણો મૂલ પ્રમાણ ૩૨
સવાલાખ ને સવાલક્ષ, પટતણુ કહેજે મૂલ,
અઢી લાખ ટકા લેઈને પટ, આપજે જાજ્વલ્ય ૩૩
સવાલાખ શાહતણા આપી, મુદ્રિકા લાવો પેર,
બાકી એક જે ઉગરે તેની, કરો પેહેલી પેર ૩૪
એવુ કહી સોપ્યો સહી, પટ કથકેરે હાથ,
ચઉટે જઈ ઊભા રહ્યા, ઘરતણા સેવક સાથ ૩૫
પટતણો પાલવ નિરખતા, જોવા મળ્યો સસાર,
નગરવાસી હરખિયા, ત્યા થઈ રહ્યો ઝાતકાર ૩૬
અભિનવુ કૌતુક નિર્ખિયુ, નિર્ખતા જન્મ પર્યંત,
ઉજ્વળ પટમા રગ્યુ રેખા, મહાશોભાવત ૩૭
મૂલ સુણતા ના રહે ઊભો, જોવા મનકુ થાય,
એક કહે ધન્ય કર્તા, ધન્ય વૈકુંઠરાય ૩૮
કો કહે ધન્ય હાથ તેના, કો કહે બુદ્ધિ ધન્ય,
કો કહે કેવી હશે તે, નાર રૂપ રતન ૩૯
કો કહે ધન્ય જન્મ તેનો, કો કહે ધન્ય અવતાર,
કો કહે ધન્ય માત ઉદર, (કો કહે) ધન્ય સર્જનહાર ૪૦
કો કહે મનુષ્ય નહિ, કો કહે દેવતાનો અશ,
કો કહે સદા ભાવ એવા, ચુગે મોતી હંસ ૪૧
કઇ લક્ષ મૂડા મારિકા, મૃગ કળા માંડે મોર,

---

૩૩ જાજ્વલ્ય–શોભાયમાન ૩૪ પેહેલી પેર–પેહેલા કહ્યુ હતુ તે પ્રમાણે ૪૧ કો કહે ઈ૦–પટમા હંસ મોતી ચુગે છે, વગેરે ભાવ ચીતર્યા હતા.

ભાવ એવા ઉપજે, જેમ ભમે હંસ ચકોર ૪૨
કંઇ વૃક્ષ નાના ભાતકેરા, દીસે શોભાવંત,
ફલ પત્ર પુષ્પ રહ્યા હસી, જેમ હોય માસ વસંત ૪૩
ગજવેલ મુકતાફળતણી, ચોપાસ ફરતી પાળ,
ભાવ એવા ઉપજે, જેમ જડયા મોતી લાલ્ય ૪૪
ગઢ કોટકેરા કાગરા, ત્યાં નગરનું મંડાણ,
નવા મેહેલ કેવા નિપન્યા, ત્યાં કરૂં કેમ વખાણ ૪૫
જરકશી ઝાલર ચંદ્રવા, મણિ નીલમ અંકિત સાર,
રત્ન મેહેરાબે જુગમ, ઝૂમખે ઠારો ઠાર ૪૬
સમૈયા શણગારિયા, હસ્ત કસણે હીર,
બહુ ભાત તંબુ તાણીઆ, જોતા રહે નહિ ધીર ૪૭
રાજમેહેલની રચના, સૂર્ય કોટિ પ્રકાશ,
છજે મંદિર માળિયે, નવખંડ ભોમ અવાસ. ૪૮
સભામંડપ રાજમંડપ, રંગમંડપ જેહ,
કશીદામાં રાજ્યધાની, લખી સઘળી તેહ ૪૯
ચિત્રકેરી પૂતળી, દીસતી પરમ નિધાન,
કો લક્ષ કાઢી પદ્મની, તે ઉપર શોભામાન ૫૦
કો અશ્વ રથ ને પાલખી, માંહે મોઢ છે માતંગ,
મદગલિત માતા મદ ભર્યા, ત્યાં ભર્યો કાળો રંગ ૫૧
તેવા માં'વત હાથ અંકુશ, પટકા ચુએ પરમ,

---

૪૬ રત્ન ઈ૦—મેહેલની મેહેરાબોમાં જુગમ (બે બે) રત્નના ઝૂમખા ઠાગે ઠાર ચીતર્યા હતા

૪૭ સમૈયા—વરને લેવા જનારા લોકના ટોળા હસ્ત કસણે હીર—હાથે ફેરેલા હીરના કશીદામાં (?)

છે સાદુ પણ સર્વ સાદૃશ્ય, ઉપજે મન ભ્રમ ૫૨
પણ વર્ણન કરતા વાર લાગે, ઘણુ છે મડાણ;
કામાવતીથી અવર અબળા, નહિ ચતુર સુજાણ ૫૩
સૂતપુરાણિક ઉચર્યા, સુણ કથા રાયા રાય,
પટતણી રચના અભિનવી, મે વર્ણવી કેમ જાય ૫૪
દિવસ આખો વહી ગયો, જવ રહ્યો ઘટિકા ચાર,
એવે મત્રી રાયકેરો, આવિયો દરબાર ૫૫
નગર મધ્યે પરવર્યો, પટ નિર્ખિયો જાજવ ય,
સસાર સર્વે જોવા મળ્યો, પણ ખરચે કોણ મૂલ્ય ૫૬
અશ્વ રાખીને રહ્યો તે, રાયનો પ્રધાન,
પટ જોયો સર્વ ઉકેલી, તે પર શોભામાન ૫૭
ઠામ ઠામે કસીદાનુ, હશે નૌતમ હીર,
પોપટ શુક ને સારિકા, બહુ રગ કોકિલા કીર ૫૮
ઉજ્વળ પટમા રગ ઉંડા, શી વખાણુ ભાત,
ચાર વીશ ને ચાર ઉપર, રગકેરી જાત ૫૯
જોઇ મન વિસ્મય થયો, શુ લખ્યુ છે ચિત્રામ,
પ્રધાન લાગ્યો નિરખવા, પણ ન રહે મનકુ ઠામ ૬૦
શુ આ પટ કે કોરો કાગળ, કે વણાવટ હોય,
કે ચિત્રામણ કસીદા, એમ ન લહે કોય ૬૧
જોઈ રચના પટતણી, પ્રધાન ધૂણે શીશ,
આશ્ચર્ય પામ્યો મન વિષે, તુ ધન્ય શ્રીજગદીશ ૬૨
પૂછવા લાગ્યો તેહને, એ પિછોડીનુ મૂલ

---

૫૨ પટકા ઇ૦—હાથીના ઉપરના માવતના પટકા તે પરમ (રગથી) યૂએ છે—અતિ રગવાળા છે સર્વ સાદૃશ્ય—સઘળી રીતે સરખાપણુ જોઇ૦ ને મન-હસે—ખીલે ૬૦ ચિત્રામ—ચિત્રામણ

નિર્ખતામાં રીઝે ઘણુ, બહુ રંગ રેશમ ફૂલ. ૬૩
તે સમે વાચક ઊચર્યો, કામાવતીનો કથ;
કર્ણરાયને શે ના જાણે, પરમ શોભાવત. ૬૪
સવાલક્ષ ને સવાલક્ષ, ટકાતણી છે વાત;
અઢીલાખનું ખરચ કરતાં, વસ્ત આવે હાથ. ૬૫
મૂલ આપી તેને પછે, લેઇ ગયો પ્રધાન;
રાજદ્વારે ઓઢી ગયો, અતિ પરમ શોભામાન ૬૬
રાજાની દષ્ટે પડ્યો, પટ સૂરજ કોટિ પ્રકાશ;
પૂછવા લાગ્યો તેહને, અતિ ધરી મન ઉલ્લાસ. ૬૭
એ પિછોડી કહો ક્યાથી કાં, અભિનવી કાઢી આજ;
કે વિશ્વકર્માએ રચી શું, ઓઢતો સુરરાજ. ૬૮
કે બ્રહ્મા હાથે નીપની, કે વિષ્ણુ કર્ત્તા હોય;
કે રંગ શ્રીરૂદ્રે ભર્યો, એમ ન લહે કારણ કોય. ૬૯
ગજ આઠ ચોરસ ઉકેલી, પાથરી ધરણ મોઝાર;
બલિહારી તારા હાથને, તું ધન્ય શ્રીકર્ત્તાર. ૭૦
જોઇને રચના નવી, પટતણી પૃથ્વીનાથ;
તુજ હાથ આવી ક્યાંથકી, તે કહો સાચી વાત. ૭૧
એ નાર પેદા કરો, પટતણી કાઢણહાર;
પ્રધાનજી સાચું કહો, તો રહો દેશ મોઝાર. ૭૨
વચન રાયનાં સાંભળી, ને પામિયો સંતાપ;
મંત્રી મનશુ વિમાસે, પણ કોણુ લાગ્યું પાપ. ૭૩
વિચારીને વળ્યો પાછો, આવ્યો નગર મોઝાર;
પૂછવા લાગ્યો લોકને, પણ કો ન જાણે ડાર. ૭૪
નામ કો જાણે નહિ તો, શોધ ક્યમ કહેવાય;
પ્રધાન મનશુ વિમાસે, ને કરે શો ઉપાય. ૭૫

દિન મધ્યે ત્યાં જોતો ફરે, દષ્ટે ન દેખે કોય;
રાજદ્વારે કેમ જાએ, પરમ વિસ્મય હોય ૭૬
પછી ભોગ મેલી જોગ લીધો, રાયને પ્રધાન,
મનભગ થઇને વિમાસે, તું ધન્ય શ્રીભગવાન ૭૭
એ કથા રહી એટલે, સાભળો શ્રોતાજન,
કામાવતી ત્યાં કશીદો, પછી કાઢતી અનુદિન ૭૮
માસ બારે નિપજ્યો પટ, પૂરણ વર્ષ પર્યંત,
કર્ણરાયને હાથ સોપ્યો, મહાશોભાવત ૭૯
લક્ષ પાચ ટકા મૂલ લેઈ, આપજો કથ સુજાણ,
ફરી કરજો પેર પહેલી, ઉચરી મુખ વાણ ૮૦
બાર માસે આવિયો, પટ વેચવાને સાર,
ચૌટે આવીને રહ્યો ઊભો, જોવા મળ્યો અ સાર ૮૧
કોઇએ જઇને જાણ કીવુ, જ્યા હતો પ્રધાન,
પટ વેચવાને આવિયો, તે મહાપરમ નિધાન ૮૨
વચન એવુ સાભળીને, આવિયો ઘર દ્વાર,
અસ્વાર થઇને ચાલિયો, પ્રધાન તેણીવાર ૮૩
તત્કાળ આવીને રહ્યો, પટ ગ્રહ્યો તેણે પાણ,
મૂલ કહીએ તેતણુ, એમ ઊચર્યો મુખ વાણ ૮૪
વાત એવી સાભળીને કહે, કર્ણરાય વચન,
લક્ષ પાચ ટકા આપીએ, જો થાય મન પ્રસન્ન ૮૫
પ્રધાન બોલ્યો મૂલ લ્યો જે, આવિયે મુજ સાથ,
પછે કર્ણરાયને લાવિયો, જ્યા હતો પૃથ્વીનાથ ૮૬
પ્રધાન આવી શીશ નામી, કર્યા મેમે પ્રણામ,
આ ધણી છે પટકેરડો, સાનિધ્ય લાવ્યો સ્વામ ૮૭

કર્ણરાયને નિર્ખતાં, અતિ કર્યો આદરમાન;
કનકઆસન આપી કરી, મુખ બોલિયો રાજન. ૮૮
ભલે આવ્યા ક્યાં વસો, કહો રહો છો કોણઠામ;
એ પિછોડી ક્યાં નિપજે, કહો રાવ ગુણનુ નામ. ૮૯
વચન એવાં સાભળી, મુખ ઊચર્યો રાય કરણ;
છત્રછાયા રાયની છું, નગરમાં તમ શરણ. ૯૦
માસ બારે નિપજે, પટ પૂર્ણ થાયે ઘેર;
કપટ મનશુ ન જાણે, પણ કહી સઘળી પેર. ૯૧
પટ સર્વ જોયો ઉકેલી, ને થયો રાય પ્રસન્ન;
મનમાં એવું વિચાર્યું, છે નારને ધન્ય ધન્ય. ૯૨
મુદ્રિકા દષ્ટે પડી, રાય કર્ણકેરે હાથ;
નીલમણિ માંહિ સબળ ઝળકે, જુએ પૃથ્વીનાથ. ૯૩
મુદ્રિકા મુજ દાખવો, જોવાતણી છે ખાંત;
ઉતારી આપી તદા, રવિકિરણ સરખી કાંત. ૯૪
મુદ્રિકા પેહેરી પ્રેમશુ, કર અગુલી રાજન;
કામાવતીના હાથની છે, પરમ શોભામાન. ૯૫
મુખથકી રાજા ઊચર્યા, બે ઘડી બેસો સ્વામ;
ખજાનેથી અપાવુ, લક્ષપંચ ટકા દામ. ૯૬
સેવકને કહે થાઓ વેહેલા, ઉઘાડો ભંડાર;
એવુ કહી પટ મુદ્રિકા લેઇ, ગયો મેહેલ મોઝાર. ૯૭
પોતાકેરી કિકરી છે, સાહેલી ત્યાં જેહ;

---

૮૯ રાવ ઈ૦–હે રાવ! એ ગુણું (સતર) નું નામ કહો–એ કયી જાતનુ સતર છે? અથવા આ પિછોડીના કે કશીદાના ગુણનું નામ કહો.

૯૦ છત્રછાયા ઈ૦—રાજાના છત્રની છાયામાં છું.

મેહેલ માહે જઈ કરીને, શીઘ્ર તેડી તેહ ૯૮
પાછલી વાટે પરવર્યો, લઈ સચરો સુખપાલ,
કામાવતી જેમ હાથ આવે, કર્યો એવો ખ્યાલ ૯૯
કર્ણરાયે કહ્યુ હતુ, જે ઘરતણુ એંધાણ,
ઉતાવળે અહીં આવજો, ત્યા હશે ચતુર સુજાણ ૧૦૦
મુખ વચન કહેજો એટલુ, તુજ કથ પામ્યો માન,
તેમાટે ત્યા થયો નિશ્ચે, રાયનો પ્રધાન. ૧૦૧
પેલી ગઈ ઉતાવળી, અતિ હરખ ધરતી મન,
કામાવતીની પાસ આવી, વદી પરમ વચન ૧૦૨
ઉઠ અબળા શીઘ્ર થા, જ્યા સર્યો તારો કથ,
પ્રધાન હુઓ રાયનો, તે પરમ શોભાવત ૧૦૩
સુખપાલ બેશી સચરો, ભરતારકેરે પાસ,
વચન એવા સાભળી, મન ન આવ્યો વિશ્વાસ ૧૦૪
કામસેનતણી સુતા છે, પરમ ચતુર સુજાણ,
મુજ કથ તેડુ મોકલ્યુ, તો દાખવો એંધાણ ૧૦૫
ત્યારે પેલી મુદ્રિકા લેઈ, દાખવી તેણીવાર,
ભરતારકેરે હાથ હુતી, ઓળખી નિરધાર ૧૦૬
પ્રેમદા પે'રી મુદ્રિકા, ને શીઘ્ર ઉઠી તેહ,
સુખપાલ બેઠી પદ્મની, મન ધરી અદકો નેહ ૧૦૭
શીઘ્ર લેઈ સચર્યો, લાવિયો મેહેલ મોઝાર,
રાયને ત્યા જાણુ કીધુ, હાથ આવી નાર ૧૦૮
કર્ણરાય વિદાય કીધો, ગણી આપ્યા દામ,
રાય આવિ ઊચર્યો, તમો પધારો ત્યા સ્વામ ૧૦૯

---

૧૦૨ પેની-દાસી ૧૦૩ સર્યો ગયો ૧૦૯ રાય ઈ૦—રાજા મેહેલમાથી પ છો આવીને બોલ્યો કે હે સ્વામ! (હે કર્ણરાય!) તમો હવે પધારો-જાઓ.

ત્યાથકી મદિર આવિયો, કામાવતીનો કથ,
અપશુકન ત્યા વાટે હુઆ, શુ થાશે ભગવત. ૧૧૦
દ્વાર આવી રહ્યો ઊભો, ઊચર્યો મુખ વાણ,
કામાવતી કહી સાદ કીધો, બોલ ચતુર સુજાણ ૧૧૧
મદિર માહે જઇ રહ્યો, ત્યા ન દેખે નાર,
નવ ઉલઘે ઊમરો, મન ધરે અધિક વિચાર. ૧૧૨
કામા કામા એમ કહીને, કર્યા સાદ અનેક,
અવર નાર મળે ઘણી, કામાવતી વનેક ૧૧૩
પડોશણ પાસેતણી, આવી જાણી બે ચાર;
સુખપાલ બેશી સચરી, તે કહ્યો સર્વ પ્રકાર ૧૧૪
વચન એવુ સાભળીને, થયો પૃથ્વીપાત,
કામાવતી જો ના મળે, તો કરૂ આતમઘાત. ૧૧૫
આળોટે અવની વિષે, કરે મહાકલ્પાત,
શુદ્ધ ન ધરે દેહની, ને થાય મૂર્છાવત ૧૧૬
વસ્ત્ર ફેડી દેહના, ને ભસ્મ ચોળી અગ,
ઘરબાર સહુ મે'લી કરીને, થઇ નિસર્યો ભગ ૧૧૭
અશ્વ ધન ને વસ્ત્ર બીજા, સોપી કોને હાથ,
ઉદાસી થઇ નિસર્યો, સર્વ તજી ઘર મીગત ૧૧૮
ભોગ મે'લી જોગ લીધો, ફરે નગર મોઝાર,
જત્ર વાએ ગુણ ગાયે, વિસરે નહિ નાર ૧૧૯
જત્રકેરા તાર માહે, કરે પરમ વિખાણ,
કામાવતી મુજ પ્રાણવલ્લભ, બોલ ચતુર સુજાણ ૧૨૦
તુજતણા ગુણ કેમ વિસરૂ, જ્યા લગી ઘટમા પ્રાણ,

---

૧૦૭ ભગ–નર ભગ થઇને ૧૧૮ મીગત–અમીગત—દૌલત

કામાવતી તુ ઘણી વલ્લભ, બોલ ચતુર સુજાણ ૧૨૧
કનકવરણી કામિની, સર્વાંગ કોમલવાન,
કામાવતી મુજ પ્રાણવલ્લભ, બોલ ચતુર સુજાણ ૧૨૨
તુ સરસ્વતી રાણી રમા કે, હવી વિધાતા નિર્વાણ,
કામાવતી મુજ પ્રાણવલ્લભ, બોલ ચતુર સુજાણ ૧૨૩
ચિત્રકેરી પૂતળી, કે ચિત્રનેહા જાણ,
કામાવતી કેમ વિસરે, તુ બોલ ચતુર સુજાણ ૧૨૪

ચોપાઈ

વિભૂતિ અંગ ચઢાવી સોય, ઘેલો થઈ પુર સઘળુ જોય,
અન્નઉદક ફળ કંઈ નવ ખાય, કામાવતીના ગુણ બહુ ગાય ૧૨૫
વાયક નારી ગાયે ગીત, કામાવતી શુ સબળી પ્રીત,
રાત દિવસ એમ ફરતો ફરે, કામાવતીનુ ધ્યાનજ ધરે ૧૨૬
વાટે કો બોલાવે જેહ, તે શુ વાત ન બોલે તેહ,
સઘ પૂછે બહુકોને ત્યાય, ઘેલો થઈ ફરે પુર માય ૧૨૭
ચકલે ચકલે ઊભો રહી, સ્ત્રીના ગુણ ગાયે તે સહી,
દહે દહે રુદન બહુ કરે, એમ કરતો પુર સઘળે ફરે ૧૨૮

પૂર્વછાયો

કામાવતી તુ કામની, ચતુર શિરોમણિ નાર,
તુજને એ ઘટે નહિ, પેહેલી પ્રીતિ સંભાર ૧૨૯
રાજસુતા તુ સુખવતી, હુ શાહાપુત્ર કુમાર,
વચન સંભારે આપણુ, મુજ તુજ પ્રીત અપાર ૧૩૦
મે ધન સર્વ પિતાતણુ, તુજ હેતે આપ્યુ રાય,

---

૧૨૬ વાયક ઇ૦—નારી નામનુ વાયક (વચન) બોલીને તે ગીત ગાતો હતો

ગુણ તારા શી પેરે કહુ, કહેતાં પાર ન થાય. ૧૩૧
મુજ વિના જળ ફૂળ ઉદક, મુખ ન ધરતી પાન;
તે કયમ રહેશે અબળા, મુજ તુજ પ્રીત સમાન. ૧૩૨
શ્રીસૂરજ તુ પ્રત્યક્ષ સહી, સઘળે તારૂં તેજ;
કહી મેળવ કામાવતી, મુજ શું જેને હેત. ૧૩૩
જે સ્ત્રી અધક્ષણ મુજ વિના, પલક ન રહેતી ક્યાંય;
તે નારી કયમ જીવશે, મુજ વિના અલગી ત્યાંય. ૧૩૪
હસી વચન મુખ બોલતી, નિત્ય નિત્ય નવલો ભોગ;
તે નારીનો દૈવ તેં, કીધો આજ વિયોગ. ૧૩૫
મે પૂર્વે પુણ્ય કર્યું કશું, જે પામ્યો એ નાર;
તેમાં હાણ કશી થઇ, (જે) દુઃખ પડ્યું સંસાર ૧૩૬
પ્રાતઃ સમે ઊઠી સતી, મુજ મુખ જોતી પ્રેમ;
સેજેથી પછે ઊઠતી, એવો ધરતી નેમ. ૧૩૭
તે સ્ત્રી કયી પેર જીવશે, મુજ પાખે ક્ષણમાત્ર;
ક્ષણ ક્ષણ વર્ષ સો સો થશે, કોણ કરશે વાત. ૧૩૮

ચોપાઈ.

કર્ણરાય એમ કરે વિલાપ, અંન જળ સર્વે તજિયું આપ;
રોતો રોતો હીડે તેહ, પૃથ્વી સાથ પછાડે દેહ ૧૩૯
ચકલે ચકલે એ ગત કરે, કામાવતીના ગુણ વિસ્તરે;
મારગ લોક જોવા સહુ મળે, લોક ગામના ટોળે વળે. ૧૪૦
જેને જે ગમે તે કહે, કુવરતણી કો વાત ન લહે;
કો નિંદે કો વંદે લોક, ચતુર હોય તે આણે શોક. ૧૪૧
કો કહે એ નારીને કાજ, આવડુ દુખ કો ન આણે આજ;
ઘેલા સ્ત્રી કોની નવ હોય, તો કર્ણકુંવર શામાટે રોય. ૧૪૨

ભલું કર્યું જે પોતે ગઇ, તુને જીવતો મૂકયો સહી;
કુશળ હશે તો નારી ઘણી, લાજ ગમાવે કયા આપણી. ૧૪૩
બીજી નાર કરો વળી સોય, જેથી મહાસુખ તુજને હોય;
તુ શાહાપુત્ર સકર્મી જશો, જોગી નહિ કો ભોગી તશો. ૧૪૪
જે શું મન માન્યુ દિન રાત, તેને તે વિના મિથ્યા વાત,
જો તુ સ્ત્રીને વલ્લભ હોય, તો પતિ નરને ન તજે કોય. ૧૪૫
અવર પુરૂષશુ લાગ્યો નેહ, તો હશે તુજને દીધો છેહ;
સ્ત્રીશુ પ્રીત ન કીજે ઘણી, અબળા નવ હોયે આપણી. ૧૪૬
તેમાટે સુણ કર્ણકુમાર, સ્ત્રી કોની નવ હોયે નિરધાર,
કેટલાએક બોલે વળી એમ, એને તેશુ છે અતિ પ્રેમ ૧૪૭
જેશુ મન માન્યુ દિન રાત, તેને તે વિના મિથ્યા વાત,
જેને જેશુ સબળો સ્નેહ, તેને મન પરમેશ્વર તેહ ૧૪૮
જો સ્ત્રીને પતિ વા'લો હશે, તો સ્ત્રી ફરી વેર આવશે;
પ્રીત હશે તમો બેહુને જાણ, તો તુજને મળશે નિર્વાણ ૧૪૯
એ ચિંતા મન નવ કીજે સોય, કર્મ લખ્યુ નવ છૂટે કોય;
જે સ્ત્રીશુ નર આણે નેહ, તે સ્ત્રી નરને આપે છેહ. ૧૫૦
તો તે જન્મ જન્મ પાપણી, કથ વિનાની મરે આફણી;
તેને નરનુ સુખ નવ હોય, રાત દિવસ તે દુખણી રોય ૧૫૧
કેટલાએક એમ બોલે વાણ, એની પ્રીત સબળી છે જાણ,
પ્રીત અભ્યંતર બેહુને જેહ, અવર કોણ મન જાણે તેહ. ૧૫૨
જેને જેશુ પ્રીત બધાય, તેણે તે વિના રહ્યુ નવ જાય,
જેને જેશુ લાગ્યો મોહ, તેને તે વિના સુખ નવ હોય. ૧૫૩

---

૧૫૧ આફણી—સેહેજમાં.

જો તે નારી આપે છેહ, જન્મોજન્મ દુઃખ પામે તેહ;
તે નાર લજ્જા કોની નવ ધરે, કોનું તે વાર્યું નવ કરે. ૧૫૪
પ્રાણ અન્ન તજે જાય દેહ, પણ તે પુરૂષ તજે નહિ સ્નેહ;
તેમાટે તમે સર્વે મળી, ઘેલા કયાં કાંછો એને વળી. ૧૫૫
કેટલાએક એમ કહેતા જાય, એની રક્ષા કરજો માય;
ચતુર પુરૂષ કો હોયે જેહ, પાનશુ બીડો આપે તેહ. ૧૫૬
કો જળ ફળ તેને આપતા, દુઃખ આણી શીશ ધૂણી જતા;
ફટ ફટ રે તું નારી એહ, આવા પુરૂષને કયાં દીધો છેહ. ૧૫૭
ખાવાનું કો આપે જેહ, કર્ણકુંવર ના ખાયે તેહ;
કામાવતી વિના ભક્ષ કેમ કરૂં, તે નારીવિના ઉદર કેમ ભરૂં. ૧૫૮
તેશુ અભ્યંતર લાગ્યો નેહ, હવણાં સ્ત્રી નવ દેખું તેહ;
એમ રહ્યો તે કરે વિલાપ, અન્ન ઉદક તજ્યું તેણે આપ. ૧૫૯

પૂર્વછાયો.

જો મુજ વિના ખાતી નહિ, અન્ન ઉદક ફળ પાન;
તે નારી વિણ ભક્ષ કેમ કરૂં, તે મુજને માંસ સમાન. ૧૬૦
તે નારી જ્યાં રહી હશે, કપટથકી કો પાસ;
જળ ભક્ષ તે નહિ કરે, દુઃખે થશે દેહનો નાશ. ૧૬૧
તેમાટે તે નારને, મેળવજે જગદીશ;
નહિ મળે તો પ્રાગમાં, કરવત મૂકાવીશ શીશ. ૧૬૨
અથવા જઈ કેદારમાં, કરીશું ભૈરવ જાપ;
કામાવતી વિના જીવતો, નહિ મળું માય ને બાપ. ૧૬૩
(પણ) પ્રાણ મારા નિશ્ચે જાઉં, કહું છું નિર્ધાર;
જન્મ જન્મ બેહુએ એકઠાં, અવતરીએ નર ને નાર. ૧૬૪
એમ કરતો સઘળે ફરે, સર્વે તજ્યું સુખ જાણ;

---

૧૬૨ પ્રાગમાં-પ્રયાગમાં. ૧૬૩ ભૈરવજાપ-ઊંચેથી પડીને મરવું તે

ત્રણ માસ એમ વહી ગયા, તે પુરમા નિર્વાણ ૧૬૫
એમ ગુણ સભારે નારના, પડે ને બેઠો થાય,
જત્ર વાગે તાર તૂટે, નારના ગુણ ગાય. ૧૬૬
જત્રકેરા તુમડા ત્યા, નિત્યે ભાગે તેહ,
ઊભેથી હેઠો પડે, દુ ખ સબળ પામે દેહ ૧૬૭
દિવસ રયણી નિર્ગમે, કામાવતીના ગુણ ગાય;
સૂતપુરાણિક ઓચર્યા, સાભળો રાણા રાય ૧૬૮
એ કથા રહી એટલે, હાવે પેરની કહુ વાત;
કામાવતીની પાસ ચાલી, આવિયો પૃથ્વીનાથ ૧૬૯
રાય કહે તુ અનમની, કેમ થાય ચતુર સુજાણ,
મુજ સગે શે નથી બોલતી, તુ પરમ કોમળ વાણ ' ૧૭૦
વૈદર્ભા નગરી તાહરી, ગજ રાજ્ય રિદ્ધિ ભ ડાર,
જે કરે તે થાય તુ, પટરાણીને ઠાર. ૧૭૧
વચન એવુ સાભળીને, કરે મન વિચાર;
મુજને લાવ્યો છે હરી, હવે કરૂ કોણ પ્રકાર. ૧૭૨
કપટ ત્યા મે નવ લહ્યુ, મુદ્રિકા દીઠી પર્મ,
મુજ કથકેરે હાથ હુતી, ઉપન્યો નહિ ભર્મ ૧૭૩
હવણા એને શરણ છુ, જો કરૂ છુ તિરસ્કાર,
તો મુજ અબળાતણુ, નવ ચાલે એક લગાર. ૧૭૪
સ્વામી મારો એક છે તે, કર્ણરાય સુજાણ;
તે જાણે મન માહરૂ કે, સાક્ષી ઉગતો ભાણ ૧૭૫
વિચાર મનશુ કરી અબળા, વદે તેણીવાર,

---

૧૬૮ રયણી–રજની–રાત ૧૬૯ પેરની–કામાવતીની શી પેર થઈ તેની
૧૭૦ અનમની–ઉચા મન વાળી.

ખટ માસ સુધી રાયજી, તમો ચિત્ત રાખો ઠાર. ૧૭૬
મંગળતણી સેવા કરૂ, કયમ થાય વ્રતનો ભંગ;
ભૂમિ મૂકું તે શે ના જાણો, સૂકયું છે સર્વાંગ. ૧૭૭
ખટ માસ વાણામાં જશે, હું છું તમારે શરણ;
જેમ પારધીના પાશ મધ્યે, આવી પડતુ હરણ. ૧૭૮
વચન એવાં સાંભળીને, રાય થયો રળિયાત;
દયા મનમાં ઉપની, એ ખરી કહે છે વાત. ૧૭૯
પછી મેહેલ અલગો આપિયો, કામાવતીને ત્યાંય;
બે સાહેલી સંગ સોંપી, રહે મંદિર માંય. ૧૮૦
એ કથા રહી એટલે, સાંભળો શ્રોતાજન;
નરે નાર ગાય ને સાંભળે, તેને ત્રૂઠે જગજીવન. ૧૮૧
શ્લોક પૂરણ થયા પાવન, એકસો ને ત્રીશ;
અષ્ટાદશમો અધ્યાય સોંપ્યો, ગુરૂને નામું શીશ. ૧૮૨

કડવું ૧૯ મું.

રાગ સામેરી.

સૂતપુરાણિક બોલિયા, સુણ રાય ચતુર સુજાણ;
કામાવતી મન દુઃખ ધરે, વિનવું ઉગતા ભાણ. ૧
સૂરજની સ્તુતિ કરે, શ્યામા ઝરે આંસુપાત;
મુજ વિના કૃપણ ! તો હશો, દુઃખ પામિયો મુજ નાથ. ૨
વૈરાગ્ય આણી મન વિષે, ને તજ્યા સહુ શણગાર;
અન્ન ઉદક સર્વ તજિયું, ધરે દુઃખ અપાર. ૩
પરવશ પડી હું શું કરૂં, કેમ જાય દિન ને રાત;
કારાગૃહમાં હું પડી, કયાં મળે મુજને નાથ. ૪

---

૧૭૮ વાણામાં–સવારમાં. અર્થાત્ કાલે જતા રહેશે.

જાનકીજીવન ! રામજી, ત્રૈલોક્યકેરા નાથ,
કારાગ્રહથી છોડિયે, જેમ મળે મારો નાથ. ૫
શ્રીકૃષ્ણ ! ગોપીનાથ ! વલ્લભ ! યદુપતિ ! વિખ્યાત !
કારાગ્રહથી છોડિયે, જેમ મળે મારો નાથ. ૬
દેવકીનંદન ! વિશ્વવંદન ! જગતમા વિખ્યાત;
કારાગ્રહથી છોડિયે, જેમ મળે મારો નાથ ૭
રૂક્મિણીનાયક ! મુક્તિદાયક ! કૃષ્ણ ! શ્રીભગવાન !
કર્ણરાય વિના અવર, નર તાત બધુ સમાન. ૮
વૈરાગ આણી કળકળે, દુ:ખ ધરે અબળા મન;
ખટમાસ જાતાં વહી જશે, શું થશે જગજીવન ૯
કામાવતી કલ્પાંત કરતી, ન રહે એક લગાર;
કંથકેરે વિયોગે એમ, માસ વિત્યા ચાર ! ૧૦
મેહેલ ઉપર ચઢી શ્યામા, નિહાળે ચોપાસ;
કંથ મારો દષ્ટિ દેખુ, કૃષ્ણ પૂરે આશ. ૧૧
એક વારને સમે શુ થયુ, કામાવતીનો કથ,
મેહેલ હેઠળ નદી છે, જે મહાશોભાવત ૧૨
ઉપકાઠે તે નદીને, વૈરાગ આણી મન;
હાથ વીણા વજાડે, ને કરે શોક રુદન. ૧૩
કામાવતીના ગુણ ગાયે, (બેઠો) જંત્રનાદ ઝણકાર,
તેહ સમે તે મેહેલથકી, નિર્ખતી રાજકુમાર ૧૪
કામાવતીએ ઓળખ્યો, મુજ કથ નિશ્ચે હોય;
મુજ નામ મુખ ન વીસરે, ગુણ ગાયે બેઠો સોય. ૧૫

---

૭ દેવકીનદન—દેવકીના પુત્ર. વિશ્વવંદન-વિશ્વ જેને વદન કરે છે એના
૧૩ ઉપકાઠે--કાંઠા ઉપર

તે સમે શામાતણા મુખ પર, ચઢયું સબળું વાન;
જેમ શરદઋતુનો ચંદ્રમા, તે કળા રૂપ નિધાન. ૧૬
એક ગુપ્ત કાગળ લખે અબળા, કો ના જાણે મર્મ;
કામાવતીએ ભેદના, ત્યાં લખ્યા અક્ષર પર્મ. ૧૭
ચિરંજીવી હજો તુજને, કર્ણ કુશળ કલ્યાણ;
કામાવતીની વિનતિ, હું સદા સેવક જાણ. ૧૮
વૈદર્ભા નગરી વિષે છે, રાયના મેહેલ મોઝાર;
એ સમો નહિ દુષ્ટ પાપી, અવર કો સંસાર. ૧૯
એહ રાયે કપટ કીધું, કાં ધરો વિશ્વાસ;
તમ પાસથી મુદ્રિકા લેઇને, મોકલી મારી પાસ. ૨૦
એંધાણ મુજને દાખવ્યું, ત્યાં તેડે તારો કંથ;
તેમ સુણતાં તમતણું, કામ રહ્યું પ્રજ્ઞાવંત. ૨૧
ખટ માસકેરા વ્રતનું, મેં નીમ ધરિયું પર્મ;
આજ સુધી કૃષ્ણજીએ, રાખિયો છે ધર્મ. ૨૨
મેં તો મારા મન વિષે, અતિ ચિંતવ્યું છે એહ;
ખટ માસ માંહે ન મળે તો, તજું મારો દેહ. ૨૩
એ પત્ર વાંચી શીઘ્ર થાજો, કંથ ચતુર સુજાણ;
ઢીલ થાશે અધ ઘડી તો, તજું મારા પ્રાણ. ૨૪
અશ્વ આણી કરજો ઊભો, મેહેલ હેડળ નાથ;
હું દોર બાંધી ઊતરૂં, જવ થાય અરધી રાત. ૨૫

---

૧૬ તે સમે ઇ૰—પોતાના સ્વામીને પોતાના નામનો જપ કરતો જોઈ તે સ્ત્રીના મુખ ઉપર સબળું વાન (રંગ—લાલાશ) ચઢયું.

૨૧ તેમ ઇ૰—હે પ્રજ્ઞાવંત (બુદ્ધિશાળી)! તમારૂં તેમ (શુભ વર્તમાન) સુણતાં કામ (ઘરકામ) એમને એમ રહ્યું—પડ્યું મૂકીને હું ગઈ.

તે દારને હસ્તે ગ્રહીને, હવો નિદ્રાવન;
તેહ સમે ત્યાં ઉતરે, માનિની શોભાવત. ૩૭
એવા માહે તસ્કર તાકી, રહ્યો હુતો કોય;
કર્ણરાયના હાથકેરી, દોરા કાપી સોય. ૩૮
અશ્વ રાખી રહ્યો ઊભો, વેગળો જઈ ચોર;
અશ્વ ઉપર તે ચઢ્યો, જેમ કળા માંડે મોર. ૩૯
એવે રાણી ઉતરી ગઇ, અશ્વકેરે પાસ,
મુજ કથનુ દરશન થયુ, તું ધન્ય શ્રીઅવિનાશ ૪૦
પેગડે પગ ધરી અબળા, રહી ઉભી ત્યાય,
તે સમે તસ્કરે ઓઢી, પોતાકેરો બાય ૪૧
કામાવતીને લેઇ નિસર્યો, તે પવન વેગે જાય,
ખરી તળે ક્ષિતિ ચૂર્ણ થાયે, અશ્વને પડઘાય. ૪૨
કામાવતી મુખ ઓચરી, સુણ કર્ણરાય વચન;
ભાગવત અ ળુ કેમ કરે, જો છે તમારૂ પુણ્ય ૪૩

દુહા

પ્રશ્ન ચાર પાખ ને એક ફળ, તે ફળ ખાધે મરી જાત,
નારી વિના ચાલે નહિ, તે મુજ દાખવ કાંત ૧
ઉ૦—તીર કમાન.

પ્રશ્ન એક ફળ દો લોચણા, અને તે મુખ મોટા દંત;
મસ્તક પે પૂછ પડું, તે મુજ દાખવ કંથ ૨
ઉ૦—પાસી

---

૪૧ તે સમે ઈ૦—તે વખતે ચોરે પોતાનો હાથ આગળ ધર્યો છે
૪૨ ક્ષિતિ—પૃથ્વી
૧ દુહા—ચોરને પોતાનો સ્વામી માનીને કામાવતી માર્ગમા વિનોદ થૈ ને [illegible] અને ચોર તેના [illegible] —સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ચાર ચરણ દો લોચણાં, નિત્ય ઉઘાડા દંત;
વેણુવા એક ઝગહળે, તે મુજ દાખવ કંથ. ૩

ઉ૦—હાથી.

પ્ર૦ પાણી વિના નવ નિપજે, ને પાણીથી મરી જાત,
દેશ વિદેશે તે ભમે, તે મુજ દાખવ કાંત. ૪

ઉ૦—કાગળ.

પ્ર૦ પછે ઉગી ચોટલી, પહેલા વાધ્યા દંત;
પાણીને મે બાધિયુ, તે મુજ દાખવ કંથ. ૫

ઉ૦—શ્રીફળ.

પ્ર૦ નરથકી નર નિપજે, અને દિસે શોભાવંત:
તે નર વિણ ચાલે નહિ, તે મુજ દાખવ કંથ. ૬

ઉ૦—દીવો.

પ્ર૦ બાપે જનમી બેટડી, બેટડી બાપ જણંત;
ઘડી તેહેના પેટમાં, તે મુજ દાખવ કંથ. ૭

ઉ૦—આંબો.

પ્ર૦ રતે દાદુર બોલિયો, મુખ વિના કરે પોકાર;
જળ ઉડે જળ નિપને, મુજ દાખન ભરતાર. ૮

ઉ૦—વરસાદ.

પ્ર૦ સગોવર પાણ સૂકી રહ્યુ, પાણી બહુ દીમત;
બુડે બાધ્યા કુગગ, તે મુજ દાખર કથ. ૯

ઉ૦—આકળ.

પ્ર૦ સૂકે અગોતર વિમગ જળ. કમળતણા નહિ પાર;

---

૩ વેણુ૪૦—એક વેણુ (વાળ) ના (ગીચો) ઝગનો છે—ગોને છે.
૫ પેહુલા વાધ્યા દત—નાળિયેરની અદરના ગોટાનો અકુર પ્રથમ થા
ય છે તે

તેજે કમળો નિપજે, પડિત કરો વિચાર ૧૦

ઉ૦ દર્પણ

પ્રશ્ન નારી નરને મારતી, નર હીંડે દાડત,
માથે મારી આણતી, તે મુજ દાખવ કથ ૧૧

ઉ૦—ગેડી દડો

પ્ર૦ પાણી પીતી દુબળી, તરસે માતી હોય,
કુટુબ કજો કરી આવતી, કથ વિમાસી જોય ૧૨

ઉ૦—છાશ

પ્ર૦ ઉપર જળ ને તળે કમળ, દીસે શોભાવત,
ભમરો તેનો ભોગિયો, ત મુજ દાખવ કથ. ૧૩

ઉ૦—વલોણાનો વાસ

પ્ર૦—રણમા વસતી સુદરી, આપે બાળકુમાર,
તેને છોરૂ પરણીએ, આપે કરો વિચાર. ૧૪

ઉ૦—મીઢળ

પ્ર૦ નરકમાથી નર પડે, તે મુખમા એક દત,
અગણિત ફેરા તે ફરે, તે મુજ દાખવ કથ. ૧૫

ઉ૦—માખ.

પ્ર૦ બે મુખ છે એ નારને, બે નર તેહ ગ્રસત,
બે નરને બધન કરે તે મુજ દાખવ કથ ૧૬

ઉ૦ ચોળી

---

૧૦ તેજે ઇ૦-તે દર્પણ ॥ તેજથી મુખરૂપી કમળ ઉપજે છે તેના પ્રતિબિંબિત થાય છે

૧૫ નરક ઇ૦—નરકના [illegible] માખ, ભમરો, ઉપજે છે, તેના મુખમા દખ એ દાત જોયો છે અને તે ફેરા પણ ફર છે, માટે તેમાથી તો એક નહિ હોય?

મ૦ નારીએ નારી ગળી, ને દીસે શોભાવંત;
એ અક્ષર ત્યાં નામ છે, તે મુજ દાખવ કંથ. ૧૭

ઉ૦—વીટી.

કામાવતી એમ મુખથી, ઓચરે અમૃત વાણ;
કર્ણરાયને પૂછતી, બોલો કંથ સુજાણ. ૧૮

ચોપાઈ.

એવે શુક્ર ઉદ થયો, રહી પાછલી રાત;
પર પુરૂષ દૃષ્ટે પડે, જવ હુવો પરભાત. ૧
કામાવતી (મન) વિસ્મય થઈ, કોણ પુરૂષ તું હોય;
ક્યાં લઇ જાઇશ મુજને, લહીએ કારણ સોય. ૨
વચન સુણી કામાતણું, (અને) બોલ્યો તેણી વાર;
સાચું માને સુંદરી, તું સ્રી હું ભરતાર. ૩
જે જે ઇચ્છા ઉપજે, દિવસે માગે જેહ;
રાતે રાતે નિશ્ચે હું, આણી આપું તેહ. ૪
કામસેનકેરી સુતા, મનશુ કરે વિચાર;
તો ત્યાં એ તસ્કર ખરો, ચોરીનો કરનાર. ૫
અહોદૈવ અદષ્ટમાં, એવો મળિયો જોગ;
છેહ ના આવ્યો કર્મનો, હજુ અધૂરો ભોગ. ૬
મન વિમાસી ઓચરી, તું રાખ અશ્વ એ ઠાર,
હાથથકી હીરો જશે, મૂરખ મૂઢ ગમાર. ૭
તુજને કો એક મારશે, ત્યારે શી મુજ પેર;
પૃથ્વીપતિ મૂકે નહિ, કેમ લઈ જાશો ઘેર. ૮
તું સરખો મુજને ક્યાં મળે, માન્યુ મારૂં મન;
સગ પામી હું તાહરો, જો કાંઇ પૂરવ પુણ્ય. ૯

પુણ્ય વિના ના પામિયે, તુ નર ને હું નાર;
જો મન માને તાહરૂ, તો કહુ એક વિચાર ૧૦
પ્રાત કાળ સમે થયો, ઓ ઉગ્યો કશ્યપતન,
તુજ હાથે રહેવુ નથી, નારી રૂપ રતન ૧૧
મારે મન તુ એક છે, મુજ સરીખુ તુ રાખ,
એમા જૂઠુ જો કહુ, તો સૂરજ શ્રીશાખ. ૧૨
જે જેને મન માનિયે, તે તેને મન દેવ,
જટાધારી ઇશ્વિગતણી, કરે પાર્વતી સેવ ૧૩
હુ તવ પૂછું ચતુર નર, મન વિચારી જોય,
નગર તમારૂ કેટલે, અહીંઆથી રહ્યુ સોય ૧૪
વચન સુણી અબળાતણુ, તસ્કર વદે વચન;
બે કોશ નગરી રહી, અહીંથી અધ જોજન. ૧૫
કામાવતી એમ ઓચરે, ચિતા રાખો રાય,
નગર તમારે એકલાં, સરશ્યા કેમ જવાય ૧૬
રાજા દડે તુજને, મુજને મોટી હાણ,
તેમાટે સુણ સુઘડનર, તુ મુજ જીવનપ્રાણ ૧૭
મુજને અહીં મેલી કરી, જાઓ નગર મોઝાર;
સગા સબધીને જઈ કહો, પરણી લાવ્યો નાર ૧૮
સ્વજન વર્ગ સહુ તમતણુ, નગર નિવાસી સોય,
વાજા વજડાવી વહેલા, જઇ લાવો સહુ કોય ૧૯
તસ્કર મનમા હરખિયો, મુજને ગમ્યો વિચાર;
અશ્વ નાર મેલી કરી, ચાલ્યો નગરમો ઝાર. ૨૦
શીઘ્રપણે થઇ સચર્યો, જવ ચાલ્યો નર દૂર;

૧૧ રહેવુ નથી—રહેશે નહિ ૧૬—સરશ્યા—જેમા—જોડે.

કામાવતી એમ ઓચરે, જો એક થાય અસુર. ૨૧
હુ એકલડી કયમ રહુ, ઉદવસ્ત એણે વન,
સાદ કરીને વાળિયો, સાભળ એક વચન. ૨૨
ત્રીશ રૂપિયા આપીઆ, તસ્કરકેરે હાથ,
અહીથી જાઓ ઉતાવળા, કહુ તે કરજો વાત. ૨૩
મારેકાજે લાવજે, ઉચા વસ્ત્ર અપાર;
તેવા તારે લાવજે, જઇને નગર મોઝાર. ૨૪
અહીથી જાઓ ઉતાવળા, વિલબતણું નહિ કામ,
વાટ જોઉં આવ્યાતણી, બેઠી એણે ઠામ. ૨૫
વચન સુણી શ્યામાતણું, ક્ષણ ના ખાએ શ્વાસ,
માગ વહે ઉતાવળો, મન આવ્યો વિશ્વાસ. ૨૬
દૃષ્ટિ અગોચર તે થયો, ત્યાથી ઉઠી નાર;
અશ્વતણે ચરણે નમી, તતક્ષણ થઇ અસ્વાર. ૨૭
સૂતપુરાણિક ઓચરે, સાભળો પૃથ્વીઈશ,
કામાવતી મન દુખ ધરે, દુહા કહ્યા ઓગણીશ. ૨૮
નવ દશ અધ્યાયે એટલે, સાંભળ્યા પુરાણે સાર;
પદ્મપુરાણે એ કથા, ચોપાઇએ વિસ્તાર ૨૯

કડવુ ૨૦ મું.

રાગ ગોડી દેશીફેર.

ચદ્રસેન પ્રત્યે એવી પેર બોલ્યા, સુણો મન મુનિજન;
અશ્વ ચલાવ્યો ત્યાથી આગળા, લીધુ ઉદ્દવસ્ત વન. ૧

---

૨૧ અસુર-મોડુ. જો એને અહી પાછા આવતા અસુર થાય તો ઠીક
૧ લીધુ ઉ—ઉદ્ગત (ઉજડ) વન લીધુ-વગામા મારગ ઝાલ્યો—
ચાલતી થઇ

તેણે સમે કો રાજકુવર, બે સુદર છે અસ્વાર,
મૃગયા રમવા તે નીસરિયા, આવ્યા વન મોઝાર ૨
હસ વચ્છ ત્યાં નામ તેહના, મહાબળ પરાક્રમ ધારી,
તેણે સમે તે અશ્વ ઉપરે, દીઠી સુદર નારી ૩
બેહુ પાસા બે બાંધવ લાગ્યા, આવ્યા શામા પાસ,
કામાવતીને કર્મ લાગિયુ, મૂકે શ્વાસોશ્વાસ ૪
ઓટચો કહે એ મારી નારી, પેલો કહે મુજ નાર,
તુ અહીથકી અળગો રહે પાપી, હુ એનો ભરતાર ૫
વચ્છ વદે હુ વડો બધવ, છે નારી મુજ જોગ,
તુજને હુ બીજી પરણાવીશ, કથા એ છે રોગ ૬
હસ કહે હુ સહુ સમજુ છુ, વાહ્યાનુ નહિ કામ,
નાના બધવની નારીનુ, તે નવ લેવુ નામ ૭
જે૦ કા'વે જુલમ કરે, કઈ નવ પૂછાએ વાત,
અહીથી અળગો રહે તુ હમણા, ઉપજે ઉત્પાત ૮
દૈવે એ મુજ હાથ સોપી, પરમ સુદરી જેહ,
મુજમાટે તો એણે મારગ, ચાલી આવી તેહ ૯
તેણે સમે ત્યા ઉત્તર આપે, વડો બધવ વચ્છરાજ,
નિશ્ચે જાણી નાનો માટે, રાખુ તારી લાજ ૧૦
રહે મૂરખ વેગળો પાપી, કશો ન જાણે મર્મ,
વડા ભ્રાતની સ્ત્રીના સામુ, જોતે હોય અધર્મ ૧૧
કામાવતી ત્યા રહી સાભળે, મનશુ કરે વિચાર,
પેના બેઉમા વાદ ઉપન્યો, અચરજ પામી નાર ૧૨

---

૬ કથા ઈ૦—એ સ્ત્રી તો કથા જેવી (જૂઠી માન વિનાની) વાતરે । ગરૂપ છે ૧૧ જોતે—જોતાથી

એવા દુખમા હાસ્ય ઉપજે, બેહુનાં સુણી વચન,
શુ બાપે પરણાવી આપી, નારી વિમાસે મન. ૧૩
હુંસ વચ્છ પ્રત્યે એમ બોલી, મુખથી કોમળ વાણ;
કામાવતીને શે નવ જાણો, અતિશે ચતુર સુજાણ ૧૪
કહુ કાન જો ધરશો મારૂ, સનમુખ આવો જોધ;
સર્વને સુખ ઉપજે, એવો દઉ પ્રતિબોધ. ૧૫
તમ બેહુમા વિખવાદ ઉપન્યો, શાનેમાટે કરો વાદ;
હુ કહુ તે સાભળજો બેહુએ, જેમ રહે સપસપાદ ૧૬
કોડી ધોતા હોયે કાદવ, એમ ના કીજે કાજ;
સાભળ હંસ કહું હુ તુજને, વડ બાંધવ વચ્છરાજ. ૧૭
લઘુ બાંધવ તુજ હંસ કા'વે, કહ્યુ અમારૂ માન,
રાજકુવર છે બન્ને બાંધવ, મારે બેહુ સમાન ૧૮
તેમાટે જેમ રાઢ ન થાયે, જો સમજો બેહુ વીર,
મારે હાથે હુ નાખુ છુ, બેહુ દિશા બે તીર ૧૯
જે મુજને પહેલો આણી આપે, તેની થાઉ નાર,
બેહુએ બાંધવ વહેલા થાજો, ગમતો હોય વિચાર ૨૦
વાત સાભળી હુઆ તત્પર, હંસ વચ્છ બેહુ ભ્રાત,
તેણે સમે અબ ગામે લીધુ, ધનુષ આપણે હાથ ૨૧
કામાવતી કરમા[illegible] લેઈ, કર્યું ધનુષ સંધાણ,
અર્ધ જોજ[illegible] ચાલ્યુ, હેમપુષ્પક બાણ ૨૨
બેહુ દિશા[illegible]ચા, મૂકે શ્વાસોશ્વાસ,
બોલ્યો કન્યા વ[illegible]ઈશ, છે મુજને વિશ્વાસ. ૨૩
પેનો કહે [illegible]ચાલ્યુ, કરતો જાય વિચાર,

૧૬ સપસપાદ—સ[illegible]પાન ૨૨ આગ્યુ—નેગળુ હેમપુષ્પક
—સોનાના ફળનાકુ

તીર આણી અબળાને સોંપ્યું, ક્યાં જાયે છે નાર. ૨૪
પછે પેલીએ સમો ઓળખ્યો, વાત વિમાસી મન;
સાવધાન થઈ અશ્વ હકાર્યો, પહોચી દશ જોજન. ૨૫
મન વિચાર કર્યો અબાળએ, વળી મળે કો ભૂપ;
વાટે જાતાં વિઘ્ન ઉપજે, દેખી નારી રૂપ. ૨૬
એક સ્થળમાં જઇ ઊતાર્યા, નારીના શણગાર;
પુરૂષ વેષ સજ્યો તે વેળા, બાંધી બહુ હથિયાર. ૨૭
કનકકબાય બેસતી અંગેં, જરતારી કટિબંધ;
શીશ મુગટ મણિ, કુંડળ કાને, સજ્યો સર્વ સંબંધ. ૨૮
કંઠે હાર મુક્તાકેરો, તેની કાંતિ અપાર;
બાજુબંધ બેરખા બાંધ્યા, પહેરી સહુ હથિયાર. ૨૯
જાણે કુંવર સુવર્ણે શણગાર્યો, દીસે શોભાવાન;
દ્રષ્ટે પડેથી સહુ કો જાણે, પૃથ્વીપતિ રાજાન. ૩૦
એવો વેષ પાલટી અબળા, મારગ ચાલી જાય;
ત્યાર પછી કહીંએ મારગમાં, કો નવ આડું થાય. ૩૧
શ્રીરંગપટ્ટણ ત્યાં સંચરીને , કીધો નગર પ્રવેશ;
તેહ નગરના લોક હતા તે, નમિયા સહુ સર્વેશ. ૩૨
તેજ નગરનો રાજા મોટો, ઉગ્રસેન કહેવાય;
વૃદ્ધાવસ્થા છે ભૂપતિને, મોઢો છે મહિમાય. ૩૩
ચંદ્રમતિ તનયા એક તેને, સુંદર રૂપ નિધાન;
વર પાખે તે રહી કુંવારી, ન મળે [illegible] જાન. ૩૪
તેહતણો ઘરકેરો મંત્રી, વિજયરાય [illegible]
તેને પણ એક પુત્રી છે તે, સુંદર [illegible] ધાન. ૩૫
પ્રેમાવતી છે નામ તેહનું, નારી ભ[illegible]ન;
તે અબળા ત્યાં વરને ઇચ્છે, સુંદર [illegible]ના રતન. ૩૬

૨૮ કનકકબાય--જરિયાનનો ડગલો.

તેણે સમે નગરીમા આવ્યો, પેસો થઇ અસ્વાર;
એવામાં ત્યાં જાતો હુતો, મત્રી રાજદાર ૩૭
રાજકુવર દીઠો એકાકી, વ્યગ્ર થયો પ્રધાન;
કળા કાતિ ગુણ લક્ષણ સઘળાં, દીસે મહારાજાન. ૩૮
પૂછે સેન ના દીઠુ કોઈ, એકાકી અસ્વાર;
જોઈ રૂપ રીઝયો મન મત્રી, દીઠો રાજકુમાર. ૩૯
નામી શીશ ઊભો રહ્યો મત્રી, કીધો છે પ્રણામ,
કૃપાનાથજી ભલે પધાર્યા, ક્યાંથી આવો સ્વામ ૪૦
એવુ કહીને સાથે તેડી, આવ્યો રાજદ્વાર;
રાજા આદિ સભા સર્વે કોઇ, ઊઠી કરે જુહાર. ૪૧
કનક આસન આપી રાજાએ, કીધુ આદરમાન;
એકાકી છો કેમ નીસરીઆ, પૂછે છે પ્રધાન. ૪૨
વચન સાભળી મત્રીકેરૂ, બોલ્યો રાજકુમાર;
જો પૂછો તો અમો કહુ છુ, કનકાવતી મોઝાર. ૪૩
કામસેન ત્યાં તાત અમારો, કામકુવર મારૂં નામ;
એક સમે હું પોતે નીસરિયો, મૃગયા રમવા સ્વામ. ૪૪
સેન વખૂટો પડયો એકલો, ઉદ્દસ્ત વન મોઝાર;
તેમાટે હુ ચાલી આવ્યો, કહ્યો સર્વ પ્રકાર ૪૫
વાત સાભળી હરખ્યો મત્રી, હરખ્યો પૃથ્વીનાથ;
તિલક કાઢિયુ કામકુવરને, શ્રીફળ આપ્યુ હાથ. ૪૬
ઉગ્રસેન રાજાએ તેને, દીધુ કન્યાદાન,
બીજી કન્યા વળી સમરપી, વિજયરાજ પ્રધાન. ૪૭
વીસ અધ્યાય સોંત્યા નિરધાર, કથ્યુ પદ્મપુરાણ,
સંસ્કૃતના શ્લોક સાભળીને, બોલ્યા પ્રાકૃત વાણ . ૪૮

---

૩૮ વ્યગ્ર—અસ્થિર ચિત્ત ॥ગો

કડવું ૨૧ મું.

રાગ રામગ્રી.

સુણો ચંદ્રસેન રાજન જી,
એણીપેરે બોલ્યા સૂતમુનિજન જી ૧

ઢાળ.

વચન તમે સાંભળજો, ચંદ્રસેન સુજાણ;
સૂતપુરાણિક ઓચર્યા, ને પુસ્તક લીધું પાણ. ૨
ગાંધર્વવિવાહ ત્યાં કર્યો, સહુ નમ્યાં નર ને નાર,
નગર સહુ આનંદિયું, થઈ રહ્યો જય જયકાર ૩
ગજ અશ્વ ને ભંડાર સોંપ્યા, સમર્પ્યું સહુ રાજ,
રાય જઈ ચરણે નમ્યો, હવે સર્યાં સઘળાં કાજ. ૪
જામાત્રને રાજ સોંપી, રાય ચાલ્યો વન;
પછે રાજ્યપદ પામિયો, મુક્તિપુરી પાવન ૫
તે નગરકેરું કામકુંવર, કરે બેઠો રાજ,
સભા સહુ આવી નમે, ને પરમ વાધી લાજ. ૬
પ્રેમાવતી ને ચંદ્રબાળા, બેહુ રાણી તેહ,
એકવારને સમે કામકુંવર, પારો તેડી તેહ ૭
સમીપથી શીખ દીધી, સાંભળો બેહુ નાર,
મારે બાધા આકરી, જાઉં તે રાજદ્વાર ૮

---

૫ પછે ઇ૦—પછી તે રાજા પોતાના પુણ્યે કરીને પાવન મુક્તિપુરીનું રાજ્યપદ પામ્યો—મુક્ત થયો

૮ જાઉં ઈ૦—માટે હવે હું રાજદ્વારમાં જાઉં છું (બાધાનું કારણ કાંઈ કહ્યું નહિ)

તેમાટે મન ઠાર રાખો, વરસ એક પર્યંત;
તેડ્યા વિના ના આવશો, માનની શોભાવત. ૯
વચન પિયુનાં સાભળી, ઊચરી કોમળ વાણ;
કહ્યા પુઠી કથકેરી, કેમ લોપુ આણ. ૧૦
એ કથા રહી એટલે, એમ વધ્યા સૂતમુનિજન;
રાજ્ય કરતા કુવરને, થઈગયા બહુ દિન. ૧૧
એકવારને સમે શુ થયુ, મન વિચારે રાજન;
સભા મધ્યે બોલિયા, એક વાત સુણ પ્રધાન. ૧૨
ચીતારા તેડાવિયે, આ નગરકેરા જેહ;
કામ કઇ એક સોંપશુ, મુજ પાસ લાવો તેહ. ૧૩
વચન રાયનાં સાભળીને, મોકલ્યા બહુ જન;
નાના મોટા સર્વ ચાલ્યા, કામ છે રાજન. ૧૪
બીજે દહાડે સર્વ મળિયા, ચીતારાનો સાથ;
પ્રધાન તેડી લાવિયો, જ્યાં હતો પૃથ્વીનાથ. ૧૫
આવી આગળ કર્યા ઊભા, સર્વ નામે શીશ;
સભા સુણતાં વચન મુખથી, વધ્યો પૃથ્વીઇશ. ૧૬
શિલ્પકારી પ્રત્યે રાજા, વધ્યો મુખ ઉચ્ચાર;
તમ માહીથી કો ચતુરનર, મુજ પાસ આવો ચાર. ૧૭
બાકી નરને વિદાય દીધી, સભા સર્વ સહિત;
ચાર જણાને નિકટ તેડ્યા, પ્રેમપૂર્વક પ્રીત. ૧૮
મુખથકી વાયક ઓચર્યા, તતસમે રાજાન;
એક નારકેરૂ ચિત્ર કરાવું, રૂપ મુજ સમાન. ૧૯
મારે રૂપે નારકેરૂ, લખો એક સ્વરૂપ;
તલમાત્રકેરો ફેર ના પડે, વધ્યો પૃથ્વીભૂપ. ૨૦

લજ્જાવંતુ કામ કરજો, કનકકેરૂં જેહ;
અંગ અંગે ભાવ આવે, રંગ ભરજો તેહ. ૨૧
કામાવતી ત્યાં નામ ધરજો, ઔઠ હાથ પ્રમાણ;
થોડા દિનમાં લાવજો, જોઉં કેવા ચતુર સુજાણ. ૨૨
દ્રવ્ય જોઇએ જેટલુ, મોકલું બેઠાં ઘેર;
વિલંબ નવ થાએ ઘડી, જઈ રચો રૂડી પેર. ૨૩
રાય પાસે શીખ માગી, સચર્યા ગૃહદ્વાર;
સામગ્રી સહુ મગાવીને, રચી સુદર નાર. ૨૪
માસ એકે નિપની, પૂતળી પ્રેમ નિધાન;
કામાવતી ત્યાં નામ પાડ્યું, પરમ શોભામાન. ૨૫
રાય પાસે લાવિયો, પદ્મિની નવ જોબન;
પોતા સાથે દરપણ મધ્યે, નિહાળ્યું દર્શન. ૨૬
રૂપ નિરખી નારનુ, સર્વાંગ આપ સમાન;
પ્રધાનને તેડી કરી, મુખથી વદ્યો રાજન. ૨૭
દરવાજે દરબારને જઇ, ચોહજો નિરધાર;
કામાવતી ત્યાં નામ તેનું, પરમ સુદર નાર. ૨૮
ચિત્રકેરી પૂતળીને, લાવ્યા તેણે ઠામ;
કામાવતીનું રૂપ જોવા, મળ્યું સઘળું ગામ. ૨૯
કે સરસ્વતી રાણી રમા, કે રંભાદે અવતાર;
કે શું ઉમયા ઇશની, જોવા મળ્યો સસાર. ૩૦
એમ વાત દશ દિશ પરવરી, તે ગઇ દેશ વિદેશ;
જોવા સરખી કરી છે, કરી નાર નવલે વેશ. ૩૧
ઠામ ઠામથી આવે ઘણા, સાંભળી જેણે વાત;

---

૨૧ લજ્જાવતુ-મર્યાદા સહિત ૨૨ ઔઠ-સાડાત્રણ

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈશ્ય શૂદ્ર, જે વિપ્રકેરો સાથ. ૩૨
આખો દહાડો જાતરા તે, ભરાણી ત્યાં ઠાઠ;
એક આવે એક જાએ, થઇ રહ્યો એ ઘાટ. ૩૩
ચોખંડમા વિસ્તર્યું, કામાવતીનુ નામ;
શ્રીરંગપટ્ટણ વિશે આવે, લોક ગામો ગામ. ૩૪
અશ્વ ગજ રથ પાલખીનો, નહિ તલ વા ઠાર;
પાયદળનો પાર ન આવે, મળ્યા લોક અપાર. ૩૫
એ કથા રહી એટલે, સાભળો શ્રોતાજન;
હવે પહેલેની કહુ કથા, એમ વધ્યા સૂતમુનિજન ૩૬
કામાવતીનો ક થ જાગ્યો, કર્ણરાય સુજાણ;
અશ્વને દીઠો નહિ, જેનુ કનકમય પલાણ. ૩૭
હવે હું તો શુ કરૂં, ધિક પડ્યો એ સંસાર;
કો છેતરીને ગયો પાપી, અશ્વ સાથે નાર. ૩૮
વસ્ત્ર ફાડી ભસ્મ ચોળી, જ ત્ર લીધો હાથ;
કામાવતીની કેડે નિશદિન, ઝરે આસુપાત. ૩૯
વીરસેનના મન વિષે, ત્યા હતી મોટી આશ,
ખટ માસ વાણામાં જશે, પણ થયો રાય નિરાશ. ૪૦
રાજ્ય મેલી રાખ ચોળી, દેહ ધરિયો જોગ;
કામાવતી કામાવતી કરે, (નિશદિન) ભોગવે દુ ખ ભોગ ૪૧
પેલો તસ્કર આવિયો, તે ફરી તેણે ઠાર,
વૃક્ષ હેઠળ ના દેખે, નાર ને તોખાર. ૪૨
હાથ માહે ધરી માળા, કામાવતી કહે વાણ;
નામ ના મેલે ઘડી ને- (ફરે ફેગ) મૂઢ અજાણ ૪૩
હવે પેલા બેહુની કહુ કથા, જે હસ ને વચ્છ રાજ,

---

૩૫ તન ના—તન જેટલો

તીર બેહુએ લાવિયા પણ, પરમ આવ્યા વાજ. ૪૪
તે ઠામ કો દેખે નહિ, ધિઃક પડ્યો એ સંસાર;
હાથથી હીરો ગયો, એક અશ્વ બીજી નાર. ૪૫
વસ્ત્ર ફેંડી ભસ્મ ચોળી, ફરે દેશ વિદેશ;
કામાવતી કેમ વીસરે, તે નાર વિલે વેશ. ૪૬
હાથ માંહે ગ્રહી માળા, જપે એવો જાપ;
કામાવતીને વિયોગે, પામિયા બહુ સંતાપ. ૪૭
કેટલે દહાડે એકઠા જણ, પંચે મળિયા સોય;
કામાવતી કામાવતી મુખ વદે, ને લોક કૌતુક જોય. ૪૮
કો નગર મધ્યે જઇ રહ્યા, ક્ષણ પામિયા વિશ્રામ;
કામાવતીને જાએ જોવા, લોક ઠામો ઠામ. ૪૯
સાંભળી પુઠે ગયા જણ, પંચ તેણીવાર;
આપણ તેને ઓળખું, જો દ્રષ્ટે દેખું નાર. ૫૦
નામ નવ મેલે ઘડી, મારગ ચાલ્યા જાય,
શ્રીરંગપટ્ટણ આવિયા, સહુ લોક જોવા ધાય. ૫૧
ભીડ બહુ મચી રહી, જોવા મળ્યો સંસાર;
કામાવતીને નિરખતાં, વીસરે ગૃહ વેપાર ૫૨
એવા માહે પાંચે આવ્યા, રહ્યા ઊભા ત્યાંય;
એક કહે તુ નાર મારી, કોણ લાવ્યુ આંય. ૫૩
વીરસેન મુખથી વદે, કો કરે આવી પેર;
ખટ માસ સુધી ભોળવ્યો, શુ હતુ મુજશુ વેર ૫૪
વચ્છ કહે ક્યા વાજ આણ્યા, મુઆ રઝળી પર્મ;
આ ઠામ આવીને રહી, તે કોનુ કીધુ કર્મ ૫૫
ચોર કહે હે કામિની, ધન્ય તુજ અવતાર,
મુજ સાથે આવે સુંદરી, તો જઇએ દેશ મોઝાર ૫૬

કામાવતી મુખ કહે નિશદિન, કર્ણરાય સુજાણ;
જંત્ર માંહે કામાવતીનું, કરે પરમ વિખાણ. ૫૭
માંહો માંહે વઢે પાંચે, એક કહે મુજ નાર;
કામાવતીને નિરખવા, જોવા મળ્યો સંસાર. ૫૮
પાંચે જણને ધરી લાવ્યા, રંગમંડપ માંય;
રાય આગળ કર્યા ઊભા, ધરી રાખ્યા બાંય. ૫૯
મહારાજ આ પાંચે વઢિયા, કહે મારી નાર;
એક કહે મુજ કામિની, આ કહે હું ભરતાર. ૬૦
આ કહે અહીંથી ઊઠ અબળા, આ ધરે જઇ હાથ;
વચન સાંભળી એવાં ને, હસ્યો પૃથ્વીનાથ. ૬૧
પાંચે જણને ઓળખ્યા ને, લહ્યો સર્વપ્રકાર;
વીરસેનને તેડી રાજા, વધ્યો મુખ ઉચાર. ૬૨
તારે એવી કામિની, ક્યાંથકી આવી હાથ;
તુ કોણ છે તું કયાં વસે, તે કહે સાચી વાત. ૬૩
વચન રાયનાં સાંભળીને, બોલિયો નિરધાર;
એ નાર રહેતી હતી મારા, વૈદર્ભ નગર મોઝાર. ૬૪
હું રાજ કરતો એ નગરનું, ત્યાં વસે અબળા એહ;
પરપંચે મુજ હાથ આવી, કહું કારણ તેહ. ૬૫
વચન એવાં સાંભળીને, ચઢી સબળી ખીજ;
જન્મ હુઓ તુજતણો, તવ પડી નહિ કાં વીજ. ૬૬
છળ કરી તું છેતરીને, લાવીઓ પરનાર;
ધર્મ મૂકયો રાજાનો, ધિઃકાર તુજ અવતાર. ૬૭
એવું કહી શિરપાવ ઘોડો, આપિયો સરવેશ;
વિદાય કીધો વીરસેનને, જજે તારે દેશ. ૬૮

તસ્કરને તેડી કરી, પૂછવા લાગ્યો રાય;
તુને એવી નાર કોની, કેમ કરો અન્યાય. ૬૯

તસ્કરે માંડો કહ્યુ, વૃતાંત્ત સઘળુ જેહ;
આ ચરિત્ર સવળા ચોરના, મન રાય મીછ્યો તેહ. ૭૦
કર્મિકુંવર બોલિયો, તે કૂડુ કીધુ કર્મ,
તુજને તો મેલુ નહિ, જા ઘણી રાખુ(છુ) શર્મ. ૭૧
પારકી સ્ત્રી લેઇ પરવર્યો, શુ કામ કીધુ દુષ્ટ,
દશ રૂપિયા આપીઆ, જા અહીંથકી પાપિષ્ડ. ૭૨
હંસ વચ્છને પૂછિયુ, તે વધ્યા કોમળ વાણ,
અમો બેહુ ભ્રાતને, તુ રાજકુવર જાણ. ૭૩
મૃગયા રમવા નિસર્યા, ને ગયા વન મોઝાર,
અમતણી દૃષ્ટે પડી એ, પરમ સુદર નાર. ૭૪
હંસ બોલ્યો હુ વરૂ ને, વળ્યું મારૂ મન;
વિવાદ કરતાં નવ રહ્યુ, ત્યારે વદી નાર વચન. ૭૫
તીર મારો લાવશો, બેહુમાં વહેલો જેહ;
કામાવતી મુખ ઓચરિ, ભરતાર મારો તેહ. ૭૬
અમો બેઊ દોડિયા, તે તીર લેવાકાજ,
ઘણું રઝળી મુઆ સ્વામી, પરમ આવ્યા વાજ. ૭૭
તીર બેહુએ લાવિયા, પણ ના દીઠી ત્યાં નાર;
વૈરાગ્ય આવ્યો મન વિષે, ધિક પડયો એ સંસાર. ૭૮
વચન એવા સાંભળીને, ઘણુ આવે હાસ્ય;
પ્રેમ પૂર્વક બેહુ જાણુને, બેસાડયા લઈ પાસ. ૭૯

---

૬૯ કોની—કોની મળી ? ૭૫ વળ્યુ—મારૂ મન એ સ્ત્રીમાં વળ્યું. નવ રહ્યુ—વિવાદ કરતા અમે ન અટક્યા

સરપાવ આપી વદાય કીધા, આપિયા તોખાર;
પછે કર્ણ રાખ્યા એકલા, નિજ મેડેલની મોઝાર. ૮૦
ઉષ્ણોદક મચાર્ગાને, પરાણે કરાવ્યુ મજ્જન,
વિવિધ અંબર ધાગી અંગે, આજ દહાડો ધન્ય ૮૧
નાના ગસોઈ નિપની, બહુ ભાતના પકવાન,
કર્ણરાય સમીપ ગજા, રહ્યો રૂપનિધાન ૮૨
ભર્તૃભાગે અનેક સેવા,માય ગયો તે દિન,
નિશાકેરો અમો થયો, આથમ્યો કશ્યપતન ૮૩
કામાવતીએ પાસ તેડી, જે હતી બે નાર,
તમે તેમજ હુ ખરી, આ આપણો ભરતાર ૮૪
વાત એવી સાભળીને, શીશ નામે સોય,
વરી છે તુજ વચનથી, ત્યા વેગળુ નહિ કોય ૮૫
કામાવતી તવ પાસ આવી, સજી સોળ શણગાર,
હાવભાવે કર્ણરાયને, નમી ત્રણે નાર ૮૬
દર્શન પામી કથતું, કર્યો વિવિધ વિહાર,
આદિ મધ્ય ને અંત માહી, કહ્યો સર્વ પ્રકાર ૮૭
ત્રણે નારી કર્ણની, ભોગવે રૂડા ભોગ,
વિજોગ ટળિયો કથનો, ને થયો પરમ સંજોગ ૮૮

ચોપાઈ.

રૂપ અદ્દ્ભુત નર શોભે કાય, જાણે કો પૃથ્વીના રાય,
જોતા કામાવતી તેણે ઠામ, કર્ણકુવરને કર્યો પ્રણામ ૧

---

૮૧ સચાગી-દાગીર ૫૨ ઝેડીને ૮૩ ભર્તૃ ૯૦-ભર્તૃ (ધણી)ના અનેક સેવામા ૮૪ હુ ખરી-હુ ૫ણ નારી ખરી ૮૫ વરી ૯૦-ઇ કર્યું તારા વચનથી (તારા નામથી. આ સ્ત્રીઓ મે વરી છે)

ત્રણે સ્ત્રી તવ લાગી પાય, આનંદ તેને અંગે ન માય;
કર સંપુટ કરી ઉભાં ત્યાંય, કર્ણકુંવર ચાંપે હૃદિયા માંય. ૨
પ્રેમ સહિત દેઇ આલિંગન, ત્રણે સ્ત્રી સુખ પામી મન;
કર્ણકુંવર છે પોતે રાય, ભેદ ન જાણે કો પુરમાંય. ૩
કામાવતી સરખુ છે રૂપ, લોક સર્વે જાણે એ ભૂપ;
ત્રીજે વર્ષે મળ્યાં નર નાર, કોઈ વાત ન જાણે બા'ર. ૪
રાજ્ય કરે આનંદે સોય, લોક સર્વને મા'સુખ હોય;
પ્રજાને પાળે બહુ પ્રેમ, સદાકાળ ત્યાં કુશળક્ષેમ. ૫
રાજ્ય ભલી પેરે પાળે સહી, કામાવતીની સંગે રહી;
ખંડ દશ કીર્ત્તિ થઇ ઘણી, કર્ણકુંવર પૃથ્વીનો ધણી. ૬
કર્ણકુંવર શોભીતો રાય, ન શબ્દ મુખ કહીંએ નહિ થાય;
કર્ણકુંવર તેમાટે નામ, રૂપ સબળ મુખ શોભે ધામ. ૭
રૂપવંતી રમાવતી જેહ, કુંવરને મન વા'લી તેહ;
રાત દિવસ તે ક્રીડા કરે, તે ઉપર બહુ પ્રીતજ ધરે. ૮
કામાવતી પટરાણી કરી, વેણ સુંદરની તે સુંદરી;
પ્રેમ ઘણો બેહુ જણને મન,ક્રીડા કરે ગમતી અનુદિન. ૯
સ્ત્રીને પ્રેમ ઘણો પતિ સાથ, સેવા કરે ગમતી દિન રાત;
જો કર્ણકુંવર ન દેખે દ્રષ્ટ, તો અબળા મન પામે કષ્ટ. ૧૦
તત્ક્ષણ પ્રાણ દેહમાંથી જાય, પ્રાણપે વલ્લભ જાણે રાય;
એમ કરતાં કામાવતી રંગ, બેઠી પિયુતણે ઓચ્છંગ. ૧૧

---

૨ કર સંપુટ કરી–હાથ જોડી. ૭ ન શબ્દ–' નહિ ' એવો શબ્દ માગણને કહે નહિ. ૯ વેણુ ઈ૦ સુંદર (મધુર) વેણુ (વચન) બોલનારી. અનુદિન–નિત્ય.

૧૧ પ્રાણ ઈ૦–રાયને પ્રાણપે (પ્રાણથી) પણ વલ્લભ (વાહાલા) જાણે.

કઠે અન્યો અન્યે ઘાલી હાથ, નર નારી ચુબન દીએ સાથ,
કામાવતી કહે તુ મુજ માણ, તુજ વિના દેહથી છાંડુ માણ ૧૨
મે પૂર્વે પૂજ્યા હર ઈશ, તો તમ સરખા સ્વામી શીશ,
બાળપણે પૂજ્યા હતા માત, એક ચિત્ત રાખી દિન રાત ૧૩
પ્રત્યક્ષ ફળ આપ્યુ ભગવતી, જે મુજને વેચી મહીપતિ,
નહિતો કેમ પામુ હું તને, કૃપા કરી અબાએ મને ૧૪
વળી વળી વર માગુ નિરધાર, જન્મો જન્મ તુ મુજ ભરતાર,
હશી કુવર મુખ બોલ્યો ત્યાય, મર્મ વાતમુને કહોછો આય ૧૫
તમે ફર્યા છો દેશ વિદેશ, રાજરીતનો જાણો વેષ,
તે સુણતા કોપી સુદરી, રૂદન કરે નીચુ મુખ ધરી. ૧૬
ઘાડે રૂદન કરે ઘર માય, માથેથી લટ તોડે ત્યાય;
એવુ સુણીને કર્ણભર્તાર, દુખ સબળ પામ્યો તે ઠાર ૧૭
હૃદયા સાથે ચાપે સુદરી, ચુબન દે કર કંઠે ધરી,
એમ ન કીજે કામાવતી, તુજને હુ જાણુ મહાસતી. ૧૮
તુજ મુજ પ્રીતિ પૂર્વે સહી, તો આપણ બે મળિયા અહીં,
હસતા વચન કહ્યુ જે સોય, તેમાટે કા અબળા રોય. ૧૯
દુખવતી દેખીને કાય, મે ક્ષણમાત્ર રહ્યુ નવ જાય,
એવુ વચન સુણી પિયુ પાસ, કામાવતીએ કીધુ હાસ ૨૦
રીસ ઉતરી તત્ક્ષણ સતી, પિયુને હૃદે સાથે ભીડતી,
કઠ વળગી બેઠા સોય, નર નારી મન બોલે જોય ૨૧
ક્રીડા કરે બેહુ જણ અનુદિન, પ્રેમ સબળ નર નારી મન,
એમ કરતા સુખદિન જાય, તેણે સ્ત્રી સુખ પામી કાય ૨૨
જેવુ દુખ હતુ બેને મન, તેવુ સુખ પામ્યા બેઉ તન,
રીઝ પામ્યા બન્ને જણ અતિ, કર્ણકુવર ને કામાવતી ૨૩

પૂર્વછાયો.

કર્ણકુંવર કામાવતી, નિત્યનિત્ય, નવલા રંગ;
સ્ત્રીચરિત્ર ભણું સહી, કામાવતીને સંગ. ૧
ચોરાશી આસન કરી, રંગે રમે નર ને નાર;
ભોગ સકળ તે ભોગવે, ત્રણે શય્યા રાજકુમાર. ૨
એક સમે બેહુજણ રમે, એકાંતે ઘરમાંય;
ક્રીડા કરતાં કામિની, રોષ ભરાણી ત્યાંય. ૩
ત્યારે કર્ણકુંવર બોલાવે, વળી વળી કંઇ વળાય:
આણ પિતાની જવ કહી, તવ દુઃખ પામ્યો કાય. ૪
નિસાસો મૂકી પડ્યો, મૂર્છા પામ્યો કાય;
માત પિતા મુને સાંભર્યાં, મહાદુઃખ આણે કાય. ૫

ચોપાઈ.

એક વાર કુંવર ઘર માંય, માત પિતા સાંભર્યાં ત્યાંય;
એમની તે શી ગત હશે, મહાદુઃખથી દેહ છાંડશે. ૧
તે દુઃખ મનમાં નિત્યે ધરે, રાજ્ય સુખ લીલા પરહરે,
અન્ન ઉદક તે તજતો જાય, દુર્બળ અંગ થયો પછે રાય. ૨
કામાવતી દુઃખ આણે કાય, અંતર દુઃખ તમને શું રાય;
ચિત્ત દેખી પોતે આવટે, દેહ તમારી નિત્ય કયમ ઘટે. ૩
મન માંહી દુઃખ ધરે અપાર, પોતે પ્રેમશું કર્યો વિચાર;
લાગ જોઈ પછે કામાવતી, પિયુ સાથે તવ બોલી સતી. ૪
કહો પ્રાણપતિ શું દુઃખ ચિત્ત, જે નિસાસા (આવડા) મૂકો છો નિત્ય;
તે કહો મુજને મહારાજ, અમને કૃપા કરો તમે આજ. ૫

---

૪ વળાય—વળગીને.
૩ ચિત—ચિત્તની ઉદાસીનતા આવટે—અવટાય-અમૂઝાય

પૂર્વછાયો.

સુખ સંપત્તિ ભરપુર છે, રાજ્ય તમારૂ રાય,
ભય તમને કોનો નથી, તો કા ચિંતા થાય. ૧
તે કારણ કહો કથઇ, ભય દુખ સહુ નવ જાય;
દુખ તમારૂં ભાગશે, સ્વામી વૈકુંઠરાય ૨

ચોપાઈ.

એવુ સુણીને કર્ણકુમાર, રાણીશુ બોલ્યો તેણીવાર,
સુણ સુવામા તુજને કહુ ખરે, મુજને માત પિતા સાંભરે. ૧
તે વિરહ મુજને પ્રગટ્યો જાણ, માત પિતા વિણ જાશે પ્રાણ,
દુખ સબળું છે મુજને આજ, માત પિતા મળવાને કાજ. ૨
રત્નપુરી રાય કામકુમાર, તે પુરમા રહે છે નિરધાર;
ભાનુચદ્ર સહી મારો તાત, હંસાવતી છે મારી માત. ૩
તે મુજ માત પિતા સહી જાણ, તેનો વિરહ લાગ્યો નિર્વાણ;
જો તે માત પિતા મુજને મળે, તો દુઃખ મારા મનનું ટળે. ૪
કામાવતી એવુ સાભળી, કથ પ્રત્યે મુખ બોલી વળી;
એ દુખ મનમાં આણો કાય, માત પિતા તેડાવો આંય. ૫
દૂત એક મોકલો તેણે ઠામ, સાસુ સસરા રહે જે ગામ;
એંધાણ કહ્યાં હતાં કુંવરે જેહ, રત્નપુરી સર્વ શોધી તેહ. ૬
પણ તે પુરમા કો મજિયું નહિ, દૂત ફરીને આવ્યો સહી;
કામાવતીને તે ગતિ કહી, નગર તજીને ચાલ્યાં સહી. ૭
પુત્ર વિયોગે મહાદુઃખ ધરી, ત્યાથી સર્વ ગયાં નીસરી,
એના વિના દુખી થયાં તે ઘણુ, તેમાટે પુર તજ્યુ આપણુ ૮
ભાગ્યુ નગર ને લોક સર્વે ગયા, કો વન ગયા કો જોગી થયા;
એવાં વચન કુવર સાંભળી, પડ્યો ભૂમિ ને મૂર્છા વળી. ૯

સ્વસ્થ કર્યાં કામાવતી સોય, સ્વામી એ દુઃખ આણે કોય;
હું તમ માત પિતાને આજ, સહી શોધી કાઢીશ મહારાજ. ૧૦
આસનાવાસના દીધી ખરી, પછે વિચાર કરે સુંદરી;
માંડ્યું એક સરોવર સોય, ચાકરીએ આવે સર્વ કોય. ૧૧
તે રાખી સોંપે એ કામ, લોક સબળ આવે તે ઠામ;
અંન વસ્ત્ર તેને આપે સહી, વાત દશે દિશાએ ચાલી ગઈ. ૧૨
કર્ણકુંવર સરોવર ફરે, લોક બહુ ત્યાં ઉદર ભરે;
તે માત પિતાએ સાંભળી વાત, આવ્યાં તે બેહુ વહુ સંગાત. ૧૩
રત્નાવળી જે કુંવરની નાર, ગુણવતી ભામિની તે સાર;
હુંસાવતી માતાનું નામ, ચારે જણ આવ્યાં તેણે ઠામ. ૧૪
સરોવર ઉપર મૂક્યો જેહ, નિત્યે નામ લખાવે તેહ;
તેને જઇ કીધો પ્રણામ, સ્વામી અમને સોંપો કામ. ૧૫
નિત્યે અંન આપી અમને રાખીએ, સરોવરની માટી નાખીએ;
એવું સુણી પ્રધાને એવ, ચારેનાં નામ લખ્યાં તતખેવ. ૧૬
અન વસ્ત્ર આપ્યાં તે ઠામ, સોંપ્યું સરોવર ખણવા કામ;
નિશા સમે પ્રધાને જઇ, રાજાને સર્વે ગત કહી. ૧૭
નિત્ય લોક આવે ત્યાં જેહ, રાજાને સંભળાવે તેહ;
એવાં વાક્ય પ્રધાનજ વદે, રાય રળિયાત હુવા છે હદે. ૧૮

પૂર્વછાગો.

સાંભળ તું પૃથ્વીપતિ, સુંદર સરોવર થાય;
દેશ દેશના લોક બહુ, સબળ ભરાણા રાય. ૧
આજ ચાર જણ આવિયાં, રત્નપુરીથી જાણ;
ત્રણ નાર એક પુરૂષ છે, વણિક પુત્ર નિર્વાણ. ૨

---

૧૬ એવ-નિશ્ચય

ભાનુચંદ શાહ પુરૂષ છે, હંસાવતી તેની નાર,
પૂઠે વહુ સાધવી, એક સુવાશણુ નાર ૩
નામ ધામ સર્વે કહ્યા, તવ સુખ પામ્યો રાય,
એ માત પિતા સહી માહ્યરા, આનંદઓઘ ન માય ૪
જા સેવક તે સર્વને, ભુવન વિષે લેઇ આવ,
અન વસ્ત્ર આપી કરી, પછી (તુ) મુજ કને લાવ ૫
ભાનુચંદ શાહ હંસાવતી, એહુ વહુ સગાત,
મેહેલ વિષે તેડી ગયો, જ્યાં કીધું હતુ રાજાન ૬
સ્નાન શુદ્ધ કરાવીને, વસ્ત્ર ધરાવ્યા કાય,
તત્ક્ષણુ જાણુ કર્યું પછે, મધાને જ્યાં રાય ૭
કર્ણકુંવર એવુ સાંભળી, હૈયે હરખ ન માય,
માત પિતાને નિર્ખવા, તત્ક્ષણુ ઊઠી ધાય ૮

ચોપાઇ

તત્ક્ષણુ ઊઠી જોયુ ત્યાંય, એકાંતે રાખ્યા છે જ્યાંય,
જેમ ત્યાં લોક ન જાણે કોય, તેમ રાજા ત્યાં ચાલ્યો સોય ૧
કામાવતી સંગે સુંદરી, હાથ કુંવરને કંઠે ધરી,
રૂપવતી રમાવતી જેહ, આગળ પાછળ શોભે તેહ ૨
ગત દાસી સાથે નરેંદ્ર, જાણે તારા દીઠે ચંદ્ર,
સકળ નાર સાથે પરવર્યાં, કર્ણકુંવર જોવા સંચર્યાં ૩
કોને હાથ તાંબુલ શીફળ પાન, કો રહી ચમર કરે રાજન,
કો રહી વીણા વાયે હાથ, મધુર શબ્દ કરીને ગાય ૪
એણી પેરે કર્ણકુંવર ત્યાં રાય, માત પિતાને જોવા જાય,
માત પિતા દીઠા જેટલે, કુંવર હરખ પામ્યો તેટલે ૫

---

૩ નરેંદ્ર—રાજા

માત પિતા સ્ત્રી ભાભી હોય, સર્વે ઓળખ્યું કુંવરે સોય;
પાસે જઇ પછે પછ્યુ ત્યાંય, કોણ તમો કેમ આવ્યા આંય. ૬
કોણ ગામ નામ તમતણું, દુઃખી તમો દીસો છો ઘણું;
એવું સુણી સહુ બોલ્યાં વાણ, અમો વણિકપુત્ર રાજાન. ૭
ભાનુચંદ શાહ મારૂં નામ, રત્નપુરી પાટણ મુજ ગામ;
આ વહુ બે મારી હોય, વડો પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો સોય. ૮
કર્ણકુંવર લઘુ બાળક જેહ, પરદેશે મોકલ્યો તેહ;
ચૌદ વર્ષ થયાં શોધજ નથી, આ ગુણવંતી તેની સતી. ૯
પૂર્વે પાપ મહારાં હશે, નહિ તો પુત્ર કાં મૂકી જશે;
તે એમ દૈવે તોડી આશ, એવું કહી મૂકયો નિશ્વાસ. ૧૦
કર્ણકુંવર જોઈ હંસાવતી, ગાઢે રૂદન કરે તવ સતી;
હૈયું ફાટે મુખ સામું જોય, તેમ તેમ હંસાવતી રોય. ૧૧
કર્ણકુંવર તવ બોલ્યો મુખ, કાં મનમાં આણો છો દુઃખ;
પૂર્વે પુણ્ય કરંતાં જેહ, કાંઇ વિઘ્ન થયું હશે તેહ. ૧૨
તે ફળ પામ્યાં હંસાવતી, શોક સર્વ ભાંજે ભગવતી;
કહો સાચું મુજને ત્યાં આજ, તારાં દુઃખ ભાંજશે મહારાજ. ૧૩
હંસાવતી તવ બોલી વાણ, કહેતાં હૈયું ફાટે જાણ;
લક્ષણ કર્ણકુંવરનાં સોય, તમ સરખો હુતો કહી રોય. ૧૪
રૂપ કળા ગુણ કુંવરતણાં, તે સર્વે દીસે તમમાં ઘણાં;
તેમાટે સત્ય માનો ખરે, તમ દીઠેથી સુત સાંભરે. ૧૫
એવાં વચન સુણી મહીપાળ, ગદગદ કંઠ થયો તત્કાળ;
જઈ ચરણે લાગ્યો રાજન, તવ માતાને ઝર્યું સ્તનપાન. ૧૬
હદે સાથે લઇ ભેટયો રાય, હરખે રૂદન કરે સુત માય;
તું માતા તારો સુત જાણ, કર્ણકુંવર માનો નિર્વાણ. ૧૭

પછે પિતાતણી પ્રદક્ષિણા કરી, આલિંગન દીધું સુખ ધરી;
હરખે આંસુ છૂટ્યાં પછે કાય, જઈ ભાભીને ભેટ્યા રાય. ૧૮
આલિંગન દઈ બોલ્યા હરી, તું ભાભી મુજ માતા જરી;
પછે ગુણવંતી સ્ત્રીને કામ, પ્રેમદાએ જઈ કર્યો પ્રણામ. ૧૯
પછે એવું દેખી કામાવતી, સાસુજીને પગે લાગતી;
હંસાવતી તવ દઈ આશિષ, પુત્ર જાણે સુખ પામ્યો ઇશ. ૨૦
પછે જેઠાણીને લાગી પાય, કુશળક્ષેમ પૂછે માંહો માંય;
વડી શોક્ય ગુણવંતી જેહ, સહુ મધ્યે પટરાણી તેહ. ૨૧
ત્રણે સ્ત્રી તવ લાગી પાય, પટારાણી તે કીધી રાય;
પરસ્પરે સ્નેહ અદકો ધરે, પૂછી કારજ રાજાને કરે. ૨૨

પૂર્વછાયો.

પ્રથમ નાર હતી ગુણવંતી, કર્ણકુંવરની જેહ;
તેને કામાવતી દઈ આશિષ, ચરણે લાગી તેહ. ૧
પટરાણી તેને કરી, ચારે વલ્લભ નાર;
ક્રીડા મન ગમતી કરે, નિત્ય નિત્ય કર્ણકુમાર. ૨
પછે માત પિતાને સોંપિયું, રાજ્ય સહુ ભંડાર;
કર્ણકુંવર સેવા કરે, માત પિતાની સાર. ૩
રાજ્ય સિંહાસન તાતને, પછે બેસાડ્યા રાય;
ભાનુચંદ રાજાતણી, આણ ફરી પુર માંય. ૪
વાત ચાલી દશે દિશા, નિત્ય ધર્મ આલે ધર્મરૂપ;
યશ વાધ્યો ત્રૈલોક્યમાં, ભાનુચંદ ત્યાં ભૂપ. ૫
ચારે સ્ત્રી સેવા કરે, સુખ પામ્યાં સર્વ કોય;
સર્વ સ્ત્રી સાસુતણા, નિત્યે પૂજે પાય. ૬
માત પિતાને પૂજતો, કુંવર થયું દિન રાત;

માત પિતાને સહુ કહી, કુંવરે માંડી વાત. ૭
આ કામાવતી તારી વહુ, રાજસુતા સુજાણ;
સુખ પામે સહુ એથકી, સત્ય માનો નિર્વાણ. ૮
ભાનુચંદ્ર હંસાવતી, પ્રેમ ધરે વહુ સાથ;
કામાવતી વલ્લભ ઘણું, સેવા કરે દિન રાત. ૯

ચોપાઇ.

સેવા કરે બહુ કામાવતી, પ્રેમ સબળ મન આણે સતી;
સાસુ સસરાના નિત્યે પાય, પૂજે ત્યારે વહુ ને રાય. ૧

રાગ ચાલતો.

પંદર વર્ષે વિયોગ ટળ્યો, કૃપા કરી શ્રીવૈકુંઠરાય;
કામાવતીનું ચરિત્ર સાંભળતાં, સુખ પામે કાય. ૨
રાજ્ય વરત્યાં રામનાં ને, થયો જય જયકાર;
એ કથા જે સાંભળે, વિશ્વાસશુ નરનાર. ૩
વિજોગ કદી થાએ નહિ, ગૃહ પુત્ર ધન પરિવાર;
ઉદ્ધાર કરતા શ્રીહરિ, સુખ ભોગવે સંસાર. ૪
સૂતપુરાણિક બોલિયા, સુણ કથા રાણારાય;
નર નારને માંડી કહું, આખ્યાનનો મહિમાય. ૫
એકવીશ અધ્યાય થયા પૂરણ, પરમ કોમળ વાણ;
જે વર લોકો કથા જાણે, સુણ્યું પદ્મપુરાણ. ૬
અષ્ટાદશ ભારતની માંહે, કથા ન મળે એહ;
નર નારને સાંભળીને, મન ઉપજે સંદેહ. ૭
દાહન પદ્મપુરાણનું એ, વર્ણવ્યો ઇતિહાસ;

૬ જે વ૦—જેણે પદ્મપુરાણ સુણ્યું હોય તે વર (ઉત્તમ) લોકો આ કથા જાણે.

અવર કો જાણે નહિ, એ કથા જાણે વ્યાસ ૮
શ્રીરગપટ્ટણ વિષે તેના, સર્યા સઘળા કાજ,
કર્ણરાય ત્યાંના ધણી, તે થઈ રહ્યો મહારાજ ૯
એ કથા કોમળ જે સુણે, વિશ્વાસ આણી મન,
કોટિ જાગ કર્યાથી ત્યાહે, થાય અધિક પુણ્ય ૧૦
સૂતપુરાણિક બોલિયા, સાભગ ચદ્રસેન રાજન,
કવિજન વાણી ઉચ્ચરે, સાભળો શ્રોતાજન ૧૧
એક સો પૂરણ કહ્યા, તે શ્લોક પૂરણ હોય,
ગર્ભવાસ ન અવતરે, એ સાભળે જે કોય ૧૨

કડવુ ૨૨ મુ.

રાગ ગોડી ચોપાઈ.

એણી પેર બોલ્યા સતમુનિજન, સાભગ ચદ્રસેન રાજન,
કામાવતીતણી આ કથા, સભળાવી તુજને સર્વથા ૧
ભાવ ધરી સાભળતા એહ, થાય પરમ સકોમળ દેહ,
સાભળતા થાયે ઉલ્લાસ, વિપ્ર વીરજી હરિનો દાસ ૨
સવત્ સત્તર ને પચીશ, વિક્રમાજીત ભૂમિનો ઈશ,
શાકે ૫દર નેવુતરા, શાલિવાહનકેરા તે ખરા ૩
પોષમાસ ઉત્તરાયન રવિ, કથા સપૂરણ અભિનવી,
કૃષ્ણ પક્ષ ને એકાદશી, એ કથા સહુને મન વશી ૪
સોમવાર શુભ છે પાવન, ઘટી સાત ત્યા ચઢિયા દિન,
ઉગમતે દિન પૂરણ થઇ, ચદ્રસેનને વ્યાસે કહી ૫

---

૩ ૫દર નેવુતરા–નેવુ વર્ષ જેને ઊત્તર (પછી) થયા છે એવા ૫ દરસો

પદ્મપુરાણતણો ઇતિહાસ, મર્મ લહે કો વિરલા વ્યાસ,
ખોટુ જાણી ન દેશો ખોડ, ગ્રથ સમોવડ બાધી જોડ ૬
સસ્કૃતનો અર્થ ન થાય, પ્રાકૃત અર્થે સહુ પીછાય,
મોઢ જ્ઞાતિ દ્વિજોત્તમ સાર, ઉત્તમ બ્રાહ્મણ કુળ અવતાર. ૭
વૃત્તિ નહિ નિવૃત્તિશુ રહે, રામતણા ગુણ રસના કહે,
રામ રત્ન પામ્યો ઉલ્લાસ, દક્ષિણ દેશ તાપીકેરે વાસ ૮
કાલિદાસ સરખા કવિજન, રઘુવશ કીધો પાવન,
તેહતણા પદપકજ ભજી, સેવક થઇ બોલ્યો વીરજી ૯
શ્લોકાર્થ અધ્યાય બાવીશ, સાભળતા તૂઠે જગદીશ ૧૦

વચણ.

જગદીશ તૂઠે તેહને, જે કથા સાભળે ચિત્ત ધરી,
ભટ વીરજી એમ ઓચરે, એક વાર બોલો શ્રીહરિ ૧૧

---

૮ વૃત્તિ ઇ૦-કવિને કાંઇ વૃત્તિ (નિર્વાહ સાધન) નથી, તથાપિ તે નિવૃત્તિથી રહે છે રામ ઇ૦-રામરૂપી રત્ન તે પામ્યો છે-રામભક્ત છે દક્ષિણ ઇ૦—દક્ષિણ દેશમા તાપીને તટે બરહાનપુરમા વાસ છે

સમાપ્ત.

वळिराजानुं

आख्यान.

રાગ કેદારો

પ્રથમ ઉમયા ઇશ્વિર આગલુ, વળી થઈ ગયા જે જે સાધુ રે,
ગુરૂકૃપાથી ગમને લાધુ, બળિરાજા હુ વર્ણવુ રે ૧
અક્ષર પુરાણમા નામ છે જેનુ, ગુણનુ ગાયન ગાઉ હુ તેનુ રે,
આજ ચરિત્ર વર્ણવુ એનુ, સમરૂ વામન ભગવાન રે ૨

ઢાળ

વામનજીનુ ધ્યાન ધરીને, ગુણ ગાઇશુ આજ,
અગ્નવનીને પે'લી સમરૂ, થાયે જેથી કાજ ૩
તુ બ્રહ્માણી તુ રૂદ્રાણી, તુ છે મોટી દેવ,
ચાર નામથી ચતુરા તારે, કરે તમારી સેવ ૪
પગુ પરવત કેઈ પેર ચઢશે, તેમ સ્તુતિ કેમ થાય,
કરૂણા કરો તો ગુણ તમારા, કવિ વીરજી તો ગાય ૫
મુગાને તો માતા આપે બોલતા કીધા સાર,
સહસ્ર જીભે શેષ જપે પણ પામે નવ આઈ પાર ૬
બ્રહ્મપુત્રી ને હંસવાહની, મયૂર વા'ન સાર,
તેના તે કઇ પાર પામીએ, ગુણ છે અપરમપાર ૭
તુ આઈ મોટી બેચરમાજી, જગ્યા કરજે સાર,
ગ્રંથ પરિપૂરણ કરજો મારો, આઈ ઉતારી પાર ૮

૪ કરે હ્ન—કેમકે સૌ તમારી નામ કરે છે ૫ પગુ—પાંગળો
૬ આઈ—મા

આરાસુરમાં આપ બિરાજો, બોચર એ બે માત;
જગ બાધે વિખ્યાત અપારાં, સેવકને છો સાક્ષાત. ૯
મારૂં ગજુ શુ ગુણ ગાવાનું, આધ દેવ અવદાત;
કાલા ઘેલા બોલ માનજો, વીરજી કવિના માત. ૧૦
શકર છો તમે ભોળા શંભુ, ગુણ ગાઉં કયી પેર;
ગ્રથ પૂર્ણ કરવાને કરજો, તમે ઘણેરી મે'ર. ૧૧
ગણપતિના ગુણ ગાતાં હારૂ, શુદ્ધિ બુદ્ધિ બે નાર;
અપાર મહિમા તારો દેવા, છોકરા છે ચાર. ૧૨
લક્ષ લાભ બે પુત્ર તમારે, બે કુવરીઓ સાર;
કરો કલ્યાણ તમે સહુ કોઇ, કવિ વીરજી પામે પાર. ૧૩
મોટા કવિ અનત થયા છે, નરસઇ મેહેતા નામ;
સુરદાસ કબીરજી કહીએ, ભજીએ સુદરશ્યામ. ૧૪
નરહર નારાયણને નમીએ, કવિ મોટા ગુણવાન;
મીરાંબાઇને ભાવે નમતાં, મળશે મોટું માન. ૧૫
પાવનરૂપ પ્રભુ પ્રેમાનંદ, ગુણ ગાતાં લજ્જાય;
પ્રભુના નામે ગુણ ગાઇએ તો, કોઇથી શું સમજાય. ૧૬
કૃપા થાય જો પરમાનન્દ, તો કવિ વીરજી થાય;
અનેક કથાઓ કરીને વીરજી, ગુણ ગુરૂના ગાય. ૧૭
બળિરાજાનું આખ્યાન કહુ, જે મોટો છે મહારાજ;
જેના તપ બળથી જાણો, પ્રભુજી આવ્યા વાજ. ૧૮
તેના ગુણ ગાવા છે મારે, ગુરૂએ વામન ગાયા;

---

૧૦ અવદાત—નિર્મળ. ૧૨ ચાર—લક્ષ, લાભ, એ બે પુત્ર અને રિદ્ધિ, સિદ્ધિ, એ પુત્રીઓ. ૧૬-લજ્જાય ઇ૦—પ્રેમાનદના ગુણ ગાતાં મને લજ્જા ઉપજે છે કેમકે તે મારાથી યથાવત્ ગાઇ શકાતા નથી !

બળિરાજાને અમે વખાણુ, કરજો કવિ-જન સાચા ૧૯
નવે રસે ને અલકારથી, કવિતા કરવા ધારૂ,
ગાજી ઉઠુ હુ ગજા જેટલો, કરીશુ સારૂ સારૂ ૨૦
કવિતા કરવી ગુરૂકૃપાથી, બુદ્ધિ જોઇએ કાંઈ,
અલકાર તો સાગ જોઇએ, રસ જોઇએ વળી માહી ૨૧
તે સહુ મૂકી વરણન કરીશુ, શ્રોતાકેરે કામ,
કથા વાચશે બ્રાહ્મણ લોકો, બળિરાજાની ગામે ગામ ૨૨
બ્રહ્મા મહાદેવ અને વિષ્ણુજી, કરજો સરવે સા'ય,
વીરજી કવિની વિનતિ તો, ધરજો હૃદયા માય ૨૩
ભાગવત ભારત પુરાણ પૂરા, સરવે વાચી વાચી,
બળિરાજાની કથા અમે તો, એકઠી કીધી સચી ૨૪

વલણ

સાચી સાચી કથા કીધી, બળિરાજાની આજ રે,
કૃપા કરો ભગવાન પરી, તો તો થાયે કાજ રે ૨૫

કડવુ ૨ જુ.

રાગ ગોડી

તેથી બળિને થઈ ચટપટી, મારા વડૌવા જેવું કરૂં ખટી. ૩
તો તો થાયે મારૂં નામ, એમ ભરી બળિરાજાએ હામ;
પછે કર્યો તેનો વિચાર, અચરજ વાત વિચારી સાર. ૪
જો લઇએ ઇંદ્રનુ રાજ, તો તો થાયે મોટુ કાજ;
પ્રહ્લાદે પરમેશ્વરને બોલાવ્યા, દુષ્ટજનને તો ઠીક હઠાવ્યા. ૫
તેમ ઇંદ્રાસન લેતાં થશે, પ્રભુ પાળવાને આવી વસે;
એમ વિચાર કરી રાય બળિ, તેને દાનવની જોડ મળી. ૬
સર્વ કહ્યું કરવુ રાઇ તેમ, એમાં દાનવનુ છે ક્ષેમ;
બળિએ વિચારી જે વાત, થઇ દેવમા તે વિખ્યાત. ૭
થઇ દેવને ચટપટી, જાશે મરજાદા આપણી ઘટી;
વિરોચન જે બળિનો બાપ, તે પણ બળિથકી મનવાળો સાફ. ૮
મણિપુરમાં તો રાજ્ય કરે, સર્વનું ઘણું પોષણ કરે;
બળિરાજાને મન એવી વાત, મને મળે રાજ્ય કરૂ ઉતપાત. ૯
એમ વિચાર કરીને રહેતો, વાત કોઈ આગળ નવ કે'તો;
પિતા પાળે પુત્રનું લાડ, મન મનવતો તેનુ સાર. ૧૦
આવે ઋષિ મુનિ અનેક, જોઇ બળિને કે'તા વિવેક;
આ તારો પુત્ર થશે ઘણો શૂરો, પડે લઢનારાને પૂરો. ૧૧
એની કીર્ત્તિ થશે જગ માહા, એ તો બાકી નહિ રાખે કાંઈ,
એનાં ચિન્હ જુઓ તમે રાય, જેને જોવાથી સુખ થાય. ૧૨
એની નિષ્ઠા છે તો જાણો, એને જોઇને સુખ માણો;
એના રૂપથી વળીઓ દેહ, ઘણો દાનેશ્વરી છે એહ. ૧૩

---

૩ સાદ પૂર્યો—હોકારો દીવો. અર્થાત્ મલાપ કરી વડૌવા–વડવો–પ્રહ્લાદ. ખટી–ખાટી કે ખટપટ કરી. ૪ અચરજ—આશ્ચર્ય જેવી. ૬ પાળવાને—ઇંદ્રને પાળવાને.

૧૧ જોઇ ઇ૦–બળિને જોઇને તેના ભવિષ્યનો વિવેક તેના પિતા વિરોચનને કહેતા.

એના પુણ્યતણો નહિ પાર, જે જાણે છે સાર અસાર,
એને શુક્રાચાર્યે તે સારો ભણાવ્યો, એને દાનેશ્વરી તો બનાવ્યો ૧૪
એનુ બળ પરાક્રમ છે સારૂ, એનાપર દેવ સર્વે વારૂ,
એવા પુત્રના પિતા તમે, વસો સ્વર્ગમા કેમ કહુ અમે ૧૫
તમે પામશો પરમધામ, એવા પુત્ર તમારાના કામ,
બોલવાતણો મોટો વિવેક, એનો જોઇ તમે રાય ટેક ૧૬
એની આખડી છે અણિયાળી, એ તો દીસે ઘણો ભાગ્યશાળી,
એનુ થાશે નવખડે નામ, એનાથી સહુ હારશે હામ ૧૭
એની કીર્તિના વાગશે ઢોલ, એ તો સહેશે નહિ કોઇનો બોલ,
એવા એવા કર્યા જ્યારે વખાણ, વિરોચન મન હરખ્યો જાણ ૧૮
મારે પુત્ર ભલો જે ભાઈ, મારા પર રીઝ્યા જદુરાઈ,
જ્યારે લક્ષણવતો એહ, સોપુ રાજ્યભાર છે જેહ ૧૯
એમ રાયે કર્યો વિચાર, શુક્રાચાર્ય શીખવતા સાર,
ભાઈ બળિરાજા સાભળ તુય એક વાત કહુછુ હુય ૨૦
જો માને મારૂ જાણ, તો તો કરૂ હુ તારા વખાણ,
દારિદ્ર કામ સોપુ તુને ભાઇ, તે તો મનમા રાખો સમાઈ ૨૧
કરજો કારજ રાજા થાવ, હુ તેનો કહુ આજથી દાવ,
જો તમે રાજા થાઓ ભાઈ, તો લેજો સર્વ તમે તો જાઈ ૨૨
તારા પિતાએ નથી કયુ જેહ કરજો બળિરાજા તો તેહ,
થાશે જગમા સારૂ નામ, સચવાશે અમુરનુ કામ. ૨૩
એમ ઉપદેશ કરતા ગુરૂ, વળી રાખતા ન કાઇ અધૂરૂ,
તેથી મન થાતુ બળિનુ રાજી, કયારે રાજ્ય મળે મને બાજી ૨૪

---

૧૫ નાર—એન ગીને નાખી દેઉ અથાત્ તેર કરતા પગ ચઢતો છે
૨૧ દારિદ્ર–દુષ્કર ૨૪ રાજી–રજિયાત બળિ–બળવાન

એમ શીખતો વિદ્યા રાય, કાળ જાતો ઘણો જ્યમ વાય;
ધન્ય ધન્ય દેવાધિદેવ, કરીએ એવા ભક્તની સેવ. ૨૫

વલણ.

એવા ભક્તની સેવા કરવા, કવિનાં મન પ્રસન્ન રે;
ગુણ ગાવાને થાયે નિશદિન, ઘણું ઘણું તો મન રે. ૨૬

કડવું ૩ જું.

રાગ મેવાડો.

કહું એક ભારતનો ઇતિહાસ જી, જેથી શ્રોતાની પહોચે આશ જી;
થયો બળિરાજા જ્યારે મોટો જી, તેનો કોઈ નહિ ત્યારે જોટો જી. ૧

ઢાળ.

જોટો નહિ બળિરાયનો, પૃથ્વીકેરી માંય;
વિરોચને વિચારિયું, વૈરોચનને થાપું રાય. ૨
એવે એક સુકેશી કન્યા, અતિ મનોહર રૂપ;
તેને પૂઠે ગયો બળિરાજા, ત્રિભોવનનો ભૂપ. ૩
હે સુંદરી તું વરે મુજને, તો થાયે તારૂં કાજ; ૪
તે કન્યામાટે સુધન્વા બ્રાહ્મણ, દોટી એહો સાજ.
મને વરો તમે માનની, અમો ઉત્તમ કુળના બ્રહ્મ;
અસુર જાતે બળિરાજા, એનાં નીચાં કર્મ. ૫
બળિરાય કે' તું કન્યા માને, તો તો વરો તમે અમને;
મોટા રાજ્યની રાણી થાશો, કહું છું અમે તમને. ૬

---

૨૫ વાય ઇ૦—વાયુની પેઠે ઘણો કાળ વીતનો.

૨ વૈરોચન—બલિ. ૪ સાજ—સાહિત્ય. અર્થાત્ કામ ધંધો તજીને બેઠો હતો.

મુકેશીએ વિચારિયું, આવી મોટી આંટી;
હું નારી ત્યારે તો કે'વાઉં, જ્યારે જાઉં બેન ખાંટી. ૭
જે ઉત્તમ હોયે તેને વરૂં, એવી વિચારી મત્ય;
પછે સુકેશી ત્યાં ઉચરી, જેનું રૂપ છે અત્ય. ૮
વરૂં તમને નહિ ચિંતા, પણ મારૂં પણ છે એક;
જે પાળે તેને અમો વરૂં, સુણો તેહ વિવેક. ૯
મારે કુળ ઉત્તમ સ્વામી વરવો, તમોમાં કોણ શ્રેષ્ઠ;
જે ઉત્તમ હશે તેને અમો વરૂં, તજી દઈશું નેષ્ટ. ૧૦
ત્યારે કન્યા લોભથી, બંને કે' અમો ઉંચા;
કન્યા કે' ઠીક ત્યારે તો, તમો બંને રૂચ્યા. ૧૧
પણ બેમાંથી જે ઉંચો હોય તે, થાયે સ્વામી મારો;
ન્યાય કરાવો ત્રીજા પાસે, સારૂં જો વિચારો. ૧૨
એવે ત્યાં લટવાડ થઇ, સુધન્વા કે' હું મોટો;
બળિરાય કે' તું તો બ્રાહ્મણ, મારાથી છે ખોટો. ૧૩
એમ માંહો માંહે લડાઈ થઈ, તેમાં કરતા પોણ;
જે નીચો ઠરે તે દાસ થાયે, કરે છે ન્યાય કોણ. ૧૪
નીચો તે તો જીવતા સુધી, સેવક થઈને રે'શે;
ચાકર છે એ તો મારો, એવું મુખે કે'શે. ૧૫
એવી રાડ બંનેની થઇ, તેનો કરે ન્યાય કોણ;
શુક્રાચાર્યજી પાસે જાઉં, એવું લીધું પોણ. ૧૬
ત્યારે સુધન્વા કે' એમ નહિ, કરે તારો પિતા ન્યાય;
જો ઉંચો કરે એ તને તો, પછે થવાનું તે થાય. ૧૭
વારૂ કહીને બંને ચાલ્યા, ગયા વિરોચનની પાસ;

---

૭ ખાટી—ખાટી જાઉં—ઉતરૂં. ૧૪ પોણુ—પણ-પ્રતિજ્ઞા.

સુધન્વાને વેરોચન, ઊભા જ્યાં ઉજાગ. ૧૮
અમો પુત્ર તારા, આ છે બ્રાહ્મણ, કરો તેનો ન્યાય;
એ કહે છે અમો મોટા, અમે કહું છુ નાથ. ૧૯
ત્યારે સુધન્વા બોલિયો, વિરોચન તમે ગુણો;
ખરો ન્યાય તમે કરો આજે, અમથા નવ તમે ધૂણો. ૨૦
તમારો પુત્ર જો હારે તો, થશે સેવક મારો;
વિચારી ન્યાય કરજો તમે, ખરી વાત વિચારો. ૨૧
જો હું નીચો ઠરૂં તો, જાયે કન્યા મારી,
એ ઊંચો ઠરે તો આજે, આ સુકેશી વરે શારી. ૨૨
એ શઠ અમાની તમે જાણો, છે મને વિશ્વાસ,
બળિ કે'છે જાતિ કુળમાં, અમારી મોટી આશ. ૨૩
એવું જોઈને વિરોચન તો, કરે ઘણો વિચાર;
બોલે નહિ તે ઘણો મુંઝાયો, લાગી ઘણી ત્યાં વાર. ૨૪
ત્યારે સુધન્વા તો વળી બોલ્યો, કેમ કરો છો વાર,
જો અન્યાય બોલશો રાજા, તો તો થશે કાર ૨૫

જઈ પૂછ્યું તેમને નમી દેવ દૈત્યના બાપ,
આજ મુનિ ! મટાડીએ, હવે અમારો તો તાપ ૩૦
વારુ કહીને બેસાડ્યા, કહો શું છે કામ,
ત્યારે રાય બોલ્યો સુણો તમે, પ્રભુ સુંદરશ્યામ ૩૧
સભામાં કોઈ પૂછે તેનો કરે નહિ જો ન્યાય,
તેનું પાપ તો કહો તમે કેટલું (ને) કેવું દુ:ખ થાય ૩૨
વળી કંઈ બોલિયે નહિ તો, તેનું કેમ થાય,
ત્યારે કશ્યપજી બોલિયા, સુણો તમે રાજાય ૩૩
જાણ્યા છતાં જે ન્યાય નવ આપે તે પડે નરકની માંય,
વરુણના પાશમાં બંધાએ, છૂટે નહિ તે ત્યાંય ૩૪
જે અન્યાય કરે તે તો પામે, માઠામાં માઠા ઠામ,
તેનો તો છૂટકો નવ થાયે ભલે સંભાર્યા હોય રામ ૩૫
અધર્મની વર્ય બદલાયે ત્યાં બોલે જે ખોટું,
કાંઈ ન બોલે તેનું તો પુણ્ય જાય છે મોટું ૩૬
મ દેહ પરંતુ જો બોલે તો, તે પણ પાપી થાય,
સભામાં બેસનાર થાયે પાપી સુણો રાય ૩૭
જે અન્યાય કરે તેને તો અતિશે દુ:ખ થાય,
ધર્મ વચનનો નિર્ણય કરે નહિ,(તેની)કરે નહિ કો સાંય ૩૮
સાત જન્મના કરેલાં પુણ્યો, અનેકવારના જે હોય,
ચૌદ જન્મના જાય તેના ફલ વિચારી જોય ૩૯
દ ય ગયું પુન મુખ માથે હોયે દેવું,
લીધેલું આપવું પડતું હોય, નામ ન રહેવું કેવું ૪૦

---

૩૬ ધરી—ધર ધરી ૪૦ દ ય ૬૦—ન થયેલું નામ કહેવાથી ખોટ ॥ વાના થાય છે

ધણી વગરની ધણીઆણી, રાજાયે ઝાલ્યો સોય;
વાંઝીઓ હોયે, વાધે ઝાલ્યો, પરણ્યા વની સ્ત્રી કોય. ૪૧
એ દુઃખ જેવાં તેવાં જાણો, અન્યાયનાં છે દુઃખ;
એવુ બ્રહ્માજીએ કહ્યું છે, એથી જાયે સઘળુ સુખ. ૪૨
એ દુઃખ અને બીજાં ઘણાં, ખોટું બોલનારને થાય;
એવું સુણી ત્યાંથી ચાલ્યો, ગયો ઘેર તો રાય. ૪૩
પુત્રને અને સુધન્વાને, બોલાવ્યા સભાય;
પછે રાજા બોલિયો, જેમ પુત્રને દુઃખ થાય. ૪૪
સુધન્વા તો શ્રેષ્ઠ છે, એનો અંગીરા બાપ;
મારાથી તે શ્રેષ્ઠ છે, તેવી એની માની છાપ. ૪૫
માટે પુત્ર મારા તમે થાઓ, જીવતા સુધી દાસ;
ત્યારે સુધન્વા કે' સુણો રાજા, પુત્ર સ્નેહની તજી આશ. ૪૬
તો હું પણ એને છોડી દઉં છું, જીવો વર્ષ શત;
આ તો કથા અમે ભારત જોઈ, કરી છે પ્રકાશ. ૪૭
વિરોચનનો મહિમા ગાયો કેવો એનો ઉજાશ;
ધન્ય ધન્ય ભાઈ એવા રાજા, નામ થયું પ્રકાશ. ૪૮
હવે રાજા બળિ થાશે, કહીશું તે પ્રખ્યાત;
ભારતકેરી કથા કહી છે, સુણો શ્રોતા વાત. ૪૯

વલણ.

શ્રોતા સહુ કોઈ સાંભળો, બળિ રાજા થાય રે;
શુક્રાચાર્ય અને દાનવ, ખુશી લગા ત્યાં થાય રે. ૫૦

---

૪૧ અન્યાયનાં બીજાં ફળ કહે છે. ઘણી ઇ૦—સ્પષ્ટ છે. ૪૭ ભારત ઇ૦—ઉદ્યોગ પર્વમા વિદુરનીતિમા એ કથા છે. રાગ-ધણા (વર્ણ).

કડવું ૪ થું.

રાગ મારૂ

થયો વિરોચન અતિ ક્રૂર શોધી વૈરોચનને સમૃદ્ધ,
પછે પોતે ગયો વનમાંય, કર્યું તપ અતિશય ત્યાંય ૧
થયો તેનો તો સ્વર્ગે નિવાસ, હવે બળિરાયની કહું આશ,
તેણે પિતાના ગયા પુઠી, રાજ્યભાજની વાળી મુઠી ૨
કરતો દાન અપાર તો રાય, કરિયા મંત્રી ઘણું સુખાય
તેના કહું છું અમો તો નામ, સુણજો શ્રોતા વક્તા તમામ ૩
બસેબાર ત્યાં મંત્રી મોટા, ડિભ આદિક છે નહિ ખોટા,
ગામ તો સોળહજાર, કુમુદ વિકુમુદ છે અધિકાર ૪
સુર જેવા કર્યા જે રાય, તેવા સુરરાય કરતા સાંય,
સેનાપતિ છે એક લાખ, વૃત્ત સુવૃત્તની સારી આખ. ૫
દેવને ત્યાં છે હયગ્રીવ જેવા, સુભટ રાયના હયગ્રીવ તેવા,
એના બાંધવ છે શત સાર, ચાક્રાજ નાક્રાજ લાક્રાજ સાર ૬
ઉપમંત્રીની નથી ખોટ, લટુક ભટુક ત્યાં દેતા દોટ,
સિનાદ કરાવનાર અપાર, વદતૃમ આદિ નામો સાર ૭
કર્યો તેમણે મળી વિચાર, જઈ દેવને જીતવા સાર,
પછે ઇંદ્ર સાથે કરવા યુદ્ધ, મળિયા રાક્ષસ કુળના શુદ્ધ ૮
મારી હાક ને ઇંદ્ર બોલાવ્યો, બધો મહીમંડળ ડોલાવ્યો,
આવ્યો ઇંદ્ર લડવાનેકાજે, થયું યુદ્ધ ને ડંકો વાજે ૯
થયો જેજેકાર ત્યાં તો, દેવ જીતીને ચાલ્યા જ્યાં તો,
વળી બીજીવાર ગયો બળિરાય, લઢ્યો દાનવ ભેળી ત્યાંય ૧૦
માર્યા દેવને મોકમ માર, નાઠા દેવ તો અપરમપાર,

---

૧ સમૃદ્ધ—સમૃદ્ધિ. ૨ રાજ્યભાજની મુઠી વાળી—રાજ્યભાજ દાબમાં લીધું. ૬ હયગ્રીવ ઇ૦—જેવા દેવો ત્યાં હયગ્રીવ ગર્વી છે તેવા બળિરાજાના પણ હયગ્રીવ (ઘોડા જેવી ડોકવાળા અસુર) છે. ૧૦ ભેળી—ભેગા કરીને.

તેથી થઇ રહ્યો ઘણો પોકાર, કરે દેવ તો મળી હોકાર ૧૧
એ(દમ આવી પડિયા જ્યારે, બળિરાજાએ બાણ માર્યાં ત્યારે,
નાઠા વાજ્યા બાણ અપાર, દેવ કરતા તે મન વિચાર ૧૨
ઘણો જોગળો છે એ જોધ, એને કરીએ માઇક બોધ,
જીવ મંગ્યા બ્રહસ્પતિ જ્યારે, શુક્રાચાર્ય પધાર્યા ત્યારે ૧૩
કરી મવિ ને ગંજ્યા સર્વ, દેવતણો તો ગયો ગર્વ,
દેવને કહે દાનવરાય નિત્ય તમો આવો મારી સભાય ૧૪
એટલુ મારે કરવુ કામ, ઇતનારનુ રહે જેમ નામ,
દેવસારૂ કહી માન્યુ સર્વ, યુદ્ધ કરતા ગયોછે ગર્વ ૧૫
જ્યારે માન્યુ દેવના મોટા, ત્યારે બળિ ચાલ્યા જેના નવ મળે જોટા,
ગયા મેન સ કે ી સર્વ, ઉતાર્યો છે દેવનો ગર્વ ૧૬
ગયો પુરમા પાધરી વાટે, દેવ તો ભરિયા ઉચ્ચાટે,
નિત્ય બૃહસ્પતિને જાવુ, ઇન્દ્ર કે' વેઠાય ન આવુ ૧૭
કરે વાયુ તે સેવા બળિ, કરે અગ્નિ તે ચાકરી મળી,
વસુ આઠ ને ગંધર્વ સર્વ જાય બળિરાજને ત્યા સર્વ ૧૮
ઇન્દ્ર મળવાને મિષે જાય, તેનુ આદર સનમાન થાય,
પણ મનમા તે મોટી આટી, ગયો દાનવ તો જે ખાટી ૧૯
તેનો ઉપાય એક ન સૂઝે, દેવ બળિરાજથી ધ્રુજે,
ઘણો ધર્મ કરે બળિરાય, તેથી દેવથી માઠ ન થાય ૨૦
મહાપવિત્ર રાજા બળિ, દેવ તેને શકે કેમ છળી,
બહુ બહુ ઉપાય કરતા દેવ, તોય ફાવતી નહિ કંઈ સેવ ૨૧
પાપીને દાવ પડે ભાઇ દેવ, પુણ્યશાળીને શુ કરે એવ,
એમ કરતો બળિરાય રાજ, ત્યારે બોલ્યા શુક્ર મહારાજ ૨૨
રાય તારા પુણ્યનો નથી પાર, માનો એક અમારો વિચાર,
કરો તમે અશ્વમેધ તો સોય, લ્યો ઇન્દ્રની પદવી તોય ૨૩

યજ્ઞ જો ત્યાં થાય તો, પુણ્યરૂપી મળે ધન. ૭
એક યજ્ઞ જો તમે કરો તો, શતનું થાયે પુણ્ય;
જો સો યજ્ઞ બળિ ત્યાં કરો તો, રહે નહિ કંઇ ન્યૂન. ૮
પણ ત્યાં બ્રાહ્મણ જે વસે, તેને આપો ઘણું ધન;
પછે ભૂમિ તેજ લેવી, પ્રસન્ન કરીને મન. ૯
રાજા કે' અમો તેમ કરૂં, નવ બ્રાહ્મણ પામે દુ:ખ;
એવી રીતે ભૂમિ લેશો, થાશે સહુને સુખ. ૧૦
પછે આજ્ઞા માગી ગુરૂની ને, ગયો પોતે રાય;
ભૃગુપુરના બ્રાહ્મણને, ધનની આપી સા'ય. ૧૧
ધનથકી કહો શું ન થાયે, બેટો વેચે બાપ;
ધનથકી તો જાય સર્વે, તનતણા પરિતાપ. ૧૨
ધનને કાજે ઘરૂણી વેચે, ધરતી વેચે હાય;
ધનને કાજે લડવા આવે, કરે બીજા ભૂપ સા'ય. ૧૩
એ વિધિ તો ધનકેરી છે, ધને સર્વે થાય;
ધન આપતાં ન મળે એવુ, નથી કંઇ મહી માંય. ૧૪
બ્રાહ્મણને બમણું ત્રમણું, આપ્યુ જ્યારે રાય;
માગેલી ભૂમિ આપીને સહુ, વશિયા બીજી જગાય. ૧૫
રાજા મન પ્રસન્ન થયો, ગયો મણિપુર ગામ;
ગુરૂને જઇ વિનતિ કીધી, કરી આવ્યો હું કામ. ૧૬
ગુરૂ કે' તમે રૂડુ કીધુ', હવે કરવો ત્યાં મંડપ;
મંડપ થાયે પછી માગજે, દેવની પાસે આપ. ૧૭
અશ્વમેધનો ઘોડો જોઇએ, તે છે ઇંદ્રની પાસે;
તું રાય તેથી તે આપશે, તારાથી એ ત્રાસે. ૧૮

---

૧૧ ગયો-(ભૃગુપુરમા).

પારૂ ગુરૂજી એમ કરીશુ, મડપનું તમો દાખા;
ભૂમિ ભરીને જો આપો તો, ખરચું દ્રામ અમો લાખો. ૧૯
ગુરૂ શુક્રાચાર્યજ અને રાજા, ગયા ભૃગુપુર માય;
મડપકાજે ભૂમિ બનાવી, રીઝયો રાજા ત્યાંય. ૨૦
દેશ દેશથી રાજા તેડ્યા, તેના તેડ્યા સુતાર,
કડિયા શીલ્પના વેત્તા તેડ્યા, બીજાનો નહિ પાર. ૨૧
કરોડ કડિયા સુતાર તેટલા, આવી મળિયા ત્યાય;
રાજાએ તો પછે સોપ્યું, મડપનુ કામ જ્યાંય. ૨૨
મંડપ એવો કરો તમે, જેવો કોઇનો નવ કોધો;
સર્વે કહે રાય તેવું કીજે, અર્થ અમારો સીધ્યો. ૨૩
અપાર ધન તેઓને આપ્યુ, મડપ ત્યા ચણાય;
શત યોજનમા વિસ્તાર તેનો, મારાથી શું ભણાય. ૨૪

વલણ.

ભણાય શેષથી એવી શોભા, હજાર જેને જીભ રે;
મોર પોપટ મેના કાઢી, વાઘ વરૂ ને ઇભ રે. ૨૫

કડવું ૬ ઠું.

રાગ ગાંધાર.

મડપ કરવા માડ્યો રે, તેના વર્ણનની મતિ છોડો રે,
લીપી સોનાની ગારે ભીતો રે, ચિત્રનો વાઘ જોઈ સાથ બી'તો રે. ૧
કાઢ્યાં ચિત્ર તે ચારે પાસ રે, જાણે બોલીને આવે પાસ રે;
મણિ જડિયા તે કરોડો લાખ રે, તેની શોભાની શી સાખ રે ૨
દાનવ માનવનાં ઘણા ચિત્ર રે, ભૂમિ મડપની છે પવિત્ર રે,

---

૨૧ વેત્તા—જાણનાર. ૨૫ કાઢી—ચિત્રાદિગા. ઈભ—હાથી.

બાવ્યા ચદરવા તે અપાર રે, જેનો વર્ણાગે નહિ પાર રે ૩
હસ્ત કમણે બાધ્યા હીર રે, જે જોઈને જાયે ધીર રે,
મખમલ બાસતો ને દરીઆઈ રે, જેની શોભા બની છે ભાઈ રે ૪
મૂકી ચદરને ઘૂવરી સાગી રે, જેનુ મન થયુ છે ભાગી રે,
મૂકી બારી અટારી ને જાળી રે, જેમાથી જાયે બહુ ભાળી રે ૫
સાટીના તો પાથરિયા પાટ રે એવો કર્યો છે ત્યા ઠાઠ રે,
પેસે મડપમા કોઈ આવી રે તેના દુખ તો જાય લજાવી રે ૬
જડચા કાચ તે ચારે પાસે રે, બબ્બે ચચ્ચાર રૂપ તો ભાસે રે,
તે માહી પૂયુ છે સેનઉ રે તેની શોભા તે હુ શી કહુ રે ૭
મીનાકારી કામ છે ઘણુ રે, જેનુ વર્ણન જાયે ન બન્યુ રે,
હીચોળાખાટચોનો નહિ પાર રે, કર્યો મડપ એક હજાર રે ૮
બાવ્યા માળા તે બેસવાકાજે રે, તે તો મડપની મધ્ય રાજે રે,
કરી દીવાની રૂડી સોઇ રે, મન મોહ પામે તે જોઈ રે ૯
એવી આનદની લે'ર કીધી રે, વણી સમૃદ્ધિ માગી લીધી રે,
રાયે જે જોઇએ તે આપ્યુ રે, વળી માગણનુ દુખ કાપ્યુ રે ૧૦
માગે એક તો આપે બેય રે, તેને આપો એવુ કો કે'ય રે,
પાથર્યા પાથરણા ભગરચ્છી રે, તેની શોભા તો થઇ અચ્છી રે ૧૧
ચીતર્યા ઘોડા ત્યા તો કચ્છી રે, તેની લઢવાની જોડ મચી રે,
ચીતર્યા હાથી તે સિહલદ્વીપ રે, ચીતરી સમુદ્રની તો છીપ રે, ૧૨
એવો મડપ કીધો મોટો રે, જેનો જગમાહી નહિ જોટો રે
પછે કુડ કર્યો છે વચ્ચે રે, જોઇ મનકુ તે માહી પચે રે ૧૩
જડયા ચાળને માચના કકડા રે, જોનાર હીંડે છે અકડા રે,

---

૪ હસ્ત કમણે–હાથના કનીતથી રેના અયના મોટા હીરના ઠેગા (?)
૭ સેનઉ–સોનુ

થઈ રહી તે રંગની રેલ રે, જોનારો થયો છે ભેળ રે. ૧૪
પછે રાજા જોવાને આવ્યા રે, ભરત શીવણિયાં બહુ ભાવ્યા રે;
શુક્રાચાર ગુરૂ છે સાથે રે, રાય વદતા ઝાલી હાથે રે. ૧૫
ગુરૂ જુઓ દેવનાં આ તો ચિત્ર રે, પછે દાનવ યશ પવિત્ર રે;
બેનું યુદ્ધ લખ્યું છે આંહી રે, તમો ચીતર્યા છો ગુરૂ માંહી રે. ૧૬
આ જુઓ રાજ્ય આપણું ઋષિ રે, જોઇ થાય ગુરૂ ખુશી રે;
કરે દેવ તો સેવા તમારી રે, એ તો વાત લાગેછે સારી રે. ૧૭
જાણી વળું સર્વે પેર રે, એ તો તમારી છે મે'ર રે;
એમ વાતો કરતા ચાલ્યા રે, દેવમંડપમાં બન્ને મ્હાલ્યા રે. ૧૮
થાશે યજ્ઞ એમાં નથી વાંધો રે, ચરૂ જાશે એમાં રાંધ્યો રે;
ઇંદ્રે રાય પૃથ્વીના ચઢાવ્યા રે, યુદ્ધ કરવાને કોઇ ન આવ્યા રે. ૧૯
એવું બળિરાયનું છે બળ રે, સકળ પૃથ્વીની હાથ કળ રે;
તેવા દેવ છતેલા અનેક રે, બળિરાયનું છે કામ નેક રે. ૨૦
જોઇ મંડપકેરી શોભા રે, શુક્ર ગુરૂ મનથી લોભ્યા રે;
આવી શોભા નથી સ્વર્ગ ધામે રે, પૂરી આશા તો સુંદરશામે રે. ૨૧
આનંદ આનંદની હેલી રે, દુઃખ તો દૂર મૂક્યાં ઠેલી રે;
ધન્ય દિવસ આજનો ઘડી રે, જોવાની તો મઝા ખડી રે. ૨૨
જોઈ મંડપ ને વળિયા બેય રે, ગયા મણિપુરમાં તેય રે;
પછે શુક્રે કહ્યો વિશ્વાસ રે, માગજો અશ્વ તો ઇંદ્રની પાસ રે. ૨૩
પછે યજ્ઞનું કરશું કામ રે, શત યજ્ઞ કરી લ્યો ઇંદ્રધામ રે. ૨૪

વલણ.

ઇંદ્રકેરૂં ધામ મળશે, થશે તમારૂં કામ રે;
શત યજ્ઞ જો પૂરણ કરશો, મળશે સુંદરશ્યામ રે. ૨૫

૧૪ અકડા—અક્કડ. ભેળ—તદ્રૂપ. ૧૯ ચરૂ—હોમ કરવાનો ભાત.

કડવું ૭ મું.

રાગ વેગડી.

બેઠા રાજા સભાની માંય, પ્રાતકાળ થયો છે ત્યાંય;
આવ્યા પૃથ્વીના ભૂપાળ, તે તો બધાઈ બેય પાળ. ૧
એવે આવ્યા બ્રહ્મા મોટા, ચાર મુખના નહિ ત્રોટા;
આવ્યા કુબેર અગ્નિ સર્વ, ઇંદ્ર આવ્યો ગયો જેનો ગર્વ. ૨
એમ એક પછી તો એક, આવ્યા દેવ સભામાં છેક,
સંહુ આવીને બેઠા જ્યારે, રાજા બળિ તો બોલ્યો ત્યારે. ૩
ઇંદ્રરાયને તેડી પાસ, બળિ વચન બોલ્યો ખાસ,
તમારે ત્યાં અશ્વમેધના વાજી, તે તો અમને આપો થઈ રાજી ૪
અમારે અશ્વમેધ તો કરવો, ઘોડાને પૂજામાં ધરવો,
અમારે ઇંદ્ર પદ નવ જોઈએ, અમો કરીએ છીએ પુણ્ય સોઈએ ૫
ઇંદ્ર કે' હા આપું આણી, બળિ જોયો છે પે'લો નાણી;
બીજાના મેળવ્યા ઘોડા, ઇંદ્રરાય હરે છે જોડા. ૬
પણ શું કરે આને આપે આણી, જે છે બળતણી તો ખાણી,
ગયો રાજા ને ઘોડો લાવ્યો, જોઈ બળિના મનમાં ભાવ્યો. ૭
સર્વ ઘોડાથકી છે જૂદો, જોઈ રાય થયો મન મુદો,
તે ઘોડો શુક્રાચાર્યને બતાવ્યો, ગુરૂને ઘોડો તો ઝટપટ ભાવ્યો. ૮
હવે કરો યજ્ઞતણી તૈયારી, મતિ ઉતાવળી થાય મારી;
ગુરૂ કે' કાલે છે શુભ જોગ, જાશે તારા ભવોભવના રોગ. ૯
બીજે દિવસે મુહૂર્ત દા'ડો, એક દિવસ છે માંડી આડો;
પ્રથમથી પત્નીઓ જેહ પડાવી, તેથી રાજાની ગંડળી આવી. ૧૦

---

૧ પાળ બધાઈ બેય—હારબંધ ગોઠવાઈ ગયા. ૮ મુદો—મુદ (હર્ષ) યુક્ત

તેને ઉતરવાની જગા આપી, રાયે કષ્ટ તે નાખ્યાં કાપી;
પડી રાતને ઉગ્યો ભાણુ, થયો યજ્ઞનો દિવસ જાણુ. ૧૧
ત્યારે ભેટ લઈ લઈ આવે, તેને રાજા તે તર્ત બોલાવે;
આવ્યા ઈંદ્ર તે ભેટ લેઈ, પાછા વાળ્યા થોડું દેઈ. ૧૨
પછે કુબેર આવ્યા જાણુ, તેને બોલાવ્યા સારી વાણુ;
યમરાજા તે આવ્યા ત્યાંહી, યક્ષ રાક્ષસ દીઠા જ્યાંહી. ૧૩
વિદ્યાધર ને આવ્યા છે નાગ, આપી લઇ ચાલે થોડો ભાગ;
નાચે અપ્સરા માંહે રંભા, તિલોત્તમા રૂપની ખભા. ૧૪
સમુદ્રના રહેવાશી સર્વ, આવ્યા તજી કરીને ગર્વ;
આવ્યો સમુદ્ર રૂપને લેઈ, પાછો વાળ્યો થોડું દેઈ. ૧૫
નદી તીરના રહેવાશી સર્વ, આપવા આવ્યા જાણી પર્વ;
પર્વત પાર્વતેય ભૂપ, લઈ ભેટ તે આવ્યા અનૂપ. ૧૬
દશ દિશાના જે દિગપાળ, આવ્યા તે તો તહીં તતકાળ;
અષ્ટ કોણના આવ્યા હાથી, જેની જોડીતણા સહુ સાથી. ૧૭
સિદ્ધ ચારણ આવ્યા ભાટ, દાન પામી ગયો ઉચ્ચાટ;
ત્રણ લોકના આવ્યા સર્વ, હતું બળિરાયને ત્યાં પર્વ. ૧૮
ભેટના થયા મોટા ઢગલા, ચળકે રૂપિયા જાણે બગલા;
એમ ભેટનું થઈ રહ્યું કામ, પછી શુક્ર ગુરૂ બોલ્યા આમ. ૧૯
હવે કરો યજ્ઞની તૈયારી, એમ મતિ કહે છે મારી;
હવે મુહૂર્ત્તની છે વેળા, સર્વ આવી મળ્યા છે ભેળા. ૨૦
એવે શીલ્પી આવ્યો જાણ, તે તો ગુરૂશું બોલ્યો વાણ;
ગુરૂજી યજ્ઞકુંડ થયો છે તૈયાર, તેમાંનો કહું એકજ સાર. ૨૧
કુંડ તૈયાર થયો જ્યારે, આવી બગલો ઉપર બેઠો ત્યારે;

---

૧૪ તિલોત્તમા–એ નામની અપ્સરા. રૂપની ખંભા–રૂપના સ્તંભરૂપ.
૧૫ રૂપને લેઈ–મૂર્ત્તિમાન થઈને.

તેથી મનમા લાગે બી'ક, વળી થઈતી એક બે ઠીક ૨૨
એ યજ્ઞ તો પૂરો નવ થાય, તેમ અધૂરો નવ કળાય,
વિઘ્ન કરનારા તો આ દેવ, તે તો કરે છે સારી સેવ ૨૩
ગુરૂ કૈ' થાવાનુ તે થાશે, તમે આવો અમારી પાસે,
લઇ (િન ી ને ગયા ગુરૂ, જોયુ નહિ કાઈ અધૂરૂ ૨૪

વલણ

અધૂરૂ કાઈ જોયુ નહિ ત્યારે થયા પ્રસન્ન રે,
પછે રાજાએ દિક્ષા ધ ી, વાપર્યું બહુ ન રે ૨૫

કડવુ ૮ મુ

રાગ ધનાશ્રી

ભૃગુકુળના બ્રાહ્મણ સર્વે, આર ભીઓ ત્યા યજ્ઞ રે,
ઋત્વિજ અધ્વર્યુ આચાર્ય બ્રહ્મા, સર્વેના મન મગ્ન રે ૧
બીજા કુળનો બ્રાહ્મણ કોઈ, યજ્ઞમા નવ લીધો રે,
ભૃગુપતિએ ભેદ થાય જેથી, એવો ઉપાય કીધો રે ૨
પ્રથમ યજ્ઞની ક્રિયા કીધી, અશ્વનુ પૂજન કીધુ રે,
અસિવ્રત પાળવા સર્જાને, ગુરૂએ વચન દીધુ રે ૩
પછે વિધિ કરીને અશ્વ છોડચો, ભૃગુકચ્છથી જયારે રે,
બાણાસુર તો પૂઠે ચા યો, રક્ષણ કરવા ત્યારે રે ૪
બળિરાજાને બે સ્ત્રીઓ છે, વિ ધ્યાવળી ને કોટગ રે,
બાણાસુરની માતા તે તો, યજ્ઞતણા ભારે ભર્યા રે ૫
ઘોડો જે જે ગામે જાયે, તે રાજા વાચે નામ રે,

૨ અસિવ્રત—સ્ત્રીપુરૂષની વચમા ઉઘાડી તરવાર મૂકી એક (શયન કરી બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો નિયમ

બળિરાજાનું નામ સુણીને, કોઇ રાખવાની કરે ન હામ રે. ૬
એમ ઘોડો દશ દિશાએ ઘૂમ્યો, ખૂણે ખાંચે સર્વ રે;
કોઇ નૃપતિએ ઝાલ્યો તેનો, બાણાસુરે ઉતાર્યો ગર્વ રે. ૭
એમ ત્રણ ગામમાં તે તો ઘોડો, ફરીને આવ્યો પાછો રે;
કોઇએ તેને બાન્ધ્યો નહિ ભાઈ, બળિરાયનો પરચો સાચો રે ૮
નામમાત્રથી તાપ લાગે તો, બાન્ધે ઘોડો કોણ રે,
બાણાસુર તો લઇને આવ્યા, પાળી કરીને પોણ રે. ૯
રાજાએ તે સુણ્યું જ્યારે, આવ્યો બાણ તે લઈ ઘોડો રે;
રાજાને ઘણો હર્ષ થયો છે, થાય છે થોડો થોડો રે. ૧૦
હળ્યા મળ્યા પુત્ર પિતા પછે, પૂછી સર્વ વાત રે;
કોણ સામા થયા'તા રાજા, તેમની કહી સહુ ખ્યાત રે. ૧૧
બળ સહિત તેમને જીત્યો, ચાલ્યું ન તેમનું કાંઇ રે,
દેવનો છળ એ તો પિતાજી, ખુશી બતાવે આંહી રે. ૧૨
બળિરાજા કે તેમ થાય છે, સર્વ થશે ભાઇ સારૂં રે;
થોડા દિવસ રહીને જાન્ને, બીજીનાર હું ધારૂં રે. ૧૩
વળી યજ્ઞનું કામ તો ચાલ્યું ઝટપટ, પ્રથમ યાગ થયો પૂરો રે;
વિઘ્ન કાંઈ નડ્યું નહિ માંહી, શુક્રાચાર્ય જ્યાં શૂરો રે. ૧૪
એક યજ્ઞ તો પૂરણ કીધો, બીજી વાર મૂક્યો ઘોડો રે;
જેણે તે તો અશ્વ ઝાલ્યો, તેનો કાઢ્યો બાણે ખોડો રે. ૧૫
એમ અશ્વમેધ થાય છે, નથી લાગતી કંઈ વાર રે;
દેવ કપટ કરે છે અતિશે, પણ મળતો નથી કંઇ સાર રે. ૧૬
બ્રાહ્મણ છે સહુ ભૃગુપતિના, તેણે ન ચાલે ત્યાંહી રે;
ઘોડા પૂઠે છે બાણાસુર જેવો, હારે કપટ કરે જ્યાંહી રે. ૧૭
પછે દેવ સર્વ હારીને બેઠા, યજ્ઞ થયા પૂરા એંશી રે;

ઇંદ્રરાયે તો આશા મે'લી, ચઢિવાતા થયા છે દેવી રે. ૧૮
ગુરૂ બૃહસ્પતિને પૂછ્યું જાઈ, કરવું શું ગુરૂ દેવા રે;
દાનવ તો ઘણા મતબાલા, કરે યજ્ઞની સેવા રે. ૧૯
ભૃગુપતિ આગે નવ ચાલે, કાંઈ ગુરૂ ચતુરાઇ રે;
દાનવને તો એમની મોટી, ગુરૂજી છે સાઈ રે. ૨૦
ત્યારે બૃહસ્પતિ તો બોલ્યા, ચૂકશો નહિ લગાર રે;
ઉપાય એક રહ્યો છે હાવાં, મળવુ વિષ્ણુને સાર રે. ૨૧
પચ્યાશી યજ્ઞ પૂરા કીધા, સાંભળી કાલે વાત રે;
ત્યાંથી ઉઠી દેવો ચાલ્યા, બ્રહ્માંડનો જ્યાં નાથ રે. ૨૨
બ્રહ્મા દેવને સાથે લેઇ, ગયા શિવની પાસે રે;
શિવજી સુદ્ધાં ગયા ત્યાંથી, વિષ્ણુજીની આશે રે. ૨૩
જઈકરીને સ્તુતિ કીધી, પક્રો એકજ પો'ર રે;
જ્યારે દર્શન તો થયું નહિ, કાંઇક સુણ્યો સોર રે. ૨૪
જાવ દેવ સહુ અમો અવતરૂં, અદિતિને પેટે રે;
કશ્યપના અમો તન કા'વું, જો જો રહીને છેટે રે. ૨૫
તમારૂં દુઃખ અમો ત્યાં ભાગીશું, લાગશે નહિ કશી વાર રે;
ત્યારે ઈંદ્રરાય એણીપેરે બોલ્યા, બાણું યજ્ઞ થયા સાર રે. ૨૬
આઠ યજ્ઞ બાકી છે દેવા, તેને લાગે એક વર્ષ રે;
એટલામાં તે ક્યાંથી થાશો, આપનો તો ઉત્કર્ષ રે. ૨૭
વિષ્ણુ કે' અમો સર્વ જાણુંછું, તમો વળો આજ રે;
તમારૂં તો કારજ કરશું, અમને એની દાઝ રે. ૨૮
એમ સુણીને ઉંચે મને, વળિયા ત્યાંથી દેવ રે;
બ્રહ્મા શંકરને છે ભરોંસો, કરશે કારજ એવ રે. ૨૯
હવે એક દિવસે અદિતિને મંદિર, આવ્યા કશ્યપ મુનિ રે;

બંને સ્ત્રીઓ સન્મુખ જઇને, સુણતી વેદની ધુની રે. ૩૦
તેમાં અદિતિ ઉપર પ્રસન્ન થયા, તેને કહ્યું તમે પયવ્રત કરો રે;
દુઃખ જાયે સવ તમારાં, આખડી શેણે ભરો રે. ૩૧
એમ કહીને મુનિ ગયા, પયવ્રત કરતાં માતા રે,
તે બાઇને તો ગર્ભ રહ્યો છે, અવતર્યા પુત્ર આતા રે. ૩૨
તે વિસ્તારી કહીએ અમે, સુણજો શ્રોતા વક્તા રે;
હરિના ગુણ છે જાણો સર્વે, માણક હીરા મુક્તા રે. ૩૩
અદિતિ અતિ દુઃખ ધરેછે, કેમ છૂટે પુત્ર મારા રે;
દુઃખ વેઠેછે અતિશે તે તો, દાનવ લાગે ન સારા રે. ૩૪
એ દુઃખમાંથી કોણ મૂકાવે, મારા પુત્રને આજ રે;
પછે પરમેશ્વરની સ્તુતિ માંડી, છોડાવો તમે રાજ રે. ૩૫
યજ્ઞના ઇશ્વિર તમને કે'છે, યજ્ઞના તમે કરતા રે;
યજ્ઞપુરૂષ તો તમને કે' છે, યજ્ઞના તમે ભરતા રે. ૩૬
દેવના દેવ તો તમને કે'છે, યજ્ઞના તમે કરતા રે;
દેવના નિયતા સ્વામી, દેવના તમે ભરતા રે. ૩૭
અચ્યુત એવું નામ તમારૂં, કરીએ સ્તુતિ કેવી રે;
દેવ અને સહુ માનવીરૂપે, દાનવને તેમ દેવી રે. ૩૮
ગંગા જમુના સરયૂ સાચી, ગોદાવરી ને ગલ્લકી રે;
એ તો સર્વ તમો છો સ્વામી, જાઓ નહિ છલ્લકી રે. ૩૯
તમે દુઃખ એવું સાંભળતામાં, મારૂં કરો કામ રે;
દુઃખ હરતા તો તેથી તમારૂં, ત્રીકમજી છે નામ રે. ૪૦
કલ્યાણ કરતા છો કેશવજી, ગુણ શું ગાયે કોઈ રે;

---

૩૦ ધુની (ધ્વનિ)—ઘોષ—અવાજ. ૩૨ આતા—આત્મારામ—હરિ ૩૩ મુક્તા—મોતી

અમારૂં દુઃખ તો તમો મટાડો, જોઈ રૂડો સોઈ રે. ૪૧
આવી સ્તુતિ જ્યારે કરી અદિતિ, પ્રસન્ન થયા ભગવાન રે;
ગેબી વાણી થઈ ત્યારે, સુણીને આવી સાન રે. ૪૨
હે ! દેવમાતા અદિતિ તમે, ચિંતા કરશો નહિ રે;
દેવનું હું રક્ષણ કરીશ પણ, સમો જોઈશ સહી રે. ૪૩
હાલ અસુરનું રક્ષણ કરે છે, ભૃગુપતિ જે મોટા રે;
તેથી એમને કરી ન શકાયે, દેવમાતા ખોટા રે. ૪૪
તોપણ તમોએ વ્રત પાળ્યું છે, તેથી કરીશ કામ રે,
તમે આશ રાખજો અદિતિ, ફેડીશ દુષ્ટનો ઠામ રે. ૪૫
એમ વાણી ગેબી થઇ, સુખ પામ્યા છે માતા રે;
ગર્ભ રહ્યો છે સારે દિને, સુખમાં દિવસ જાતા રે. ૪૬
આનંદના ઘન ઉઠે નિત્યે, ગર્ભથી નહિ દુઃખ રે;
સુખ ઘણું છે અદિતિને, ભાગી ભવની ભૂખ રે. ૪૭
દેવ સહુ તો વાટ જુએ છે, ક્યારે થાશે કામ રે;
એવે નવાણું મો યજ્ઞ ચાલિયો, દેવે મૂકી હામ રે. ૪૮
હવે અદિતિને ઋષિથી રહ્યો, ગર્ભ તે જાજ્વલમાન રે;
તે વાત તો એક જાણે બ્રહ્મા, બીજા શંકર માન રે. ૪૯
તે બંને દેવતા આવ્યા વેંટા, સ્તુતિ કરવા સાર રે,
બ્રહ્માજી તો સ્તુતિ કરતા, ત્રણ ગુણમય અવિધાર રે. ૫૦
તમારા ઉદરે ત્રણે લોકો, તે છો ઉદર માય રે,
શંકરજી તો સ્તુતિ કરતા, અજન્માશા આય રે. ૫૧

વલણ.

અજન્માશા આંય ઇશ્વિર, સ્તુતિ કરતા દેવ રે,
નવાણું મો યજ્ઞ ચાલિયો, દુઃખ ટાળો તતખેવ રે. ૫૨

---

૫૧ અજન્માશા—જન્મ રહિત સરખા. આય—અહી

કડવું ૯ મું.

રાગ વેરાડી

બ્રહ્મા શંકરની સ્તુતિ સુણી, જોવા દેવને ગયા સહુ મૂણી,
તદા અવતરિયા દયાળ, જન્મ મરણની નહિ જંજાળ ૧
ચાર હાથ ને સુંદરશ્યામ ચક્ર ધર્યું છે મેઘશ્યામ,
ગદા કમળને ઝાલ્યા પાણ અવતરિયા પ્રભુ નિરવાણ ૨
પે'ર્યાં કુંડળ મોટા કાન મુખ શોભે જાણે ભાન,
છાતીમાં છે શ્રીવત્સ ચિન્હ, સર્વ દેવથકી છે ભિન્ન ૩
પહેર્યા અનંકાર અપાર મુકુટની શોભા છે સાર,
કટિમેખળા પે'રી છે નાથે બાજુબંધ શોભે છે હાથે ૪
ઝાંઝર લગર પે'ર્યાં શ્યામે, વનમાળા ધરી છે નામે,
કૌસ્તુભમણિ મોટો પ્રકાશ, પોતે રૂપથી કરતા ઉજાસ ૫
ઉગ્યો દિનકર હોય જેમ, નાકુ અ નારૂ તો ત્યાં તેમ,
થયો જન્મ તે સમયે સાર, વરતાઈ રહ્યો જે જેકાર ૬
થયા પાણી નિર્મળ અપાર, પખી કરતા સારા ઉચ્ચાર,
આનંદ આનંદ થયો ઉજાસ, હરિરૂપ થયું પ્રકાશ ૭
શ્રવણ નક્ષત્ર મહિનો શુભ ભાદ્રપદનો છે શુભ કુંભ,
શુક્લપક્ષ ને બારશ મોટી, અભિજિતની ઘડી નવી ખોટી ૮
બરાબર મધ્યાન્હનો હતો સમો, એ દિવસ સર્વને ગમ્યો,
એ બારશનું છે નામ વિજ્યાદ્વાદશી રૂડું નામ ૯
તે દિવસે જે કરે વ્રત, તેનું તન મન થાયે તૃપ્ત,
એ વ્રતનો મોટો મહિમાય બ્રહ્મા શંકર જેને ગાય ૧૦

---

૩ ભાન—ભાનુ—સૂર્ય ૬ થયો ઈ૦—આરે સમયે જન્મ થયો
૮ અભિજિત એ નામનું નક્ષત્ર હમેશાં મધ્યાન્હ કાળે અભિજિત્ નક્ષત્ર ગણાયછે

એ વ્રતવાળો તરે ત્રણલોક, થાય કરેના દુષ્કૃત ફોક,
ધન્ય ઘડી ને ધન્ય દહાડો, જાણે તેને જમડો થાય ન આડો ૧૧
એવા શુભ અવસરની માય, અવતરિયા પ્રભુજી ત્યાય,
દેવે વગાડયા છે વાજીત્ર, સરસ્વતી વગાડે જંત્ર ૧૨
ગોમુખ પણવ અપાર, વગાડે દેવ કરે જેજેકાર,
જાણે લાગે ન વાર લગાર, થાય નવાણુમો યજ્ઞ સાર ૧૩
કેમ કરીને દુઃખ દેવ કાપે, દાનવને કેમ હરિ શાપે,
એવા વાટ જુએ છે દેવ, એવે કરવા લાગ્યા સેવ ૧૪
થઈ ફૂલની વૃષ્ટિ ત્યા સાર, આનંદનો પામુ ન પાર,
જોઈ આનંદ ને આશ્ચર્ય અદિતિ સંભારતી ભવ ૧૫
આ તે શુ કર્યું મે બાઈ પુણ્ય, મારે રહી નહિ કંઇ ન્યૂન,
ધન્ય ધન્ય છે આજનો દિન, એમ પ્રસન્ન કરતી મન ૧૬
જોઇ હરિએ ધરેલો જન્મ, કશ્યપ ઋષિ ખુશી થયા ત્યમ,
મહામુનિ જેને આનંદ દુઃખ, એક લેખવે દુઃખ ને સુખ ૧૭
તે પણ આનંદમા તણાયા, એવી ઇશ્વરની છે માયા,
ગુણ ગાયા ઇશ્વરના સારા, છટયા તાપ તો મુનિ કે' મારા ૧૮
કર્યા ઇશ્વરના દરશન, થયા પ્રભુજી તો પરસન,
બોલ્યા કશ્યપઋષિ ભગવાન, તમે કરો દેવનુ સનમાન ૧૯
ત્યારે થયા વામનરૂપે દેવ, કરો બટુકની સહુ સેવ,
વળી ભૂના પડયા છે દેવ સર્વ, બ્રહ્માએ જણાવ્યુ પર્વ ૨૦
કરાવ્યા સહુ ત્યા તો સંસ્કાર, કર્યા સર્વ તહીં આચાર,
ગુણ ગાય ને કે' ધન્ય ધન્ય, થાય સર્વનુ મન પ્રસન્ન ૨૧
અવતર્યા દેવાધિદેવ કરે સુરિનર મુનિજન સેવ,

---

૧૩ ગોમુખ—રણશીંગ પણવ—તુરી ૧૫ ભવ—જન્મ—અવતાર ૨૦ બટુક—બાળક

થયુ દેવે જાગ્યુ કાજ, (પણ) કેમ બટુક થયા મહારાજ ૨૨
તનો બ્રહ્માએ ભાગ્યો ભેદ, એ તો ભણશે ચારે વેદ,
તેથી થશે આપણું કામ હમણા સેવો સુદરશ્યામ ૨૩
હુ જૂનો પડચો વાર હજાર, તમે શુ જાણો નિરધાર,
એમ બ્રહ્માએ સમજ્યા દેવ, તે તો કરવા લાગ્યા સેવ ૨૪

વલણ

સેવા કરવા સહુ લાગ્યા, બટુકરૂપની ત્યાય રે,
હવે હરજી શુ કરેછે, વર્ણવે કવિ આય રે ૨૫

કડવુ ૧૦ મુ.

રાગ મેવાડો

જનોઇ દેતા રે, બટુકને સહુ મળી,
સૂય ગાયત્રી રે, આપી હતી મળી ૧
દેવગુરૂ આપે રે, ઉપવીત દેવને,
કશ્યપ મેખળા રે, આપી કરી સેવને ૨
પૃથ્વીએ ચર્મ રે, મૃગનુ ત્યા દીધુ,
તેથી મનડુ રે, ખુશી નાથે કીધુ ૩
દડ આપ્યો રે ચદ્રમાએ તહી,
કૌપીન આપ્યુ રે, માતાએ જઈ ૪
સ્વર્ગે છત્ર કીધુ રે, દેવની ઉપરે,
કમડળ આપ્યુ રે, દેવ અમર કરે ૫
ઋષિ સાત આવ્યા રે, દર્ભ આપી ગયા,
માળા લાવ્યા રે, સરસ્વતિ ખુશી થયાં ૬
કુમેરે આપ્યુ રે, ભિક્ષાનુ શુભકુ •

૧ મેખળા-કટિસૂત્ર-બ્રહ્મચારીનો કદારો

તેમાં તો આપ્યું રે, અંબાએ વડું. ૭
એવા બ્રહ્મચારી રે, થયા ભગવાનજી;
તેજ વાધ્યું રે, લઇ લઇ દાનજી. ૮
પરિસમૂહન રે, કરી હોમ તે કીધો;
પરિસ્તરણથી રે, પૂજન તો લીધો. ૯
એવા દેવ રે, દીપ્યા છે ઘણા;
ત્યારે બોલ્યા દેવો રે, સમાચાર બન્યા. ૧૦
દેવ તમે જાણો રે, ભૃગુપતિ દુઃખ દે છે;
ઇંદ્રિપદ લેવા રે, રાત દહાડો કે'છે. ૧૧
તેને નિવારો રે, દુઃખ એ મોટું છે;
નવાણુંમો યજ્ઞ છે રે, નથી કાંઇ ખોટું છે. ૧૨
સુણી વાત રે, વામન બોલિયા;
દેવનું દુઃખ રે, સુણીને ડોલિયા. ૧૩
અમો ભાગું રે, દુઃખ જે મોટું છે;
તમારૂં કે'વું રે, નથી કાંઇ ખોટું છે. ૧૪
ભૃગુપતિ મોટા રે, બળિની ઓથે છે;
દેવ હારે રે, બૃહસ્પતિ પોતે છે. ૧૫
એ છે મરખા રે, તો તો શી ચિંતા છે;
ઇંદ્રિ છે તેવા રે, બળના મિંતા છે. ૧૬
અમો રૂપે નાના રે, કહો ભાઇ શું કરીએ;
ભૃગુથી હારીએ રે, શુક્રને શું કરીએ. ૧૭

---

૭ શુંભડું–ભિક્ષાપાત્ર (?) ૯ પરિસમૂહન—દર્ભવડે હોમની જગો સ્વચ્છ કરવાનો એક વિધિ. પરિસ્તરણ–હોમની જગોની આસપાસ દર્ભ પાથરવાનો એક વિધિ.

૧૬ મિંતા—મિત્ર.

ભૃગુકુળ મોટ્ટ રે, તેમા શુક્ર સાચો છે,
તેના કુળના બ્રાહ્મણ રે, વદે ત્યા વાચો છે ૧૮
શુક્રે તેડયા રે, ભૃગુકુળના સર્વે,
ત્યા શુ કરવુ રે, તે તો આવ્યા ગર્વે ૧૯
ત્યારે દેવ નમિયા રે, હરિ એમ શુ બોલો,
અમાગ દુ ખડા રે, દામોદર તોલો ૨૦
એ (તો) તમારૂ કામ રે, દેવને દુ ખ પડે,
સ્વરૂપ લેઈ શામ રે, ત્યા તો આવી અડે ૨૧
તારેય બ્રહ્મા બો યા રે, ભૃગુકુળ શુ (ચ) કરે,
દેવનો દેવ રે, કોઈથી નાજ ડરે ૨૨
જઇ કીજે રે, કામ હરિ દેવતણુ,
દુ ખ પામુ રે, અમો તો દેવ ઘણુ ૨૩
ત્યારે ઊઠ્યા રે, શ્રીભગવાન મોટા,
નથી કોઈ એવા રે, જેમના કોઈ જોટા ૨૪

વલણ

જોટા નથી કોઇ એમના, એવા ઊઠ્યા દેવ રે,
કવિ તેને શુ કહી શકે, જેની કરે છે દેવ સેવ રે ૨૫

કડવું ૧૧ મુ.

રાગ રામગ્રી.

બ્રહ્મચારીનો વેષ લઇ, ચા યા છે ભગવાન,
માતાને તે કે'તા ચાલ્યા, છળીશુ બળવાન ૧
ચિંતા કરશો નહિ તમે, કરીશુ દેવને સુખ,
એમ કહીને ચાલિયા, ટાળવા દેવનુ દુ:ખ ૨

---

૧૮ વાચાઓ—વાચાએ—વાણી

નર્મદાતીરે ભૃગુકચ્છ છે, ગયા ત્યાં વામન,
ભૃગુકુળના બ્રાહ્મણ બેઠા, બળિને કે'તા ધન્ય ૩
તારા જેવો રાજા કોઇ, થયો નથી કોઈ દિન,
દાનવમાં તેં નામ કાઢિયું, મોટું તારૂં પુણ્ય ૪
નવાણું અશ્વમેધ કીધા, બીજા તો નવ થાય,
સોમો હવે પૂરો કરશો, દાનવનું દુઃખ જાય ૫
પછે સ્વર્ગનું રાજ્ય પામો, થશે રૂડાં કાજ,
કુળગોર અમો તમારા, આપજો રૂડો સાજ. ૬
એમ બ્રાહ્મણ સ્તુતિ કરે છે, એવે ઉગ્યો ભાણ,
એક બાળક આવતો જોયો, થયું સહુને જાણ ૭
તેજ તેનું અતિ અનુપમ, જોઈ લાજ્યા વિપ્ર;
માહો માંહે વાતો કરતા, મોતીની શી છીપ ૮
તેજ જોઇ બ્રાહ્મણ રીઝયા, એવે આવ્યા પાસ,
કમંડળ કટિમેખળા રૂડી, વળી ઘણો પ્રકાશ ૯
તે જોઇ બ્રાહ્મણ સર્વે ઊઠ્યા, બેસાડ્યા ભગવાન,
તમો બાળવેષે કોણ છો, વદો આજે વાણ ૧૦
વામનજી બોલ્યા નહિ, તેમ ત્રિવિક્રમે વિચાર,
ત્યારે બળિરાજા બોલિયા, ભલે પધાર્યા આજ ૧૧
આજ હું પાવન થયો, દર્શન તમારૂં પામી,
મારી તો સર્વ મટી ગઈ, હતી જે જે ખામી ૧૨
એમ બોલી આસન આપ્યું, બેસાડ્યા વામન,
પૂજા કરીને પ્રસન્ન કીધા, શુદ્ધ થયા છે મન ૧૩
પૂજાનું પાણી હાથે લીધું, મુક્યું મસ્તક સાથે,
આજ હું કૃતાર્થ થયો, એવો નમ્યો ભાર ૧૪
ધન્ય દહાડો તમો અહીં પધાર્યા, બાકી રહ્યું નહિ કાંઇ,

વામનરૂપે વિષ્ણુ છો કે, શંકરરૂપે સાંઈ. ૧૫
એમ ઘણું ઘણું બળિ બોલ્યો, ત્યારે બોલ્યા ભગવાન;
બળિરાયનું માન રાખ્યું, કરી પછે ત્યાં સાન. ૧૬
ત્યારે માન આપ્યું રાજાએ ત્યાં, જાણ્યું જોઇએ કંઇ સાર;
માગનાર તો કહે નહિ, જણાવે નહિ વિચાર. ૧૭
રાજા બોલ્યો સુણો વામન, માગો મનનું ગમતું;
મારૂં ચિત્ત તો રાત દહાડો, યાચકથી નથી રમતું. ૧૮
હાથી આંપું ઘોડા આપું, આપું ગાયો સારી;
હીરા માણક સરવે આપું, બોલો હે બ્રહ્મચારી. ૧૯
મહેલ આપું કો'તો રે'વા, રૂડો આજ રચાવી;
છાપરે તો હીરા ટાંગું, સુખ સહુ મચાવી. ૨૦
વિધ્ર વિધ્રના માંહી પાટ પાથરૂં, કરીદાનાં કામ;
જેથી સુખ થાય આપને, થાયે મારૂં નામ. ૨૧
પખા કરાવું પહોચતા, સુખી થાય શરીર;
વિધ્ર વિધ્ર રંગના ગલીચા ને, હસ્ત કસણે હીર. ૨૨
બીજું જે માગો તે આપું, સોંપું સર્વ શરીર;
તમે વામન બોલો મુખે, ધરૂં ઝાઝી ધીર. ૨૩
તોય વામન બોલે નહિ, ત્યારે રાજા કચવાય;
કેમ મુનિ બોલે નહિ, મન શોણે સચવાય. ૨૪

વલણ.

સચવાય મન કંઈ પેરથી. એવું જોઈ બોલ્યા દેવ રે;
રાજા હું પ્રસન્ન થયો છું, કરી તમે રૂડી સેવ રે. ૨૫

કડવું ૧૨ મું.

રાગ મારૂ.

સેવા કરી તેથી બોલું રાય, તારૂં મન જેમ સુખી થાય,
પ્રહ્લાદના તમો પુત્ર કા'વો, પેઢી તમે તો ન લજાવો. ૧
ભૃગુકુળના બેઠા બ્રહ્મ, જેહુ જાણે તમારો મર્મ,
તમે પૂજો અતિથિને સાર, એમાં કરવો તે શાનો વિચાર ૨
હોય બુદ્ધિ તમારી ચોખી, ઇંદ્રિયો તમે તો રોકી;
'આપુંછું' કહી શકો નહિ નાય, થઈ એક વાર તો હાય. ૩
એ તો તમારા કુળની રીત, તરત થાયે મને ઘણી પ્રીત;
તમે બોલાવો બે વાતે, યુદ્ધ કરવા કે દેવા સાટે. ૪
તેનો તમે કરોછો સ્વીકાર, ભૂલો 'ના'નો કહેવો પ્રકાર;
જુઓ પ્રહ્લાદ વરી તમારા, શોભે ધ્રુવ જેવા સારા. ૫
તમારો પૂર્વજ જે હિરણ્યાક્ષ, જેની પૂરે રિપુ તો સાક્ષ,
લઈ ગદા તે હાથમાં જાણ, ગયો લઢવાને નિરવાણ. ૬
તેને યોધો મળ્યો નહિ કોઈ, મળ્યા વિષ્ણુ જોઈ સોઈ,
તેણે કપટથી છત્યો સાર, મારી નાખ્યો પછે નિરધાર ૭
(પણ) વિષ્ણુ કે'તા કે એવો ન કોઈ, જાણે યુદ્ધની રૂડી સોઈ;
એ વાત જાણી હિરણ્યકશિપુ, માગ ભાઇનો કોણ રિપુ ૮
વિષ્ણુ જાણીને ગયો વૈકુંઠે, ભાઈ તેને તો કોણ કુંઠે;
જોઈ ભય પામ્યા અતિ વિષ્ણુ, ગભરાતા ઘણા જિષ્ણુ. ૯
જોઇને વમવા ન દીધા દૈવે, ગયા શંકર પાસે એવે;
તેમણે પણ કહ્યો નકાર, ગયા બ્રહ્મા પાસે સાર. ૧૦
ત્યાં પણ થયું નહિ કામ, આખર પેઠા તે પેટમાં શ્યામ;

---

૯ કુંઠે—કુંઠિત કરે—શક્તિ રહિત કરે. જિષ્ણુ—જયશાળી.

ત્યારે શોધી વળ્યો તુજ વંશ, નવ જડ્યો છૂટ્યો'તો દંશ. ૧૧
તમારા પિતાની શી કહીએ વાત, જેની અતિ નિર્મળ જાત;
આવ્યા દેવતા માગવા સાર, આપ્યો જીવ ન કરી વાર. ૧૨
એવા તમારા પિતા કહીએ, તમારા ગુણ શા ગઇએ;
તમો તો છો મોટા ભૂપ, તમારૂં દાનેશ્વરી રૂપ. ૧૩
અમે માગીએ શું તમ પાસે, એવી મનમાં થાયે આશે;
પણ વળી થાય છે વિચાર, માગતાં ઉંચકવો ભાર. ૧૪
નહિ માગવું એમ મન કેં'છે, દુઃખ પાછું ઊભું રે'છે;
જો તમારી હોયે મરજી, તો તો આશા પૂરે મારી હરજી. ૧૫
મારે લોભ નથી સુણ રાજા, થોડી વાત કહું છું કાજા;
મને તેટલું આપો સાર, મારે બીજો નથી વિચાર. ૧૬
મરજી હોય તો અમો માગું, ના કહેતામાં દેહને ત્યાગું;
તેનું લાગે તમોને પાપ, દેવો પડશે જમને જવાપ. ૧૭
મરજી હોય તો અમો માગું, નહિતો બ્રાહ્મણને પાગે લાગું;
મારે લોભ નથી કંઈ઼ ઝાઝો, મારો દેહ છે રાજા સાજો. ૧૮
તમે આશા નહિ જો પૂરો, વળી કોઈ દાતાર જોઈશ શૂરો;
માગણને ખોટજ નહિ, એક ન આપે તો બીજો સહી. ૧૯
અમે સુણ્યું બળિ મોટો દાતા, તેથી આવ્યા છું ઘેર જાતા;
પૂરો આશા તો અમારી, પ્રભુ આશા પૂરે તમારી. ૨૦
આપ્યું લીધું સાથ ન પો'ચે, મૂર્ખ હોય તે ઘણું શોચે;
કદી તમે કહેશો નકાર, તમારૂં યજ્ઞપુણ્ય જશે સાર. ૨૧
તમારૂં મન થશે પ્રસન્ન, એવું અમો માગું રાજન;
બળિરાજા બોલવા જાય, તેને બોલવા ન દેતા ગુરૂરાય. ૨૨

૧૧ વળ્યો-પાછો વળ્યો. વંશ-વંશ કરનાર—હિરણ્યકશિપુ.
૧૬ કાજા-કાજ(ની) (?)

એમ વામનજી કરતા તાલ, રાજા સમજે નહિ જે સાલ,
રાજા દાનેશ્વરી છે મોટો, તે તો વિચાર લાવે ન ખોટો. ૨૩
જેણે યજ્ઞ કર્યા છે અપાર, તે કેમ માગણ વાળે સાર,
પછે રાજા બોલ્યો મુખ, તમારૂ અમો ટાળુ દુખ ૨૪

વલણ.

દુખ ટાળુ અમો આજે, બોલ્યો વામનરૂપ રે,
ત્યારે હરખ ધરી શુ બોલીઆ, સુણો ત્રિભોવનભૂપ રે ૨૫

કડવુ ૧૩ મુ.

રાગ સામેરી.

મારે જોઇએ ન કાઇ મોટુ રે, જોઇએ વાસ કરી માહી લોટુ રે,
આશ્રમ કરવાને કાજે રાજા રે, જોઇએ કાઇ પૃથ્વીની માઝા રે ૧
જોઇએ ત્રણ ડગલા તો ભોમ રે, તમારૂ પુણ્ય તપો રહે સોમ રે,
એટલુ આપો તો રીઝે મન રે, ત્યારે બોલ્યો શુ રાજન રે ૨
અરે બાળક હુ તો જાણુ રે, તુ તો જ્ઞાનનો હઇશ ભાનુ રે,
પણ નાદાન છે તુ મૂર્ખ રે, કાઈ વિચાર કરતો ન પુર્ખ રે ૩
અલ્યા એટલુ તો ગરીબ આપે રે, તેમા મને શુ સતાપે રે,
માગ્ય માગી પારો ગામ રે, માગ્ય મનગમતુ તો દામ રે ૪
વળી ઇચ્છા મનની હોય રે, આપુ દ્વિપ કે દેશ સોય રે.
અમો પૃથ્વીના છુ રાજા રે, અમારી માને છે દેવ માઝા રે ૫
ને તુ બાળક જાણે ન કાઈ રે, બુદ્ધિ નથી અ ત્યા તારા માહી રે,
તે નથી દાન તો દીજે માગ રે, તારા મન નથી દીસતા સારા રે ૬
હુ આપુ કની દાન રે, તે તો થાય છે દાન સમાન રે,

૨૫ ત્રિભોવનભૂપ–ત્રણ ભુવનના નૃપતિ
૨ પુ [illegible]—અર્થાત્ પુ [illegible] જેવો

એવુ માગો તમે બટુક રે, આવુ બોલો છો શુ ભટુક રે ૭
જ્યારે માગવુ ત્યારે શુ બાકી રે, એમ માગતા શુ ગયા થાકી રે,
ત્યારે વામન બોલ્યા હાકી રે, આપવામા તો નથી કઇ બાકી રે ૮
પણ અમે સમજીએ છીએ જ્ઞાન રે, અમે ઓળખ્યા છે ભગવાન રે,
તેથી તૃષ્ણા નથી કાઇ ઝાઝી રે, નથી જોઇતા હાથી ને વાજી રે ૯
મોટા પૃથુ જેવા રાજા રે, ધનની ધારી ગયા નહિ માઝા રે,
તો તુ અને હુ તે કોણ રે, આજ દાની ને દાતા ઓણ રે ૧૦
માટે માગ્યુ તેટલુ આપો રે, લાભ ઝાઝો નથી કેમ તાપો રે,
જો ત્રણ ડગલાએ થાય ન તૃપ્તિ રે હાથી ઘોડાની શી સપત્તિ રે ૧૧
એની મેળે મળી આવે જેહ રે, અમો તો લઇએ છીએ તેહ રે,
બીજો લોભ અમે કેમ કીજે રે, એથી દેવ તો નવ રીઝે રે ૧૨
સતોષમા છે ઘણુ સુખ રે, અસતોષીને છે દુખ રે,
એ તો અમો સારી પેઠે જાણુ રે, તો દ્રવ્યને કેમ નાણુ રે ૧૩
જે બ્રાહ્મણ હોય ન લોભી રે, તેની જાણજો દેહ શોભી રે,
હોય લોભી તે તો લુટાય રે, જમને ત્યા તો કૂટાય રે ૧૪
એમ અમે કરીએ કેમ રે, અમારો છેડુ નહિ નેમ રે,
ત્રણ પગનાથી થશે પૂરૂ રે, મારૂ કામ ન રહે અધૂરૂ રે ૧૫
તો વધારે શે કાજ માગુ રે, મળે વધારે તે કેમ ત્યાગુ રે,
ત્યારે બ્રાહ્મણ કરે વિચાર રે, લોભી બોલતા કઇ સાર રે ૧૬
કરે અણસારા તો ત્યાહી રે લઇ આપજે અમને જ્યાહી રે,
તેના સામુ તે નવ જોતા રે જેને લોભ ઝાઝા નો'તા રે ૧૭
પછે રાયશુ બોલ્યા દેવ રે, કેમ આપો છોજી એવ રે,
નહિ તો જાઉછુ અમો પાછા રે, અમે તો છીએ લઇ સાચા રે ૧૮

---

૭ ભટુક– ૮ લેઇ–નગ વિચાર્યો ૯ વાજી ઘોડા ૧૩ નાણુ–પારખુ

તેવા તમે થાવ સાચા રે, જેથી અમે જઇએ રાચ્યા રે;
બળિરાજા બોલ્યા ઠીક રે, ભરી લ્યો ભૂમિ તજી બીક રે. ૧૯
જ્યાં મરજી હોય ત્યાં આપુ રે, વામન કહે શે મતાપુ રે;
તમને દિક્ષા લીધેલા જાણુ રે, અહીં આપો એમ હુ માનુ રે ૨૦
લીધું પાત્ર ત્યારે રાયે રે, મંત્ર બોલ્યા વામન સાંચે રે;
આપવાને દાન નરેશ રે, બાંધ્યા શિરના છૂટા કેશ રે. ૨૧
પૃથ્વી આપવાને થયા રાજી રે, ત્યારે શુક્ર તો બોલ્યા સાજી રે;
જે ત્રણ કાળનુ તો જાણે રે. તે તો સુખે ભોગ ન માણે રે. ૨૨
રાય મારી સાભળ વાણુ રે, કઇ વિચાર કરજે જાણુ રે;
મારૂ સાંભળ્યા વિના આપ્ય રે, તુ વ્હોરી લે છે સંતાપ રે. ૨૩
તેથી મને થાય છે તાપ રે, મારૂ માનવું પડશે બાપ રે;
અમો તારે કાજે કહીએ રે, તમો માની અમારૂ રહીએ રે. ૨૪

વલણ.

અમારૂ માનો રાજા મોટા, થાયે તો તો કામ રે,
તને છળવાને આવિયા, છે આ સુંદરશ્યામ રે. ૨૫

કડવું ૧૪ મું.

રાગ ગોડી.

અલ્યા રાજ્ય લેશે એ તો તારૂં, રાય માન્ય કહ્યુ તું તો મારૂ;
હુ તો કહુ છું તારે કાજે, વામન ઇશ્વિરનુ રૂપ રાજે. ૧
કશ્યપની અદિતિ નાર, તેનો જાણજે એહ કુમાર,
એ તો દેવને કાજે આવ્યો, એને દાનવ તો નથી ભાવ્યો. ૨
તે તો કર્યુ કબુલ જે સાર, તેનો કર્યો નહિ વિચાર;
અમને પૂછ્યુ નહિ લગાર, હવે જાશે તારો ભાર. ૩
એ તો નિશ્ચે તુજને નડશે, તારી ઉપર એ તો ચઢશે;

---

૨૨ માઙ-મઝને.

મૂઢ જાણ્યો નહિ કઈ મર્મ, વિષ્ણુનો મૂડો ધર્મ ૪
એને દેવની કરવી પક્ષ તે તુ જાણે નહિ શે દક્ષ,
તારી લક્ષ્મીને એ લેઈ, ઐશ્વર્ય સુદ્ધા ઇંદ્રને દેઇ ૫
પછે વૈકુંઠ જાશે જાણુ, તુ સમજ્યો નહિ અજાણ,
તમને કહીએ શુ રાય આજ, તે તો બગાડયુ સર્વે કાજ ૬
એ તો વધારશે રૂપ મોટુ, તારૂ બોલ્યુ કરશે ખોટુ,
એક પગને લશે પૃથ્વી, એની વાત છે અવનવી ૭
બીજે પગને લશે સ્વર્ગ, તારો હરી લેશે ગર્વ,
ત્રીજુ પગલુ માગશે એ તો, રાય ચેતાવુ છુ ચેતો ૮
લઈ સર્વને નરકે નાખે, આપ્યુ નહિ એવુ ભાખે,
તેની સમજણ તો કઇ રાખો આ તો કીધો છે તે શાખો ૯
જેથી ખાવાનુ જાય ટૂટી, તેવુ આપતા જાઓ રૂઠી,
એમ મુનિ સહુ કે'છે દાન તે દાનની રીતે રે'છે ૧૦
એવુ આપવુ નહિ રાજા, જેથી જાયે આપણી માઝા,
અમો તારે કાજે બોલુ, દાનવનુ ઠીક થયેથી ડોલુ ૧૧
ધન મળછે મહાદુખે, તેને વાવરો રાજા સુખે,
દાન આપેથી શુ પામો, ઊભો અગ્નિ આવી જો સામો ૧૨
કઈ કરોએ વિચાર રાય, આપો નહિ એમ ન કહેવાય,
આપવુ હોયે શક્તિ સારી, એવી રાજા છે મતિ મારી ૧૩

સમસ્યા

ઝાડ નહિ ને નિપજે, ફૂલ ફળ તો અવિચાર,
ચતુર હશે તે ચેતશે, કરી જોના વિચાર ૧૪

ઉત્તર—મત્ય

પાણી કોઈ પાયે નહિ, નહિ ઝાડ ને રોપ,

મૂળ ખરૂ છે જાણજો, દેવવાણીથી લોપ. ૧૫

ઉત્તર—અસત્ય.

એવુ શું છે અવનવુ, જે કે'વાથી જાય;
સુખ સપત ને ધન ઘણું, કરપી સમ નવ ખાય. ૧૬

ઉત્તર—હા.

અક્ષર એક એવો સહી, કહિયે ચતુર સુજાણ,
નિદા થાચે લોકમાં, સુખ પામે નિરવાણ. ૧૭

ઉત્તર—ના.

વેલો એક દીઠો અમે, પચ ચક્ષુ પરમાણ;
ષટ પગ ને કર અષ્ટ છે, જાણે જાણ સુજાણ. ૧૮

ઉ૦—બળિ, કૃષ્ણ અને શુક્ર

કીડીનો કુંજર થયો, વિપરિત એ તો વાત,
વેદપુરાણે સાંભળ્યુ, મુનિ કરત વિખ્યાત. ૧૯

ઉ૦—વામનનું વૈરાટરૂપ.

તૃણથી કો' શુ નિપજે, તૃણે વાળિયો ઘાણ;
એ તૃણ દાખો ચતુર નર, નિકર કહું પાષાણ. ૨૦

ઉ૦—ત્રણ ડગલા પૃથ્વી.

ધનુષ્ય બાણ લઇ હાથમાં, સૂતો માને પેટ;
ઝોળી વાળી જન્મતાં, એથી છે સૌ હેઠ. ૨૧

ઉ૦—વામન.

રાગ ચાલતો.

માને તો મનાવું હુય, આપ્યા પછી લેશો શુય;
નિશ્ચય રાજ્ય તો તારૂં જાય, મારૂ માનો રૂડા રાય. ૨૨
આપવું તેની છે અવધિ, તેના શાસ્રે કહ્યા છે વિધિ;
તારૂં થાયે આરૂ જેમ, અમે તો ભાઇ વાંચ્છું તેમ. ૨૩

કહી દે ઝટ રાય નકાર, જેથી થાયે સર્વે સાર,
તે સુણીને બોલ્યો રાય, મારૂ પણ કદમે નવ જાયે ૨૪

વલણ.

પણ જાયે નવ મારૂ માનો, કહે રાજાજી પાવન રે,
રાજ્ય જાય તો ભલે જાયે, પણ મનાવુ વામન રે ૨૫

કડવુ ૧૫ મુ.

રાગ આશાવરી.

ગુરૂજી છે વાત સાચી, ગૃહસ્થનો એ ધર્મ,
ધન સચય કરવુ ખરૂ, જે જાણે તેનો મર્મ ૧
હુ પુત્ર છુ પ્રહ્લાદનો, તે કયમ કહુ નકાર,
સત્ય વાણી હુ વદુ, જેથી પામુ સાર ૨
દાતારને મન ધન કશુ, પડિતને મન વાણ,
તેમ ગુરૂ મારે કરવુ, કીજે તમને જાણ ૩
મુઆ પછી મળે નહિ, તે જીવતા તજુ હુય,
જાણુ છુ જે ગુરૂ મારા, સાથે આવે છે શુય ૪
બ્રાહ્મણને જે આપવુ, તે પુણ્યકેરૂ કામ,
આપીશ કહીને ના કહેવુ, ચાલે નહિ એ હામ ૫
મુઆ પૂઠે નહિ કામનુ, રાજ્ય પાટ ને ધન,
શામાટે ગુરૂજી મારૂ, ત્યારે ચોરૂ મન ૬
બ્રાહ્મણ માગે રજ જેટલુ, આપવુ ઘણુ સાર,
નરકમાથી બ્રાહ્મણ તારે, સુણ્યો અમે વિચાર ૭
તો પછી હુ કેમ નાજ આપુ, બોલો મારા દેવ,
આજ હુ તો રૂડે પ્રકારે, કરૂ વામનસેવ ૮

---

૩ વાણ—વાણિ

મધુકૈટભે યુદ્ધ આપ્યુ, એવા તે દાનવ;
તમે કહ્યા તે ધર્મ પાળશે, મહીતણા માનવ. ૯
અમો તો એક વાણ બોલુ, બીજુ નહિ ઋષિરાય;
આપવું તે તો આપવુ, હવે થનારૂં તે થાય. ૧૦
અપાર દાનવ થઈ ગયા, જેણે મેલ્યાં રાજ્ય;
નામ ને નિશાની નહિ, રહ્યુ કીર્તિ કાજ. ૧૧
પાત્ર મળવુ કઠણ, દાતાર મળશે જાણ;
દાતારને શુ કરી શકે, પાત્ર હોય અજાણ. ૧૨
દાતાર એ તો આપશે, લેનાર લેશે કેમ;
દાતારનું તો ક્ષેમ કરીને, માગણ મૂકે નેમ. ૧૩
તમે કહોછો વિષ્ણુ છે, તો એવો માગણ કોણ;
નથી કાને સાંભળ્યો, આવ્યો છે એ ઓણ. ૧૪
તમે એને પ્રસન્ન કરવા, કરો મોટા જાગ;
તો હું કેમ નકાર ભણું, ભલે થાયે ત્યાગ. ૧૫
આ બ્રાહ્મણરૂપ વિષ્ણુ, દેશે મુજને દુઃખ;
હું એને નહિ મારૂ, બ્રાહ્મણ જોઇ સુખ. ૧૬
જો એની મરજી એમ છે, મને દેવું દુઃખ;
તો ક્યાંથી ગુરૂજી મળશે મુને, અતિશે તો સુખ. ૧૭
જો યુદ્ધ કરવા આવિયો, વિષ્ણુ કે બીજો દેવ;
તો તેની અમો કીજે, રૂડી કે ભુંડી સેવ. ૧૮
બ્રાહ્મણ રૂપે આવિયો, માટે દેઉં દાન;
લઇ લઇને કેટલું લેશે, હશે કદી ભગવાન. ૧૯
ત્યારે શુક્રાચાર્ય કોપિયા, હે મૂઢ મારૂં માન;
નહિતો તુજને શાપ દેઉં, દખે જેમ ભગવાન. ૨૦

અલ્યા બળ તારૂં અમથકી, અમે વધાર્યું પુણ્ય;
નહિ તારૂં જાણશે અલ્યા, કેટલું છે ન્યૂન. ૨૧

ના કહી જ્યારે રાયજી, ત્યારે દીધો શાપ;
તારી લક્ષ્મી જાશે આજે, પામીશ તું સંતાપ. ૨૨

તેં મારૂં પણ માન્યું નહિ, ગુરૂ ખીજ્યા સાર;
તે વાતનો કરિયો નહિ, બળિરાયે વિચાર. ૨૩

નારી પાસે ઊભી છે, વિંધ્યાવળી જે નામ;
તેને રાજાએ કહ્યું, પાણી લાવો આમ. ૨૪

વલણ.

પાણી લાવો પદ્મિની, પૂછએ ભગવાન રે;
કોટરા તો કળકળે છે, શું કરે રાજન રે. ૨૫

કડવું ૧૬ મું.

રાગ વેરાડી.

કોટરાને કાઢી બા'ર, સહુ દેવાને થયો તૈયાર;
તે જોઇને રીઝયા દેવ, વખાણતા બળિને એવ. ૧
ભાઈ જાણે છે એ વાત, છે અરિ વિષ્ણુ સાક્ષાત;
તોય મન નથી કરતો પાછું, ધન્ય ધન્ય બળિનું સાચું. ૨
એવો દાનેશ્વરી નહિ કોઈ, દેવ ઊભા જોતા સોઈ;
પૂજ્યા વિષ્ણુને જેવારે, દુંદુભિ ગડગડિયાં ત્યારે. ૩
કરી ફૂલની વૃષ્ટિ દેવે, બળિરાજા વામનને સેવે;
લીજે દાન કહે ભૂપાળ, ત્યારે ફરતો નાનો બાળ. ૪
થયું વિરાટરૂપ તે વાર, પશુ પક્ષી સમાયાં સાર;
હોમ કરનાર ને બીજા સહુ, રૂપ જોઇને બીધ્યા બહુ. ૫
દેવ દાનવ દેખે દેહ, એવું વામનનું રૂપ જેહ;

સહુ જગત માંહી સમાયું, તોય મન શયનુ ન ભમાયું. ૬
આપવું એવો નિશ્ચે મનમાં, રાજા ભય નવ માને તનમાં;
એવો દાતાર નહિ કોઇ ભાઈ, જદુવર સાથે છે સગાઇ. ૭
એક દાતાર બળિ છે મોટો, એનો જોયો નહિ કંઇ જોટો;
એનાથી હારે દાનવ દેવ, એવા દાતારની કરૂ સેવ. ૮
જ્યારે વિરાટરૂપ તો લીધુ, ત્યારે પાસેનું સહુ બીધ્યું;
એવે ભગવાનનાં જે અસ્ર, તે તો આવ્યાં ત્યાંહી સમસ્ત. ૯
આવ્યા પાર્ષદ નામે નંદ, બીજા મોટા જે સુનંદ;
આવ્યાં આયુધ તમામ, જોઈ બળિની ન ગઇ હામ. ૧૦
દાતાર તે દાનથી કાંપે, એ કરપી હોય તે ચાંપે;
એક પગથી તો ભરતા પૃથ્વી, વાત કરતા બીજી નવી. ૧૧
શરીરથી ભર્યું આકાશ, હાથથી ભરી દિશ પ્રકાશ;
બીજા પગલાને માટે બોલ્યા, આપો આપો કહીને ડોલ્યા. ૧૨
ત્યારે રાજા બોલ્યો બળિ, સ્વર્ગમાં એ તો લ્યો ભરી;
ત્યારે વિષ્ણુ કે' ઇંદ્રનું રાજ્ય, તે તું આપે કેમ મા'રાજ. ૧૩
બળિ કે' ઇંદ્ર છે દાસ મારો, તેથી લીજે સ્વર્ગ સારો;
વારૂ કહીને ભર્યું ત્યાં પગલું પછી પૂરૂં છે એક ડગલુ. ૧૪
ગયો ઉંચો પગ જે જાણ, પહોચ્યો બ્રહ્માદેશ નિરવાણ;
જોઈ વિષ્ણુનો પગ બ્રહ્મા, એવા દીઠેલા બહુ સમા. ૧૫
તેથી પૂજવાને આવ્યા પાગ, છે મનમાં ઘણો અનુરાગ;
સત્ય લોકે વસતા લોક, તેના ટળી ગયેલા શોક. ૧૬
તે પાગ પૂજવાને ત્યાં આવ્યા, હરિના પાદ સૌને ભાવ્યા;
ધન્ય ધન્ય કહે સહુ દેવ, કરતા પાદનણી ત્યાં સેવ. ૧૭
પુષ્પ ચંદન ને સુગંધ, તેણે અર્ચ્યો પાદનો બંધ;

ધૂપ દીપ ને આરતી કરી, જાણે રીઝે અમ પર હરિ ૧૮
એમ આનદ થયો ઉદે, થયા સત્ય લોક તો મુદે,
જોઈ વામનકેરૂ રૂપ, આવ્યા રાક્ષસકેરા ભૂપ. ૧૯
એણે હરણ કર્યુ છે સર્વ, એને મન વશિયો છે ગર્વ,
આપણો સ્વામી બેઠો યજવા, પણ કર્યું રિપુને નવ ભજવા ૨૦
તેને છેતર્યો વિષ્ણુએ આજ, ધારે કરવા દેવનુ કાજ,
આપણો સ્વામી મહાપવિત્ર, એના મોટા છે ચરિત્ર. ૨૧
એને જૂઠુ વદો એમ કહેવુ, એ તો આપણુ સારૂ ન લહેવુ,
મારવો વામનને આજ, પછે લેશે શુ આપણુ રાજ ૨૨
એમ દાનવ તો દડબડિયા, તોય રાજા ના હડબડિયા,
નથી મરજી બળિની તોય, ગયા મારવા વામન જોય ૨૩
તે જોઈને દાનવ ત્યાય, હરિ પાર્ષદ ઊઠ્યા ત્યાય,
દાનવનો વાળ્યો ઘાણ, ત્યારે બળિરાય બોલ્યો વાણ ૨૪

વલણ.

બળિરાજા વાણિ વદે, સુણો સહુ અસુર રે,
કાળ નથી આ આપણો, થશો નહિ કોઈ શૂર રે ૨૫

કડવુ. ૧૭ મુ.

રાગ ગાળીગડો

માનો સામત મારૂ આજ, કહુ છુ સાચુ રે,
આજ કાળ છે એમનો સાર નથી કાઇ કાચુ રે ૧
એવુ સુણી ગયા દાનર, કાઇ ન ર આટલુ રે,
પાતાળમા પૂરાય સર્વ મન નવ મા'લ્યુ રે ૨
એવે ગરૂડ આવ્યા ત્યાઇ બાધ્યો રાજા રે,

---

૧૮ અચ્ચા-પૂજો ૧૯ મુદે હર્ષિત
૨૨

થયો અનરથ ત્યાં અપાર, રહી નહિ માઝા રે. ૩
જ્યારે બાધ્યો બળિ ભગવાન થયો ટોકારો રે,
થાય આ તો કાળો કેર, પડનો પોકારો રે ૪
તોય માને નહિ ગરુડ, રાજા બાધ્યો રે,
વરૂણ પાશથકી ભગવાન, સારો સાધ્યો રે ૫
પછે બોલ્યા છે ભગવાન, દાનને આપો રે,
બે પગલાં લીધાં જાણ, કષ્ટને કાપો રે ૬
અમો બ્રહ્મચારી છુ જાણ, અમારૂ આપો રે,
થાય રાજા તને પુણ્ય, કષ્ટને કાપો રે ૭
તે તો જોયુ છે તારી આખ, ગયુ સહુ તારૂ રે,
રાય તારાથી તો આજ, પૂરૂ પડ્યુ નહિ મારૂ રે ૮
હવે ત્રીજુ પગલુ આપ્ય, નહિ તો જા નરકે રે,
બીજો ઉપાય નથી રાય, રડે તુ તો ગ્ણે રે ૯
તારા ગુરૂએ કહ્યુ છે જાણ, નાખશે નરકે રે,
તારા ગુરૂએ કહ્યુ છે જાણ, ગોણે તુ હરખે રે ૧૦
દાન આપતા લાગે વાર, નરકે જાઓ રે,
• નહિ તો આપો અમારૂ ધન, ખુશી થાઓ રે ૧૧
આપીશ કહીને બોલે જા., તેથી દુ ખ પામો રે,
હવે બગડ્યા જાણો સાર, તમારા કામો રે ૧૨
આપીશ કહીને નવ દેય તે થાય દુ ખા રે,
તુ તો મોટો હતો રાય, મનનો સુખી રે ૧૩
આપ્ય થાય છે મને વાર, વધારે શુ કહીએ રે,
અમે ઊભા માગણ આજ સુખે કેમ રહીએ રે ૧૪

---

૩ એવે ઠ૦—રા ૧ । ૮ [illegible] ગેનક । । મા ના ને જોઇને શુક્રાચાર્ય ગુરૂજી આવ્યા

ત્યારે બળિરાજા બોલ્યો બોલ, શો સંતાપો રે;
કર્યું કપટ તમે ભગવાન, અમને શાપો રે. ૧૫
નાનારૂપે માગ્યું જાણ, મોટું રૂપ ધાર્યું રે;
એમ છેતરપંડીએ સાર, પાડ્યું બારૂં રે. ૧૬
એ તો તમારી નહિ રીત, દાતા કેમ બોલે રે;
પણ અમો આપવા છું તૈયાર, તનડા તોલે રે. ૧૭
લઈ લઈને લેશો શુંય, આજે તમે દેવા રે;
હું તો પામ્યો છું અપાર, તમારી સેવા રે. ૧૮
નવ બીવડાવ્યો હું જાઉં, ધ્યાન ન મૂકું રે;
ધર્યો ટેક મેં જે [તે] સાર, તે નવ ચૂકું રે. ૧૯
ભલે નીચે આવે ભાણ, તોય હું દાતા રે;
હરિ પામશો તમે આજ, પગલાં પાતા રે. ૨૦
વારૂં હવે એક પગલું જાણ, તમારૂં ખૂટે રે;
તેથી રાજા બળિ જાણ, સત્યે ન છૂટે રે. ૨૧
જીતી લીધા ત્રણે લોક, જેણે બળથી રે;
તે તો બીહે શું ભગવાન, તમારે છળથી રે. ૨૨
હવે ગયું છે રાજ્ય જાણ, તોય હું આપું રે;
તમને લાજવું આજ, ઉલટા શાપું રે. ૨૩
તો તો બળિરાજા મારૂં નામ, તમે જાણો રે;
ધન્ય ધન્ય દિવસ આજ, સુખડાં માણો રે. ૨૪

વલણ.

સુખડાં માણો કૃષ્ણજી, દાતાને શું ન્યૂન રે;
આપું છું લેજો વિઠલા, મલ્હાદકેરૂં પુણ્ય રે. ૨૫

---

૨૦ પાતા-હે રક્ષણ કર્તા ! ૨૫ ન્યૂન—ન્યૂન.

કડવું ૧૮ મું.

રાગ મારૂ.

લક્ષ કરતાં પાળક મોટો, તમારાથી થાય ન ખોટો;
તે હું આજે ઊભો આંહી, માગો જે જોઈએ તે જ્યાંહી. ૧
મારે માથે મૂકો પાગ, થાય તમારૂં મન અનુરાગ;
એટલે પગલાં થાશે ત્રણ, રીઝશે દાની રૂડો જન. ૨
અમારા તમે છો અરિ, તો પીશુ અમે ભરી,
કરો દાનવને તમે છરી, વગ કરો છો તમે નરી. ૩
તોય અમે માનીએ ભાર, દુષ્ટતાને છોડાવા સારઃ
ભગવાન આવે માગવા, એવા ગ્રહ તે કયા જાગવા. ૪
એ તો મલ્હાદકેરૂં પુણ્ય, આજ રહિ નહિ કાંઈ નૂન્ય,
અમે બતાવ્યું છે ઠામ, કરી લો તમે મનુ કામ. ૫
પછી નરકમા શે નાખો, બાકી તમારૂં નવ રાખો;
એવે મલ્હાદ આવ્યા ભોમે, જાણે દિનકર ઊગ્યા સોમે. ૬
તેમને મસ્તકથી નમ્યો બળિ, કાજે બાવેરો છે છળી,
નમ્યા મ'હાદ પ્રભુને ત્યાંય, ગાઢ કીધુ પ્રભુ આય. ૭
એને ઇંદ્રપદ આપ્યુ તુ જાણુ, લીધું તમે જગના ભાણુ,
એને થયો'તો જે ગર્વ, તમે છોડાવ્યો તે સર્વ ૮
હવે બધ કેમ એ સે'શે, ભક્ત તારો દુ ખી કેમ રે'શે,
અમો કહીએ તમારે લીધે, ભક્ત કારજ આ નવ ગીધે. ૯
તેથી તમારી જો મરછ, સૂઝતુ કીજે તે તમે હરછ;
એમ બ્રહ્મા આદિક બોલે, તેનો તોલ હરિ તો તોલે. ૧૦

---

૧ લક્ષ ૪૦—લાખ કરતા પણ લાખનો પાળક (રાજા) મોટો છે.
૧૦ સૂઝતુ ૪૦—હે હરછ ! હવે તમને સૂઝતુ હોય તે કરો

એવી સ્તુતિ કરે છે નારી, વિધ્યાવળી ને કોટરા કારી;
તે સર્વનું માન્યું સાર, પછે બોલ્યા દેવ દાતાર ૧૧
એના સત્યથી થયો છુ રાજી, તેથી બોલુ છું હું ગાજી;
જે ઇંદ્રને નવ આપ્યુ, તે તો એને કાજે થાપ્યુ. ૧૨
સાવર્ણિમન્વંતર માંહી, થશે રાજા એ તો જ્યાંહી,
ઇંદ્રપણાનો થશે અધિકાર, એમ કરતાં દેવ ઉચ્ચાર. ૧૩
ત્યાં સુધી રહેશે સુતળ માંય, જ્યાં કાંઈ દુખ ન થાય;
વળી હુ થઇશ એનો દ્વારપાળ, એવો છે કોઇ ભૂપાળ. ૧૪
પછે ઇંદ્રને આપ્યુ સ્વર્ગ, સુતળે કર્યો બળિનો વર્ગ,
એવા દેવ દયાળ છે મોટા, જેના કોઈ નથી ભાઈ જોટા. ૧૫
લીધું તેથી બમણુ દીધુ, એમ રાયનુ કારજ કીધુ;
માટે ભાવ ધરીને સેવો, દેવ નથી એના જેવો. ૧૬
કાંઇ લીધું નથી ભાઇ એણે, ગર્વ ટાળિયો છે જેણે;
ઉપાધિ સર્વ મટાડી, આપી મુક્તિ દુખ ટાળી. ૧૭

રાગ ફેર.

નરસઈ મેહેતાનુ કારજ કરવા, ગયા છે ભગવાન રે;
પાણી પાયુ મોસાળું કીધું, લીધાં ભક્તને કાજે દાન રે. ૧૮
સુદામાનું દુખ જો કાપ્યુ, નામાની જીવાડી ગાય રે;
તુકારામને દર્શન દીધુ, મીરાંની કરી છે સાય રે. ૧૯
એવા દેવ દયાળ છો મોટા, કરો વીરજીને સાય રે;
તારો ગુણ તો કવિ વીરજી, ગાજી ગાજી ગાય રે. ૨૦

---

૧૧ કારી–કારમા કામ કરનારી ?) ૧૪ સુતલ–ત્રીજુ પાતાળ. ૧૫ વર્ગ ઇ૦–બલિરાજાનો વર્ગ જે દાનવાદિ તેમનો નિવાસ સુતલમા કર્યો ૧૮ પાણી પાયું–નરસઇ મેહેતો તરસ્યો હતો તેને કૃષ્ણે પાણી પીવાનુ આણી આપ્યુ હતુ.

સવત અદ્વૈત આગર સાતે, ત્રીગુણને આકાશ રે;
આદિમતમ ગ્રથ પૂરણ કીધો, શ્રાવણ એકાદશી ઉજાસ રે. ૨૧
શુકરવાર તો સારો ભાઈ, બળિરાયના ગુણ ગાયા રે,
ગ્રથ સખ્યા પાચસે પૂરણ, પદબંધ કરીને ગાયા રે. ૨૨
કડવાં અઢાર છે પૂરાં, જુજવા રાગ ને ઢાળ રે;
તાપીનું તટ અતિ પાવન, ફરે ઘણા જ્યા મરાળ રે. ૨૩
ચાતુરવેદી મોઢ જ્ઞાતિ, બ્રાહ્મણજાતિ સાર રે;
દક્ષિણદેશ બરાનપુરમા, પડિયો સારો ભાર રે. ૨૪
વિદ્યાઅર્થે વટપુર સેવ્યુ, ગુરૂનુ કેં'વુ ન નામ રે;
બરાનપુરના વાસી તેથી, બરાનપુરામાં મુકામ રે. ૨૫
ગુરૂકૃપાથી કવિકૃપાથી, મિત્રકૃપાથી સાર રે;
કવિ વીરજી તો કવિતા કરતો, જાણે ન સાર અસાર રે. ૨૬
આખ્યાન બળિરાજાકેરૂં, ગાય તે પામે પાર રે;
અવતરવું ને મરવુ છૂટે, તરે તેહ સસાર રે. ૨૭
શ્રોતા વક્તા સુખ પામે, પહોચે મનની આશ રે;
વિપ્ર વીરજી જે જે બોલે, ગુણ કરી પ્રકાશ રે. ૨૮

વલણ.

ગુણ કરી પ્રકાશ બળિના, કવિ વીરજી પામે સુખ રે;
ગુરૂચરણે તો વાસો વસતાં, ટળી જાય સહુ દુઃખ રે. ૨૯

---

૨૧ સવત ઈ૦—(અકની ગણતરી ઉલટી નથી કરી તેથી) અદ્વૈત (૧), સાતે આગર (૭), ત્રિગુણ (૩), આકાશ (૦), અર્થાત્ સવત્ ૧૭૩૦ ના શ્રાવણ શુદી ૧૧ ને દિવસે આ આદિમતમ (શ્રેષ્ઠ) ગ્રથ પૂર્ણ કર્યો

૨૩ મરાળ—હસ-પરમહસ. ૨૫ બરાનપુરના ઈ૦—બરાનપુરાના રહેવાશી માટે વડોદરામા પણ, બગનપગના લ્લામા મુકામ કર્યો હતો, એવો અર્થ છે.

दशावतारनी

कथा.

વારાહાવતાર

રાગ સામેરી

ગુરૂ ગણપતિ શારદ સેવી, ગાઉં ગુણ અવિનાશ,
હરિ મારી આશા પૂરજો ગુણનો કરૂ પ્રકાશ ૧
બેચર બાળી દુ ખ દો ટાળી, અબે આઈ ગુણ ગાઉં,
આરાસુરમા વસો આઇ, સમરી તને સુખી થાઉં ૨
કવિ મોટા જે જે થયા છે, તેને કરૂ પ્રણામ,
દશાવતારની લીલા ગાઉં, ભજુ રામનુ નામ ૩
અપાર ગુણ છે હરિ તમારા, પામે શકર પાર,
વીરજી કવિ શુ વર્ણવે, શુભાશુભ નહિ વિચાર ૪
ગુરૂકૃપાથી કઈ ભાખુ, કરે સત જે સાર,
કવિ વીરજી નામમાત્ર છે, મિથ્યા વહેતો ભાર ૫
રસાલકારવાળી વાણી, વર્ણવતા સુખ થાય,
નવે રસ તો વર્ણવુ, જેમ શ્રોતાનુ દુ ખ જાય ૬
પ્રથમ કથા કહુ વારાહજીની, પ્રથમ ધર્યો અવતાર,
શ્રોતા વચના સાભળો, જડશે માહીથી સાર ૭
જેમ ગારૂડી જાદુ કરીને, ધરે રૂપ અપાર,
તેમ પરબ્રહ્મ તો રૂપ ધારે ભક્તની કરવા સાર ૮
બ્રહ્માએ બહુ પુત્ર નિપાવ્યા, તમા મનુ ભગવાન,
બેઉ હસ્ત જોડી ઊભા, આજ્ઞા કરો ભગવાન ૯
તમો સહુના પિતા કહાવો, તમવડે છે સર્વ,

બીજુ બોલુ તો ગર્વ કે'વાયે, કે'શો નથી ધર્વ. ૧૦
તેથી વિનવી એમ કહુ છુ, સુણો પિતાજી વાત,
સૃષ્ટિ વાધે તેમ કરૂ હુ, કરો કૃપા સાક્ષાત. ૧૧
ત્યારે બ્રહ્મા મનમા રીઝયા, ધન્ય ધન્ય તુ પુત્ર,
ત્યારે ચાલો સહુથી સારૂ, ભાઇ મારા ઘરસૂત્ર ૧૨
તે ઇચ્છા જાણી મારી સાધુ, પ્રસન્ન કીધુ મન,
જા સ્ત્રીની સાથે સુખ ભોગવ્ય, સુખી રહેશે તન. ૧૩
ત્યારે મનુ બોલ્યો સુણો પિતા, પૃથ્વી છે જળમાય,
અમો વસુ કહો કયે સ્થાને, સુખ ભોગવુ કયાય ૧૪
ત્યારે બ્રહ્મા મન અતિ દુ ખ પામ્યા, પૃથ્વી ગઇ જળ માય,
હવે હુ તે કયી પેર પાળુ, પ્રજા થઇ છે આય ૧૫
પૃથ્વી વિણ સહુ કયા વસે, એ દુ ખમા થયા દીન,
જોત જોતા હર્ષ ગયો ને, થયા તે મનથી ભિન્ન ૧૬
હવે અમારે કશુ કરવુ, ચિતા કરે છે એવી,
એવે એક ત્યા લીલા થાતી, વરણવુ હુ કેવી. ૧૭
એકા એકે બ્રહ્માકેરા, નાકેથી નિકળિયા,
અગુઠાનુ ટેરવુ જાણે, વારાહજી તો પડિયા ૧૮

દેવ દાનવ ભડકિયા, થાયે મોટો સોર. ૨૨
ત્યારે જાણ્યુ અવતાર થયો, વરાહજીનો સાર;
બ્રહ્માએ અને દેવે કીધો, એવો ત્યા વિચાર ૨૩
પછે સ્તુતિ ઘણી કીધી, અહો દુખહર દેવ;
અમો કેઇ પેર કીજિયે, તમારી તો સેવ. ૨૪
હિરણ્યાક્ષ પૃથ્વી લેઇ ગયો, તેથી પામુ દુખ,
કશ્યપનો તે પુત્ર કા'વે, ટાળો તેનુ સુખ. ૨૫
દિતિએ તો સધ્યા સમયે, કર્યો એ ઉત્પન્ન,
એના જેવો ભાઇ છે એનો, કરો બધે નિધન. ૨૬
ફરી ગરજ્યા વારાહ પોતે, ગયા સમુદ્રની માય;
સાગરે તો માગ આપ્યો, સ્તુતિ કરતો ત્યાય ૨૭
જેમ જોગી સસારસિધુ, તરે ન લાગે વાર,
તેમ પ્રભુજી પામિયા, સાગરકેરી પાર ૨૮
છેક નીચે ઊતર્યા નાથજી, ત્યા પૃથ્વી દીઠી સાર,
દાતે કરીને ભેરવી લીધી, લાગ્યો નહિ કઇ ભાર ૨૯
પોતે જળમા બુરાડી'તી, પોતે તારી નિરધાર,
એ પૃથ્વીને તો દાનવ રાખે, જોઈ થયો તૈયાર ૩૦
ભાથા ધનુષ્ય ને તરવાર લેઇને, આવ્યો વઢવા જાણ,
તેના તો હરિએ લીધા છે, જોતજોતામા પ્રાણ ૩૧
તેથી સર્વ પ્રસન્ન થયા, દેવ ગધર્વ અપાર,
લાલરૂપે હરિ નીકળ્યા, ટાળીને ભૂભાર ૩૨
શ્રોતા કે' કેમ રૂપ લાલ તે, વ્યાસ કરો વિસ્તાર,
* * * * * * ૩૩
(ભાઇ) ગેરૂનો કરિ પર્વત ભેદ, થાયે છે તે લાલ, ,

૨૬ નિધન કરો–મારો ૩૦ રાખે–રક્ષણ કરે

તેમ દાનવ મારતા થયા, લાલ આપ ગોપાળ ૩૪
(એમ) લીલામાત્રે દાનવ મારી, આણી પૃથ્વી સાર;
જળ ઊપર તે મૂકી માવે, નવ લગાડી વાર ૩૫
(એ) વારાહજીના ચરિત્ર ગાયા, વીરજી કવિએ સાર;
તાપીતટ પાવન છે સુંદર, બરાનપુર અવિધાર. ૩૬
વટપુરીમા વિદ્યા શીખ્યા, બરાનપરામા મુકામ,
હરતા ફરતા નામજ લેવુ, ભજવા સીતા રામ ૩૭
ગુરૂકૃપાએ ગ્રંથ કીધો, લીલા ગાઇ ગોવિંદ;
પ્રેમ આનંદની પારખ શેની, મતિનો જો મંદ ૩૮

વલણ.

મતિનો જો મંદ વીરજી, ગુરૂકૃપાએ કવિ થયો;
શ્રોતા વક્તા વાચે સુણે, સંશય દુઃખ નાશી ગયો ૩૯

કપિલાવતાર.

રાગ ગોડી.

શ્રીગુરૂને કરી પ્રણામ, ગાઇએ ચતુર્ભુજ નામ;
અંબે આઈને બૌચર બાળી, નાખો કષ્ટ તમે સહુ ટાળી. ૧
ગુણ ગાવા કપિલ ભગવાન, તેની આપો આઇ સાન,
સરસ્વતી થાન પ્રસન્ન, તો તો ગજી થાયે મન ૨
ગુણ ગહન કપિલજીકેરા, ગાય તેના છૂટે ફેરા,
તેના ગુણ ગાય વીરજી આજ, કરો કૃપા સંત મહારાજ ૩

---

૩૮ પ્રેમ આનંદ૦—જેનું મતિનો મંદ છું તો મને પ્રેમની અને આનંદની પરીક્ષા શાની હોય ! તેમજ, મારા ગુરૂ પ્રેમાનંદની પણ પારખ શાની હોય !

૩ ગહન-અજિત

કર્દમઋષિ મોટા મહંત, તેમણે તપ કીધું અનંત;
સર્વ શરીર તપથી ગાળ્યું, વીર્ય માત્ર તો તપથી જાળ્યું. ૪
તેમની ભક્તિ જોઈ ભગવાન, આવ્યા આકાશમાં બળવાન;
બેઠા ગરૂડ ઉપર તો દેવા, કરે બ્રહ્માદિક જેની સેવા. ૫
સર્વ આયુધ લીધાં પાણ, સર્વ અલંકાર લક્ષ્મી જાણ;
એવા દેવને જોઈ ઋષિ, થયા મન માંહે તે સુખી. ૬
કર્યા દંડવત પ્રણામ, જપ ચલાવ્યો લેઈ નામ;
પ્રભુ આશા પૂરો ભક્ત, આપમાં છે સર્વે જક્ત. ૭
તમે વિસરો નહિ કદી દેવ, જે કરે તમારી સેવ;
મને કૃપા કરી છે અપાર, દીધાં દર્શન દેવ મોરાર. ૮
થયો પ્રસન્ન મારો પ્રાણ, ત્યારે હરિએ કર્યાં વખાણ;
તમારા જેવો નહિ ભક્ત, થયો પ્રીતિમાં હું તો રક્ત. ૯
તમારે જે જોઇએ તે માગો, આજ મનસાને તો ત્યાગો;
ત્યારે મુનિ બોલ્યા સુણો દેવ, કરૂં તમારી હું તો સેવ. ૧૦
માગું એટલું બીજું ન કાંઈ, એટલું મનડા માંહી;
ત્યારે પ્રસન્ન થયા ભગવાન, રીઝી બોલ્યા છે બળવાન. ૧૧
ઋષિ તમારા વીર્ય પ્રતાપ, અમો કહીશું તમને બાપ;
તમારા પુત્ર થઇશું અમે, સુખ ભોગ ભોગવો તમે. ૧૨
પ્રિયવ્રત ને ઉત્તાનપાદ, મનુ કરશે તમને સાદ;
તેની પુત્રી પરણજો જોઇ, દેવહુતી નામની સોઈ. ૧૩
તેથી થાશે રૂડું કામ, રીઝુ અંગો જે સુંદરશ્યામ;
એમ બોલી ગયા ભગવાન, ઋષિ આશ્રમ બેઠા જાણ. ૧૪

---

૬ પાણ-પાણિમાં-હાથમાં. ૭ જપ ચલાવ્યો—જપ કરવા માંડ્યો
૧૩ ઉત્તાનપાદ-એ નામનો રાજા. સાદ કરશે-બોલાવશે.

એવે સ્વાયભુવમનુ તો આવ્યો, તે તો મુનિને બહુ ભાવ્યો;
થયા મુનિને રાય પ્રસન્ન, ત્યારે બોલ્યા રાય વચન. ૧૫
અમારી પુત્રી દેવહૂતી નામ, તેનુ વિવાહનુ કરૂ કામ,
સુણ્યુ તમારા ગુણનું ગાન, તેથી ભરતા ઇચ્છે ભગવાન. ૧૬
તેનું લગન કરૂ તમ સાથ, એટલુ સ્વીકારો મારા નાથ;
તે તો માન્યુ મનનુ ગમતુ, ઋષિનુ મન તો હતું ભમતુ. ૧૭
પરણ્યા દેવહૂતી દયાળ, તેની સાથે રમ્યા ભૂપાળ;
અલૌકિક વિમાન કરાવ્યુ, તેમા જે જોઇએ તે ભરાવ્યું. ૧૮
તેની સાથે કર્યા સુખ ભોગ, ઋષિ ઋષિપત્ની આરોગ;
એમ ભોગવ્યા ઘણા ભોગ, નવ કન્યાનો થયો જોગ. ૧૯
દશમો ગર્ભ રહ્યો ભાઇ જ્યારે, નિવૃત્તિ પામ્યા ત્યારે;
તે તો દશમો ગર્ભ જે હુતો, તેનું ગાયન કરૂં છું હું તો. ૨૦
કપિલજી દેવ હતા દયાળ, વચન પાળવા આવ્યા ભૂપાળ;
રાજી થઇ અવતરિયા દેવ, આવ્યા બ્રહ્મ તો કરવા સેવ. ૨૧
કરી સેવા તે અપરમપાર, તેથી રીઝ્યા ઘણા ભવપાર;
એમ દેવ આવ્યા સર્વત્ર. ગંધર્વ ગાન કરતાજી તત્ર. ૨૨
તે સહુને તો દેવ બનાવ્યા, પછે પિતાને બોલાવ્યા;
તેમણે દર્શન કર્યું સાક્ષાત, કરી જ્ઞાનની સારી વાત. ૨૩
પિતા કર્દમ બોલ્યા બાળ, તમે તો છો ત્રિભુવનપાળ;
ચતુર્ભુજ તમારૂં રૂપ, થયા માણસને સ્વરૂપ. ૨૪
એ તો કૃપા તમારી દેવ, કરીએ ભક્તજન તો સેવ;
હવે વિષયમાં મન નથી ગમતું, અટકાવિયે મન ભમતુ. ૨૫
તેથી આપની માગી વિદાય, અમો થઇશું સન્યાસી રાય;

---

૨૨ ભવપાર—ભવની પાર થઈ ગયેલા—મુક્ત.

આપો આજ્ઞા તો જઇએ આજ, કરજો તમારી માતાનું કાજ. ૨૬
ત્યારે બોલ્યા સ્વયં ભગવાન, જેનુ પિતામાં લાગ્યું'તું ધ્યાન;
તમે આત્મા ઓળખજો પ્રીતે, તો તો છૂટશો સારી રીતે. ૨૭
મારી માનુ કરી હું કામ, જઇશ સ્વધામે એટલું કામ;
બ્રહ્મવિદ્યા ગઇ છે ભાગી, તેથી અવતર્યો છું જાગી. ૨૮
એટલુ કામ કરી અમો જાશુ, પછે આનંદી તો થાશું;
સુણી રીઝયા કર્દમ મુન્ય, ધન્ય ધન્ય અમારાં પુણ્ય. ૨૯
તમ સરખા નથી કોઇ દેવ, હવે કરશું કોની સેવ;
તેને આત્મજ્ઞાન ગણાવ્યું, અહિંસાનું કામ ભણાવ્યું. ૩૦
ગયા પિતા લઇ સન્યાસ, પછી માતાની પૂરી આશ;
માતાએ માયા વિષે પૂછ્યું, તેમાં તેનું મન તો રૂચ્યુ. ૩૧
પૂછ્યું ધન વિષે જેમ જેમ, કહ્યુ તન મનનું તો તેમ;
પૂછ્યું સંસારકેરૂં સુખ, તેમાં દેખાડી દીધું દુઃખ. ૩૨
પૂછયો સંત સાધુનો ભેદ, તેનો રૂડો કિયો છેદ;
એમ જે જે માતે પૂછ્યું, તેનું સાંભળી મન રૂચ્યું. ૩૩
એવા દેવ થયા દયાળ, માતા જોઇ રીઝયો બાળ;
સુણી ઉતરી ગયાં પાર, સાંખ્યજ્ઞાનનો રહ્યો સાર. ૩૪
યોગવિદ્યાનો વિચાર, સર્વ કહ્યો પુત્ર નિરધાર;
સ્થાપી ધર્મ રીઝયા ભગવાન, કરો કપિલના ગુણગાન. ૩૫
કરી પૂરૂં સર્વે કાર્ય, પધાર્યા સાંખ્યના આચાર્ય;
એવો કપિલજીનો જન્મ, અમે ગાઇ થયા અજન્મ. ૩૬
ગુરૂકૃપાએ ગાઇ કથા, જેવી બુદ્ધિ અમારી યથા;
કવિ બન્યા તે ગુરૂ લીધે, અર્થ ગુરૂકૃપાથી સીધે. ૩૭
ગાયા કપિલજીના ગુણ, સુણે તેને થાયે પુણ્ય;
એના ગુણ છે અપરપાર, તેનો પામે કોણ તો પાર. ૩૮

ગુરૂકૃપાથી ગાયું કાંઇ, રીઝે દેવ ને બ્રાહ્મણ રાઈ;
કરો સંત કૃપા અવિધાર, દશ અવતારનો પામું પાર. ૩૯

વલણ.

દશ અવતારનો પાર પામું, કવિ વીરજી આ વાર રે;
અપાર લીલા સુણો શ્રોતા, વક્તા ગ્રહેજો સાર રે. ૪૦

ઋષભદેવાવતાર.

રાગ રામગ્રી.

ગણપતિને નમું ભાવે, કરૂં પ્રથમ પ્રણામ;
મહાદેવ માતાને નમી, જપું ઈશ્વર નામ. ૧
સંત સાધુ મહંતને નમી, ગાઉં ગુણ ભગવાન;
ગુરૂકૃપાએ પૂર્ણ થાશે, ઋષભદેવ આખ્યાન. ૨
અંબામાતા પ્રસન્ન થાશે, બૈચરાનું પુણ્ય;
વીરજી કવિ વરણન કરે, ત્યાં રહે નહિ નૂન્ય. ૩
કથા કહું છું મનોહર, રસ તે માંહી રેલાય;
શ્રોતા વક્તા સાંભળે, તેનાં મન છેલાય. ૪
નાભિરાજા મહાદાતા, જેણે યજ્ઞ કર્યા અપાર;
મેરૂદેવી પત્ની તેની, તે પણ શુદ્ધ વિચાર. ૫
બ્રાહ્મણને કંઈ દાન દીધાં, તેનો રહ્યો નહિ પાર;
નાભિરાજા જેવો રાજા, થયો નહિ સંસાર. ૬
એ રાજાના યજ્ઞમાં, આવ્યા પોતે ભગવાન;
સર્વ બ્રાહ્મણે પ્રસન્ન કરીને, માગિયું વરદાન. ૭
પ્રભુ તમારા જેવો પુત્ર પામે, જો થયા પ્રસન્ન;
વિઠલજી કે' એ તો મોટું, માગ્યું છે મુનિજન. ૮

૪ છેલાય—રંગમાં પલળે-રેલમછેલમ થાય.

મારા જેવુ કોઇ નથી, અને હોશે નહિ,
પછે પુત્ર શો પ્રકટવો, બોલો એવુ સહી ૯
ત્યારે બ્રાહ્મણ દુ ખ પામ્યા, બોલ્યા છે ભગવાન,
બ્રાહ્મણ મારૂ મુખ છે, માટે ધરીશુ કાન ૧૦
મારા જેવો બીજો નથી, માટે અમો લઈ અવતાર,
રાજાને ઘેર આવશુ, એવો કહ્યો વિચાર ૧૧
રાજા રાણી રીઝિયા, ધન્ય ધન્ય છે ભાગ્ય,
શ્રીહરિ સરખા પુત્ર થાશે, હરખ્યો છે છેનો જાગ ૧૨
એમ આનંદ પામ્યા મેરૂદેવી, નાભિરાજા તેમ,
પછે ગર્ભ રહ્યો ત્યાહી, થયુ સઘળુ ક્ષેમ ૧૩
હરિ ગર્ભમાહી આવતા, આનંદ ઊગ્યો જાણ,
તે જોઈ સહુ આનંદ પામ્યુ, સુણી સારી વાણ ૧૪
એવે માસ દિવસ પૂરા થયા, અવતર્યા ભગવાન,
તે દિવસથી ત્યા આનંદ પ્રગટ્યો, અતિ ઘણો બળવાન ૧૫
લોક જોઈ આનંદિયા, પુત્ર રૂપ રતન,
રાજા કરતા અતિ ઘણુ, પુત્રનુ જતન ૧૬
એવા દેવ મોટા થયા, ત્યારે પ્રજાની થઇ પ્રીત,
ગજા શે નવ આપતા, આને રાજ્યની રીત ૧૭
ઘણા મર્મમા લોક બોલે, રાજા સમજે નહિ,
એવે કોઇએ મુખે મ્હ્યુ, આ તો કરવુ સહી ૧૮
પ્રભુનુ મન જાણીને, આપ્યુ પુત્રને રાજ,
મહારાજ કે તમે પ્રજા પાળો (અમો) મોક્ષનુ કરૂ કાજ ૧૯
પ્રધાન બ્રાહ્મણ વૃદ્ધને, સોપ્યા પુત્ર રતન,
કરજો ભાઈ સહુ એમનુ, રૂડી રીત જતન ૨૦
એમ સોપી પુરૂષ પત્ની, ગયા બદરિકાશ્રમ,

ત્યાં જઇને આચર્યો, મોક્ષકેરો ધર્મ. ૨૧
હવે ઋષભદેવજી રાજ્ય કરતા, પહેલા શીખ્યા વેદ;
ગુરૂને ઘેર શીખી દેખાડ્યુ, જાણ્યો સઘળો ભેદ. ૨૨
ગુરૂને તો દક્ષણા આપી, પછી બેઠા રાજ;
ત્યા યજ્ઞકેરા કામ કીધા, ઋષભદેવ મહારાજ. ૨૩
સુખ પામી પ્રજા સર્વે, આનદનો વરસાદ;
દુખ નહિ કાઇ દેશમા, કૂડો કાંઈ નહિ વાદ. ૨૪
પ્રજા જાણે આવુ રાજ્ય તો, તપો વર્ષ હજાર;
આનદ લોકને ઉદે પામ્યો, દુખનો નહિ ભાર ૨૫
પછે રાજ્યમાથી મન વાળી, કર્યા પુત્ર ઉત્પન્ન,
ઇંદ્રની કન્યા જયતીશુ, વર્યા'તા ભગવાન. ૨૬
તેથી પેહેલા ભરતજી, થયા છે ઉત્પન્ન;
પછી રાજા નીપન્યા, નવાણું બળવાન. ૨૭
તે ભરતજીનો મહિમા તેવો, જેણે ભરતખડ વસાવ્યો;
જેના નામની કીર્ત્તિથી ભાઇ, અરિ કદી નવ ફાવ્યો. ૨૮
ઋષભજીના દેશમાં, થાયે જોઇતા મેહ;
લોક રાજી તેથકી, ઘણો ઉજેકાર ઉજેહ. ૨૯
પછી ઋષભદેવે પુત્રને, ભેગા કર્યા છે ગાર;
જ્ઞાન કહ્યું સહુ તેમને, તેનો કહું વિસ્તાર. ૩૦
ભાઇ વિષય સુખ તો જાણવું, પશુ પક્ષી કરતાં;
મનુષ્ય કરતાં તેથકી, પાપ ભારા નવ ભરતાં. ૩૧
માટે ડરજો તમે સર્વે, અમો ભાખું સત્ય;
જો રૂડી કરણી રાખશો, તો રૂડી કે'વાશે મત્ય. ૩૨

---

૨૯ ઉજેકાર—ઉદ્યપણાની ? ઉજેહ—ઉજેસ-પ્રકાશ (આનંદનો). ૩૧ કરતા—ભોગવતા

મનુષ્યાવતાર પામી પ્રાણી, કરે જેવાં પુણ્ય;
સારૂં ફળ તો તેજ પામે, રહે નહિ કંઈ નૂન્ય. ૩૩
મનુષ્યદેહે ઓળખે, પ્રભુ આત્મારામ;
તેનું તો ભાઇ કામ થાય છે, સિદ્ધિ પામે હામ. ૩૪
પણ દ્રવ્ય ભૂલવે એહને, જે ભૂલે હોય મૂર્ખ;
સમજે તે તો ચૂકે નહિ, તે હોય વિચારી પુર્ખ. ૩૫
તેવા વિચારી તમો થાજો, સિદ્ધ થાશે કામ;
ઉપદેશ એવો કરીને પછી, યજ્ઞ કીધા જાણ. ૩૬
એક યજ્ઞ તો સો વખત, એમ કર્યા યજ્ઞ તમામ;
તેથી કીર્તિ ચાલી ચોયુગે, ગજાવ્યું છે નામ. ૩૭
સાક્ષાતને શુ નામ કે'વુ, એનો સરવે ખેલ;
તોય જગતને તો જણાવ્યું, દીપ બળે હોય તેલ. ૩૮
એવાં ચરિત્ર અનંત કરી, પછે થયા પરમહંસ;
ભરતજીએ પછે ભાઇ, દીપાવ્યો છે વંશ. ૩૯
ઋષભદેવના પુત્ર કા'વે, તેમાં શી હોય બાકી;
એવા પુત્ર તો કદી ન જાતા, દ્રવ્યથી ભાઇ છાકી. ૪૦
શ્રોતાવક્તા સાભળે, તે તો થાય પાવન;
ઋષભદેવનો મહિમા મોટો, જુગોજુગ ચાહન. ૪૧
ગુરૂકૃપાથી કથા ગાઇ, વીરજી કવિ અજાણ;
કવિકેરી કૃપાથી કઈ, રસ અલંકૃતિ જાણ. ૪૨
પાવન થાશે શ્રોતા વક્તા, પામે પદ નિરવાણ;
એકવાર સહુ બોલજો, જે જે શ્રીભગવાન. ૪૩

---

૩૫ પુર્ખ-પુરૂષ

વચણ

ભગવાન બોલો ભાવે, તરો આ સંસાર રે,
વીરજી કવિ વરણન કરે, પામો દુખનો પાર રે ૪૪

નૃસિંહાવતાર.

રાગ કાલીગડો

ગુરૂને લાગી પાય, કહુ કથા રે,
મારી બુદ્ધિ જેટલી હોય, બોલુ જથા રે ૧
સર્વ સંતો કરજો સા'ય, વાણી દેવા રે,
વર્ણુ પ્રહ્‌લાદ ભક્ત, કરી જેણે સેવા રે ૨
નૃસિંહના ગુણ ગાઉં, જેવા જાણુ રે,
કવિની પદરજ જાણ, રસને આણુ રે ૩
માર્યા હિરણ્યાક્ષ જાણ, વેર થયુ ઊભુ રે;
હિરણ્યકશિપુને મન, દેવ ક્યા દુભુ રે ૪
ખોળ્યા વિષ્ણુ ન આવ્યા હાથ, તેથી દુખી રે;
તપ કરવાને ગયો ભૂપ, નારી મૂકી રે ૫
તેને નારદે પાળી જાણ, ગર્ભવતી સારી રે,
ઉપદેશી ઋષિ ભગવાન, મતિ અધિકારી રે ૬
તેના ઉદરમા સંતાન, થશે તે વિષ્ણુ રે,
તેથી પામશે સારૂ સુખ, મારો જિષ્ણુ રે ૭
તે નારી આવ્યો અસુર, પાળી આપી રે,
તેને પ્રહ્‌લાદ આદિક પુત્ર, થયા મતિ વ્યાપી રે ૮
તેને ભણવા મેલ્યા જાણ, નિશાળે રાજા રે,

૬ ઋદિ ભગાા—ના ૭ વિ પુ-વિષ્ણુરૂપી બાળ—પ્રહ્‌લાદ
જિષ્ણુ—જયનારી

બીજા સારૂ શીખ્યા જાણ, મ હ્રાદે મૂકી માઆ રે ૯
કે'તા ગુરૂવર આવી જાણ, પુત્ર છે ભકત રે,
રાજાએ વરતાવી છે આણ, વશ થયુ જકત રે ૧૦
કોઇ વિષ્ણુનુ નવ લે નામ, દાનવ પૂજે રે,
યજ્ઞ ભ ગ કર્યા અપાર, બીજુ ન સૂજે રે ૧૧
એવો વરતાવ્યો છે કાળ, તેમા પુત્ર જ્ઞાની રે,
તેને શીખામણ દીધી સાર, તે તો ન માની રે ૧૨
ત્યારે કોપ્યો રાજા જાણ, ગુરૂને તેડી રે,
એને પગની માય, નાખો તમે બેડી રે ૧૩
તોય મૂ ચો નહિ ભજન માતા વારે રે,
ત્યારે બાળી દેવા પુત્ર, રાજા ધારે રે ૧૪
પછી કીધા કાષ્ટ તૈયાર, હુતાશન મૂકયો રે,
બાળે અગ્નિના શા ભાર, તે તો ચૂકયો રે ૧૫
તેથી પામી દુ ખ, ગજા બો યો રે,
એને બાંધી જાઓ સાર, ધકેલી મૂકો રે ૧૬
તેમ દાનવે કર્યું સાર, અર્થ ન સીધ્યો રે,
ઘણે દિવસે આવ્યો બા'ર, પુત્ર ના બીધ્યો રે ૧૭
જેને રામજી રાખણહાર, તેને કોણ મારે રે,
જેને રામજી મારે સાર, તેને કોણ તારે રે ૧૮
જ્યારે મુઓ નહિ પુત્ર, ત્યારે આણ્યા હાથી રે,
તેને દાતે બાંધ્યો સાર, નથી કોઈ સાથી રે ૧૯
નર માર્યો હાથીએ જાણ ત્યારે આ પ્યા સર્પ રે,
તે પણ નવ કરડ્યા જાણ, ગયો નાકે દર્પ રે ૨૦

---

૧૫ બાળે ઇ૦– અગ્નિના શા ભાર કે તેને બાળે ? ૨૦ દર્પ–ગર્વ

પછી પ્રલ્હાદજી બોલ્યા વાણ, સુણો રાજન રે;
અમો નવ મરૂં નિરવાણ, ભક્તિની માઝા રે. ૨૧
નવધા ભક્તિ કરૂં છુ જાણ, તમો શુ કરશો રે;
મારી મારી શુ મારશો તાત, આપ તો મરશો રે ૨૨
એમ મરશે સારૂં જક્ત, ભજન ન જાણ્યુ રે,
તરશે હરિકેરા ભક્ત, ભજન સુખ માણ્યું રે. ૨૩
વળી મકયો નિશાળ, ભણવાકાજે રે;
ત્યા ઉપદેશ્યા સહુ બાળ, ભજનને કાજે રે ૨૪
તેમને કર્યો ઉપદેશ, નારદે કીધો રે;
તેમનો તો ત્યા સહુ અર્થ, સેહેજે સિધ્યો રે. ૨૫
તે જાણી ગુરૂએ વાત, જઇને બોલ્યા રે;
તારે પુત્રે કર્યું કુડુ કાજ, એમ કહી ડોલ્યા રે. ૨૬
મારી બગાડી છે નિશાળ, હવે કેમ કીજે રે;
બોલ્યો પુત્ર તો ત્યા સાર, હૃદયના સીજે રે. ૨૭
અસ્યા મારૂ ન માને તુય, આજ તને મારૂ રે;
તાતો કરૂં છુ થંભ, સત્ય ઉચ્ચારૂ રે. ૨૮
ત્યારે બોલ્યો પુત્ર વચન, એમ તો કરવુ રે;
તમારે આમારે સાર, મોતથી મરવું રે. ૨૯
કાઇ જ્ઞાન ગ્રહો ભૂપાળ, હરિને પૂજો રે,
તરવાનો છે એ ટેક, મારગ નહિ દૂજો રે. ૩૦
અસ્યા મૂઢ કરે ઉપદેશ, બાઝ આ થંભે રે;
નવ માની ચઢ્યો છું તુંય, આજ ઓળબે રે. ૩૧
તાતો કર્યો છે થભો, પ્રહ્લાદ જોતા રે;
એવે કીડીની ચાલી હાર, કોટ તો પોંચ્યા રે. ૩૨

---

૨૫ કીધો–કીધેલો

જઇ દેવ કરે છે સ્તુત્ય, ઉગારો ભક્ત રે;
તમને છે વા'લા અપાર, હરિ તમ ભક્ત રે. ૩૩
હવે મારો જો તમે દેવ, હિરણ્યકશિપુ રે;
તો તો થઇએ અમે જાણ, વિના હરિ રિપુ રે. ૩૪
ત્યારે બ્રહ્માનું વરદાન, જાણી દેવા રે;
ધર્યું વ્યાઘ્ર ને સિંહનું રૂપ, નરનું એવા રે. ૩૫
પછી બઝાડચો દૈત્યે ત્યાંય, પ્રલ્હાદ થભે રે;
થયા શબ્દ ગગડચા મેહ, ચઢી ઓળભે રે. ૩૬
એકાએક થયા પ્રકાશ, નૃસિંહ દેવા રે;
જઇ પકડિયો દાનવ રાય, કરી સારી સેવા રે. ૩૭
કર્યું યુદ્ધ તે અપરમપાર, થયો સંધ્યાકાળ રે;
ઉમર ઉપર માર્યો જાણ, નૃસિંહ કાળ રે. ૩૮
થયો જેજે જેજેકાર, પ્રલ્હાદ પાળ્યા રે;
નૃસિંહ અવતારે જાણ્ય, દાનવ બાળ્યા રે. ૩૯
કોઇ શોખે સાંભળે ગાય, પુણ્ય તે પામે રે;
દુઃખ દાળિદ્ર તમામ, તે તો વામે રે. ૪૦
ગુરૂકૃપાથી ગાયા ગુણ, અવતાર ચોથે રે;
કરે પાઠે ધાયે પુણ્ય, વૃથા પાને પોથે રે. ૪૧

વલણ.

પાને પોથે વૃથા માને, ગાય મુખ કરી ગુણ્ય રે;
વીરજી કવિ એમ ઉચરે, રહે નહિ કંઈ નૂન્ય રે. ૪૨

મોહનીરૂપાવતાર.

રાગ જીતમાન.

સાધી ગુરૂજીકેરી સેવા, પામે છે મીઠા મેવા;

---

૩૬ ઓળભે—હડે—ઓળભણુ (વાવાઝોડુ).

ગણપતિ મંગળ કરતા, મહાદેવજી છે ભરતા ૧
બ્રહ્મા અને બ્રહ્માની પુત્રી, કરશે કથા મારી સૂત્રી;
તેથી આનંદ થાશે ઉદે, શ્રોતા વક્તાનું રીઝે હ્રદે. ૨
ગાઉં મોહનીરૂપની કથા, બુદ્ધિમાને તો હું જથા;
સુણતા ગાતા થાય પ્રાવન, તેનુ સિદ્ધ થાય વચન. ૩
બોલ્યા વિષ્ણુ આણી વા'લ, દેવકેરી ટાળવા જાળ,
જો તમે સમુદ્ર મથો સાર, નીકળે ચૌદ રત્ન તો બા'ર ૪
તેથી તમારૂં થાયે કામ, પણ બળતણ છે કામ,
તમે દૈત્યની સાથે મળો, પછી ઉદ્યોગ કરવા વળો. ૫
જો અમૃત થાશે ઉદે, તો તો મનકુ થાશે મુદે,
કરો રવઇઓ મંદરાચળ, નેતરૂં વાસુકી મલ્લ ૬
તેવતી સમુદ્ર મથો, પછી કે'વાની વાણી કથો;
એમ કહી ભગવાન જાતા, દેવ મનમા સુખી થાતા. ૭
દેવે ઉદ્યમ કીધો જઈ, મૈત્રી દાનવથી કરી સહી;
તેને કહી પછે ખરી વાત, સમુદ્રમા રત્ન છે વિખ્યાત ૮
આપણ બેનો કરીશું ભાગ, વલોવીશુ સાગર લાગ;
તે તો માની દૈત્યે વાત, પછે ઉદ્યમ કર્યો વિખ્યાત. ૯
કર્યો રવઇઓ મંદરાચળ, વાસુકી નેતરૂં કીધુ બળ,
એક પાસે દાનવ જાણ, એક પાસે દેવ પ્રમાણ. ૧૦
એમ મથ્યો સાગર સાર, ઘણાં ઘણાં વર્ષ ત્યાં ત્યાર;
ગયો મંદરાચળ પાતાળ, તેની કચ્છપરૂપે લીધી ભાળ. ૧૧
તેથી રીઝ્યા દેવ ને દૈત્ય, મચ્યો કૃષ્ણ તો સારો પંથ;
એવે નીકળ્યુ ઝેર અપાર, તેથી પ્રાણી મુઆ તેણીવાર ૧૨
કરી બ્રહ્માએ સ્તુતિ સાર, મહાદેવે પીધુ તેણીવાર,

૬ મ'લ—મલ્લ સરખા વાસુકી નાગનું.

પડ્યુ નીલકંઠ એવુ નામ, પણ પીધું ઝેર તમામ. ૧૩
એવો ભોળો શભુ દેવ, ઉગાર્યા દાનવ અને દેવ;
જય શંકર કરૂણા કરો, ત્રણ લોકમા જશ વિસ્તર્યો. ૧૪
ઝેર પીધુ પીછી શુ થયુ, તે તો જોઇશું આજે કહ્યુ;
નીકળી કામદુધા તો ગાય, તે તો સપ્તઋષિઓ સાય. ૧૫
પછી ધોળો નિકળ્યો ઘોડો, જેનો કોઈ નથી જોડો;
તે તો દાનવરાજે ઇચ્છયો, પણ ઇંદ્રે તેને ન વાર્યો. ૧૬
પછે ઐરાવત જે આવ્યો, તે તો સુરપતિને ભાવ્યો;
પછી કૌસ્તુભ નીકળ્યો સાર, તે તો લીધો દેવ મોરાર ૧૭
પારિજાતક નીકળ્યું વૃક્ષ, જોઈ રાજી થયા છે દક્ષ;
તે પણ દેવતાએ લીધું, ભોજનનુ કારજ સીધ્યું. ૧૮
પછે લક્ષ્મીજી નિકળ્યાં સાર, તેને માનતણો નહિ પાર;
તે તો ઇચ્છાવરને વર્યા, તેથી કોઇનાં કારજ નવ સર્યાં. ૧૯
પામ્યા પરબ્રહ્મ ભરતાર, આગળ શુ થાતું હવે સાર;
એવે એક કન્યા નીકળી સાર,મદિરા નામ તેનું અવિધાર. ૨૦
તે તો દાનવોએ લીધી લઠી, જે વિના વીતે નહિ ઘડી;
એમ મથન કરતાં ત્યાય, એક પુરૂષ નીકળ્યા જ્યાય. ૨૧
મહારૂપનો અવતાર, જેની જોડી નહિ કોઇ સાર,
ઇશ્વિર અ શથી તેની ઉત્પન્ન, જોઈ હરખ્યું સહુનુ મન. ૨૨
તેના હાથમા અમૃત કળશ, જેનો ઉજળો છે જશ;
તેને જોઈ રીઝયા સર્વ, ગયા રૂપના હતા ગર્વ. ૨૩
જાણ્યું દૈત્યે આવ્યુ પીયૂષ, તેથી મનમાં થયા ખુશ,
મારી ઝોટી લીધું હાથે, દેવ તો રહ્યા હાથે સાથે. ૨૪

---

૨૪ પીયૂષ—અમૃત

લઇ ગયા દાનવ સર્વ, દેવ હારી બેઠા સહુ ગર્વ;
જઇ સ્તુતિ કરી ભગવાન, ત્યારે બોલ્યા તે બળવાન. ૨૫
અમો કરશું તમારી સા'ય, તમે ડરશો નહિ સુરરાય;
એમ વદી માયા ચલાવી, દૈત્ય દાનવની મતિ ભમાવી. ૨૬
તે તો લઢતા માંહોમાંય, એવે એક અવનવું થયું ત્યાંય;
એક નારી અતિશે રૂપ, તે જોઇને મોહ્યા ભૂપ. ૨૭
માથાના કેશ છે હોળ્યા, નયનાં છે રૂડાં ઢોળ્યાં;
કર કાંકણ ને શુભ વીંટી, કરી તિલકની સારી લીંટી. ૨૮
પાયે નેપૂરનો રણકાર, કુચફળનો અતિશે ભાર;
ચાલતાં તે તો જોતી છાતી, ચાલે મદમાતી લજાતી. ૨૯
કોઇને કટાક્ષથી તે મારે, કોઇને હાવભાવમાં પાડે;
કરે નૃત્ય કદા કરે ગાન, એવું રૂપ લીધું ભગવાન. ૩૦
એ તો મોહનીરૂપ છે રામ, ભજે તેનું થાયે કામ;
ભૂલ્યા શંકર ભૂલ્યા બ્રહ્મ, જોઇ અલૌકિક તો કર્મ. ૩૧
તે તો આવ્યા દૈત્યની પાસે, જોઈ દૈત્ય બોલ્યા ઉજાસે;
આવ્યું અમૃત તેથી જાણ, આવી લક્ષ્મી તજી ભગવાન. ૩૨
એક કે' નહિ તે આવી સારી, એ તો બીજી છે કોક ભારી;
એવે મૂકી સહુ લઢવાડ, જઇ જોયું મોહનું ઝાડ. ૩૩
કેમ પ્રિયા તમે છો કોણ, આજ અમોએ દીઠાં એણ;
તમારી મરજી પડે તેને વરો, આજ મનોરથ તો ભરો. ૩૪
ત્યારે બોલી સ્ત્રી તો સાચ, રૂચે નહિ અસત્યની વાચ;
ત્યારે બોલ્યા દાનવ સાર, તમે એક કરો શુભ વાર. ૩૫
અમો બંને ભાઈ લઢિયે, તેનો કજિયો તમે જડિયે;
એ તો કજીઓ કાઢો સાર, તો તો પામો લઢાઈ પાર. ૩૬
અમારો વિશ્વાસ છે તમ ઉપર, તમે જે કરશો તે છે વર;

ત્યારે અમૃતનો લઈ કળશ, વેચવા માડ્યો પછી જશ. ૩૭
પાયુ તેમને સહુ નીતરતું, રાહુનુ મનકુ માહી ચરતું;
તેને કાપી નાખ્યો ભગવાન, તે તો અમૃતે થયા બળવાન. ૩૮
એમ મોહનીરૂપથી દૈત્ય છળ્યા, કેશવ સારા સર્વને મળ્યા;
પછે યુદ્ધમાં હાર્યા દૈત્ય, જીતે કેશવ હોય નવાં વૈદ્ય. ૩૯
એ મોહનીરૂપથી રીઝું, એના મહિમામા હુ ભીજુ;
ગુરૂકૃપાથી ગાઉ ગુણ, એ તો વૃદ્ધકેરૂ પુણ્ય. ૪૦
શ્રોતા વક્તાનુ મન રીઝે, એ તો ગુરૂકૃપારસ ભીજે;
ગાયા મોહનીરૂપના ગુણ, મે તો રાખી નથી કાઈ નૂન્ય ૪૧
ધન્ય ભાગ્ય જે કથા વાચે, તે તો પુણ્યને જુગ જુગ સાચે;
થાય કલ્યાણ પેઢી સાત, મોહનીરૂપ કરે વિખ્યાત. ૪૨

વલણ.

વિખ્યાત કરે મોહની રૂપને, થાય તેનુ સહુ કામ રે;
કવિ વીરજી તો ઊચરે, મળે સીતા રામ રે. ૪૩

રામાવતાર.

રાગ ગાંધાર.

શકરદેવની સા'યથી, ગુરૂ રામ ગુણ ગાન;
ગણપતિની પજા કરીને, સમરૂં હુ ભગવાન. ૧
ગુરૂકેરી કરૂણા હોય તો, થાય ગ્રથ પાવન;
સરસ્વતીની કૃપાથકી, રીઝે રૂપ વામન. ૨
ભગવાનકેરા ગુણ ગાવા, શેષ હારે સાર;
તો કવિ વીરજી કેમ પામે, ગુણ ગાતા પાર. ૩
શ્રોતાનુ મન પ્રસન્ન થાયે, એવી બોલુ વાણ;
રામજીના ગુણ ગાવા, કરૂ સહુને જાણ. ૪

રઘુરાજાના અજરાજન, તેના દશરથ જાણ;
તેનાથી તો રામ અવતર્યા, કશાં કરૂં વખાણ. ૫
તે રામને તો ચાર ભ્રાત, ભરત ને લક્ષ્મણ નામ;
શત્રુઘ્ન તો ચોથા ભાઈ, મોટા તેમાં છે રામ. ૬
ઇશ્વરનાં એ ચાર રૂપો, મોટા તેમા છે રામ;
વિશ્વામિત્રનો યજ્ઞ કરાવા, ગયા સુંદરશ્યામ. ૭
પછી જાનકી વિવા' કીધો, હરાવ્યા છે ભૂપ;
ત્ર્યંબક તોડી વર્યા સીતા, મહારૂપ અનુપ. ૮
ત્યાં પરશુરામનો ગર્વ ગાળ્યો, એવા છે એ રામ;
ત્યારે હરિરૂપે વર્યા ત્યાંહી, રામજી સુંદરશ્યામ. ૯
પછે અયોધ્યામાં આવિયા, ત્યાં ભોગવ્યાં છે સુખ;
પછે પિતાવચન પાળવાને, ગયા દેવનું જાણી દુઃખ. ૧૦
તેમણે જઇને પંચવટીમાં, કર્યો છે મુકામ;
ત્યાં શૂર્પણખા આવી છે જાણી, કર્યું તેનું કામ. ૧૧
નાક કાન કાપ્યાં તેણે, ખીજી ઘણી તે મૂઢ;
ભાઇ રાવણ સર્વે ભાખ્યુ, જે જે હતું ગૂઢ. ૧૨
તારેકાજે નારી લેવા, ગઇ હતી મારા વીર;
ત્યાંથી મને ઉપજી છે, અતિશે આ પીડ. ૧૩
ત્યારે રાવણે મરીચિને, મોકલ્યો કરી મૃગ;
તેથી જાનકી ઠગાયાં, કરી દેવની વગ. ૧૪
તે મૃગ મારવા રામ ગયા, મારતાં થયો દૈત્ય;
રાડ સાંભળી જાનકીને, લાગી ઘણી ભીત. ૧૫

---

૯ વર્યા-ઓળખ્યા (પરશુરામે). ૧૨ તેણે-તેથી કરીને. ૧૫ ભીત —બીક.

તેથી લક્ષ્મણ પઠાવ્યા, ને ગયા રાઘવ જ્યાંય;
એવે રાવણ આવિયો, ઊભાં જાનકી ત્યાંય. ૧૬
ભિક્ષા આપવા નીસર્યાં, કે કર્યું ત્યાંહી હર્ણ;
રામ ગયા પૂંઠે ભાઇ, જટાયુને આપ્યું શર્ણ. ૧૭
જઈ કબંધ ઓધારિયો, શબરી તારી સાર;
વાયુનંદન મળ્યો આવી, સુગ્રીવ પામ્યો પાર. ૧૮
પછે વાળીને મારિયો, સુગ્રીવ બેઠો રાજ;
દદ તેનો ટાળિયો પ્રભુ, સીતા શુદ્ધિ કાજ. ૧૯
ત્યાં તો સમુદ્ર ઓળગીને, ગયા છે હનૂમાન;
લંકા બાળી આવ્યા પાછા, શુદ્ધિ લેઈ જાણ. ૨૦
પછે કપિ અપાર મેળવી, ગયા શ્રીભગવાન;
સમુદ્રને પાજ બાંધી, તરી ગયા બળવાન. ૨૧
અંગદને ત્યાં વિષ્ટિ કરવા, મોકલ્યો વિભીષણ;
રાવણનું નવ મન માન્યું, રીઝ્યું નહિ ભાઇ તન. ૨૨
પછે યુદ્ધ આરંભિયું, માર્યા રાક્ષસ સાર;
કુંભકર્ણ વિડારિયો, બળતણો જેને ભાર. ૨૩
પછે ઇંદ્રજીત માર્યો, રાવણ માર્યો રામ;
હનૂમાને તો ઘણી કીધી, આપે સુંદરશ્યામ. ૨૪
પછે સીતા શુદ્ધ કીધાં, વળ્યા પાછા રામ,
પુષ્પવિમાને બેસી આવ્યા, વિભીષણનું કરી કામ. ૨૫
અયોધ્યાપુર રામ આવ્યા, આવ્યા ભરતજી ધામ;
લોક રીઝ્યા અતિ ઘણું, જોઈ સુંદરશ્યામ.
ધોબીએ તો મેણું દીધું, તેથી કાઢી નાર.

---

૨૦ શુદ્ધિ—શોધ—ખબર અંતર.

સીતાને તો વનમાં મૂકી, શ્રીરામજી ભરતાર. ૨૭
ત્યાં તો બને પુત્ર પ્રસવ્યા, રાખ્યા વાલ્મીકિ મુન્ય;
પછે યજ્ઞ કીધો રામજી, ઉદે પામ્યું પુણ્ય. ૨૮
તે પુત્રે ઘોડો બાધ્યો, જીત્યા ત્રણે કાકા;
શ્રીરામજી લડવા આવ્યા, પડયા તેને ફાકા. ૨૯
પછે પુત્રે સહિત આવ્યા, પુરમાં રાજા રામ;
લોક રીઝયા અતિ ઘણા, થયું સહુનુ કામ. ૩૦
એ અવતારે એક પત્ની, કરી રાજા રામ;
નીતિ પાળી અપાર સારી, ધન્ય ધન્ય સુંદરશ્યામ. ૩૧
દશહજાર વર્ષ રાજ્ય કરીને, ગયા છે સધામ;
સ્વદેહે સહુ સ્વર્ગ લીધા, પુરના લોક તમામ. ૩૨
એવા રામજી મહારાજા, ગુણ ગાઉં તેમના ગાજી;
શ્રોતાવક્તા વાંચી થાજો, તમે તો રાજી રાજી. ૩૩
અપાર મહિમા રાઘવજીનો, તેમાથી ગાયું કાંઇ;
સારરૂપ તો સર્વે જાણો, રસ ઘણો છે માંહી. ૩૪
ગુરૂકૃપાથી દેવકૃપાથી, મિત્રકૃપાથી જાણ;
દેવકેરા ગુણ ગાવા, ભક્તિ થાયે જાણ. ૩૫
દશ અવતારની કથા મધ્યે, ગાયા છે હજી છોય;
સુણે ભણે ને સાંભળે, તેના દુઃખડા સર્વે રોય. ૩૬
ચાતુરવેદી મોઢ બ્રાહ્મણ, બગનપુરમાં વાસ;
વિદ્યાકેરૂ કારજ સિધ્યું, વટપુર પહોચી આશ. ૩૭
ગુરૂકેરી કૃપાથી વાધ્યુ, ગરબું રૂડું જ્ઞાન;
કવિપદ તો પામિયા, પામ્યા સઘળે માન. ૩૮

---

૨૯ તેને ફાકા પડ્યા—તેમને જીતવું મુશ્કેલ પડ્યું.

માન પામ્યા પણ ન પમાડ્યા, એવા અમે અબુધ;
જ્યાં ત્યાં કરીને રીઝવવા છે, અમારે ગુરૂ બુધ. ૩૯

વલણ.

ગુરૂ બુધને અમો રીઝવુ, સુણો શ્રોતા સાર રે;
રામજીના ગુણ ગાશો, ઉતરી જાશો પાર રે. ૪૦

પરશુરામાવતાર.

રાગ ધનાશ્રી.

શ્રીગુરૂ ગોવિંદને પાયે લાગું જી, શુભ થાવા વાણી માગુ જી;
શ્રીસરસ્વતી કરજો સાર જી, થાયે નિર્મળ મારા વિચાર જી. ૧

ઢાળ.

વિચાર નિર્મળ થાય માતા, ગાય વીરજી ગુણ;
કવિ સંત મહંત કૃપાથી, લાગે કવિતા ધૂન. ૨
અવતાર સાતમો વર્ણવુ, પરશુરામનુ કામ;
એકવીશવાર તો ક્ષત્રી માર્યા, પોતે પરશુરામ. ૩
તેના ગુણ હુ શું ગાઉ, જે ઇશ્વિરનો અવતાર;
અણે માતા સાર કરે તો, પામું પદ નિરધાર. ૪
ગાધિરાજા એક હવો, તેને સત્યવતી કુમાર;
ઋચિકઋષિ તે વરવા આવ્યા, થયુ લગન અવિચાર. ૫
સત્યવતીએ વર મેળવિયો. પુત્ર થવાને કાજ;
ચરૂ રાખી મુનિ ગયા, સજી તપનો સાજ. ૬

---

૩૯ માન ૪૦-અમે માન પામ્યા ખરા પણ ગુરૂઓ કહેવી યોગ્યતા મેળવીને ગુરૂને અમે માન પમાડ્યુ નહિ, અમે એવા અબુધ-મૂર્ખ છીએ. ગુરૂ-પ્રેમાનંદ. બુધ—વિદ્વાન-જ્ઞાની

૫ કુમાર—કુમારી. ૬ ચરૂ-ભાત. ગાધીરાજાની સ્ત્રી અને પુત્રી

એક ચરૂ તેમના માટે, બીજો સ્રીને માટે;
દિકરીના તો માચે ખાધો, માનો દિકરી સાટે. ૭
મુનિ આવ્યા એ વાત જાણી, બોલ્યા નારી સાથ;
અનર્થ થયો અતિશે મોટો, વાત રહી નહિ હાથ. ૮
નારી તારો પુત્ર તો ક્ષત્રી થાશે, તારી માનો થાશે મુનિ;
વચન સુણીને નારી ચમકી, એ તે કેવી ધૂની. ૯
મહામહાકરગરી કહ્યું, ત્યારે પૌત્ર થાશે કહ્યુ;
ગાધિના વિશ્વામિત્ર થયા, જેનું બ્રહ્મબળ લહ્યુ. ૧૦
પછે સત્યવતીને જમદગ્નિ, થયા મુનિ મોટા;
તેની સ્રી થઈ રેણુકા, સતીમા નહિ જોટા. ૧૧
તે રેણુકાને ચાર પુત્રો, તેમાં નાના પરશુરામ;
સાક્ષાત ઇશ્વિર અવતર્યા, થયું દેવે જાણ્યું કામ. ૧૨
તેણે એકવીશવાર ક્ષત્રિય માર્યા, હૈહયકુળના જાણ;
ત્યારે પરીક્ષિતે પૂછિયું, તે કહો નિરવાણ ૧૩
શુકદેવ કહે તમે સાભળો, કથા કહુ છું તેહ;
દત્તાત્રેય ભગવાન પાસે, ગયો હૈહય જેહ. ૧૪
નામ અર્જુન તેતણુ, તેને આપ્યા હજાર હાથ,
મહાબળ પામ્યો તેજ રાજા, છત્યો સઘળો સાથ ૧૫
પછી એક દિવસ નહાવા કાજે, ગયો રેવા માંય;
હાથથી તો પાજ બાંધી, પાણીકેરી ત્યાંય. ૧૬
તેમાં રાવણ આવ્યો તણુતો, તે યુદ્ધ કરવા આવ્યો;
તેને બાંધી લીધો બળ કરી, અભિમાન તજાવ્યો. ૧૭

બન્નેને માટે ઋચિક ઋષિ ભાત રાધીને તેને મત્ર પ્રમાણ મુક્ત કરીને જૂદે, જૂદો ભાગ કાઢીને ગયા

૧૦ પૌત્ર થાશે–પૌત્ર ક્ષત્રિય થાશે.

એવો બળવાન રાજા આવ્યો, જમદગ્નિને ઘેર;
તેની તેના સેવકની કરી, સેવા રૂડી પેર. ૧૮
તે જોઈ રાજા રીઝયો આ, ગાયને લઈ જાઉં;
માહિષ્મતીમાં લઈ ગયો, જાણે સુખી થાઉં. ૧૯
એવે પરશુરામ તો ઘેર આવ્યા, જાણી સઘળી વાત;
પરશુ લઇ પોતાતણો, ગયા દેવ ત્યાં સાક્ષાત. ૨૦
પરશુરામની વાત સાંભળી, મોકલ્યુ સૈન તમામ;
પરશુરામે પરશુથી તે ટાળ્યું, તત્ક્ષણ નામ. ૨૧
પછી રાજા લઢવા આવ્યો, હજાર હાથનું જોર;
તેના હાથ કાપ્યા પરશુરામે, માથું કાપી કાપ્યો તોર. ૨૨
તે સુણી તેના પુત્ર હુતા, દશહજાર જે જાણ;
નાસી પેઠા સર્વે ઘરમાં, સંતાયાં નહિ બાણ. ૨૩
પછે પરશુરામ તો લેઈ, ગયા પિતા પાસ;
વાત માંડી સર્વે કહી, પિતા થયા ઉદાસ. ૨૪
બ્રાહ્મણનો એ ધર્મ નહિ, આપણે ક્ષમા હોય;
તમો મોટું પાતક કીધું, પિતૃ ઊભા જોય. ૨૫
હવે એવું કરવુ નહિ, કહી વાર્યા પરશુરામ;
પછી તીર્થ ફરીને પાપ મૂક્યું, રાજા થયા રામ. ૨૬
એક દિવસ માતા પરશુરામની, પાણી ભરતી સાર;
માનસિક વ્યભિચાર કીધો, જમદગ્નિ બોલ્યા ત્યારે. ૨૭
અસ્યા પુત્રો મારો આજ આ, વ્યભિચારણી તમ માત;

---

૧૯ ગાય—કામધેનુ. જેના પ્રભાવથી જમદગ્નિએ સહસ્રાર્જુનનુ આતિથ્ય કર્યું હતુ તે. માહિષ્મતી—સહસ્રાર્જુનની રાજધાની. ૨૦ પરશુ —ફરશી.

બીજાથી કાંઈ નવ થયુ, તેને મારો બોલ્યા જાત ૨૮
પરશુરામે પ્રસન્નતાથી, મારી માતા ને ભાઈ ત્રણ,
પ્રસન્ન કરી મુનિને પછી, જીવતા કર્યા જાણ્યા વણ ૨૯
એવા દેવતા પરશુરામજી, પ્રભુ મોટા ભગવાન,
પછે સહસ્રાર્જુનના છોકરાએ, માર્યા ઋષિ બળવાન ૩૦
તેથી ક્રોધી પરશુરામે, પરશુ લીધો પાણ,
એકવીશવાર તો આપી પૃથ્વી, બ્રાહ્મણને નિરવાણ ૩૧
બ્રાહ્મણને પ્રભુ દાન આપે, જાયે પાછા ઘેર,
ક્ષત્રી આવી ખુચી લેતા, સંભારીને વેર ૩૨
તેને જઈ પરશુરામ મારે, એમ કર્યું વાર એકવીશ,
મહાદારૂણ કૃત્ય કરીને, પડાવી છે ચીસ ૩૩
બાપનુ પછે શ્રાદ્ધ સાર્યું, ક્ષત્રીના લોહી માય,
ગજી થયા અતિઘણા, પછે પિતૃએ વાર્યા ત્યાય ૩૪
તેનુ માની પરશુરામજી, ગયા તપને કાજ,
એવા પરશુરામ મોટા, યુદ્ધનો છે સાજ ૩૫
તેમના ગુણ હુ શુ ગાઉં, પામુ નહિ કાંઈ પાર,
અપાર લીના દવે કરી, લેવો માહીથી સાર ૩૬
ગુરૂકૃપાએ જ્ઞાન પામી, ગાના પ્રભુના ગુણ,
બરાનપુરના માન પામી, રાખવી નહિ ન્યૂન ૩૭
શ્રોતા વક્તા સાભળે, તેના પ્રલ્યે થાયે પાપ,
પરશુરામનુ ગાન કરતા, મટી જાયે તાપ ૩૮

વધણ

તાપ મટે હરિગુણ ગાતા, મળે પુણ્ય પ્રભાવ રે,

---

૨૮ તેને ઈ૦—જ્યારે બીજા ભાઈઓથી માતાને મારવાનુ કામ ન થયુ ત્યારે તેમને પણ મારો એમ જાત (જાતે- જમદગ્નિએ) કહ્યુ

મુક્તિપુરીમા વાસો મળશે, જમનો જાશે દાવ રે ૩૯

કૃષ્ણાવતાર.

રાગ વેરાડી.

ગુરૂદેવને કરી પ્રણામ, ગુણ ગાઉ સુંદરશ્યામ,
ગણપતિને ભજુ ભાવે, કૃપા કરો તો મતિ આવે ૧
એમ દેવના ગાઇ ગુણ, કથા કરવા ન રાખુ ન્યૂન,
હવે કૃષ્ણદેવના ગુણ ગાવા, પાદ ભગવાનના તો સા'વા ૨
ગુરૂદેવની કૃપા હોય, તો તો રસીલી વાણી જોય,
અંબે આઇની કરૂણા માગુ, આવે શકર તો તો ત્યાગુ ૩
હરિ કૃષ્ણ વિઠલ ને કા'ન, તેના કરૂ હવે વખાણ,
વાસુદેવને ઘણી નાર, તેમા દેવકી રૂપ અપાર ૪
તેનો કસે કર્યો વિવાહ, સર્વ સારો કર્યો ઉજાહ,
તેમા આકાશવાણી નડતી, તેથી દેવકી મરવા પડતી ૫
લઇ ખડ્ગ ને મારતો ભૂપ, વસુદેવે ઉગારી અનુપ,
જે જે પુત્ર થયા તે આપુ, એવુ કર્યું સારૂ સાટુ ૬
વસુદેવને મૂક્યા છૂટા રખે સાધુ પડતા જૂઠા,
એવે દેવકીને રહ્યો ગર્ભ, તેથી આવી મોટી નર્ભ ૭
નાખ્યા બ ધીખાને બેઉ, નગ નાગી નામે જેઉ,
ત્યા અવતર્યા પુત્ર છોય, તેને જીવાડ્યા છે સોય ૮
તે તો નારદે મરાવ્યા, સાતમા બળભદ્રજી આવ્યા,
તે તો ગર્ભ ગળ્યો છે સાર, આઠના આવ્યા દેવમોરાર ૯
તેને ગોકુળ મૂકવા સારૂ, અ.ષ્ણ જોગનાયા અવિરૂ-
તેને મારવા કસ ધાયો, તેમ વાડૂ ઘણુ વ'વાયો

૫ ઉજાહ-ઉત્સાહ નાથના પ્ર ઘ ૭ નર્ભ-પીડા (?)

પછી જાણ્યુ ગોકુળ ગયા કૃષ્ણ, તેથી તાજી કરતો તૃપ્ણ,
થયો ગોકુળમા તો ઉચ્છવ, ઘણા હર્ષનો થયો રવ ૧૧
નદને ઘેર જન્મ્યા પુત્ર, એનુ સારૂ થયુ ઘરસૂત્ર,
ગયા માસીપૂતના નામ, તેને પૂરા કર્યા સુદરશ્યામ ૧૨
પછી અગાસુર બગાસુર સાર, ગયા દત્ય તે અપરમપાર,
કોઇ સમાચાર ન લાવ્યા, જે જે ગયા તે જમને ભાવ્યા ૧૩
એમ માર્યા અસુર અપાર, કાળિનાગને નાથ્યો સાર,
કરી બાળલીલા અપાર, તેના ગુણ છે એક હજાર ૧૪
પછે રગે રમિયા દેવ, કરી રાસલીલાની સેવ;
ક્રમે કેશી માયા સાર, પામ્યા દાનવ તો સહુ પાર ૧૫
પછે અક્રરને મોકલિયા, તે તો દેવને લેવા આવિયા,
તેણે દુખ ગોપીને દીવુ, કૃષ્ણ રામનુ કામ કીવુ. ૧૬
લઇ ગયા મથુરામા જાણ, જમુના સુધી ગયા ભગવાન,
અક્રૂરને પારખુ દીવુ, મથુરામા ગમન કીધુ ૧૭
પહેલો ધોબી નાખ્યો મારી, પાપી કૂબડીને ઉદ્ધારી,
બીજે દિવસે હાથી મલ્લ, માર્યા કસ જે મહામલ્લ ૧૮
તેની નારીઓ રડતી ગઇ, આવ્યો જરાસધ તો ધઈ,
તેને સત્તરવાર ફેરવિયો, ભણવામા મન ભેરવિયો ૧૯
ભણ્યા ચૌદ વિદ્યા જાણ, પછી ગયા દ્વારકા જાણ,
મથુરામા આવ્યો કાળયવન, તેને બાળી દીધો વન ૨૦
જરાસધને પૂઠે પાડ્યો, દેહ પર્વતમા સતાડ્યો,
પછી ગયા દ્વારામતી, પ્રભુ કૃષ્ણની મોટી મતિ ૨૧

---

૧૧ રવ– શબ્દ ૧૮ કૂબડી—કુબ્જા ૧૯ ભણવામા ઇ૦—પછી સાદીપિની મુનિને ત્યા ભણવા ગયા ૨૦ મથુરામા ઇ૦—(દ્વારકામા જતા પેહેલા)

પછે કર્યા રૂક્મિણી લગ્ન, શિશુપાળ થયોછે ભગ્ન,
રૂક્મૈઓ પામ્યો દુખ, ત્યાં કોઈને પામ્યું સુખ. ૨૨
પ્રભુ પરણી લાવ્યા રાણી, તે તો જગ આધામા જાણી,
થયા જાદવ છપનકોટિ, જેમની મતિ ઘણી છે મોટી ૨૩
પાળ્યા પાડવકેરા લાડ, સારથિ થઈ જાણ્યો પાડ,
એવા પ્રભુ દેવદયાળ, લેતા ભક્તતણી સભાળ ૨૪
ધન્ય ધન્ય દેવાધિદેવ, કરે સુરીનર મુનિવર સેવ,
આખર જાદવને લઢાડ્યા, સર્વ શૂરને પારો પાડ્યા ૨૫
અર્જુન સરખાને લુટાવ્યા, એવા પ્રભુજી તમે કાવ્યા,
જે અર્જુન જીત્યો દ્રોણ, તે તો લુટાયો છે એોણ ૨૬
પાડવને પો'ચાડ્યા નાથ, સ્વર્ગમા લીધા સઘાત,
પોતે ભીલથી પામ્યા ધામ, કર્યું ઉદ્ધવ વિદુરનુ કામ ૨૭
એવા કૃપાળ કૃષ્ણદેવ, જેના નામની કરીએ સેવ,
કૃષ્ણાવતારકેરી લીલા, અમે ગાતા પડ્યા નહિ વીલા ૨૮
મહાગહન શેષજી હારે, કિંચિત્ પામ્યો પુણ્ય પમારે,
આઠમા અવતારના કર્મ, ગાયા કૃષ્ણ પૂરણ પરબ્રહ્મ. ૨૯
તાપીતટ ઉપર છે વાસ, બગનપુર નગર ઉજાસ,
ત્યાં પામી માન અપાર, વસતા કવિ વીરજી સાર ૩૦
વરપુરમા કરતા વાસો, બગનપગમા વરનો વાસો,
ગુણ ગાયે રીઝવવા દેવ, બીજી ધારે નહિ કઇ સેવ ૩૧
ગુણ અપાર હજી તો ગાવા. તેથી સેવે દેઢ જાવા,
શ્રોતા વક્તા પૃચ્છક જન, કૃષ્ણલીલા એ મમજ ૩૨
ધન્ય ધન્ય કૃષ્ણ મહારાજ, ગુણ ગાતા થાયે માન,

---

૨૮ વીલા ઈ૦-હવે કૃષ્ણલીલા થઇ રહી, એટલે ગાઈને અમે ગીતે વીલા પડ્યા નહિ, અર્થાત્ તે અપાર છે

હરિ ગુણનો નહિ પાર, લેવો મળી આવતો સાર ૩૩
જેમ શ્રોતાના મન રીઝે, તેમ વીરજી કવિ તો કીજે:
અવતારની લીલા સારી, અમે આઠમી ગાઇ ધારી. ૩૪
ભજો રામ કૃષ્ણ જો નામ, તો તો ભેટે સુંદરશ્યામ;
કૃષ્ણ દેવનો મહિમા જાણ, વાચતામા ઉગે ભાણ ૩૫
સંવત સત્તર ને બેતાળી, ગુણ ગાવાની વેળ ભાળી,
અપાર મહિમા છે અતિ સાર, ગુણ ગાતા ઉતરે પાર ૩૬

વલણ.

ગુણ ગાતા પાર ઉતરે, મહામનોહર રૂપ રે,
શ્રોતા વક્તા સાભળો, મળે ત્રિભોવનભૂપ રે. ૩૭

દત્તાત્રેયાવતાર.

રાગ ગોડી.

ગુણ ગઇએ રે, ગુરૂકૃપાથકી;
વાણી નિર્મળ રે, કરે ઠોકી ઠકી. ૧
ગણપતિ દેવા રે, કરૂં તારી સેવા;
કૃપા મોટી રે, પામું મીઠા મેવા. ૨
માતા અંબા રે, વાણી આપો સારી;
ગુણ તો ગાઉં રે, ગુરૂને સંભારી. ૩
કવિ મોટા રે, સાં'ય કરો સારી;
થાય મતિ નિર્મળ રે, કૃપા હોયે તારી ૪
લીલા ગાવા રે, હું સમરથ નથી,
થાય રસવાળી વાણી રે, કથા જ્યારે કથી. ૫
ગુરૂ દત્તાત્રેય રે, ગાવા વાણિયે,

---

૧ ઠોકીઠકી ઇ૦—ગુરૂ ઠોકીઠકીને વાણી નિર્મળ કરે.

જેનું જ્ઞાન મોટું રે, તેને જાણિયે. ૬
ધન્ય દેવા રે, મને મતિ દીધી;
ગુણ ગાઉ આજ રે, રૂડી રિદ્ધિ કીધી. ૭
અત્રિ ઋષિ મોટા રે, તેના એ પુત્ર;
જ્ઞાન કરવા પ્રકાશ રે, પ્રસવ્યા છે સૂત્ર. ૮
જોઈરૂપ રે, મહાદેવ રીઝીઆ;
જોઈરૂપ રે, બ્રહ્મા ભીઝીઆ. ૯
જોઈરૂપ રે, વિષ્ણુ પ્રસન્ન થયા;
આપ્યાં મુખ રે, ત્રણ તો સા'ય થયા. ૧૦
એક મુખ મોટું રે, તે તો શંકરનુ;
બીજુ વિષ્ણુરાય રે, આપ્યુ વિશ્વંભરનું. ૧૧
ત્રીજું તો બ્રહ્મા રે, આપી ખુશી થયા;
એવા દેવ દત્ત રે, ત્રણ ગુણે અવતર્યા. ૧૨
બીજા અવતાર રે, ઈશ્વિરે અનેક ધર્યા;
આ તો ત્રણના એક રે, પૂજતાં અર્થ સર્યા ૧૩
જન્મી ચાલ્યા રે, જ્ઞાનને ખોળવા;
માગી વિભૂતિ રે, અંગે ચોળવા. ૧૪
એવા જ્ઞાની રે, અમે તો સુણ્યા નથી;
ધન્ય પ્રભુ રે, તારી માયા જાય ન કથી. ૧૫
એના શિષ્ય મોટા રે, અલર્ક એવે નામે;
બીજા પ્રલ્હાદ રે, દુખ સુણતાં વામે. ૧૬
કાર્ત્તવીર્ય ત્રીજો રે, મોટો જે રાજા,
તેને થઇ પ્રસન્ન રે, હાથની કીધી માઝા. ૧૭
એવા દેવ મોટા રે, તેનો પાર નહિ;
ત્રણ ભાવે ત્રણ રે, તિલક કરતા સહી. ૧૮

પાળે ગાય રે, જીવથી અતિ વા'લી,
પાળે બાળ રે, મનમાં તો મા'લી. ૧૯
પાળે કૂતરા રે, દેવની છે માયા;
એવા ગુરૂ રે, દત્તાત્રેય જાયા ૨૦
ગુરૂ કીધા રે, ચોવીસ તો જેણે,
સુણો ગણાવુ રે, પ્રભુ પૂરા તેણે. ૨૧
પૃથ્વી તે ગુરૂ રે, દત્તાત્રેય દેવતણી;
વાયુ તે ગુરૂ રે, શોભા શી છે બણી ૨૨
આકાશ જે મોટુ રે, કોઇએ નવ દીઠુ,
તે છે ભાઇ ગુરૂ રે, લાગ્યુ છે મીઠુ. ૨૩
પાણી કીધો ગુરૂ રે, જે સહુ કોઈ પીએ;
અગ્નિ ગુરૂ મારો રે, જેનાથી દેવ બીએ. ૨૪
ચદ્ર છે છાનો રે, જાણે સહુ સૃષ્ટિ,
સૂર્યથી અજાણ્યુ રે, કરાવે જે વૃષ્ટિ. ૨૫
પક્ષીમા હોલો રે, તે પણ ગુરૂ મોટો;
અજગર છે ગુરૂ રે, દેહનો નહિ છોટો ૨૬
સમુદ્ર જે ખારો રે, તે પણ ગુરૂ કીધો,
ફુદા તમે દીઠા રે, તેણે કુ' અર્થ સીધ્યો. ૨૭
ભમરો છે તેવો રે, ગુણ તેનો લીધો,
હાથી ગુરૂ સારો રે, માન તેને દીધો. ૨૮
શીકાર કરે નીચો રે, તે પારધી ગુરૂ છે,
હરણુ જાણો તમે રે, હવે શુ અપૂરૂ છે. ૨૯
માછલુ જળનુ રે, તેનો ગુણ લીધો;
ગુણુંકા ખોટી રે, તેથી કુ' અર્થ સીધ્યો. ૩૦

ટીટોડી ટીટોડો રે, ગુરૂરૂપે માને;
બાળકને તો માન્યુ રે, ગુરૂ એ ભગવાને. ૩૧
કુંવારી કન્યા રે, છે ભાઈ ગુરૂ મારી;
બાણ ઘડનારે, કે' આશા પૂરી સારી ૩૨
સર્પ પેટે ચાલે રે, તે તો ગુરૂ દેવા;
કરોળિયાની કરતા રે, ગુરૂ ધારી સેવા. ૩૩
નરકનો કીડો રે, તે પણ છે સારો;
માને દત્ત દેવા રે, તેને તો કે' ગુરૂ મારો. ૩૪
એમ કરીને કીધો રે, ઉપદેશ લોકોને;
ખોટું નથી કાઇ રે, તજો તમે શોકોને. ૩૫
સર્વ જગત છે ગુરૂ રે, મોટાં .રાખો મનડાં;
તો તો જીવ તરી રે, સારાં થાયે તનડાં. ૩૬
ધન્ય દેવ એવા રે, અહાનિષ્ટ ભાવે ભજુ;
સર્વ જાણે તજિયે રે, ગુરૂ દત્તાત્રેય યજું. ૩૭
એવો અવતાર રે, નવમો મેં ગાયો;
ગુરૂકેરી કૃપાથી રે, શરણ તો સા'ચો. ૩૮
શ્રોતા સુણો રે, કથા હવે એક રહી;
પામો ભેવની પારે રે, જાણ્યુ નામ સહી. ૩૯

વલણ.

નામ જાણ્યુ નારાયણનુ, કે પામ્યા છો પાર રે;
વીરજી કવિ વરણવી ભાખે, આ છે સારમા સાર રે. ૪૦

વ્યાસાવતાર.

રાગ રામગ્રી.

ગુરૂ કરી કૃપા જેવી, તેવી કરો હવે સાર;

એક હરિની લીલા ગાવી, ઉતરવું છે પાર. ૧
ગણપતિ દેવની કૃપા છે, સરસ્વતીની તેમ;
બ્રહ્મા શંકર ભજતાં પામ્યા, મુક્તિપુરી તો જેમ. ૨
હવે અવતારના ગુણ ગાવા, વ્યાસમુનિ ભગવાન;
કૃષ્ણદ્વૈપાયન કહે કોઇ, કોઇ કહે તપવાન. ૩
કોઇ વેદવ્યાસ કહે છે, એવાં ઘણાં છે નામ;
ઇતિહાસકાર કહે કોઈ, ભારતકેરા ભાણ. ૪
એમ નામ અનેકથી દેવ ગાતા, માણસનું શું જોર;
મહાપુરૂષ થયા પોતે, શાસ્ત્ર બળ ભરપૂર. ૫
પરાશરઋષિ એક સમે, જાય નદીની પેલી તીર;
એક માછીકેરી પુત્રી આવી, ઉતારવાને ધીર. ૬
તે જોઇ તેને પ્રસાદ આપ્યો, થયા પુત્ર ઉત્પન્ન;
કુવારી તે તો રહી, રીઝી પોતાને મન. ૭
મછગંધા હતી નામે, તે થઇ યોજનગંધા;
અવતાર સફળ થયો તેનો, સુધર્યાં કારજ સંધાં. ૮
શાંતનુ રાજાની રાણી થઇ, પુણ્ય જો જો મોટાં;
કૂડાં કર્મ ટળી ગયાં, દુઃખ ગયાં સહુ ખોટાં. ૯
હવે પુત્ર આવ્યા વ્યાસજી તે, ભગવાનનો અવતાર;
તે પુણ્યે તો માતા પામી, સુખ સારૂં સાર. ૧૦
જ્યારે વ્યાસજી જન્મીઆ, ત્યારે દેવે કીધી વૃષ્ટ;
દુંદુભિ તો ગડગડ્યાં, રાજી થઈ સહુ સૃષ્ટ. ૧૧
પછી પિતા પાસે રહ્યા પોતે, માનવ ધર્મને ધારી;
વિદ્યા શિખ્યા નામની, દીધા પિતા ઉદ્ધારી. ૧૨
પછે ધર્મકેરો પાયો ભાગ્યો, કરવા માંડ્યો આખો;
સર્વ મતં ખંડન કરી, વેદમત તો ભાખ્યો. ૧૩

Date of issue	Borrower's No.	Date of issue	Borrower's No.